A SZABADSÁG VÉRTANÚI

KOSSUTH

„FÁKLYA"
Szövetkezet Munkaképességüek Bőr- Szőrme
és Textilmaradék Feldolgozó KTSZ.

3007-15.

Csöndes Istvánné Karbársnőnek

eredményes jó munkájáért.

1960. április 4.-én

Kerekes

elnök

A SZABADSÁG VÉRTANÚI

AZ MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK PÁRTTÖRTÉNETI INTÉZETE

A SZABADSÁG VÉRTANÚI

AZ ÉLETRAJZOKAT ÍRTA
T. SZERÉMI BORBÁLA

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1960

Munkások és parasztok, értelmiségiek és katonák, férfiak és nők, ifjak és meglett korúak bőségesen ontották vérüket az ellenforradalom és a fasizmus elleni harcban, a magyar dolgozó nép felszabadulásáért. S más országok szabadsághősei között is voltak magyarok, olyanok, akik tudták vagy legalábbis érezték, hogy népünk sorsa összefügg minden ország proletariátusának sorsával. Legtöbbjük kommunista volt, de velük együtt haltak meg a szabadságért a más pártokhoz tartozók vagy a pártonkívüliek legjobbjai is.

Sírjaik ott vannak szerte a hazában és az egész világon. De hány hullott tömegsírba, névtelenül, s hánynak nem jutott még egy sírhalom sem, csak a Duna mélye vagy a megsemmisítő táborok krematóriuma! Ki tudná felsorolni őket? Sokuknak nevét hálásan őrzi az utókor, másokra csak harcostársai, barátai, családtagjai emlékeznek, s nem egynek a neve már feledésbe ment.

Népünk történelmének kutatói kötelességüknek tartják, hogy felszabadulási küzdelmeink minél több kiemelkedő harcosának és egyszerű közkatonájának emlékét mentsék meg az enyészettől, s a hősi önfeláldozásnak minél több követendő példáját állítsák dolgozó népünk elé. Ilyen cél vezette e könyv szerzőjét is.

Akikről ebben a kötetben szó van, azokat mind a fehérgárdisták, a fasisztá k, az ellenforradalmárok gyilkolták meg, kit fegyveres harcban, kit „törvényesen", bírói ítélettel, kit pedig anélkül; néhányukkal a börtönök és koncentrációs táborok pokla végzett, néhányukkal pedig az ott szerzett gyógyíthatatlan betegség.

A sok ezer közül félszáznál alig több, ismert és kevésbé ismert forradalmár bátor életéről és hősi haláláról szólnak e kötet lapjai. S mégis: milyen különböző arcok, milyen eltérő életutak! Mindegyikük máshonnan indult el és másképpen jutott el addig, ami már mindnyájukban közös: addig, hogy a

dolgozó nép ügyéért, a párt igazáért, a szocializmus és a béke győzelméért feláldozza életét is. Az e kötetben foglalt életrajzoknak nem száma, hanem éppen sokrétűsége érzékelteti, hogy milyen mélyen gyökerezik népünkben és milyen széles rétegeit hatotta át a kizsákmányolás és elnyomás elleni harc szelleme, a proletár nemzetköziség szelleme. Ez az ötvenhárom élet sok hangon, de mégis tisztán, egybehangzóan dalolja a forradalom magyar harcosainak dicsőségét, nemcsak azokét, akiknek életrajzát itt olvashatjuk, hanem a többiekét is, akiknek életéről még ezután kell írnunk. S dicsőségét dalolja a pártnak, amely ezt a küzdelmet vezette és vezeti.

Ez a könyv pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusa tiszteletére jelenik meg. Amikor pártunk kongresszusa a szocializmus nagyszerű távlatait tárja a magyar nép elé, emlékezzünk vértanúinkra, akik életük feláldozásával egyengették az idáig vezető utat, s akiknek állhatatossága, önzetlensége, a népért és a pártért való odaadása ma, a változott körülmények között is, és örökké példát mutat nekünk.

A Magyar Szocialista Munkáspárt
Központi Bizottságának
Párttörténeti Intézete

LEGENDA KÉSZÜL*

Soha még, soha még ilyen árva csatát.
Meztelenül harcoltatok és a halálba
Lelketek is egyedül szállt. Harcos elődök
Árnya se várta ott körbe köszöntve kupával.
Régi csaták muzsikája se gőzölt
Búsharagos mámorsisakot fejetekre.
Roppant ősi legendák kürtje üvöltő
Szörnyetegekként nem taposott utcákat elétek.
Meztelen eszmével, jeges ürben, árva legelsők,
Veletek hadak útján nem harcoltak az ősök.
Ti világ árvái, őstelen hősök, jaj, ti ezerszer hősök.

Meg kell halnotok itt, fegyvertelen, árva legelsők
Nem diadal, de legenda virágzik itt holnapi harcra
Dallá halnotok így kell, mert csak a dal diadalmas.
Nevetek csatabárdja ha zúg majd és röpülő lobogókon
A ti véretek bíbora leng unokáknak előtte,
Hadak útján akkor harsogó lelketek árja
Proletár seregek rohamát diadalra röpíti.

BALÁZS BÉLA

*Balázs Béla Korvin Ottó emlékére irta a verset

LIGETI KÁROLY

Ligeti Károly kilencgyermekes kovácsmester fia volt. Hat elemi és négy polgári elvégzése után, 1906-ban Budapestre költözött, hogy tovább tanuljon. Szándékát azonban — anyagi eszközök hiányában — akkor még nem tudta megvalósítani. Megélhetéséről magának kellett gondoskodnia, ezért segédmunkás lett egy autómotor és karosszériajavító műhelyben. Itt került kapcsolatba szervezett munkásokkal.

A vidéki fiatalemberre nagy hatással voltak azok a gazdasági és politikai harcok, amelyek ebben az időben zajlottak le a fővárosban. Beiratkozott a Vas- és Fémmunkások Szövetségébe. A szakszervezet könyvtárát is gyakran látogatta, szeretett olvasni.

Nagyon szűkösen élt, keresetének egy részét tanulásra tette félre. 1908 őszére sikerült is összegyűjtenie annyi pénzt, hogy beiratkozhatott a Nagymező utcai kereskedelmi iskolába. Szülei és bátyja anyagi támogatásával elvégezte az első évet, de szocialista és antiklerikális nézetei miatt nem vették fel a második osztályba. Ekkor Nagybecskerekre ment, ott sikeresen levizsgázott a felsőbb osztályokból, majd leérettségizett.

Nagybecskereken részt vett a haladó diákmozgalomban. Egy évig ő szerkesztette a diákok „Haladás" című lapját.

Az érettségi után visszatért Budapestre. A Lipták-féle vasgyárban kapott tisztviselői állást. Belépett a szociáldemokrata pártba, s részt vett üzeme munkásainak mozgalmában is. S amikor a Lipták-gyár munkásai sztrájkba léptek, ő sem dolgozott. Ezért elbocsátották, és csak hónapok múlva tudott ismét elhelyezkedni.

A marxista irodalmat változatlan buzgalommal tanulmányozta, sokat olvasott, és már fiatal korában nagy műveltségre tett szert. Irodalommal is foglalkozott, verseket írt. Számos cikke jelent meg a „Népszavá"-ban is, amelynek külső munkatársa volt.

Az első világháború kitörésekor be kellett vonulnia. A 30. gyalogezredhez került, rövid kiképzés után a szerb frontra vitték. Nem sokkal azután fogságba esett, és majdnem egy év múlva, egy nagy osztrák—magyar támadás alkalmával, 1915 december elején szabadult ki. Előléptették hadapródőrmesterré, majd tavasszal ismét a frontra küldték, ezúttal északra, Galíciába.

Az 1916 tavaszán megindult német—osztrák—magyar támadásra nagy orosz ellentámadás volt a válasz. Bruszilov cári tábornok vezetésével az orosz hadsereg súlyos csapást mért a központi hatalmak haderejére.

Ligeti Károly akkor ismét fogságba esett. A kovrovi tiszti fogolytáborba került.

Ligeti Károly elítélte a háborút. Ezt számos írása és verse tanúsítja, de ebben az időben még nem jutott tovább a békét óhajtó, a háborút gyűlölő érzéseknél. A hadifogság nagy iskolája, az orosz munkássággal való kapcsolat, a bolsevik párt eszméi kellettek ahhoz, hogy a magyar szociáldemokrata párt tanításán nevelkedett Ligeti Károly forradalmárrá, majd bolsevikká váljék.

A hadifogoly-táborok lakóinak életét szinte elviselhetetlenné tette az idegen környezet, sorsuk bizonytalansága, a sok ezer kilométernyi távolság, amely családjuktól, otthonuktól elválasztotta őket. A foglyok elkeseredését csak fokozták a hadifogoly tisztek visszaélései. A tisztek a vöröskereszt ajándékcsomagjait elsősorban maguk között osztották szét. Az éhező bakák pedig köpenyüket, pokrócukat cserélték el élelemért. Amikor azután beköszöntött a tél, a legyengült emberek takaró nélkül, egyszál ruhában maradtak, s százával betegedtek meg és pusztultak el a kegyetlen hidegben.

Ligeti Károlyt mélységesen megrázta a legénység nehéz sora és igyekezett valamiképp segíteni rajtuk. Idejének nagy részét közöttük töltötte. Megnyerte bizalmukat, tanácsadójuk, tanítójuk lett, sokukkal meleg barátságot is kötött. Vitákat kezdeményezett politikai kérdésekről. Ezek a viták előkészítették a talajt arra, hogy a politikában járatlan legénység megértse a később bekövetkezett forradalmi eseményeket.

A hadifogoly olcsó munkaerő, ezért szívesen vették igénybe az orosz parasztok és tőkések. Így került Ligeti Károly is több száz bajtársával együtt a kovrovi hadifogoly-táborból Ivanovo-Voznyeszenszk forradalmi múltú nagy szövőgyárába.

A februári forradalom után a hadifoglyok helyzete sokat javult. A gyárakban dolgozó foglyok hamarosan összebarátkoztak az orosz munkásokkal, s a bolsevikok fokozottabb tevékenységet fejtettek ki közöttük.

Ligeti Károly kapcsolatba lépett a bolsevik párt ivanovo-voznyeszenszki szervezetével, s ennek irányításával tájékoztatta és oktatta társait. Május elsejét, a nemzetközi szolidaritás nagy napját a hadifoglyok már együtt ünnepelték a városi munkássággal. Az ivanovo-voznyeszenszki Városház téren tartott hatalmas népgyűlésen a magyar hadifoglyok nevében Ligeti Károly mondott beszédet. Felszólította honfitársait, álljanak a bolsevikok mellé, mert csak az ő vezetésükkel lehet véget vetni a háborúnak és kiharcolni a proletariátus győzelmét.

Ligeti Károly teljes erővel támogatta a bolsevikokat, akik éles ideológiai harcot folytattak az anarchisták, mensevikek és a szociálforradalmárok ellen. Összejöveteleken, beszélgetések során kiállott a bolsevikok igaza mellett.

1917 augusztusában Kornyilov, a fehérek tábornoka, hegylakókból álló lovashadteste élén a forradalom vezérkarának főhadiszállása, Petrográd ellen indult, hogy szétzúzza a szovjeteket és katonai diktatúrát vezessen be. A bolsevik párt Központi Bizottsága fegyveres ellenállásra szólította a munkásságot. Ivanovo-Voznyeszenszkben a magyar hadifoglyok túlnyomó többsége — Ligeti Károly vezetésével — csatlakozott a Kornyilov ellen induló Vörös Gárdához, és kemény harcok árán leverték a lázadást.

A katonai bizottság — amely főképpen mensevikekből és szociálforradalmárokból állott — rossz szemmel nézte Ligeti Károly tevékenységét, ezért 1917 szeptemberében a hírhedt omszki fogolytáborba szállíttatta. Ebben a táborban ötezer tiszt valósággal terror alatt tartotta a mintegy tizenhétezer főnyi legénységet. A politikai és forradalmi eseményeket eltitkolták előttük. Minden csekélységért szigorú büntetést szabtak ki, pokollá tették a közkatonák életét. Ligeti Károly, miután megismerkedett a helyi viszonyokkal, néhány hasonló gondolkozású tiszttársával megkezdte a felvilágosító munkát a legénységi táborban. Politikai meggyőződése miatt hamarosan ellentétbe került a tisztek nagy többségével. Ehhez még az is hozzájárult, hogy a tisztek — akárcsak a kovrovi fogolytáborban — itt is sok visszaélést követtek el. Ligeti ezt nem hagyta szó nélkül, és a viszony közte és a tisztek között egyre jobban kiéleződött, sőt egy ízben a tettlegességig fajult. Ekkor letépte zubbonyáról a csillagokat, és átköltözött a legénység barakkjába. Ez a lépése nagy rokonszenvet keltett azokban a közkatonákban, akik már régebben felismerték benne a megbízható jó barátot.

Ligeti Károly a hadifoglyok között sok forradalmi gondolkozású emberrel találkozott. Ezekből hamarosan megszervezte az első agitátorgárdát. Ő maga rövidesen a legénységi tábor elismert vezetője lett.

Ezalatt Oroszország nyugati felében győzött a forradalom.

A hadifogoly-táborok önrendelkezési jogot kaptak, ügyeiket választott bizottságok útján maguk intézték, táborőrségről is maguk gondoskodtak.

A Ligeti Károly körül kialakult forradalmi vezető csoport most még nagyobb lendülettel látott munkához, és számottevő eredményeket ért el. Felvették a kapcsolatot a bolsevik párt omszki szervezetével, és annak támogatásával megszervezték a hadifoglyokból az első omszki

Nemzetközi Vörös Gárdát. A gárdába csak megbízható embereket vettek fel. A Vörös Gárda 1917 november végén esett át a tűzkeresztségen, amikor az omszki ellenforradalom első kísérletét hiúsította meg.

Forradalmi munkája közben Ligeti Károly figyelemmel kísérte a világeseményeket is. Főleg a Magyarországról érkező híreket fogadta nagy érdeklődéssel. Amikor tudomást szerzett az orosz forradalmat üdvözlő budapesti rokonszenv-tüntetésről, az 1917. november 25-i nagygyűlésről és a határozati javaslatról — december 18-án lelkes hangú levelezőlapot küldött a „Népszavá"-nak:

„Kedves Elvtársak!

A hideg szívű és lelkű Szibériában nincs már olyan hideg; a szívek és lelkek pirossága új világot alkot a száműzetés és fehér gyász hazájából. A forradalmi testvériség összekovácsolja észak, kelet, dél és nyugat fiait, akik a fehér pusztákon összetalálkoztak. Innen, e nagy föld belsejéből, az élet és igazság újraszületett forradalmárjai mennek haza — új és igazi ember hazát teremteni. Olvastuk a párt fölhívását, amely az orosz kormány békeajánlatának kommentárja volt, s egyúttal lángoló csatakiáltás. Szívvel és lélekkel együtt vagyunk önökkel — s együtt leszünk — a barikádokon."*

A bolsevik párt omszki szervezete lehetővé tette a hadifogoly-bizottságnak, hogy lapot adjon ki. 1918. február 10-én jelent meg — Ligeti Károly szerkesztésében — a „Forradalom" című újság.

Első számában elvi nyilatkozatot közöl:

„Mi, Nyugat-Európa proletárjai, forró üdvözletünket küldjük, és csatlakozunk a forradalmi orosz népnek a szocializmusért és felszabadulásért folytatott szent harcához . . .

Csatlakozunk hozzátok és a forradalom védelmére mindig őrhelyünkön leszünk. Ha szükség lesz annak védelmére, azt minden ellenséggel szemben — bárki legyen is az — megvédjük . . .

Mi tudjuk, hogy az orosz forradalom leverése az egész világ proletariátusának leverése volna. Ezért, ha kell, a forradalom védelmében az életünket is feláldozzuk.

Éljen a népek testvérisége!

Éljen a proletár világforradalom!"

* PI Archívum. A. XV. 1/1918/29/12. old.

A lap első számában az omszki magyar szociáldemokraták nevében Ligeti Károly felhívással fordul a hadifogoly magyar munkásokhoz és földművesekhez. Megrázó szavakkal idézi emlékezetükbe, hogyan dúlták szét a rabló imperialista hatalmak millió és millió család életét, hogyan és miből gyűlnek a megszámlálhatatlan aranyrudak a bankárok, tőkések páncélszekrényeiben, és hogyan szaporodik a gyászruhás asszonyok, özvegyek, árvák száma otthon és szerte Európában.

Ebben a cikkében a magyar uralkodó osztályhoz is szól:

„. . . Magyar nagyurak! Ti szétszaggattatok bennünket százfelé. Magyarország népei között mindenféle eszközzel igyekeztetek ébren tartani a nemzetiségi gyűlölet tüzét, hogy megakadályozzátok a különböző nyelvű kizsákmányolt proletárok egyesülését. Szétszaggattatok bennünket, és uralkodtatok mindannyiunk felett. De tudjátok meg, hogy a szenvedések, amelyekben magyarnak, románnak, szerbnek, horvátnak, tótnak egyformán része van, megtanítottak bennünket az igazsagra, amelyet olyan félősen rejtegettetek előttünk. Megtanultuk azt, hogy a népek mindannyian testvérek, akiknek egyesülniük kell a szabadság, egyenlőség és testvériség zászlója alatt. Megtanultuk azt, hogy egyetlen ellensége van minden népnek — a saját elnyomója. Tudjátok meg, hogy mi, akik a ti sugalmazásotokra gyűlöltük és üldöztük egymást, mindannyian egyesültünk a forradalmi szocializmus piros lobogója alatt az ellenetek való harcra. Az orosz testvérek forradalmi követeléseivel egyesítjük a mi követelésünket, az ő harcukkal egyesítjük a mi küzdelmünket is . . .”*

A német—osztrák—magyar hadvezetőség olyan békefeltételeket ajánlott, amelyek hatalmas területektől fosztották volna meg Szovjet-Oroszországot. 1918 február elején a béketárgyalások megszakadtak, és a német—osztrák—magyar szövetségesek ismét nagy támadást indítottak Szovjet-Oroszország ellen.

A szovjet kormány felszólította az orosz proletariátust, hogy védje meg szocialista hazáját. Ennek a felhívásnak igen erős visszhangja támadt a volt hadifoglyok között is. A felhívás hatására a „Forradalom” első száma Ligeti tollából lelkesedéstől lángoló kiáltványt közölt Szociáldemokrata Magyar Hadifoglyok Forradalmi Központja aláírással:

* Ligeti Károly: Magyar munkások és földművesek. Lásd *Ligeti Károly* Válogatott írásai. Kossuth Könyvkiadó 1957. 76—77. old.

Veszélyben a szocialisták közös hazája!

A mi hazánk, a mi kincsünk, a mi jövendőnk, gyermekeink, unokáink egyetlen öröksége: a forradalom!

Az imperialisták zsivány bandája ezt akarja elrabolni tőlünk.

Azt akarja, hogy pribékjei letiporják a munkás- és parasztforradalmat, visszaültessék a cárt véres trónjára, a földesurakat a parasztok földjeire, a gyárakat újból elrabolják a munkásoktól, hogy belőlünk magyar, német, osztrák munkásokból még a gondolatot, a reményt is kiöljék, hogy valaha is felszabadulhatunk az iga alól.

»Fegyverre!« Ez a felhívása az orosz munkások és parasztok kormányának.

Fegyverre!!

Ez a mi felhívásunk is, a magyar hadifoglyok forradalmi bizottságáé.

Minden ember, minden magyar munkás a Vörös Hadsereg soraiba, minden magyar paraszt a mi Vörös Gárdánkba, indulunk a földért, a gyárért, a szabadságért.

Forradalmi vörös zászlónk állítsa meg azokat, akik gyávák voltak megtagadni a forradalom hóhérjainak aljas munkáját.

Forradalmi vörös zászlónk Magyarország felé mutat Kelet felől, ahonnan elindulunk hazát szerezni, nem másoknak, hanem magunknak, munkásoknak, parasztoknak.

Ki állíthat meg minket ezen az úton — a béke, a föld, a kenyér, a szabadság felé? Vörös lobogónk, a nemzetközi munkás- és parasztforradalomé, Dózsa György a vezérünk, a magyar elnyomottak vértanú hőse!

Jertek testvéreink a mi Vörös Hadseregünkbe, megmenteni az orosz forradalmat, megkezdeni fegyverrel a kézben a magyar munkások, magyar parasztok felszabadítását.

Fegyverre a földért, a kenyérért, a békéért, a szabadságért.
Éljen az orosz munkás- és parasztforradalom!
Vesszenek a hóhérai!
Éljen a magyar munkás- és parasztforradalom!
Harc a kastélyoknak, béke a kunyhóknak!
Éljen a Magyar Vörös Hadsereg!"*

* Ligeti Károly: Magyar munkások és földművesek. Lásd *Ligeti Károly* Válogatott írásai. Kossuth Könyvkiadó 1957. 95—96. old.

Az omszki volt hadifoglyok túlnyomó többsége a békét hirdető, a tőkéseket és földesurakat elűző szovjet kormány mellé állott. Mélységes felháborodással értesültek arról, hogy az imperialista hatalmak — Lenin békefelhívása ellenére — folytatják a háborút.

Az omszki magyarok nagygyűlést rendeztek. Ligeti Károly volt az előadó. Beszámolt a helyzetről, majd határozati javaslatot terjesztett a hallgatóság elé. A gyűlés részvevői állva ismételték szavait:

„Elég a könnyekből! Elég a vérből és a szenvedésből!

Békét követel az özvegyek és árvák gyászától feketébe öltözött Magyarország!

A fehér Szibériából fekete haraggal követeljük a békét!"*

Az omszki forradalmi tömegek Ligeti Károlyt, Rabinovits Józsefet és Somlai Józsefet beválasztották a munkás-, katona- és paraszttanácsba.

1918 első felében Szemjonov atamán a japán imperialisták támogatásával Kolcsakkal egy időben támadást indított az Amur mentén a szovjethatalom ellen. Szemjonov nagy lendülettel tört előre, mert nem állt útjába jelentősebb forradalmi haderő. A Vörös Hadsereg igen nehéz helyzetbe került. Az omszki katonai bizottság a vörösgárdistákat és a partizánalakulatokat a keleti frontra küldte. Hozzájuk osztották be az omszki magyar vörösgárdisták első csapatát is. A „Forradalom" március 24-i számában Ligeti Károly erről az eseményről „Elmentek az elsők elsői" című cikkben így ad hírt:

„A messzi kelet felé viszi a robogó vonat testvéreinket, a mi öntudatos, szocialista elvtársainkat.

Fegyver a kezükben, lelkesedés a szívükben, kemény akarat a lelkük mélyén.

A szabadságot mennek védelmezni. Mennek védelmezni az orosz földön megszületett proletárhazát...

Mennek harcolni azért, hogy az első szabad munkáshaza fönnmaradjon, hogy ennek diadalmával diadalmaskodjon mindenütt a munkások és parasztok eljövő forradalma, amely az idő méhében érik, s amelynek megszületése csak hónapok kérdése.

Mennek harcolni azért, hogy a burzsoázia bérencbandái be ne törhessenek kelet felől, hogy ne tegyenek bennünket, munkásokat és

* PI Archívum. Ligeti Károlyné visszaemlékezéséből.

parasztokat újra rabszolgává... Dicsőség az elsők elsőinek, akik közülünk harcolni mentek...

Fegyverre a nagy, szent, közös ügyért, a népek fölszabadulásáért!...

Fegyverre minden proletár!...

Éljen a világforradalom!"*

Ligeti Károly nemcsak kiváló szervező és agitátor, hanem kitűnő propagandista és újságíró is volt. Cikkei tájékoztatták a forradalmi helyzetről az Omszkban és a város környékén felállított táborok volt magyar hadifoglyait. A politikai felvilágosító munka eredményeképpen 1918 márciusában már csaknem tízezer vörösgárdista állott fegyverben közülük.

A forradalom veszélyben forgott Szibéria más vidékein is. Omszkot, a bolsevikok közép-szibériai erődjét három oldalról is fenyegette az ellenség. Ligeti Károlyt ekkor az Omszkot védő magyar csapatok parancsnokává nevezték ki. A várostól nyugatra, Marianovka környékén ütköztek meg a fehérekkel, és három napig tartó kemény küzdelem után, súlyos csapást mérve az ellenforradalmárokra, szétszórták őket. Az ellenség azonban erősítést kapott, és 1918 június 8-án elfoglalta Omszkot.

Ligeti Károly összeköttetést keresett a forradalmi sereg derékhadával, s az Irtisz folyón átkelve sikerült is csatlakoznia hozzájuk. A magyar csapatok azt a feladatot kapták, hogy a Tatarszkaja-Kargat vonalat védjék. Elkeseredett harc fejlődött ki, de hiába volt a vörösök minden hősiessége, vereséget szenvedtek a túlerőben levő ellenségtől.

Ligeti Károly, életben maradt bajtársaival együtt, az első szibériai büntető tiszti különítmény fogságába esett. A foglyokat Omszkba szállították. A súlyosan sebesült Ligetit nehéz bilincsbe verve a kerületi hadbíróság börtönébe vitték. Amikor az Omszk környékén harcoló bajtársak hírt szereztek Ligeti Károly és katonái sorsáról, több ízben megkísérelték kiszabadításukat, de vállalkozásuk mindannyiszor kudarcba fulladt.

1919 június elsején a Vörös Hadsereg annyira megközelítette Omszkot, hogy a felszabadulás már rövid időn belül várható volt. Amikor a fehérek látták, hogy a várost fel kell adniuk, Kolcsak vészbírósága kihirdette az egy év óta börtönben sínylődő Ligeti Károly és még százötven internacionalista halálos ítéletét.

* Ligeti Károly : Magyar munkások és földművesek. Lásd *Ligeti Károly* Válogatott írásai. Kossuth Könyvkiadó 1957. 107—110. old.

Ligeti Károly utolsó óráiban „Végrendeletem" című versében így biztatja a megmaradottakat a győzelem kivívására, s vesz búcsút az élettől:

Míg lelketekben egy szikra tűz fog égni,
Addig mindig előre, vörös magyarok!
S az eredményt ti is el fogjátok érni,
Én is elérem, — habár meghalok.

Nem adják a vörös szabadságot olcsón,
Ára könny és mártírvérfolyam.
Aki hullik, az legyen áldott,
A gyávákon meg az ár átrohan...

Ti még meglátjátok a vörös Budapestet,
Tinéktek lesz még ölelés és virág...
S ha visszanéztek, csodás napkeletre;
Ujjong nektek az egész világ.

Én itt maradok bús, jeltelen sírban,
De tűz-lelkem elmegy veletek,
És ott fog tobzódni a győzelmi csatában,
Mely lelkesíti forró kebletek.

Mi is ott leszünk a végső csatában:
Én és a többi vörös magyarok,
Kik elhulltunk, de a vörös szabadságnak
*Újra életet Ti, Ti adjatok.**

A hős forradalmárokat 1919. június 2-án éjjel kihajtották a város szélére, és ott a kozákok vadállati módon felkoncolták őket. Köztük volt Ligeti Károly is, akinek halála előtt végig kellett néznie társai kivégzését.

Holttestüket a győzelmesen bevonuló Vörös Hadsereg parancsnoksága Omszk főterén, közös sírban, katonai pompával hantoltatta el.

A polgárháború befejezése után az omszki munkás-, katona- és parasztTanács hatalmas emlékművet állíttatott az internacionalista vörösgárdisták sírja fölé.

* A verset 1922 tájban Terbe Lajos másolta le egy szibériai újságlapról, és Szűr Gyula volt hadifogoly hozta haza a Szovjetunióból.

SZAMUELY TIBOR

Szamuely Tibort, a fiatal magyar szocialista újságírót, más haladó értelmiségiekhez hasonlóan, egyenes gondolkozása, bátor szókimondása, becsületessége állította a dolgozó nép mellé. A bolsevik párt tanítása pedig az elnyomottak felszabadításáért küzdő, önfeláldozó harcossá nevelte.

Határozott jelleme már egész fiatalon megmutatkozott. Diákévei alatt több esetben éles összecsapásra került sor közte és egyik-másik tanára között, ha úgy érezte, hogy akár őt, akár diáktársait igazságtalanság érte. Ezért kellett tanulmányait különböző iskolákban: Nyíregyházán, Nagykállóban és Győrött elvégeznie.

A munkásmozgalommal Győrött ismerkedett meg.

A magyarországi munkásmozgalomra is serkentő hatással volt az 1905-ös orosz forradalom. A munkásság mind erélyesebben szállt síkra a nagyobb darab kenyérért és politikai jogaiért. A fiatal Szamuely, noha jómódú polgári szülők gyermeke volt, erősen vonzódott a munkássághoz, s együttérzéssel figyelte megmozdulásait. Több esetben csatlakozott a tüntető tömeghez.

Érettségi után hazament Nyíregyházára és a „Szabolcs Vármegye" című lap munkatársa lett. Belépett a szociáldemokrata pártba, marxista könyveket kezdett olvasni, és mind mélyebb meggyőződéssel állt a proletariátus mellé. A tizenkilenc esztendős Szamuely odaadással foglalkozott az ifjúmunkásság helyzetével, problémáival. 1909 decemberében „Meghalt egy ifjúmunkás" címmel cikket írt a „Népszavá"-ban egy nyíregyházi bádogos mesterről, aki oly rosszul bánt tanoncaival, hogy három közülük megszökött, egy pedig öngyilkos lett. Szamuely Tibort ezért a cikkért pörbe fogták és elítélték.

Szocialista elvei miatt sokszor tűzött össze polgári gondolkozású kör-

nyezetével. Ez volt a legfőbb oka, hogy otthagyta Nyíregyházát. Nagyváradra költözött, egy radikális szellemű lapnak lett a munkatársa. Rövidesen Budapestre az „Úttörő" című szabadgondolkodó, antiklerikális hetilaphoz hívták segédszerkesztőnek.

1913-ban, mint a „Népszava" kiküldött tudósítója, bejárta Európát. Útja során megismerkedett a külföldi munkásmozgalommal. Tapasztalatait később jól fel tudta használni munkájában.

Az első világháború kitörése után behívták katonának. 1915 elején menetszázadba osztották, és az orosz frontra küldték. Még az év máju-

sában több ezer bajtársával együtt fogságba esett. A harctéren, s még inkább a hadifogságban közvetlen közelből ismerte meg a magyar proletár, a munkás, a paraszt gondolkodását, nyomorral, nélkülözéssel teli életét, a paraszt földéhségét.

Szamuely Tibort a szolikamszki fogolytáborba vitték. Itt a hatalmas erdőségekben fakitermelésen dolgoztatták a hadifoglyokat. Szamuely is ezt a munkát végezte, de minden alkalmat megragadott arra, hogy sorstársai között háborúellenes és szocialista propagandát folytasson. Amikor ezt a tábor orosz parancsnoksága — a fogoly tisztek besúgása folytán — megtudta, elszállíttatta őt távolabbi vidékre. Forradalmi magatartása miatt büntetésből egyik hadifogoly-táborból a másikba küldték. Utoljára az Urálban, a nagyezsgyinszki hadianyaggyárban dolgozott. Itt orosz forradalmi munkásokkal került közvetlen kapcsolatba. Ettől kezdve Szamuely Tibor élete visszavonhatatlanul összekovácsolódott a forradalommal. Megtanult oroszul. Állandóan tájékozódott a front eseményeiről, a bolsevikok tevékenységéről és a munkásság forradalmi hangulatáról.

A régi rendszer elsöprésének hírére nem volt többé maradása. Nekivágott a hosszú és fáradságos útnak és 1918 januárjában, sok viszontagság után megérkezett Moszkvába. Itt találkozott Kun Bélával, régi nagyváradi ismerősével, Jancsik Ferenccel, a budapesti szervezett vasmunkással és másokkal, akik a hadifoglyok ügyeit intézték. Az események forgataga magával ragadta Szamuelyt is. Amit eddig tanult, tapasztalt a munkásmozgalomban, azt itt, a forradalom fellegvárában értette meg igazán. Érezte, hogy az orosz nép, a forradalom sorsa elválaszthatatlan a magyar nép ügyétől, ezért minden erejével részt akart venni a munkában és a harcban. A hadifoglyok ügyeit intéző Központi Bizottságnál kapott beosztást, ahol egy hadifogoly-kongresszus tervét dolgozták ki.

A fiatal forradalmárok áldozatkész munkájának eredményeként március 24-én megalakult a magyar hadifoglyok kommunista csoportja. Szamuely Tibor a magyar szervezési ügyek politikai megbízottja lett. Fáradságot nem ismerve, szinte éjjel-nappal dolgozott a hadifogolytáborok küldöttértekezletének előkészítésén. A kongresszus április 14—18-ig ülésezett. Szamuely Tibornak nagy része volt a kongresszus sikerében. A magyarok példáját követve megalakultak a többi nemzetiség kommunista csoportjai is és létrejött e csoportok szövetsége, amely az OK(b)P Központi Bizottsága mellett működött.

Szamuely Tibor, az újságíró, tudta — és a bolsevikok munkája még inkább meggyőzte róla —, hogy a sajtónak milyen nagy jelentősége van az agitációs, propaganda és szervező munkában, lelkesen támogatta

tehát egy magyar nyelvű kommunista lap kiadásának tervét. A bolsevik párttól minden segítséget megkaptak, s így 1918. április 3-án megjelent a „Szociális Forradalom" című első magyar nyelvű kommunista újság. Szerkesztője Kun Béla és Szamuely Tibor lett. Szamuely Tibornak nagy része volt abban, hogy a lap kitágította olvasóinak politikai látókörét, erősítette bennük a proletár internacionalizmus érzését. Cikkeiben Szamuely rámutatott a tőkés és a szocialista rendszer közötti különbségre, a cári Oroszország és Magyarország viszonyainak hasonlatosságára. Írásaival hozzájárult a magyar proletárforradalmat, a Magyar Tanácsköztársaságot előkészítő munkához.

Nemcsak cikkeivel győzte meg a hadifoglyokat, hanem élőszóval is tanította, nevelte őket. Előadásokat tartott az agitátorképző tanfolyamokon. Nagy része volt a nemzetközi zászlóaljak megszervezésében is.

Amikor az imperialista államok és a belső ellenforradalom megtámadta a szovjethatalmat, Moszkvában is fegyveres felkelést szerveztek az eszerek*, és elfoglalták a Főpostát.

A moszkvai magyarok is fegyvert fogtak Kun Béla, Vántus Károly és Jancsik Ferenc vezetésével. Szamuely Tibor az agitátoriskola hallgatóit vezette rohamra. A vasutasok csoportjával együttműködve kemény küzdelemben legyőzték az ellenforradalmárokat, és visszafoglalták a Főposta épületét.

1918 augusztusában a keleti arcvonal kazanyi szakaszán válságossá vált a helyzet. A szovjet hadvezetőség erősítésként egy nemzetközi ezredet is Kazany alá küldött. Az ezred egyik zászlóaljának Szamuely Tibor volt a parancsnoka. Kazanyt a vörös csapatok rövid idő alatt visszafoglalták.

Kazanyból Lenin Moszkvába hívta. Ekkor találkozott első ízben a proletariátus nagy tanítójával. A Leninnel való beszélgetés mély benyomást tett rá.

Szamuely világosan látta, hogy az orosz forradalom győzelme nemcsak az orosz proletariátus, hanem az egész világ proletariátusának ügye. Amikor Tverben a forradalomhoz színleg csatlakozott hadifogoly tisztek lemészárolták a bolsevikokat, Szamuely Tibor a gaztetten felháborodva, egyik cikkében ezt írta:

„...Véssétek örökre emlékezetetekbe, hogy aki az orosz proletárok forradalma ellen támad, az a világ valamennyi proletárjának szent ügyét árulja el!...

* — szociálforradalmárok (Sz. R. — szocialrevoljucionyer).

A forradalom árulóira még nincs elég sértő, megbecstelenítő kifejezés, de kötél és golyó van elég!"*

Magyarországon 1918. október 31-én kitört a polgári demokratikus forradalom. A Nemzeti Tanács átvette a hatalmat, és a polgári radikális párt vezetésével új kormány alakult. A kormányban részt vettek a szociáldemokrata párt képviselői is.

Szamuely Tibor a távolból is helyesen ítélte meg az itthoni eseményeket, és pellengérre állította az opportunista szociáldemokrata vezetőket.

„...A szocializmust eláruló, a marxizmust meghamisító magyar szocialista vezéreknek a piros bársonyszék volt az ideálja, az államtitkárság az eszményképe. Ezért borultak testvéri csókkal a burzsoázia nyakába ahelyett, hogy a sárba taposták volna őket. A betegsegélyző pénztár (a szocdem vezetők a betegsegélyző pénztár alkalmazottai voltak) csúszómászó férgei képviselői mandátumról álmodoztak, s hogy ezt elérhessék, megtagadtak mindent, a hitüket, sőt önmagukat is, és saját pillanatnyi előnyükért zsákmányul dobták a proletariátus egész jövőjét."**

A hazatért hadifoglyok — Kun Bélával az élen —, a forradalmi szocialisták, Korvin Ottó, Sallai Imre, Kelen József és a baloldali szociáldemokraták, Rudas László, Szántó Béla és mások, november 20-án megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját.

Szamuely Tibor még nem térhetett vissza Magyarországra, mert Lenin fontos feladatot bízott reá. Berlinbe küldte, hogy segítse a német kommunista párt megalakítását. Csak ennek a feladatnak a teljesítése után indult haza. 1919 január 3-án érkezett meg Budapestre. Tagja lett a KMP Központi Bizottságának és a „Vörös Ujság" szerkesztő bizottságának is.

Január 5-én a párt nagygyűlést készített elő Nyíregyházán, s a gyűlés előadójának Szamuely Tibort jelölte ki. Nyíregyházán nagy érdeklődéssel várták a nagygyűlést és Szamuelyt. Voltak, akik emlékeztek háború előtti szocialista magatartására, a hazatért hadifoglyok pedig sokat meséltek oroszországi forradalmi tevékenységéről. A városi színházat zsúfolásig megtöltötte a hallgatóság. Szamuely „Imperialista diktatúra vagy proletárdiktatúra" címmel tartott előadást.

* Szociális Forradalom, 15. sz. 1918. május 29.
** Ugyanott, 66. sz. 1918. december 11.

A város reakciós urai nem maradtak tétlen. Már a gyűlés előtt értesítették Nagy Vince belügyminisztert, hogy Szamuely Nyíregyházára érkezett. A belügyminiszter utasította Bencs Kálmán polgármestert: „Szamuely Tibort tegyék ártalmatlanná, és állítsák a kormányt megmásíthatatlan tények elé."* Más szavakkal: Szamuely Tibort el kell tenni láb alól. A kommunistákat gyűlölő burzsoá csőcselékkel Winter hadbíró** órákon belül megszervezte az orgyilkosságot, de a merénylet nem sikerült, mert Szamuelyt állandóan munkások vették körül, s így nem lehetett a közelébe férkőzni. Amikor visszatért Budapestre, a rendőrség letartóztatta oroszországi tevékenysége miatt. Csak a tüntető tömegek követelésére engedték szabadon.

Csaknem három hónapig szakadatlan harc folyt a forradalmi tömegek élén álló KMP és a burzsoázia érdekeit védő polgári demokratikus kormány között. A kormány 1919. február 20-án letartóztatta a KMP vezetőségének többségét, betiltotta a „Vörös Ujság"-ot és szétromboltatta a párt helyiségét.

De a kommunista párt jó előre felkészült az üldöztetésre: kijelölte a második Központi Bizottságot, tagjait elrejtette, illegalitásba küldte. Közöttük volt Szamuely Tibor is. A kormányterror arra késztette az illegalitásba vonult pártvezetőséget, hogy gárdát szervezzen a párt szerveinek és szervezeteinek védelmére. Nagy szerepe volt ennek létrehozásában Szamuely Tibornak. Ennek tagjait a Tanácsköztársaság létrejötte után Lenin-fiúknak hívták.

A munkásosztály és a burzsoázia között dúló harc döntő szakaszába érkezett. A kommunista párt illegalitásban élő vezetősége röpiratokban tájékoztatta a tömegeket, biztatta, bátorította őket a további küzdelemre.

A párt március 23-ára tiltakozó nagygyűlést hívott össze az Országház térre, hogy követeljék a letartóztatott kommunisták szabadon bocsátását.

Ennek megtartására azonban nem került sor, mert a polgári kormány az imperialisták területi követelései és a néptömegek egyre erősebb forradalmi mozgalma következtében elvesztette a talajt a lába alól, s 1919. március 21-én kénytelen volt átadni a hatalmat a proletariátusnak.

A proletárdiktatúra kikiáltása után a Forradalmi Kormányzótanács Szamuely Tibort először a hadügyi népbiztos helyettesévé, majd közoktatásügyi népbiztossá nevezte ki. Minden munkakörben hozzáértően,

* PI Archívum. A. II. 10/54. A nyíregyházi polgármester jelentéséből.
** PI Archívum. A. II. 14/18. 19—20. old.

lelkiismeretesen látta el feladatát. Nagy jelentőséget tulajdonított a propagandamunkának. Ő szervezte, és az ő terve alapján rendezték meg az első szabad május elsejét.

Egy ideig a rokkant- és lakásügyeket intézte. Erélyes kézzel nyúlt bele a darázsfészekbe, a rokkantak szervezetébe. Eltávolította onnan az élősdi elemeket, gyorssegélyt utalt ki, és a járulékot felemelte. A bonyolult lakásügyeknél is megtalálta a helyes megoldást. A szervezett munkássághoz fordult segítségért, hogy lakást elsősorban rászoruló proletárok kapjanak. Éles hangú cikkben tárja fel a helyzetet:

„...Azokból a rendeletekből, amelyeket a központi lakásbizottság vezetésére kirendelt teljhatalmú népbiztosok adtak ki, az elmúlt napok alatt minden öntudatos proletár előtt világos lehet az a törekvés, hogy megszüntessünk minden lakáshivatali visszaélést, panamát, protekciót, de lehetetlenné tegyünk minden jogosulatlan zsarolást is...

...Ezt a harcunkat azonban csak akkor vívhatjuk meg sikeresen, a fagyöngyöktől és piócáktól csak akkor szabadíthatjuk meg az ifjú proletárállam testét, ha Budapest szervezett munkássága segítő kezet nyújt nekünk..."*

Április 20-án a hadseregfőparancsnok a budapesti hadseregcsoport politikai megbízottjává nevezte ki Szamuely Tibort. Ebben a tisztségében különösen hasznát vette szovjet-oroszországi tapasztalatainak. Nagy hozzáértéssel szervezte meg az orosz hadifoglyokból, a magyarországi nemzetiségek munkásaiból és az Ausztriából Rothziegel Leó vezetésével átjött forradalmi érzelmű osztrák munkásokból a nemzetközi csapatokat, amelyek halálmegvető bátorsággal védelmezték a Magyar Tanácsköztársaságot.

Az imperialista csapatok támadásával egy időben megindult az ellenforradalmárok tevékenysége is a hátországban. Megsemmisítésükre a Forradalmi Kormányzótanács front mögötti bizottságokat állított fel. Elnökévé Szamuely Tibort nevezte ki. Szamuely Tibor kemény hangú parancsban figyelmeztetett mindenkit:

„A Forradalmi Kormányzótanács, amely e pillanatban nemcsak Magyarország proletariátusának, hanem a világ összes elnyomottainak

* Vörös Ujság, 1919. április 15. (Lakáskeresők.)

érdekeit képviseli, megbízott azzal, hogy úgy a fronton, mint a front mögött a rendet és fegyelmet biztosítsam. Feladatom megvalósítására *rendelkezésemre áll minden eszköz, és én élni is fogok ezekkel az eszközökkel, ha annak szükségessége merülne fel... Aki a proletariátus hatalma ellen emeli fel kezét, aki nyílt vagy rejtett úton ellenforradalmat szít, vagy elősegít, illetve elhallgat, aki a Forradalmi Kormányzótanács és hadseregfőparancsnokság minden rendelkezését végre nem hajtja, az saját halálos ítéletét írta alá. Az ítélet végrehajtása a mi feladatunk.*

Szamuely Tibor
a keleti hadsereg
rögtönítélő törvényszékének elnöke."*

Szamuely Tibor nemcsak a rendeletek alkalmazásával, a törvény paragrafusainak erejével védelmezte a tanácshatalmat, hanem ha kellett, maga is fegyvert ragadott.

A román imperialista csapatok megtámadták a fiatal Magyar Tanácsköztársaságot, járőreik átkeltek a Tiszán, benyomultak Szolnokra, és ekkor az ellenforradalmárok hatalmukba kerítették a várost. Szamuely csapatai harcba bocsátkoztak velük. Két napig dúlt a csata, amelyből a vörösök kerültek ki győztesen.

„...Csapataink ma (május 3-án) visszafoglalták Szolnokot... A csapatok élén a fáradhatatlan Szamuely Tibor irányította a támadást... A bevonuló katonák mellett a szolnoki felfegyverzett munkásság, élén a vasúti munkássággal, proletárokhoz méltó erővel és nagyszerű bátorsággal vette ki részét a harcból..."** — mondja a hadijelentés.

A szorongatott helyzetben levő tanácskormánynak segítségre, útmutatásra volt szüksége, s ezért Leninhez küldte Szamuely Tibort. Rozoga repülőgép vitte ellenséges frontok, intervenciós csapatok fölött Moszkvába. Május 31-én tért vissza Budapestre, magával hozva Lenin üzenetét, ezt a történelmi jelentőségű írást, melyben Lenin kimondotta:

„...Az a háború, amelyet ti viseltek, az egyetlen jogos, igazságos, igazán forradalmi háború, az elnyomottak háborúja az elnyomók

* PI Archívum. II. 25/1919. IV. 1172.
** Vörös Ujság, 1919. május 6. (Hogyan történt Szolnok visszafoglalása.)

ellen, a dolgozók háborúja a kizsákmányolók ellen, háború a szocializmus győzelméért. Az egész világon a munkásosztály minden becsületes tagja a ti pártotokon áll. Minden hónap közelebb hozza a proletár világforradalmat.

Legyetek szilárdak ! A győzelem a tietek lesz !"*

Szamuely Tibor még megérkezésének napján megjelent a munkás- és katonatanács ülésén. Lelkes szavakkal számolt be tapasztalatairól. Beszélt Szovjet-Oroszország nehéz helyzetéről, a szovjet nép győzelembe vetett szilárd hitének nagyszerű bizonyítékairól és a magyar proletariátus feladatairól.

„...az orosz proletariátus, amely élethalálharcát másfél év óta vívja, még mindig egy tízezer kilométer hosszúságú fronton harcol... Tegnap volt alkalmam éppen, egy ilyen frontra induló nemzetközi ezreddel beszélnem. Az ezred körülbelül 85—90%-ban magyarországi elvtársakból állt... Azt mondták ezek az elvtársak, hogy amíg egy ember van Oroszországban, aki a proletariátus harcait Magyarországon és Oroszországban tanulta meg, addig nem nyugosznak, amíg valóban hatalmas, erős, tényleges segítséget nyújthatnak a magyarországi proletariátusnak fölszabadítási küzdelméhez...

...az orosz proletariátusra, amely másfél év óta harcol, de amely ugyanez alatt az idő alatt nélkülöz, szenved is gazdasági tekintetben, számítanunk lehet nemcsak katonai szempontból, hanem erre a szovjetköztársaságra számítanunk lehet gazdasági szempontból is...

Erre a segítő kézre, erre a forradalmi testvéri támogatásra, elvtársak, nekünk rá kell szolgálnunk, s él bennem a meggyőződés, hogy a magyarországi proletariátus rá is tud és rá is fog erre minden tekintetben szolgálni..."**

Június 12—13-án a pártkongresszus, június 14—23-ig pedig a tanácskongresszus ülésezett Budapesten. Szamuely Tibor mindkét kongresszuson fontos elvi kérdésekben szólalt fel. A pártkongresszuson napirendre került a párt nevének kérdése is. Szamuely Tibor síkraszállt a „kommunista párt" elnevezés mellett. Világos érvekkel támasztotta alá indokait,

* *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 397. old.

** PI Archívum. A. II. 14/14. — Részlet a Budapesti Központi 500-as Forradalmi Munkás- és Katonatanács 1919. május 31-i ülésének jegyzőkönyvéből. 1453—1466. old.

amelyek szerint a pártnak már nevében is ki kell nyilvánítania, hogy nincs visszatérés a múlthoz.

A tanácskongresszuson a külügyi vitában állást foglalt a felszabadított északi területek kiürítése ellen, amelyet a Clemenceau-jegyzék* követelt. Nyomatékosan felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar tanácskormánynak Szovjet-Oroszország érdekeit is szem előtt kell tartani:

„Nem szabad megfeledkeznünk egy igen fontos momentumról, amelyről eddig még nem esett szó: Mi a magyarországi Tanácsköztársaság kötelessége, mi a szolidaritás legelemibb kötelessége az oroszországi Tanácsköztársasággal szemben. Nem akarom fejtegetni bővebben, milyen kötelességeink vannak az orosz munkássággal szemben, de egy kétségtelen, hogy nekünk a harcot beszüntetnünk vagy feladni addig nem szabad, amíg az oroszországi proletariátus veszélyben van..."**

A júniusi ellenforradalom leverésében Szamuely Tibornak oroszlánrésze volt. Hős katonái kemény küzdelemben kényszerítették visszavonulásra a fehéreket.

De a báránybőrbe bújt farkasok, a vörösöknek álcázott és a tanácskormány szerveibe beférkőzött burzsoá bérencek ellen nehezebb volt a harc. Szamuely Tibor a IV. kerületi Munkás- és Katonatanács 1919. július 14-i ülésén követelte, hogy a belügyi és igazságügyi szerveket tisztítsák meg az ellenséges burzsoá elemektől.***

Erre azonban már nem jutott idő...

A túlerőben levő külső ellenség és a belső árulók összefogása 1919 augusztus elsején megbuktatta a magyar tanácshatalmat. Megkezdődött a szörnyű bosszúhadjárat a kommunisták és a proletárdiktatúra hívei ellen. Peyer Károly az új ún. „szakszervezeti" kormány belügyminisztere táviratban utasította a határmenti hatóságokat, akadályozzák meg, hogy a kommunisták elhagyhassák az országot.

Szamuely Tibor augusztus 2-án átlépte az osztrák határt. Itt már lesben álltak a fehérterroristák, elfogták és meggyilkolták.

* Vörös Ujság, 1919. június 10. (A párizsi konferencia jegyzéke a magyar tanácskormányhoz.)

** A Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója. Budapest 1919. 6. ülés. 1919. június 19. 17—18. old.

*** PI Archívum. A. II. 14/18. 19—20. old.

SIMON JÓZSEF

Mészáros Lőrinchez, a Dózsa György vezette parasztháború forradalmár papjának és Martinovics Ignác apátplébánosnak, a magyar jakobinusok vezérének útját járta Simon József marcali káplán, amikor 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején a magyar dolgozó nép oldalára állt.

Édesapjának 10 hold földje volt a Somogy megyei Szenyéren. A faluban dolgos embernek, hivő katolikusnak ismerték, aki felesége és a szenyéri plébános rábeszélésére beleegyezett, hogy jól tanuló, éles eszű fiából papot neveljenek. Sok álmatlan éjszakába tellett, míg a rábeszélésnek engedett. Arra gondolt, hogy gyermekének majd nem kell annyit robotolnia, hajnaltól késő estig túrnia a földet, mint neki. Elhatározásában az is szerepet játszott, hogy másik fia így egyedül örökölheti a 10 hold földet, amelyen könnyebben boldogul majd, ha nem kell osztozkodnia testvérével.

Simon József pedig mindenáron tanulni akart. Azt látta, hogy a papot megbecsülik, ő a legfőbb tekintély a faluban. Gondtalanul, jól él, kertészkedhet unalmában, mint a szenyéri plébános, és — könyvei vannak! Igen, könyvei! Így hát nem tiltakozott a papi pálya ellen. Elvégezte a hat elemit, azután beíratták a keszthelyi premontrei főgimnáziumba.

Ez az iskola igen előkelő intézet volt, ahol túlnyomó többségben a kiváltságos osztályok gyermekeit nevelték, közöttük a papi pályára szánt néhány szegény diákot is. A szegény fiúk élete itt sem volt valami rózsás. A gazdag, előkelő származású ifjak éreztették velük alacsonyabb származásukat, ami ellen azután úgy védekeztek, hogy szorosan összetartottak, és elhatározták, hogy a tanulásban fognak kitűnni. Valóban így is történt, ez azonban csak a tanároknak tetszett, az úri csemeték emiatt is csúfolták őket.

Simon József Keszthelyen egy asztalosmesternél kapott lakást és ellátást. Házigazdájának sokszor panaszkodott a sérelmek miatt, amelyek a gimnáziumban érték. Háziasszonya — buzgó katolikus — azzal vigasztalta, hogy tekintse ezeket a „megpróbáltatásokat" jövendő hivatására való előkészületnek. Simon Józsefnek nehezére esett a sérelmeket, a gúnyolódásokat eltűrni, s csak nagy önfegyelemmel uralkodott magán. Lelke mélyén a háborgás sohasem szűnt meg. Néha kételyei támadtak: való-e ő a papi pályára, ha a megaláztatásokat olyan nehezen viseli el. Kétségei elől a tanulásba menekült. Kitűnően érettségizett. Ezután a

veszprémi papi szemináriumba került. Itt már egészen más volt a légkör. A gazdag családok fiai, akik világi pályákra készültek, nem mentek papi szemináriumba. Újabb négy éven át tanult nagy buzgalommal. Már a szemináriumban is jó szónoknak ígérkezett, tanárai a jövő kiváló igehirdetőjét látták benne.

1917-ben szentelték pappá szülőfalujában, a szenyéri templomban. Utána a közeli Marcaliba helyezték káplánnak, Rumi István esperes mellé, aki minden fáradsággal járó munkát ráhárított.

Simon tisztelendő rövidesen megismerte Marcali község lakosságát — örömét, bánatát. A gyóntató fülkék homályában mélységes emberi tragédiák, a nép életének sivársága, reménytelensége tárult fel előtte. Az így szerzett „tudás" eleinte megdöbbentette, azután nyugtalanította. Erre tanulmányai során nem készítették fel. Sokat foglalkoztatták ezek a problémák, különösen amikor magányosan sétált a község határában. Sokszor éjszaka is álmatlanul hánykolódott és töprengett. Úgy érezte, hogy már nem hangzik szájából meggyőződéssel a vigasztaló szó a földi megpróbáltatásokról és a túlvilági kárpótlásról. Rádöbbent, hogy neki magának is tanácsra van szüksége, tanácsra és bizonyosságra. Látta, hogy ellentmondás van a szentírás szavai és a valóság között. Ki magyarázza ezt meg neki? Kihez forduljon? Plébánosa kényelmes, az élet problémáival nem törődő, kissé korlátolt ember volt — hozzá nem fordulhatott.

Már negyedik éve tombolt a háború. Milliók véreztek el és váltak nyomorékká — az ő testvére is elesett a fronton. A tízparancsolatot mintha soha nem tanulták és nem tanították volna! Négy év óta egyszer sem hallotta a szószékről: „Ne ölj!" . . . És ebbe az emberpusztító viharba egyszerre csak beleharsant a szó: „Békét! Emberek, békét!"

Nem, nem Rómából, nem a Vatikánból, nem a pápa kiáltotta. Nem! Oroszországból, Petrográdból kiáltotta világgá a bolsevik párt vezére, Lenin: „Békét a népnek!"

Ki az a Lenin — töprengett Simon káplán —, de kérdezni nem merte senkitől.

Néhány hónap múlva a hazatért hadifoglyoktól kapott feleletet erre a kérdésre. De egyebet is megtudott tőlük: azt, hogy Oroszországban a nép vette kezébe a hatalmat, és a nagybirtokot felosztották a parasztok között.

Simon József nap mint nap elbeszélgetett a hazatért hadifoglyokkal, és lassanként kezdte megérteni az események összefüggéseit. Mintha lidércnyomástól szabadult volna. Eleinte óvatosan, 1918 októbere után

egyre bátrabban politizált még a szószékről is. Prédikációiban egyszerű szavakkal magyarázta híveinek, hogy a hatalmasok hogyan hamisították meg a szentírás tanításait.

Megismerkedett Latinka Sándorral, a földmunkásszövetség Somogy megyei titkárával, és örömmel segítette munkájában. Simon káplánnak is része volt a Somogy megyei termelőszövetkezetek létrehozásában. Meggyőződéses híve lett a népuralomnak és a proletárdiktatúrát a szószékről is támogatta.

A Tanácsköztársaság leverése után az ellenforradalmi bandák, báró Prónay és gróf Salm Herman vezetésével Marcaliban is vérfürdőt rendeztek. Az elfogott embereket irtózatosan megkínozták, majd meggyilkolták őket. A községben negyvenhárom szegényparasztot akasztottak fel.

Simon József káplánt is elfogták. Cellájában felkereste Rumi István esperes, és megígérte, hogy megmenti, ha teljes bűnbánatot tanúsít. Simon József azt válaszolta, hogy semmi bűnt nem követett el, és amit tett, nem bánta meg. Amikor a fehérterroristák ezt megtudták, a fiatal káplánt válogatott kínzásoknak vetették alá. Pappá avatása alkalmával megszentelt ujjait borotvával meghegyezték, koponyájáról a szent olajjal felkent bőrt lemetszették. Ezzel „kitaszították" az egyházból, és utána mint világi emberről ítélkeztek felette. Mind a két szemét kiszúrták, azután ló farkához kötötték és úgy vonszoltatták a tarlón, amíg kiszenvedett. Felismerhetetlenségig összetört holttestét a negyvenhárom meggyilkolt kommunistáéval együtt egy kukoricásban földelték el közös, jeltelen sírba.

Rumi esperes, aki végignézte Simon káplán megkínoztatását, beleőrült a borzalmas látványba, s végül öngyilkos lett.

A holttesteket a hozzátartozók felkutatták és eltemették. Simon József földi maradványait is hazavitték a porig sújtott szülők. Szeptember 8-án este, egyházi szertartás nélkül temették el.

A felszabadulás után Marcaliban tér és emléktábla, Szenyéren síremlék hirdeti, hogy Simon József tisztelendőt a nép nem felejtette el, szívébe zárta hű fiát, aki népének nemcsak túlvilági, hanem földi életével is törődött, és annak szebbé tételéért életét adta.

LATINKA SÁNDOR

A Magyar Tanácsköztársaság egyik legerősebb megyei direktóriumának, a somogyinak volt az elnöke Latinka Sándor, az erdélyi származású, művelt, világot járt vasmunkás.

Nagyszülei nincstelen parasztok voltak, apja a Magyarpécskai Hengerműmalomban dolgozott mint lakatos. Latinka az elemi iskola elvégzése után Aradon járt középiskolába, de a harmadik osztályból kizárták szókimondó magatartása miatt. Bűnéül rótták fel, hogy szóvá merte tenni a vagyonos szülők gyermekeivel való kivételezést. Mivel nem tanulhatott tovább, beállt lakatosinasnak. A tanoncévek letelte után Lippára ment, újra beiratkozott a középiskolába, és leérettségizett. Ezután bejárta Erdélyt és Romániát.

Visszatérve Magyarországra, hazament szüleihez Magyarpécskára. Az otthon töltött időt arra használta fel, hogy tovább képezze magát.

1909-ben Budapestre utazott. Egy gépészmérnöki irodában alkalmazták mint műszaki rajzolót. Tudásszomja, kulturális érdeklődése azonban tovább hajtotta. Alig egy év múlva útra kelt, hogy valóra váltsa régi tervét, megismerje Párizst, az európai kultúra akkori központját, a francia forradalom és az 1871-es kommün történelmi színhelyét. Majdnem egy évet töltött Párizsban. Minden szabad idejét ismeretei gazdagítására fordította. Nagy érdeklődéssel figyelte a különböző politikai irányzatokat. Hazatérése után Budapesten telepedett le. Ekkor kezdődött politikai tevékenysége.

Tanulmányozta és mindjobban magáévá tette a szocializmus eszméjét. Ugyanakkor a munkásmozgalom gyakorlati munkájából is ki akarta venni a részét. Tagja lett a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének, belépett a szociáldemokrata pártba. A VII. kerületi pártszervezet előadója lett, és szervező munkát is végzett. Nemsokára

megismerkedett a Galilei-kör* tevékenységével, és maga is lelkes agitátorává vált a háborúellenes mozgalomnak.

Öt nyelven beszélt. Nyelvtudását nemzetközi kapcsolatok megteremtésére használta fel. Több külföldi munkáslapot tudósított a magyarországi politikai és társadalmi eseményekről.

A háború második évében őt is besorozták katonának. Mint tartalékos műszaki tiszt került 1915. november 3-án az olasz frontra, s ott volt

* A Galilei-kör haladó szellemű diák- és értelmiségi szervezet volt.

egészen 1918 júliusáig. Ekkor ezrede maradványait Ukrajnába vezényelték a rend fenntartására.

Feleségének írt, 1918 nyaráról keltezett leveleiben beszámol tapasztalatairól. Július 23-án írja:

„... Ukrajnában a sztrájkokkal kapcsolatos zavargások voltak, vonatok nem közlekedhettek, mivel a vasutasok 1917 október óta nem kaptak fizetést. Úgy értesültünk, hogy a vasutasok fizetését Németország és Ausztria—Magyarország együttesen rendezték, s mihelyt a felrobbantott hidakat kijavítják, a forgalom megkezdődik s mehetünk tovább ...

Jelenleg még csak a lengyelek között vagyunk, akik szívből gyűlölnek bennünket — talán joggal. Azért hidd el, végtelenül örülök, hogy ide kerültünk, illetve Ukrajnába megyünk. Igen sokat tanulunk ..."

Latinka rövid ideig taposta a leigázásra szánt Ukrajna földjét. Néhány hét múlva kartöréssel hazakerült.

Az októberi demokratikus forradalom győzelme után szíve szerinti hivatást választott magának: a parasztság szervezésén, helyzetének javításán kezdett munkálkodni. Valójában sohasem szakadt el a parasztságtól, amelyből származott. Érzései, gondolatai, a magyar föld legkisemmizettebb, legmagárahagyatottabb rétegéhez húzták. Ismerte a magyar földműves életét, tudta, mi az oka tömeges kivándorlásának. Látta a sok gondtól, nélkülözéstől, a nehéz robottól korán megvénült földmunkás-proletár elesettségét, reménytelen helyzetét. Az a majdnem három esztendő, amelyet a harctér poklában velük töltött, széttéphetetlen kapocsként fűzte hozzájuk. Figyelemmel kísérte a szociáldemokrata párt földmunkás-mozgalmát, és tanulmányozta a magyar parasztmozgalmakat. Ez a magyarázata, hogy — bár mestere volt szakmájának — örömmel elvállalta a szociáldemokrata párt vezetőségének felkérésére a Földmunkások Országos Szövetségében a szervező titkári állást. A földmunkásszövetség főtitkárának, Nyisztor Györgynek, a későbbi földművelésügyi népbiztosnak lett a munkatársa. 1918. október 31-én tagja lett a katonatanácsnak is.

1918 novemberében a szociáldemokrata párt vezetősége Somogy megyébe küldte azzal a határozott utasítással, hogy fékezze meg a somogyi földmunkások mozgalmát. Latinka Sándor — küldetésének céljával ellentétben — a parasztok követeléseinek jogosságát látva, a föld népe mellé állt.

Rövid idő alatt megismerte a rábízott területet. Bejárta Somogy és Tolna megyét. A tanyákon, a félrecsúszott tetejű, nádfedeles viskókban el-elbeszélgetett a parasztokkal, a majorok cselédségével, az uradalmak feles-harmados, summás kizsákmányoltjaival.

Jó emberismerő lévén, hamarosan talált becsületes, baloldali érzelmű szociáldemokrata munkatársakat. Ilyen volt Tóth Lajos, a szociáldemokrata párt kaposvári szervezetének elnöke, Szalma István, Farkas János és mások. Ezek a megbízható elvtársak jól ismerték a helyi viszonyokat, s Latinka soha nem intézkedett megkérdezésük nélkül. Segítségükkel, s a szerzett tapasztalatok felhasználásával, létrehozta az egész megye területén a földmunkás-szervezeteket.

Paraszt-agitátorokból álló gárdát szervezett. Türelemmel és szeretettel tanította, nevelte őket. Ezek az emberek vasárnaponként százával indultak Kaposvárról szerte a megyébe. A nép bízott bennük, és a nincstelen szegényparasztok hallgattak rájuk.

Latinka higgadtan és megfontoltan cselekedett. Kitűnő szónok volt, egyszerűen és meggyőzően beszélt, nem csoda, hogy rövid idő múlva Somogy megye legnépszerűbb, legmegbecsültebb embere lett.

A Károlyi-kormány húzta-halasztotta a parasztságnak oly régóta ígért földreformot. A földesurak pedig — mivel nem tudták, hol áll meg a forradalom — nem dolgoztattak a földeken. Cselédeiket erdőirtásnál és más effajta munkáknál foglalkoztatták.

Mint Latinka írja, nem is nagyon titkolták szándékukat:

„... Inkább a földben pusztuljon a termés, de nem lesz úgy, ahogy a cseléd akarja. Majd meglátjuk, ki döglik meg előbb!" — mondták.*

1919. január 26-án Latinka Sándor nyílt levélben fordult a földművelésügyi miniszterhez. Feltárta a helyzetet, határozott és kemény intézkedéseket követelt. Ez a nyílt levél az akkori viszonyok hű tükörképe, a magyar történelem értékes dokumentuma.

Íme néhány mondat belőle:

„Miniszter Úr!

Míg a Földművelésügyi Minisztériumban a földbirtokreform problémájával foglalkoznak, addig az ország földesurai olyan intézkedéseket

* Somogyi Hírlap és Vörös Ujság, 1919. január 26. (Latinka Sándor nyílt leveléből.)

tesznek, amelyek nemcsak a további termést fogják megakadályozni, hanem lehetetlenné teszik a földosztás ésszerű megoldását is . . .

Az ezerholdasok a föld megművelésére még az előkészületeket sem tették meg. A talaj termőképességének fokozásával nem törődnek, a föld trágyázását beszüntették, az üzemi berendezéseket nem javítják...

A föld népe háborog, a megcsalt milliók szeme előtt folyik a dolgozók elleni merénylet . . .

Sürgős intézkedést kérünk: *Halállal kell büntetni azokat, akik gyönyörködni akarnak az éhezők jajveszékelésében ! . . .**

Eltelt egy hónap, de semmi sem történt az ügyben. Latinka Sándor nem várt tovább. Indítványára a kaposvári munkástanács birtokba vette herceg Esterházynak a Mezőgazdasági Ipar Részvénytársaság bérletében levő 44 ezer holdját, és ezen a hatalmas területen megalakította az ország első mezőgazdasági termelőszövetkezetét. Ugyanakkor intézkedett a munkástanács arról is, hogy a megyében mindenütt, ahol a földet az uraság nem művelteti, haladéktalanul termelőszövetkezeteket hozzanak létre.

Amikor a kormánynak tudomására jutott a somogyi földfoglalás, leküldte a kulák kisgazda-minisztert, Nagyatádi Szabó Istvánt, hogy a földet vegye vissza a parasztoktól. Nagyatádi március 10-én érkezett Kaposvárra. A kaposvári munkástanács éppen ezen a napon rendezett nagygyűlést. A gyűlésen részvevő munkások és parasztok száma meghaladta a húszezret. Nem jöttek üres kézzel, a legtöbbjük fegyvert, kapát, botot szorongatott. Követelték, hogy űzzék el a főispánt és a szolgabírákat, direktórium vegye át a hatalmat. Nagyatádi Szabó István ebben a légkörben meg sem kísérelte, hogy küldetéséről beszéljen, hanem jóváhagyta a földfoglalást. A gyűlés meg is választotta a háromtagú direktóriumot, vezetője Latinka Sándor lett.

Tizenegy nappal a kaposvári események után lemondott a kormány, és kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Latinka Sándor irányításával a Somogy megyei direktórium néhány hét alatt szocializált minden nagybirtokot a megyében, mintaszerű proletárközigazgatást szervezett, amelyben nem adtak helyet árulónak vagy ellenforradalmárnak.

A rend fenntartására karhatalmi századot szerveztek. A század április 9-én alakult, és Latinka nevét vette fel. Május elsején teljes díszben részt

* Ugyanott.

vett a felvonuláson, majd kétharmada az északi frontra ment, egyharmada pedig a tanácshatalom megyei rendjén őrködött.

Június 24-én Somogyban is megkísérelték az ellenforradalmárok kezükbe kaparintani a hatalmat, de a Latinka-század tagjai minden ellenforradalmi megmozdulást meghiúsítottak.

A Somogy megyei földművesszövetkezetekről elragadtatva írt Móricz Zsigmond:

„Valóságos csoda, amit most láttam. Somogyban voltam, s az ottani termelőszövetkezetek berendezését néztem meg . . .

Nem lehet ideálisabb és szociálisabb megoldást kívánni . . .

Ki hitte volna, hogy a háború iszonyú és nyomorult korszaka után ekkora életpezsdülés fakadt ilyen gyorsan, ilyen tüneményes gyorsasággal.

Azok után, amiket Somogyországban láttam, egy csöppet sem csodálkozom a somogyiak nagy önérzetén, hogy Somogy indította meg a világ új rendjét. S egy csöppet sem kételkedem, hogy az ország minden vármegyéje rohanni fog az új termelő rend megvalósítása felé.

Magyarország végre a boldog béke útján halad. Erről szent meggyőződéssel teszek tanúságot."*

Latinka Sándor kezdeményezésére Somogy megye a maga erejéből hozta létre gazdasági vezető szerveit. Ezek szabályozták a termelést, az elosztást és a fogyasztást. Ez volt az egyetlen olyan megye, ahol kerületi Népgazdasági Tanács alakult. Élelmiszert küldtek fel Budapestre, és ezzel megindult a gazdasági vérkeringés az ország szíve és a vidék között.

A Közellátási Népbiztosságon akadtak a régi rendből ottmaradt bürokraták, akik el akarták gáncsolni Latinka Sándort. Gyakran próbálták megkörnyékezni, de szilárd jelleme minden kísértésnek ellenállt. Következetesen haladt előre azon az úton, amelyet forradalmár lelkiismerete jelölt ki számára. Egyéni ambíciók nem vezették. A proletárdiktatúra alatt többször felajánlottak neki nagyobb tisztséget, de nem fogadta el. „Pesten több a kommunista elvtárs, itt, vidéken is kell az egész ember!" — mondotta ilyenkor. És ott maradt Somogyban. Csak akkor mozdult ki, amikor a tanácsok országos gyűlésére küldöttként Budapestre utazott. Küldött volt a pártkongresszuson is.

* Pesti Hírlap, 1919. április 15.

A Forradalmi Kormányzótanács 1919. június 7-én Latinka Sándort Somogy megye kormányzótanácsi biztosának nevezte ki.* Latinka Sándor a helyi viszonyoknak megfelelően, a proletárdiktatúra érdekeinek figyelembevételével minden téren megfelelően intézkedett, kemény kézzel vezette megyéjét.

Éberen őrködött a Tanácsköztársaság biztonságán. Július 3-án Somogy megye déli határán elfogtak egy embert. A nála talált levélből kiderült, hogy az ott állomásozó 44-es zászlóalj tényleges tisztjei a fehérek zsoldjában állanak. Azonnal letartóztatta az árulókat. (Böhm Vilmos, a Vörös Hadsereg szociáldemokrata főparancsnoka azonban valamennyit szabadon engedte.**)

Latinka szinte emberfeletti munkát végzett. Bár változatlanul odaadó, fáradhatatlan segítőtársak álltak mellette, rengeteg munka nehezedett vállaira. Gondja volt a termelés folyamatosságára, a közvagyon megvédésére, a kulturális és szociális kérdések megoldására. Törődött az ifjúság helyzetével is. Nem hagyta válaszolatlanul a százával érkező leveleket sem. Nem tűrte az igazságtalanságot, szigorúan őrködött a proletárhatalom tisztaságán. Több embert leváltott posztjáról, mert nem feleltek meg a követelményeknek.

A nagy feladatok végrehajtása közben érte a somogyi direktóriumot a Tanácsköztársaság leverésének híre. Latinka Sándort és munkatársait letartóztatta a hatalomba visszakerült régi közigazgatási hatóság. Két hét múlva tiszti különítmény vonult be Kaposvárra. A direktórium tagjait, a letartóztatott kommunistákat heteken keresztül kínozták. Szeptember 16-án éjjel valamennyiüket kihurcolták a fogházból, és a nádasdi erdőben kivégezték őket.

Somogy megye dolgozó parasztságán, szegény földmunkásságán kegyetlen bosszút álltak a tiszti banditák. Nem volt a megyében olyan járás, ahol harminc-negyven embert meg ne gyilkoltak volna. E mártírok legnagyobb része az ezerholdakon felnőtt névtelen proletár, a forradalmi idők nevelte kommunista volt.

Latinka Sándor és harcostársai ismeretlen helyen nyugosznak, de emléküket nem tudták kitörölni a nép szívéből.

A kaposvári kommunista mártírokról, haláluk első évfordulóján, Hamburger Jenő — Latinka Sándor barátja és munkatársa — így emlékezett meg:

* Tanácsköztársaság, 1919. június 7. 62. sz. 3. old.
** PI Archívum. A. II. 8/61.

A nádasdi erdő szélen
Tizenkét sír sorban, szépen,
Vörösöket temetnek.
A tiszt urak mulatoznak,
nevetnek.

„Állj elő hát Szalma János,
Te is Farkas komisszáros,
— Szól a báró Prónay:
Mehettek már Marcalíba
Simon paphó' meggyónni."

Véres hajnal, hűvös szellő . . .
Meghal mind a tizenkettő,
Egy jajszót sem hallani.
Csak a kányák károgását,
A tiszt urak káromlását hallani.

A Latinka az utolsó,
Tust húz rá a muzsikaszó.
Nincs irgalom, kegyelem;
Várja már a maga ásta
sírverem.

„A szádszéle jaj be véres . . .
Népbiztos úr ne légy kényes.
Meghagyom az életed,
Gyere hozzánk, jó leszel te
Miközöttünk fehérnek!"

„A számszéle bizony véres,
Lássa is meg minden béres,
Öreg bojtár, számadó:
Igaz ember meghal inkább,
Sohasem lesz áruló.

Egy életem, egy halálom:
A kaposi megyeházon
Lesz még vörös lobogó!
Jól célozz hát a szívembe
Te Prónay — naplopó!"

S áll egyenest, mint a nyárfa
Gyászba borult sok száz árva
Jó Latinka Sándorért,
Vezérünkért, az igazért, bátorért . . .

Holdvilággal hóttak járnak:
Somogyország még feltámad,
Lesz dáridó, nemulass!
Addig pedig Horthy-kutya,
Fehér kutya csak ugass!

Isten veled, Isten hozzád
Vérbörzsönyös Magyarország!
Külországra bujdosom.
Esztendőnként egy-egy napra
Bús sorsod meggyászolom,
Könnyezve meggyászolom.

KELLNER SÁNDOR

Kellner Sándor 1901-ben, tizennégy éves korában jött Budapestre nyomdászinasnak szülőfalujából, Tiszaeszlárról, ahol édesapja tanítóskodott. Mint tanonc vett részt az akkor felfelé ívelő ifjúmunkás-mozgalomban. Rendszeres felvilágosító és szervező munkát végzett az ipariskolák tanulói között.

1904-ben leteltek tanoncévei. Belépett a nyomdászszakszervezetbe. A szakszervezet gazdag könyvtárának legszorgalmasabb látogatói közé tartozott. 1905 tavaszától bejárta Ausztriát, Németországot, Svájcot. 1906 őszen tért vissza Magyarországra. Állandóan képezte magát, és széleskörű műveltségre tett szert. Később kapcsolatba került a galileistákkal, maga is fáradhatatlan szervezője lett a Galilei-kör haladó mozgalmának.

1914 nyarán, a mozgósítás első napjaiban be kellett vonulnia. Hamarosan az orosz frontra került. Több hónapi harctéri szolgálat után fogságba esett. A Volga melletti szarátovi fogolytáborba vitték.

Kellner Sándor mindig otthonosan mozgott az emberek körében. Egyszerű, közvetlen magatartásával rokonszenvet keltett. Ezzel a megnyerő viselkedésével a hadifogság nehéz feltételei között is barátokat szerzett. Az emberek megszerették, vitás ügyeikben gyakran kérték fel döntőbírónak, és tanácsait megfogadták. A politikai agitáció mellett a katonák egyéni gondjaival is sokat törődött.

A bolsevikok munkájának eredményeképpen már 1917-ben agitátorcsoportok alakultak a fogolytáborban. Kellner Sándor az elsők között jelentkezett erre a munkára. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után bajtársai beválasztották a hadifogoly-bizottságba, s küldöttükként részt vett a moszkvai hadifogoly-kongresszuson, ahol a mandátumvizsgáló bizottság tagja lett.

Amikor az ellenforradalom az oroszországi proletárhatalom megfojtására készült, és több helyen megindult a fegyveres támadás, Kellner Sándor kezdeményezésére a szarátovi fogolytábor lakói is megalakították a Vörös Gárdát, s ennek parancsnokává őt választották. A szarátovi hadifoglyok is erősítették hősi harcaikkal az orosz proletariátus sorait, amelynek acélfalán megtört az ellenforradalmárok és az intervenciós csapatok ereje.

1918 november elején tért haza Szovjet-Oroszországból a forradalmi lázban égő Budapestre. Felkereste régi elvtársait, volt hadifogoly bajtár-

sait, akik akkor már a kommunista párt megalakításán fáradoztak. Azonnal bekapcsolódott a munkába, részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakításában. Fontos feladatának tartotta, hogy a KMP befolyását erősítse a nyomdászszakszervezetben is. Nevét nemsokára a vezető kommunisták között emlegették.

1919. február 20-án — amikor a polgári kormány meg akarta semmisíteni a kommunista pártot és letartóztatta a vezetőség nagy részét — Kellner Sándor is a letartóztatottak között volt. Az ügyész mint súlyosbító körülményt sorolta fel a vádiratban, hogy Oroszországban képezték ki agitátorrá, tagja a kommunista pártnak és agitált a proletárdiktatúrának fegyveres erőszakkal való megteremtéséért; a kommunisták egyik vezető embere; elnöke a nyomdászszakszervezet kommunista csoportjának.

Ítéletre azonban már nem kerülhetett sor, mert a bel- és külpolitikai helyzet következtében, valamint a forradalmi tömegek nyomására a kommunista vezetők 1919. március 21-én kiszabadultak. A magyar proletariátus kezébe vette a hatalmat, megalakult a Forradalmi Kormányzótanács, és tudtul adta a világnak, hogy Magyarország államformája a Tanácsköztársaság.

A Forradalmi Kormányzótanács Kellner Sándort Sopron megye kormányzótanácsi biztosává nevezte ki. Nehéz területet kapott. Az Ausztriával határos megyében szinte nyíltan folyt az ellenforradalmi szervezkedés, mert az osztrák szociáldemokrata kormány nemcsak menedékjogot adott a magyar ellenforradalmároknak, nemcsak szemet hunyt a magyar nép elleni összeesküvő tevékenységük fölött, hanem támogatta is őket. Kellner Sándornak és az általa irányított, a proletariátus hatalmát védő szerveknek éjjel-nappal résen kellett lenniük, hogy a határon átszökő kémeket, árulókat, az ellenforradalom szervezőit ártalmatlanná tegyék.

Kellner Sándor a Tanácsköztársaság rendeleteit nem bürokratikusan, hanem a helyi viszonyoknak megfelelően alkalmazta. Mielőtt kiragasztották volna a Tanácskormány egy-egy intézkedését közzétevő plakátot, előbb népgyűléseken megmagyarázta a rendeletet, és bebizonyította, hogy az a dolgozó nép érdekeit szolgálja. A szabotálókat, „egyéni kisajátítókat", a közvagyon kártevőit, a tanácshatalom ellenségeit a törvény teljes szigorával sújtotta, és viselt dolgaikat ki is pellengérezte a „Soproni Vörös Ujság" hasábjain. A rémhírterjesztőkre is kemény ököllel csapott le.

Fáradhatatlanul járta a megyét, agitált, szervezett. Felvilágosító beszédeivel tanította, nevelte a falusi proletárokat, szegényparasztokat.

A főiskolások gyűlésén felidézte az 1848-as márciusi ifjúság dicső tetteit. A soproni nyomdászokhoz mint szaktársaihoz, mint az ötven esztendős szocialista küzdelem kipróbált harcosaihoz fordult. A szakszervezetek vezetőségi ülésén arról beszélt, hogy a munkásság vezetőinek mindig, mindenben, és a proletárhaza védelmében különösen élen kell járniuk. Kiváltképp a Vörös Hadsereg toborzása idején bizonyosodott be, hogy mennyire magával tudta ragadni hallgatóit. A szívből jövő, meggyőző erejű beszédek hatására a dolgozók tömegesen fogtak fegyvert és léptek be a Vörös Hadsereg soraiba.

Az 1918-as októberi forradalom felkavarta az egész magyar társadalmat. Szervezkedési hullám ragadta magával azokat a rétegeket is, amelyek addig gyűlölettel vagy megvetéssel tekintettek a szervezett munkásokra, a szakszervezetekre. Szervezkedtek a rendőrök, a bírák, a katonatisztek, a gyárigazgatók, a bankigazgatók, a magas állású állami tisztviselők. Szervezeteik a valóságban az ellenforradalom melegágyai voltak, amelyeket azért hoztak létre, hogy ott tömörülve megakadályozzák a szocialista forradalom győzelmét. A megdöntött burzsoá hatalomnak ezek a régi támaszai beléptek a szociáldemokrata pártba is, 1919. március 21. után pedig ott lehetett őket látni az egyesült szociáldemokrata-kommunista pártban.

Ez a helyzet késztette Kellner Sándort arra, hogy a június 13-i pártkongresszuson a szervezeti szabályzat vitájában a párttisztítás és a tagjelöltség bevezetésének szükségességéről beszéljen.

„. . . Tessék végignézni a jelenlegi párton, hívjuk azt kommunista-szocialista vagy szocialista-kommunista pártnak. Ott egy olyan réteg ütötte fel tanyáját, amely sohasem volt szocialista. Legalábbis, elvtársak, egy évtizednek kellene elmúlni, amíg azok az emberek bele tudnak illeszkedni a proletárforradalmiságba.

Tehát meg kell védeni ezt a pártot!

Meg kell rostálni úgy, hogy ha el is fogadom azt, hogy a régi szakszervezeti tagok egytől egyig bekapcsolódnak az új pártba, az új szakszervezetekben megnézném, hogy az a gyárigazgató, bankigazgató, meg a többi, azelőtt rajtunk jó nagyokat ütő, munkanélküli jövedelmen élő here ne jöhessen be ebbe a pártba, még akkor sem, ha nem akarják elnevezni kommunista pártnak.

Az a véleményem, hogy azt, aki a jövőben be akar lépni ebbe a pártba, nézzük meg, hogy kicsoda, és főleg álljon fenn az a nézet, hogy *csak két tag ajánlásával lehessen belépni a szocialista pártba.*

Nem szeretném azonban azokat elütni, akik még nem szocialisták attól, hogy párttagok legyenek. Nem szeretném, hogyha bekövetkeznék az az állapot, hogyha valaki belépésre jelentkezik, azzal legyen elutasítható, hogy te nem vagy szocialista, előbb legyél szocialista.

Azt ajánlom, hogy ennek a pártnak legyen egy alosztálya, ahova ezek az úgynevezett még nem szocialisták kerülnének . . ."*

De a szociáldemokrata pártnak az egyesülés előtt elmulasztott megtisztítását júniusban már minden erőfeszítés ellenére sem lehetett végrehajtani. Az egyesülés előtt az SZDP-be beözönlött polgári, ellenforradalmi elemek a burzsoázia érdekeit védő, áruló szociáldemokrata vezetők szekerét tolták.

Kellner Sándor a tanácskongresszuson vitába szállt a szociáldemokrata Kunfi Zsigmonddal, aki a Clemenceau-jegyzék elfogadása, tehát a Vörös Hadsereg visszavonása mellett szólalt fel, amikor az győzelmet győzelemre aratva nyomult előre. Kellner többek között kijelentette:

„. . . Mert amit Clemenceau akar, amit a francia és az egyesült imperialisták akarnak, az semmi egyéb, mint hogy tessék a tanácskormányt, a proletárdiktatúrát feláldozni. Adjuk át a helyünket olyan politikusoknak, akik fenn akarják tartani, vissza akarják hozni a régi rendet.

. . . Én, aki ott élek a határon, látom és érzem, hogyha elfogadnánk is minden kikötés nélkül Clemenceau úr és társai kívánságát, ott a határon már fel vannak sorakozva, tisztek vezetése alatt azok az ellenforradalmi bandák, amelyeket Clemenceau úr és társai minden továbbiak nélkül felhasználhatnak — hogyha ők már nem akarnak cselekedni, ennek a proletáruralomnak megtörésére . . .

. . . Kunfi elvtársnak tudnia kell, hogy az orosz proletariátus még ma is kénytelen Kolcsakékkal verekedni, a francia és angol imperialisták által szervezett és jól felfegyverzett ellenforradalmi bandákkal küzdeni. Ha Kunfi elvtárs azt képzeli, hogy nálunk a Szemerék, a Károlyi Gyulák és a Szmrecsányik nem fognak Kolcsak szerepére vállalkozni, akkor téved! De mert tudja, hogy igenis vállalkoznak erre — nem szabad még csak hangoztatni sem azt, hogy a mi Vörös Hadseregünk vonuljon vissza!"**

* Vörös Ujság, 1919. június 13.
** Ugyanott, 1919. június 20.

Az események Kellner Sándort igazolták: a Clemenceau-jegyzék biztosítékok nélküli elfogadása, a győzelmesen előretörő Vörös Hadsereg visszavonása a Felvidékről a továbbiakban végzetesen befolyásolta a harcok menetét.

A Magyar Tanácsköztársaságot leverték. A tanácskormány augusztus elsején lemondott, helyét jobboldali szakszervezeti vezetőkből álló kormány foglalta el.

A proletárdiktatúra megdöntése után mágnások vezetésével ellenforradalmár tiszti különítmények gyilkolva, rabolva járták végig az országot. Nem volt olyan város, község, falu ahol a direktórium tagjait, a proletáruralmat támogató szegény dolgozó nép képviselőit meg ne kínozták volna, sokat közülük meggyilkoltak.

Kellner Sándor délen, Jugoszlávia felé akarta elhagyni az országot, de Letenyén felismerték, elfogták és visszavitték Sopronba. Az ellenforradalmár pribékek kegyetlenül megkínozták. Október hatodikán, több társával együtt, az ügyészségről a sopronkőhidai fegyházba kísérték. Mint a barmokat hajtották a meggyötört embereket, s még útközben is ütötték, verték őket. Kellner Sándornak jártányi ereje sem volt, összeesett. A csendőrök belelőttek, és holttestét otthagyták az út porában. A hivatalos jelentés szerint szökés közben agyonlőtték.

KORVIN OTTÓ

"...A mi halottaink bennünk élnek, kommunistákban, akik hőseinket nem vak bálványimádással, nem vénasszonyos siránkozással ünnepeljük, hanem azzal, hogy utánozni igyekszünk őket, hogy az ő szellemükben cselekszünk..."*

Jómódú polgári családból származott. Apja — aki egy fakitermelő vállalat vezető tisztviselőjeként dolgozott a Máramaros megyei Nagybocskón — felvilágosodott ember volt, figyelemmel kísérte a haladó mozgalmakat, de tevékenyen nem vett részt bennük. Anyja, nagy műveltségű német asszony, szigorú fegyelmet tartott otthonában. Ottó és bátyja már a szülői házban megszokták, hogy a világ eseményei iránt érdeklődjenek. Ottó gyenge testalkatú gyermek volt, de szellemileg igen fejlett. Figyelme már korán az irodalom, főleg a költészet felé fordult.

Elemi iskolába Máramarossziget en járt. 1906-ban szüleivel a fővárosba költözött. A Markó utcai reáliskolába iratkozott be, majd a négy osztály elvégzése után a kereskedelmi középiskola hallgatója lett. A zárkózott természetű, visszavonult életet élő fiatalember nem került kapcsolatba az akkori idők haladó szellemű diákmozgalmával, a galileistákkal, miként a bátyja, hanem csak tanulmányaival s a világirodalom remekeinek olvasásával foglalkozott. De őt is kizökkentették ebből a csendes visszavonultságból az 1912. május 23-án lezajlott forradalmi események.

1912. május 23-án Budapest összes gyáraiban letették a szerszámot, megálltak a gépek, és a munkásság hatalmas tömegei kivonultak az utcára. A karhatalom sortüzet zúdított a tüntetőkre. Halottak és sebesültek vére festette vörösre az utcák kövezetét.

Ez a történelmi nevezetességű forradalmi esemény sok becsületes polgárt gondolkozásra késztetett. A fiatal, tizennyolcéves Korvin Ottó is ekkor döbbent rá, hogy keveset tud a társadalom mozgató erőiről.

* Sallai Imre megemlékező írásából. „Proletár", 1920. december 30.

Társadalomtudománnyal kezdett foglalkozni, és tanulmányozta a munkásmozgalom történetét.

A kereskedelmi iskola elvégzése után, 1913-ban Korvin Ottó szüleivel együtt ismét vidékre költözött. Édesapja megvált a fakitermelő vállalattól, erdőterületet bérelt a kárpátaljai Osza-telepen. Maga mellé vette Ottót, aki rövid idő múlva már teljesen önállóan irányította a fűrésztelep munkáját.

Négy évet töltött a kárpátaljai kis faluban, ukrán favágók között. A négy esztendő alatt sok értékes tapasztalattal gazdagodott. Látszólag

eseménytelenül peregtek a napok, de közben megismerte az egyszerű emberek gondolkozását és indokolt bizalmatlanságukat az urakkal és a hivatalos helyekkel szemben. Munka közben és családjuk körében is sokszor elbeszélgetett velük. Látta, milyen nyomorúságosan élnek, és fizetésük felemelésével igyekezett gondjaikon könnyíteni.

Az Osza-telepiek csendes életébe 1914 nyarán villámcsapásként hasított a háború kitörésének híre. A világ eseményeiről nagyon keveset tudtak itt az emberek, és nem értették, miért kell családjukat, kis kunyhójukat elhagyni, és fegyverrel támadni olyan emberekre, akiket még csak nem is láttak.

Korvin Ottó lelkébe kitörölhetetlen emlékként vésődött az a kép, amikor a hadbavonultakat a telep, a falu apraja-nagyja hangos zokogással kísérte ki a vasútállomásra. Az árván maradt családok asztalán még kisebb lett a kenyér. A nyomorúságos hadisegélyt sem utalták ki, vagy elakadt a hivatalok labirintusában valamelyik bürokrata kezén. Korvin Ottó tanácsára az asszonyok határozottan követelték járandóságukat. Korvin Ottót a nép tisztelte és szerette, de szálka volt a hivatalos közegek szemében, mert tudták, hogy ő oktatja és bátorítja az asszonyokat.

A háború elhúzódásával mind nehezebbé vált az élet Osza-telepen is. Korvin Ottó igyekezett ugyan könnyíteni a munkások helyzetén, de jól tudta, hogy ez nem megoldás, s ez nem változtat azon a tényen, hogy ő, akárcsak apja, tőkés, kizsákmányoló. Hosszas gondolkozás után rábeszélte apját, ne újítsa meg a fűrésztelep bérletét. Így is történt. 1917 februárjában visszaköltöztek Budapestre.

Mint a fásszakma kiváló ismerője, Korvin Ottó állást kapott a Fabanknál. Beiratkozott a Pénzintézeti Tisztviselők Országos Egyesületébe, és bekapcsolódott a baloldali csoport munkájába, részt vett az időszerű kérdésekkel, főleg az oroszországi eseményekkel foglalkozó vitákban. Neve csakhamar ismert és népszerű lett a mozgalomban.

Az oroszországi februári forradalom hatására fokozódott nálunk is a munkásság szervezkedése, erősödött a munkásmozgalom és ugyanakkor az antimilitaristák tevékenysége is.

A háborúellenes mozgalom annyira megerősödött, hogy 1917. május elsején — első ízben a háború folyamán — a gyárak kürtje hiába szólította a dolgozókat, mert azok az utcára vonulva ünnepelték a proletariátus nemzetközi szolidaritásának napját, és követelték a békét. Korvin Ottó ott menetelt — először életében — az utcát visszahódító tömegben.

Az oroszországi események feltartóztathatatlanul rohantak a proletárforradalom felé, és 1917. november 7-én a bolsevikok kitűzték a Téli Palotára a győzelem vörös lobogóját. Szikratávíró röpítette szét Lenin békefelhívását a világ népeihez.

A magyar dolgozók örömmel fogadták az orosz forradalom győzelmének hírét, és lelkesen csatlakoztak a békefelhíváshoz. November 25-én Korvin Ottó is ott szorongott az Iparcsarnok előtt megtartott nagygyűlésen, ahol viharos erővel tört ki az emberekből a békekövetelés és az orosz proletariátus iránti rokonszenv kifejezése. „Békét akarunk!" „A muníciógyárak álljanak meg!" „Éljen az orosz proletariátus!"

Az antimilitaristák kapcsolatot kerestek és találtak a hadiüzemek elégedetlenkedő, csak katonai terrorral féken tartott dolgozóival, és politikai felvilágosító munkát végeztek közöttük. Az oroszországi eseményekről szóló, de nálunk eltitkolt híreket illegális röpiratokon tudatták a tömegekkel.

Korvin Ottó mind nagyobb tekintélyre tett szert az antimilitaristák táborában. Ekkor már ismerte a baloldali mozgalom több kiváló képviselőjét: Alpári Gyulát, Rudas Lászlót, Szántó Bélát, Mosolygó Antalt és másokat. Már korábban eljárt Szabó Ervin előadásaira. Így gyarapodtak politikai és marxista ismeretei. Nemcsak kezdeményezései, javaslatai bizonyultak helyesnek, hanem a vitákban elhangzott felszólalásai, bírálatai is megmutatták, hogy rövid idő alatt értékes tagja lett a forradalmi mozgalomnak. Különösen bebizonyosodott ez a galileisták egy részének 1918 januári letartóztatása után. A szabadon maradt galileisták Korvin Ottó irányításával illegálisan tovább dolgoztak. Ekkor már forradalmi szocialistáknak nevezték magukat. Minden újabb politikai fordulatról röpiratban tájékoztatták a tömegeket, és megjelölték az időszerű tennivalókat is. Röpiratban leplezték le az SZDP vezetőségének szerepét a januári nagy sztrájk elgáncsolásában, a kormány háborús politikájának támogatásában. Ugyancsak röpiratokban munkástanácsok megalakítására buzdították az üzemek dolgozóit, proletárforradalomra hívták fel a munkásságot.

A hagyományos nemzeti ünnep, március 15-e alkalmából kiadták „M i n d e n k i h e z!" kezdetű felhívásukat. Rámutattak a kormány háborús felelősségére, arra, hogy Breszt Litovszkban a szovjet kormány igazságos békeajánlatát elutasítva, rabló békét kényszerítettek Szovjet-Oroszországra a német és az osztrák—magyar küldöttek. A felhívás ezekkel a szavakkal végződik: „Földet!" „Békét!" „Politikai jogokat!"

A forradalmi szocialisták május elsejére kiadott röpirata az 1917 májusától történt nagy változásról beszél, az Októberi Szocialista Forradalom győzelméről s annak a magyar népre gyakorolt hatásáról. A röpirat az orosz proletariátus nagyszerű harcát, a kizsákmányolás megszüntetését, a nagybirtok felosztását mint követendő példát állítja a dolgozók elé.

A kormány kegyetlen terrorjának, a MÁVAG-ban június 20-án eldördült sortűznek, az olasz fronton elszenvedett súlyos vereségnek, azonkívül a Szovjet-Oroszországból mind sűrűbben érkező hadifoglyok agitációjának hatására egyre inkább balra tolódtak a tömegek.

Októberben a forradalmi szocialisták kiléptek az illegalitásból, leverték a hatósági pecsétet a Galilei-kör helyiségének ajtajáról, és nyíltan folytatták a munkát. A polgári demokratikus forradalom győzelme után mindent elkövettek a forradalom továbbvitelére. Plakátokat, röpcédulákat bocsátottak ki. Korvin Ottó a csepeli szikratávíró dolgozói útján tudomást szerzett arról a történelmi nevezetességű üzenetről — az úgynevezett Szverdlov-féle táviratról —, amelyet a szovjet kormány a magyar néphez intézett. A táviratot a magyar kormány el akarta sikkasztani, de a forradalmi szocialisták röpiratban ismertették ezt a néppel. A röpiratot ezer és ezer példányban november 16-án repülőgépről szórták le a parlament előtt a köztársaság kikiáltásának ünneplésére összegyűlt tömeg közé.

Amikor a forradalmi szocialisták ilyen módon leleplezték az új kormányt, az kénytelen-kelletlen nyilvánosságra hozta a táviratot a „Népszava" november 20-i számában.

Ugyanezen a napon olyan politikai esemény történt, amely fordulópontot jelentett a magyar munkásmozgalom történetében: megalakult a harcokban edzett magyar munkásosztály forradalmi élcsapata — a Kommunisták Magyarországi Pártja.

Korvin Ottó tagja lett a párt vezetőségének. Otthagyta állását a Fabanknál, és a végkielégítésül kapott összeget átadta a pártnak. Ettől kezdve csak a pártnak élt, és mindenféleképpen segítette annak működését, helyiséget és berendezést is ő szerzett. S amikor Garami Ernő, a szociáldemokrata kereskedelmi miniszter megtagadta a papírkiutalást a kommunista párttól, Korvin Ottó gondoskodott papírról. Ezzel lehetővé tette, hogy a párt szava a sajtó és a röpiratok útján is eljusson a tömegekhez.

A „demokratikus kormány" a burzsoázia uralmának megtartása érdekében 1919. február 20-án letartóztatta a KMP vezetőségének többségét,

közöttük Korvin Ottót is. A párt helyiségét szétrombolták, működését betiltották. A forradalmi folyamatot azonban semmiféle terrorral sem tudták többé megállítani. A kommunisták illegálisan vezették tovább a harcot, és a tömegek erejére támaszkodva kikényszerítették a vezetőség szabadon bocsátását. Ezzel egy időben a győztes hatalmak új demarkációs vonal felállítását követelték. A kormány nem tudott megbirkózni a belés külpolitikai nehézségekkel, lemondott, és a magyar proletariátus kezébe vette a hatalmat. 1919. március 21-én kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot.

Korvin Ottó a Belügyi Népbiztosság politikai osztályának vezetője lett. Nagy felelősség, óriási feladat hárult reá. A hatalmától megfosztott burzsoázia ellenforradalmi szervezkedéseit kellett leleplezni, megakadályozni, elfojtani. Felbecsülhetetlen segítséget kapott azzal, hogy helyetteséül az antimilitarista mozgalmakban kipróbált harcostársát, Sallai Imrét nevezték ki. Jól választott a tanácskormány. Mindketten alaposan ismerték az ellenséget, hiszen még a proletárdiktatúra kikiáltása előtt több ellenforradalmi szervezkedést lepleztek le, amelyeket a „Vörös Ujság" hasábjain nyilvánosságra is hoztak.

Korvin Ottó hivatalba lépése után megszervezte a tanácsállam védelmi apparátusát. Rövid idő alatt nemcsak az ellenforradalmi gócpontok hollétéről, hanem irányítóiról és összekötőiről is tudomást szerzett. Feljegyzéseiben a dunántúli ellenforradalom, a vasutas-, a bank- és köztisztviselő-sztrájkok szervezőinek, az ellenforradalmi röpiratok szerzőinek és terjesztőinek, a Habsburg főhercegeknek, grófoknak, bárónak, főszolgabíráknak és papoknak neve mellett ott szerepelt egyes jobboldali szociáldemokrata vezetők neve is.

Intézkedései minduntalan ellenállásba ütköztek. Ha összeesküvőket fogatott el, a tanácskormányba beépült antant-ügynök szociáldemokraták néhány nap múlva kiszabadították. A június 24-i ellenforradalomról már napokkal előbb jelentést tett Haubrich hadügyi népbiztosnak, de ő semmibe sem vette Korvin figyelmeztetését.

Az imperialista hatalmak fegyveres ereje 1919. augusztus 1-én megdöntötte a magyar proletárdiktatúrát.

„Rettenetes árulás történt. A magyar tanácskormány megbukott az imperialista rablótámadások és a szociáldemokraták aljas árulása következtében..."
adja hírül augusztus 5-én a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága a világtörténelem egyik legnagyobb gaztettét.

Korvin Ottó pártutasításra más elvtársakkal együtt itthon maradt, hogy illegálisan újra megszervezze a KMP-t. Néhány nap múlva a rendőrség kezére került.

A rendőrségen, majd a Margit körúti katonai fogház egyik magánzárkájában a felismerhetetlenségig megkínozva, nehéz láncon, véresen, zúzott és égetett sebektől borítva, a puszta kövön feküdt Korvin Ottó. Hetekig kínozták, testét összetörték, de a proletariátus végső győzelmébe vetett hitét nem tudták megingatni. Hősies magatartása, szilárd elvhűsége még hóhérait is bámulatra késztette.

A gyorsított tanács november elején tárgyalta a nagy kommunista pert. A tárgyalóterem „válogatott" közönsége elé is csak akkor engedték a foglyokat, amikorra a kínzások után valamennyire talpra tudtak állni.

Korvin Ottó a tárgyaláson kijelentette, hogy tudományos meggyőződésből állt a proletariátus oldalára. Mindvégig hangoztatta, hogy szilárdan hisz a forradalomban, a proletariátus győzelmében. A polgári lapok dühösen írták:

„Korvin semmit sem bánt meg és végig vörösnek vallja magát."

Nem várt és nem kért kegyelmet. Egy elvtársának, aki a fegyház orvosi rendelője előtt súgva kérdezte tőle, hogyan áll az ügye, így felelt: „A mi ügyünk jól áll, mert a mi ügyünk a forradalom."

Korvin Ottót nyolc elvtársával együtt halálra ítélte az ellenforradalom vérbírósága. Az ítélet végrehajtására egy hónap múlva került sor. Börtönnaplójából tudjuk, hogyan töltötte ezeket a napokat. Búcsúzott barátaitól, harcostársaitól. Azok felé szálltak gondolatai, akik majd a helyére állnak, akik majd folytatják a harcot.

„. . . Már szeptemberben, a legnagyobb megveretések idején is bátran írtam le azt: Hittel hinni a szocializmusban, várva várni a világforradalmat. Megölhetnek, de lelkemtől ez a hit, idegeimtől ez a szent várakozás el nem vehető."

„. . . November 16 óta tudom, hogy meg kell halnom. Ám meghalok. De szeretném messze kiáltani, hogy tévedés azt hinni, mintha ez változtatna a dolgon. A világ csak előre halad. A társadalom csak előre fejlődik. A szocializmus útja ki van tűzve. Csak egy épülő viaduktja szakadt le mostan . . ."

Már csak néhány órája volt hátra. Búcsúzott fiatal feleségétől és pár napos gyermekétől, akit sohasem látott:

„Kedves!

. . . Régen tudnia kell, hogy csak ez jöhetett. Már a tárgyalások alatt búcsút vettem Magától — és csak azt köszönöm meg, hogy megérhettem a gyermekünket. Ha leány is, ember legyen — más kívánságom nincs: tudom, hogy maga nemcsak anya és apa, hanem barátja és társa is lesz. A gyermekünk legyen minden, én ne jelentsek többet, mint amennyi voltam, és ne jelentsek szomorúságot. Legyen ezután is olyan szabad, mint amilyen azelőtt volt. Mi se kösse . . .

Ottó."

Amikor elkövetkezett a kivégzés napja, emelt fővel, szilárd léptekkel ment a bitó alá a gyalázkodó burzsoá-csőcselék és a kivégzést végignéző antant-tisztek és diplomaták között.

LÁSZLÓ JENŐ

Életére döntő hatással volt egy élmény: 1894-ben, tizenhatéves korában, szülővárosában Szatmárnémetiben az utcán váratlanul szembetalálkozott a munkások május elsejét ünneplő tömegével. Rendezett sorokban, jelszavakat kiabálva, énekelve vonultak a városon végig, meghökkentve a polgári lakosságot, amely még sohasem látott ilyen megmozdulást. Sztrájkolók máskor is meneteltek már a város főutcáján, de ekkora tömegben, „Világ proletárjai, egyesüljetek!" jelszóval most először ünnepeltek a szatmárnémeti gyárak, fűrésztelepek munkásai és a környékbeli kubikosok.

László Jenőt fellelkesítette az új hang és új szín, amely ezen a napon, mint valami friss szél felkavarta a régi kultúrájú, de maradi város áporodott levegőjét. Ettől fogva elkötelezte magát a munkásmozgalomnak. Tanulmányozni kezdte a társadalmi kérdésekkel foglalkozó munkákat, amelyekhez könnyen hozzájutott apja könyvkereskedésében. Nagy érdeklődéssel kísérte a napi politikai eseményeket is. A hódmezővásárhelyi parasztzendülés részvevőinek perében hozott igazságtalan ítélet felháborította. A per hatására született meg benne az elhatározás, hogy ügyvéd lesz, a hatalmasokkal összeütközésbe került forradalmárok ügyvédje.

Mint később beigazolódott, a diák László Jenő elhatározása nem volt szalmaláng, hanem korát meghazudtoló férfias eltökéltség. Érettségi után Budapesten tanult jogot. Belépett a szociáldemokrata pártba, és a párt jogvédő irodájában ingyen végzett tanácsadó munkát. Szívesen vállalt minden olyan ügyet, amelynek kapcsán egy-egy olyan munkást kellett megvédenie, akit jogtalanság, sérelem ért. Jogi segítségére nagy szükség volt az akkor még szárnyát bontó, de harcos ifjúmunkás-mozgalomban. Az inasok ugyanis nemcsak mestereikkel és az iparhatósággal

kerültek összeütközésbe, hanem magával az államhatalommal is. Tüntetéseken ők ragadtak elsőnek követ, husángot, s úgy szálltak szembe a tömeget megtámadó rendőrökkel és csendőrökkel.

László Jenőnek az „Előre"-ben és a „Munkásifjúság"-ban megjelent cikkeiből sokat tanulhatott a fiatalság. Kedélyes, egyszerű, megnyerő modoráért mindenki szerette, az ifjúmunkások barátjuknak tekintették, és még évek múlva is felkeresték ügyes-bajos dolgaikkal, amikor pedig már sem ők, sem László Jenő nem tartozott az ifjúmunkáscsoporthoz.

Nyisztor György, a Magyar Tanácsköztársaság volt népbiztosa, aki mindig nagy elismeréssel beszélt régi barátjáról, László Jenőről, 1950-ben így emlékezett meg a róla:

„. . . . Abban az időben a párt lapja hetenként különböző címeken jelent meg: „Népjog", „Népszabadság", „Népakarat", „Népjólét". Ezeket nagyon szorgalmasan olvasgattam. Az egyik újság hátlapján olvastam, hogy Kiss Ferenc Szatmáron három koronát ajándékozott pártcélokra. Nosza, erre nyakamba vettem a várost, hogy felkeresem az én Kiss nevű elvtársamat, de bíz' én sehol sem találtam. Írtam a pártlap szerkesztőségének, megkérdeztem, hogy hol található Kiss elvtárs Szatmáron. Erre azt a választ kaptam, hogy az a Kiss nem is Kiss, és ha teheti, keresni fogja az érintkezést velem. Ezután eltelt egy hét. Egyik este beállított hozzám egy fiatal, diák formájú ember, és bemutatkozott, hogy ő a Kiss. Persze mindjárt arról beszéltünk, hogyan lehetne itt, Szatmáron is megindítani a mozgalmat, és a helyi munkásokat megszervezni. Közölte azt is velem, hogy ismer ő itt, Szatmáron egy nagyon derék elvtársat, akivel aztán össze is hozott. Mónusnak hívták, szegény, önálló cipészmester volt, aki borzasztó nyomorban élt családjával, éppen azért, mert szocialista volt.

Az első összejövetelen elhatároztuk, hogy megalakítjuk a Petőfi-társaságot, ahol majd előadásokat tartunk szavalatokkal. Megállapodtunk abban is, hogy Budapestről kérünk különböző szakmunkásokat, szocialistákat, akiket majd különböző gyárakban és műhelyekben elhelyezünk és így próbáljuk megszervezni a helyi munkásokat. Ezek a derék elvtársak három hónap alatt megszervezték Szatmáron az ipari munkásokat. Persze, akkor már Kiss elvtársról is megtudtuk, hogy ő nem Kiss, hanem *László Jenő* . . ."*

László Jenő 1900. február elsején Kolozsvárott szigorlatozott, és 1906. június 30-án Marosvásárhelyen letette az ügyvédi vizsgát. Visszatért Budapestre. A Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének és a fuvaros szakszervezetnek az ügyésze lett. Irodájában állandóan nagy volt a forgalom. Már hajnalban keresték korán munkába induló ügyfelei, főleg kocsisok. Mindig rendelkezésükre állt, sohasem várakoztatott meg senkit, tudta, hogy az emberek nyugodtabban dolgoznak, ha néhány biztató szóval engedi el őket.

* PI Archívum. Visszaemlékezés gyűjtemény. H. II/1.

Igen szűkös anyagi körülmények között élt, mert kizárólag munkások peres ügyeit vállalta, amelyekben a munkaadóval vagy a hatósággal szemben kellett megvédenie jogaikat.

Tollal is harcolt a dolgozók igazáért. Főleg az államapparátus vidéki kiskirályait ostorozta. 1907-től a „Népszavá"-ban megjelent „Ázsiából" című cikksorozata kipellengérezte a szolgabírák munkásüldöző, vaskalapos bürokráciáját.

Már 1907-től a szociáldemokrata párt baloldalához tartozott. Ez a csoport — Alpári Gyula vezetésével — bírálatával, javaslatokkal próbálta a megalkuvó, opportunista vezetőséget az osztályharc útjára kényszeríteni. Válaszul erre Alpári Gyulát kizárták a pártból.

László Jenő kereste a módját, hogyan lehetne a robotból kidőlt munkások helyzetét könnyebbé tenni. Tisztában volt azzal, hogy a készülő szociálpolitikai törvényjavaslat csak morzsákat akar juttatni a megbetegedett embereknek. Ennek megakadályozására szükségesnek tartotta a szervezett munkásság mozgósítását olyképpen, hogy a szociáldemokrata párt 1907. március 31-én kezdődött XIV. kongresszusán többekkel együtt határozati javaslatot terjesztett be a kongresszus napirendjének 4. pontjához, amely a kormány szociálpolitikáját tárgyalta.

„. . . A munkásbiztosításról szóló törvény életbe léptetésekor a szervezett munkások vegyenek részt a választásokon, hogy az igazgatósági tagok és az országos pénztár igazgatósági tagjai a szervezett munkásság soraiból kerüljenek ki és így minél hatásosabb legyen a törvény megváltoztatására irányuló küzdelem . . ."

A javaslatot a kongresszus elfogadta.

Az 1905—1912-es években Magyarországon is fellendült a forradalmi munkásmozgalom. Hatalmas gazdasági sztrájkok, politikai tüntetések zajlottak le, a fővárosban barikádok emelkedtek. A legvéresebb, legtöbb áldozatot az 1908. október 8-i és az 1912. május 23-i nagy politikai tüntetés, a választójogért való megmozdulás követelte. A börtönök megteltek a letartóztatott munkásokkal : lázadással vádolta őket a burzsoázia ügyészsége. A védelmet László Jenő és Landler Jenő vállalta. Az osztálybíróság ítéleteit nem mindig befolyásolták ugyan a ragyogó logikával felépített, találó érvekkel alátámasztott védőbeszédek, de annál mélyebb benyomást gyakoroltak a vádlottakra. Számos munkás büntetésének kitöltése után felkereste László Jenőt, és elmondta neki, hogy az ő beszédének hatására vált tudatos szocialistává.

1918. október 31-én Budapest munkás- és katonatömegei győzelemre vitték a demokratikus forradalmat. A háborús kormány bukásával, a két miniszteri tárcához jutott szociáldemokrata párt vezetősége befejezettnek tekintette a forradalmat, és átengedte a vezetést a liberális burzsoáziát képviselő Károlyi-pártnak. A forradalmi csoportok megkezdték az agitációt egy osztályharcos munkáspárt megalakításáért. László Jenő is csatlakozott hozzájuk.

Az agitáció ellensúlyozására a szakszervezetek vezetősége bizalmi értekezleteket hívott össze, gondolván, hogy sikerül majd politikája mellé állítania a bizalmiak többségét. A vasas bizalmi értekezleten László Jenő is megjelent. Népszerűségét és tekintélyét bizonyítja, hogy — bár nem volt vasas bizalmi — szót kapott. Beszélt a szociáldemokrata párt hibás politikájáról, és világos, meggyőző érvekkel leplezte le, mi rejlik Kunfi hírhedt cikkének e szavai mögött: „... hat hétre függesszük fel az osztályharcot..."* Ez a beszéde hozzájárult ahhoz, hogy a vasasok tömegesen csatlakoztak a néhány hét múlva megalakult kommunista párthoz.

László Jenő részt vett 1918. november 20-án a KMP alakuló ülésén és ő lett a párt ügyésze. Ezt a megbízást élete legnagyobb kitüntetésének, minden eddigi tevékenysége jutalmának és elismerésének tartotta. De nemcsak ezt a nagy elfoglaltságot követelő tisztséget látta el; éber, megbízható informátora volt a pártnak.

1918 decemberében a KMP megbízásából Mészáros Gáborral együtt Pozsonyba utazott, hogy tanácsaival segítséget nyújtson az ottani forradalmi munkásoknak a szlovák kommunista párt megalakításában.

1919. február 20-án a kommunista párt vezetőségével együtt őt is letartóztatták és a Gyűjtőfogházba vitték.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a Forradalmi Kormányzótanács egész sor rendeletet bocsátott ki a proletáruralom megszilárdítására és a proletariátus érdekeinek védelmére. Megszüntette a burzsoá rendet védő bíróságot, és felállította a proletár törvényhozást.

László Jenő a Budapesti Forradalmi Törvényszék politikai megbízottja lett. Mindenféleképpen próbálták megvesztegetni, hogy engedékenységre vagy közbenjárásra bírják egy-egy ellenforradalmár érdekében, de ő hozzáférhetetlen maradt. Számára a forradalom törvénye és a proletárdiktatúra érdeke volt az egyetlen mérce, amely szerint ítélkezni kellett az ellenforradalmárok felett.

* Népszava, 1918. november 2.

Tevékenységét a forradalom előtt sem nézte jó szemmel a burzsoázia, de azt az ügyvédi foglalkozás egyik fajtájának tekintette, nem pedig meggyőződésből választott harci területnek — a proletárdiktatúra alatti működése miatt azonban egyik legnagyobb ellenségét látta benne.

A Tanácsköztársaság leverése után őt is elfogták. A legkülönbözőbb inkvizíciós módszerekkel kínozták. Hetekig feküdt eszméletlenül a Margit körúti katonai fogház pincéjében. Testét vérző, gennyedő, égetett sebek borították, bordáit eltörték.

Hónapok múlva kerültek olyan állapotba a letartóztatott kommunisták, hogy ügyükben megtarthatták a tárgyalást. A hatalomba visszakerült burzsoázia képviselői tömegesen tódultak erre a tárgyalásra. Látni akarták a kommunistákat hitükben megtörve, amint gyáván az életükért könyörögnek. De csak a minden emberi érzésből kivetkőzött pribékek szadista kegyetlenkedésének nyomait láthatták a megkínzottak arcán.

László Jenő sebláztól gyötörten, de emelt fővel állott a gyorsított tanács előtt. Határozottan, bátran hangoztatta : életének az adott értelmet és az tette tartalmassá, hogy huszonöt éven át részt vehetett a munkásosztály harcaiban. Minden cselekedetét a meggyőződés vezette.

A bíróság halálra ítélte, és december 29-én kivégezték. Az elszenvedett kínzások, az átélt szenvedések ellenére bátran, kemény léptekkel ment a vesztőhelyre, pillantásra se méltatva a gyalázkodó, őt szidalmazó burzsoá csőcseléket.

GOMBOS FERENC

Gombos Ferencnek, a csepeli vasasból lett forradalmi törvényszéki elnöknek, majd vörös parancsnoknak politikai éleslátása, osztálytudata azokban a harcokban fejlődött ki, amelyek a nehéziparban a 900-as évektől kezdve zajlottak le. Az osztályharc magasiskoláját pedig a Magyar Tanácsköztársaság megteremtéséért és megtartásáért vívott küzdelemben járta végig.

Negyvenhárom évéből húszat a csepeli Weiss Manfréd-gyárban töltött. Ez alatt az idő alatt szakmáját kitűnően értő, képzett, szervezett munkássá vált. Kissé zárkózott, meggondolt, de harcos, szókimondó ember volt. Bátran támadta a munkaadókat, sztrájkokban kitartásra buzdította munkatársait, s ha kellett, bírálta a szakszervezet vezetőségét. A harc sikerébe vetett feltétlen bizalma társait is lelkesítette. Sok barátot szerzett a szakma dolgozói között, népszerű volt a gyárban, szerették és bíztak benne. Ezért választották a gyár bizalmi testületének tagjává. S Gombos Ferenc megérdemelte ezt a bizalmat. Mindig becsületesen képviselte munkástársai érdekeit. Nemcsak részt vett, hanem élen járt azokban a bérharcokban, forradalmi megmozdulásokban, amelyek az 1900—1918-as években Budapesten lezajlottak.

Az első imperialista világháborúban a csepeli Weiss Manfréd-gyár az egyik legjelentősebb hadianyagtermelő üzem volt Magyarországon. Az itt dolgozókat is — mint a hadiüzemek munkásait általában — felmentették a harctéri szolgálat alól. A gyár tulajdonosa sok milliós hasznot vágott zsebre a hadiszállításokból, a több bért követelő munkásokat mégis azzal fenyegette, hogy bevonultatja őket. A vasasokat ez sem riasztotta vissza attól, hogy küzdjenek a nagyobb darab kenyérért, és sokan közülük bekapcsolódtak a háborúellenes mozgalomba is. Csepelen Gombos Ferenc volt az antimilitarista mozgalom egyik irányítója.

Azok közé az öntudatos munkások közé tartozott, akik felismerték a szociáldemokrata párt vezetőinek opportunista, áruló szerepét, és már 1918 őszén szükségesnek látták egy osztályharcos párt megteremtését. Gombos Ferenc fáradhatatlanul agitált egy ilyen párt létrehozásáért.

Gombos Ferencet a munkásmozgalomban kötött barátság fűzte László Jenőhöz, a Vas- és Fémmunkások Országos Szövetsége ügyészéhez. László Jenő ismertette meg őt a forradalmi szocialistákkal, közöttük Korvin Ottóval és Sallai Imrével is. Gombos Ferenc nagy segítségére volt Korvin Ottónak a háborúellenes agitáció megindításában és kiszélesítésében a WM-gyárban. Az ő indítványára adták meg a szót László Jenőnek azon az emlékezetes vasas bizalmi-értekezleten 1918 november elején, amelyen először esett szó nyilvánosan egy forradalmi munkáspárt megalakításáról.*

Két héttel a bizalmi értekezlet után megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja. Az alapítók közé tartozott Gombos Ferenc is. Sok érdeme volt abban, hogy a csepeli vasasok tömegesen sorakoztak a KMP zászlaja alá.

A KMP vezetésével a csepeliek 15 millió korona gyorssegélyt harcoltak ki Weiss Manfrédtól. A vasas szakszervezet vezetőinek erőfeszítése, hogy a munkások álljanak el ettől a követelésüktől, kudarcot vallott.**

A csepeli vasasok bátran és nyíltan kiálltak a KMP mellett akkor is, amikor az SZDP vezetőitől támogatott „demokratikus kormány" 1919. február 20-án letartóztatta a KMP vezetőit. A feszült politikai helyzetben az illegalitásba szorított kommunisták a munkástömegekhez fordultak, hogy segítsék vezetőik kiszabadítását. A csepeliek március 18-án, a párizsi kommün kikiáltásának 48. évfordulóján hatalmas gyűlést tartottak, és ott határozati javaslatot fogadtak el, amelyben követelik „a fogva tartott kommunisták azonnali szabadonbocsátását", és csatlakozásra hívják fel a budapesti gyárak munkásait.

A csepeliek felhívása mozgósította Budapest munkásságát, és minden előkészület megtörtént a fogva tartott kommunisták kiszabadítása érdekében. Ez az időpont egybeesett a Károlyi-kormány lemondásával, és március 21-én Kun Béla és társai úgy hagyták el a Gyűjtőfogházat, mint a hatalmat átvevő magyar proletariátus vezetői.

* Szaton Rezső elvtárs visszaemlékezéséből.

** Bajáki Ferenc volt népbiztos beszédéből a Népbiztos-per anyagából. (1008—1013. old.)

A Tanácsköztársaság kikiáltása után Gombos Ferenc a forradalmi törvényszék bírája, majd tanácselnöke lett. Proletár igazságérzete, osztályhűsége vezérelte az eléje kerülő ügyek elbírálásában. Minden ítéletében a tanácshatalom érdekeit tartotta szem előtt.

Amikor az ellenforradalmárok fegyverrel támadtak a proletárhatalom ellen, Gombos Ferenc is fegyvert fogott. Szamuely Tibor egyik vörös különítményének lett a parancsnoka. Legénységét nagy gonddal válogatta ki a csepeli vasasokból, a győri vagongyáriakból és a győri 19. gyalogezred önként jelentkezőiből, akik között sok Oroszországból hazatért hadifogoly volt. Ideje jó részét katonáival töltötte, foglalkozott politikai nevelésükkel is. Csapata fegyelmezett, öntudatos katonákból, az osztályellenséget gyűlölő proletárokból állt.

A június másodikán kirobbant dunántúli vasutassztrájk* hírére a Dunántúl több városában és községében a fehérek letartóztatták, sok helyen kivégezték a direktórium tagjait. Szamuely Tibor a Gombos-különítményt a Dunántúlra vezényelte, s teljes felhatalmazást adott a parancsnoknak a rendcsinálásra.

Június 9-én este Csornára érkeztek. Itt volt a járás ellenforradalmi gócpontja. Idejében érkeztek. Az ellenforradalmi bandát felszámolták, a letartóztatott és összevert direktóriumi tagokat kiszabadították.

Ezalatt Rábacsanakról az ottani ellenforradalmi tisztek parancsnoka — mit sem sejtve a Csornán történtekről — telefonált, hogy hajnalban érkezik embereivel a csornai állomásra, kivégezni a vörösöket. A telefonnál Gombos Ferenc volt, és csak ennyit válaszolt: „Jöhetnek."

A Gombos-különítmény az állomáson várta őket. Még nem is virradt, amikor befutott hat kocsi fehértollas tisztekkel. Gombos a pályatesten állt. Egy tiszt leugrott a vonatról, és egyenesen Gomboshoz sietett, katonásan jelentette, hogy ő a rábacsanaki fehér csapatok parancsnoka. Gombos Ferenc nyugodtan, szintén katonásan jelentette, hogy ő meg a vörös csapatok parancsnoka. A tisztnek ideje sem volt magához térni a meglepetésből, mert pillanatok alatt gépfegyverek gyűrűje vette körül az egész bandát.

Még el sem taposták a dunántúli reakció tűzfészkeit, amikor a régi

* A Déli-vasút magántőkés vállalkozás volt, igazgatósága ellenforradalmi érzelmű, és mint ilyen, félrevezette a vasúti munkásokat. Így robbant ki a sztrájk. „Tudvalevő, hogy a helybeli Déli-vasút állomás forgalmi tisztjei állandó összeköttetést tartottak fenn a budapesti vonalparancsnoksággal, amely teljesen ellenforradalmi érzelmű vasúti alkalmazottakból állott." (Dr. Juhász Viktor „A proletárdiktatúra és előzményei Székesfehérvárott" című könyvéből. 329. old.)

rendszer hívei Budapesten kísérelték meg a proletárhatalom megdöntését. Arra számítottak, hogy a Tanácsköztársaság fegyveres ereje le van kötve a frontokon, a különítményeké pedig a Dunántúlon, s így könnyűszerrel kezükbe keríthetik a fővárost. De rosszul számítottak ; Budapest vörös helyőrsége és proletariátusa résen volt, és kicsavarta a fegyvert az osztályellenség kezéből. A puccs hírére a Gombos-különítményt is Budapestre rendelte Szamuely Tibor parancsa. Részt vettek a ludovikások leverésében, a József telefonközpont megtisztításában.

A Dunán menekülő ellenforradalmi monitorok útjukban fellármázták a dunamenti községeket azzal, hogy megbukott a vörös uralom. Az addig meglapuló fehérek ismét előbújtak, éjjel meglepték, elfogták a direktóriumok és a kommunista párt tagjait, szegényparasztokat, megkínozták őket, többeket kivégeztek, amikorra Szamuely csapatával megérkezett.

A Gombos-különítmény Ercsibe ment, még sikerült kiszabadítania az elfogott embereket, és letartóztatnia az ellenforradalmárokat.

Július 29-én Gombos Ferencet csapatával Székesfehérvárra, a dunántúli ellenforradalom fő fészkébe vezényelték. A város szélén, az aggok menhelyének üresen álló épületébe szállásolták el magukat. Két nap múlva, augusztus elsején, lemondott a tanácskormány. Futótűzként terjedt el a hír az országban. A burzsoázia minden rétege megmozdult, hogy elfoglalja régi helyét. Bosszúállásra szervezkedett, amiért négy hónapra kiütötte kezéből a hatalmat a proletariátus.

A Gombos-különítményhez is eljutott a hír, de sem Gombos Ferenc, sem egyetlen katonája nem hitte el. Ha igaz lenne is, a kormány lemondása még nem jelenti, hogy a dolgozók uralma megbukott — vélekedtek. És Gombos Ferenc katonáival együtt a helyén maradt, védeni a nép ügyét. Ez megdöbbentette a székesfehérvári burzsoákat, és még nem mertek visszaülni a hatalomba. Féltek, hogy nyílt fellépés esetén a városban tartózkodó vörös fegyveres erőt a munkások is támogatják, amint az a budapesti puccs alkalmával történt. Erősítést vártak. Titokban több helyen tartottak összejöveteleket.*

Gombos Ferencnek augusztus 2-án jelentették a katonái, hogy a városban nagy a sürgés-forgás. A kaszárnyákban a tisztek szabadságolták a katonákat, titkos értekezleteket tartanak, meg akarják támadni a Gombos-különítményt, a rendőrök a régi sapkarózsával járnak az utcán.

* *Dr. Juhász Viktor:* A proletárdiktatúra és előzményei Székesfehérvárott. 330—331. old.

Gombos Ferenc parancsot adott katonái egy részének, hogy azonnal vonuljanak be a városba, szedjék le a sapkarózsákat, a többiekkel pedig felkészült a támadásra. Kevesen voltak az egész város láthatatlanul szervezkedő ellenforradalmáraival szemben, mégis bátran, kemény elszántsággal elhatározták, hogy életük árán is megvédik a nép uralmát.

Gombos Ferenc felnyittatta a huszárlaktanya fegyverraktárát. A különítmény megszállta a Főpostát, összegyűjtötte a városban sétáló, a kaszárnyákból szabadságra küldött vöröskatonákat, felvilágosította őket a helyzetről, mire azok is fegyvert ragadtak. Gombos katonái megtámadták a tiszti pavilont. Elkeseredett harc fejlődött ki és tombolt két óra hosszat. Végül is a tisztek megadták magukat. A harcban több vöröskatona is elesett, Gombos Ferenc megsebesült.

A proletárdiktatúráért életüket áldozó ifjú hősöket augusztus 4-én temették el katonai pompával a Vármegyeházáról. A temetésen részt vettek a város dolgozói, s teljes létszámban megjelent a Gombos-különítmény, hogy utolsó útjára elkísérje bajtársait. A gyászbeszédet Székesfehérvár forradalmi kormánybiztosa tartotta.

Augusztus 5-én Székesfehérvárra érkezett nagy létszámmal a szegedi ellenforradalmi tiszti különítmény. Megostromolta a vöröskatonáktól megszállva tartott középületeket, kaszárnyákat. A vöröskatonák elszántan harcoltak az utolsó töltényig. Végül elbarikádozták magukat, és a rájuk törő fehérekkel kézitusára keltek. A túlerőben levő fehérek csak huszonnégyórás küzdelem után tudták legyőzni a hősiesen ellenálló vöröskatonákat. Gombos Ferenc mindig az élen járt, még sebesülten is az első sorokban harcolt. Élve került a fehérek kezébe, akik vak gyűlölettel töltötték ki rajta bosszújukat. Nem kímélték társait sem. Hónapokig kínozták őket, majd a modern „úriszék" törvényt ült felettük. A legénység tagjai súlyos börtönbüntetést kaptak, Gombos Ferencet pedig halálra ítélték. 1919. december 29-én végezték ki a munkásmozgalom fáradhatatlan harcosát, a Magyar Tanácsköztársaság hős védelmezőjét.

KEREKES ÁRPÁD

Osztálytudatos munkás, Szamuely Tibor tanítványa és harcostársa, a magyar Vörös Hadsereg rögtönítélő törvényszékéhez beosztott különítmény tagja, Lenin-fiú volt Kerekes Árpád.

A fiatal vasesztergályos-segédet tizennyolcéves korában besorozták az osztrák—magyar hadseregbe. Pólába vitték, s kiképzése után az Adriai-tengeren egy hadihajón szolgált. Mélységesen elkeserítette őt az osztrák—magyar hadseregben szokásos bánásmód.

Búcsúlevelében így ír erről az időről:

„. . . Rágondolok fiatal, sokat szenvedett katonaéletemre, midőn mélyen belenéztem az élet igazságtalan menetébe, és sokszor elgondolkoztam azon. Ökölbe szorított kezekkel és fogaimat csikorgatva bosszút forraltam magamban elnyomóim ellen . . .”

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom éreztette hatását a „császári és királyi” hadseregben is. 1918 február elsején az Adriai-tengeren a Cattarói-öbölben több hadihajó legénysége fellázadt.

A tisztek alkudozással húzták az időt, ígérgetésekkel megbontották a hajók közötti egységet, és pár nap múlva sikerült a zendülést elfojtaniuk. A vezetőket kivégezték, a részvevőket kényszermunkára ítélték. Így került Kerekes Árpád is egy kőszénbányába. A polgári forradalom vetett végett szenvedéseinek, s adta vissza szabadságát.

Első útja övéihez, édesanyjához, testvéreihez vezetett Losoncra. Rövid pihenés után jelentkezett az ottani Nemzeti Tanácsnál. Polgárőrnek osztották be. Nem volt azonban maradása Losoncon, Budapestre utazott, hogy részt vegyen a forradalmi munkában. Belépett a kommunista pártba.

Budapesten a kormány és a szociáldemokrata párt vezetősége élesen harcolt a Kommunisták Magyarországi Pártja ellen, amely a forradalom továbbviteléért küzdött.

A belügyminiszter utasítására fegyveres, kézigránátos rendőrök megrohanták és feldúlták a „Vörös Ujság" szerkesztőségét. A KMP vezetősége ezért megbízható forradalmárokból védőgárdát szervezett a párt helyiségének, nyomdájának és vezetőinek védelmére. A Tanácsköztársaság kikiáltása után ezt a csoportot Szamuely Tibor vezetése alá helyezték. A csoport a forradalom nagy hadvezérének, Leninnek nevét vette fel, ezzel is kifejezésre juttatva, hogy az orosz proletariátus példáját és Lenin tanítását akarják követni. Ennek a gárdának lett a tagja Kerekes Árpád is.

„. . . Rég óhajtott igazi vágyaim 1919. március 21-én beteljesedtek, midőn a proletariátus magához ragadta a hatalmat és kikiáltotta Magyarországon a munkások és földmívesszegények szigorú diktatúráját. Ebben a pillanatban sok más munkástestvéremmel együtt kezünkbe ragadtuk azt a fegyvert, amelyet nemcsak elnyomóink ellen akartunk használni, hanem bízva és reménykedve hirdettük azt is, hogy felszabadítjuk a világ proletariátusát az elnyomás alól . . ." — írta Kerekes Árpád.

Szamuely Tibor volt a példaképe, s tőle kért útmutatást, ha egyes politikai kérdésekben nem tudott eligazodni. Szamuely Tibor felismerte Kerekes Árpádban az osztályhű forradalmárt, és képzett bolsevikot akart nevelni belőle. Kerekes Árpád hallgatott rá, szabad idejében kitartóan tanult. Szorgalmasan olvasta a Közoktatásügyi Népbiztosság politikai kiadványait. És amit tanult, tovább adta bajtársainak. Figyelemmel kísérte fejlődésüket, nagy szeretettel nevelte, tanította őket. Fegyelmezett, komoly, bátor magatartásával, a feladatok pontos végrehajtásával elöl járt abban, hogy a Lenin-fiúk méltók legyenek a proletariátus nagy tanítójának, Leninnek nevéhez. Megalkuvást nem tűrve harcolt azok ellen, akik a proletárhatalomra törtek, akik a régi rendet akarták visszaállítani.

Életének erről a szakaszáról ezt írja búcsúlevelében:

„. . . Én, a veszedelmet látva, hamar magamra öltöttem a fekete bőrruhát, ami később a burzsoázia veszedelme lett és több munkástestvéremmel útnak indultunk a kiváltságos osztály ellen azzal az erős

elhatározással, hogy megvédelmezzük a veszélyben levő munkásdiktatúrát . . . Nyugodt lélekkel végeztem minden feladatot, mert tudtam, hogy a proletariátus érdekei így kívánják . . . Tetteimet nyugodt lélekkel hajtottam végre, mert tudtam, hogy a proletariátus vaskezének le kell csapni . . .“

Hiába volt azonban a magyar nép legjobb fiainak bátorsága, harckészsége, önfeláldozása, a magyar proletariátus 1919. augusztus elsején elbukott az egyenlőtlen harcban.

Kerekes Árpádot a terror első napjaiban fogták el. Leírhatatlan kegyetlenséggel kínozták, de a legbrutálisabb eszközökkel sem tudták meggyőződését, hitét megingatni.

Ezt bizonyítják búcsúlevelében írott szavai:

„. . . Tudom azt, hogy a mi eszménket nem lehet kiirtani, nincs erő, ami pártunkat megsemmisíthetné, mert azt mi vérünk hullásával tápláljuk, szeretetünk tüzével melengetjük és hitünk törhetetlenségével erősítjük . . .”

Amikor a tárgyalásra elővezették, és katonás, vállas alakja megjelent az ajtóban, halálos csend ülte meg a tárgyalótermet. Arca megszürkült a börtönlevegőtől, szabályos vonásain az átélt szenvedés nyomai látszottak. Kezét-lábát megbilincselték, mégis kemény léptekkel ment a bírói emelvény elé.

A letartóztatása óta történtek után nem volt kétséges előtte, milyen ítéletet szabnak majd ki rá. Büszkén vállalta, hogy a tanácshatalmat, a magyar nép szabadságát védte, és részt vett az ellenforradalom leverésében . . .

Bátran vágta a bírák szemébe:

„A mi igazságunkat nem lehet meggyilkolni!”

Amikor a tárgyalási komédia után kimondták a halálos ítéletet, és megkérdezték tőle, kér-e kegyelmet, nem habozott a felelettel:

„Tőletek a kegyelem sem kell!”

Kerekes Árpád, a proletárforradalom félelmet nem ismerő, hű katonája — aki megmutatta, hogyan kell elbánni az ellenséggel és milyen magatartást kell tanúsítania egy kommunistának az osztálybíróság előtt — megható gyengédséggel búcsúzik édesanyjától:

„. . . Végül hozzád fordulok, drága, szerető édesanyám, mert te neveltél fel anyai szeretettel és jósággal. Köszönetet akarok neked mondani még az eddigi irántam való áldozatkészségedért. Ha vétettem valamit ellened, vagy rossz napokat szereztem neked, akkor könyörögve kérlek téged utolsó napomon, hogy feledd el mindezeket, csak azt tartsd örökké szemed előtt, hogy a te egyetlen fiadnak nem azért kell meghalnia, mert rablógyilkos volt, hanem egy szent eszméért, a proletariátus felszabadításáért . . .”

Kerekes Árpád mindössze huszonhárom éves volt, amikor megölte őt a burzsoázia bosszúja. A fiatal forradalmár szilárd meggyőződésű bolsevik maradt halála órájában is. Keze, amellyel keményen fogta a fegyvert az ellenséggel szemben állva, nem remegett akkor sem, amikor utolsó sorait leírta:

„. . . Most pedig büszke, felemelt fővel megyek bitófám alá. Igaz, jobb szerettem volna Budapest utcáin elvérezni, mint így meghalni. De azért ezt sem szégyellem, mert mint előharcosa az eszmének, biztosan tudom, hogy nemsokára elérkezik a proletariátus diktatúrája . . .

Jelszó:

Halál a burzsoáziára!

Éljen a munkások és földmívesszegények hatalma!

Éljen a proletárdiktatúra!

Kelt Budapesten, 1919. december 28-án, életem utolsó napján a Margit körúti kínzó fogházban."

MÉSZÁROS GÁBOR

Az első világháború kitörésekor Mészáros Gábor, a fiatal húsipari munkás tényleges katonai idejét töltötte. Az első menetszázaddal kivezényelték az orosz frontra. A dermesztő téli hónapokat a Kárpátokban szenvedte át. 1915 tavaszán, a nagy harcok idején sok ezer bajtársával együtt hadifogságba esett, és a tomszki fogolytáborba került. Itt megismerkedett több szocialistával — közöttük Kun Bélával, akinek később bizalmas barátja lett. A fogolytáborból nemsokára egy hadianyaggyárba vitték, ahol orosz munkásokkal dolgozott együtt, s hamar megtanulta a nyelvet.

A háború alatt a bolsevikok befolyása jelentékenyen növekedett az üzemekben. Így volt ez abban a gyárban is, ahová Mészáros Gábor került. A bolsevikok nem törődve az üldöztetéssel, a háború és a cári rendszer ellen agitáltak. A hadifoglyok megnyerését is fontosnak tartották, hozzájuk is eljuttatták a röpiratokat, vagy beszélgetés, vita során győzték meg őket.

A népek — mondották — nem ellenségei egymásnak, és a fegyvert saját uraik, saját elnyomóik ellen kell fordítaniuk, ha a nyomortól, a háború borzalmaitól meg akarnak szabadulni.

A forradalmi eszmék nem voltak idegenek Mészáros Gábortól. Lenin tanítása rövid idő alatt osztályhelyzete felismeréséhez vezette, bolsevikká tette. Hogy hasznos politikai tevékenységet fejtsen ki, elvállalta az egyik fogolytáborban az agitációt.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után Moszkvába utazott, és bekapcsolódott a forradalmi munkába. Amikor a tanácshatalom megvédésére minden öntudatos proletárnak fegyvert kellett fognia, szinte órák alatt szervezett meg egy magyar katonacsoportot, és ő maga is harcolt ennek kötelékében a fehérek ellen.

Tagja volt a Kun Béla vezette magyar kommunista szervezetnek és a hadifogoly-kongresszust létrehozó bizottságnak.

A hadifogoly-kongresszus után a bolsevik párt bizalmas feladatok végrehajtására futárszolgálatra osztotta be.

Az atléta termetű Mészáros Gábor inkább a tettek, mint a szavak embere volt. Mindig alaposan megfontolta, hogyan oldja meg a rábízott feladatot, és arra törekedett, hogy azt minél gyorsabban hajtsa végre. Napról napra szembenézett a halállal, de lélekjelenléte a legválságosabb pillanatokban sem hagyta el. A fegyveres harc és a politikai munka mel-

lett arra is talált módot és időt, hogy tanuljon. Egyike volt a legműveltebb kommunistáknak.*

A breszti békekötés után, 1918 májusában, amikor a németek mélyen benyomultak Oroszországba, a bolsevik párt Ukrajnába, a német hadsereg mögötti területre küldte illegális pártmunkára. A német nyelvet kitűnően beszélő Mészáros Gábor nemcsak az illegális pártszervezetet hozta létre — úgyszólván az ellenség orra előtt —, hanem a német katonák között is agitált. Noha nagyon óvatosan dolgozott, egy áruló besúgta. Elfogták, haditörvényszék elé állították és halálra ítélték.

Elfogatása első pillanatától kezdve szökésre gondolt. A tárgyalásról két katona kísérte vissza a börtönbe. Ezt az alkalmat használta fel terve végrehajtására. Hatalmas csapással leütötte őreit, és mire azok felocsúdtak, eltűnt.

Minden akadályt leküzdve átjutott a német vonalakon, és ismét Moszkvába ment. Itt új feladatokat kapott. Finnországban tombolt az ellenforradalom, a bolsevik párt ide küldte, hogy teremtsen kapcsolatot az illegalitásba szorított finn kommunista párttal. A nehéz körülmények ellenére is sikerült jól elvégeznie a rábízott munkát, és visszatért Szovjet-Oroszországba. Már várta a következő megbízás: megint Ukrajnába kellett mennie.

Ily módon nagy gyakorlatra tett szert a határokon való illegális átkelésekben, az ellenségtől megszállt területen vagy az ellenség közvetlen közelében folytatott tevékenységben. Ennek későbbi pártmunkájában is nagy hasznát vette.

1918 végén, nem sokkal a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulása után érkezett Budapestre. Késedelem nélkül felkereste régi, oroszországi bajtársait, Kun Bélát, Vántus Károlyt és bekapcsolódott a párt munkájába. A párt vezetősége tudta, hogy mindig, minden körülmények között számíthat rá. Mint ahogyan Szovjet-Oroszországban, itthon is különleges feladatot kapott: segítsen a szlovákiai dolgozóknak a kommunista párt megalakításában.

László Jenővel együtt Pozsonyba utazott, és jelentékeny részük volt abban, hogy a munkás- és katonatanács Pozsonyban kezébe ragadta a hatalmat.**

* PI Archívum. Visszaemlékezés gyűjtemény. H. III. 0/6.

** A pozsonyi proletárdiktatúra 1918. december 30—31-ig, 36 óra hosszat tartott, mert a cseh imperialista csapatok nagy erővel bevonultak és elfogták a vezetőket, elnyomtak minden forradalmi megmozdulást.

A Kommunista Internacionálé első kongresszusa Moszkvában 1919. március 2—6-ig ülésezett. Az alakuló kongresszusra a KMP is elküldte képviselőit: Rudas Lászlót és Mészáros Gábort. Erre az útra csak az vállalkozhatott, akiben az ügyszeretet, a pártfegyelem és a bolsevik bátorság olyan erős, hogy le tud küzdeni minden akadályt. Háború tombolt azokon a területeken, amelyeken — különböző járművekkel — keresztül kellett utazniuk. Ezer veszély közepette, az ellenforradalmi Lengyelországon át vezetett útjuk. Tarnopoltól Vinyicáig gyalog tették meg az utat. Mennyi viszontagságon mentek keresztül! Hányszor voltak életveszélyben! De ez nem riasztotta vissza őket. Tarnopolban Rudas Lászlót mint „bolsevik ügynököt" letartóztatták. Mészáros Gábor nem hagyta cserben elvtársát. Orosz nyelvtudása és helyismerete nagy segítségére volt —, sikerült kiszabadítania Rudas Lászlót. Szerencsésen eljutottak Vinyicáig, ahová akkor vonult be a Vörös Hadsereg. Ettől kezdve már könnyebben folytatták útjukat, mégis elkéstek a Kommunista Internacionálé alakuló kongresszusáról. Az OK(b)P ezt követő VIII. kongresszusán azonban már részt vehettek.

Mészáros Gábor és Rudas László szovjet földön értesültek a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásáról. Örömmel és büszkeséggel töltötte el őket az a tudat, hogy most már nemcsak a KMP-t, hanem Tanács-Magyarországot is képviselik Moszkvában. Amint megérkeztek, egyenesen az OK(b)P kongresszusára mentek, ahol Lenint hallhatták. Lenin mindjárt a beszéd elhangzása után, ott, az elnöki emelvényen fogadta a magyar küldötteket, majd a tanácskozások befejeztével meghívta őket a Kremlbe.

Lenin hosszan, nagyon szívélyesen és közvetlenül beszélgetett a két magyar küldöttel a magyar viszonyokról, a kommunisták és a tanácshatalom feladatáról.

Mészáros Gábor és Rudas László április első napjaiban, sok viszontagság után, szerencsésen hazaérkeztek.

Mészáros Gábor részt vett a magyar Vörös Hadsereg szervezésében, majd az új hadseregben az I. Vörös Hadtest politikai biztosa lett. Nagy határozottsággal és hozzáértéssel végezte feladatát, oktatta a katonákat, és éberen figyelte a régi hadseregtől örökölt tisztek magatartását. Észrevette, hogy a tisztikar egyes tagjai a Tanácsköztársaság ellen szövetkeznek, ezt jelentette is, de semmi intézkedés nem történt. Később, a román támadás megindulásakor megállapította, hogy a tisztikar összejátszik a románokkal, nem építi ki az összeköttetést a harcoló csapatokkal, és saját katonáinkat a proletárdiktatúra ellen lázítja. Jelentését ezekkel a

szavakkal fejezte be: „Vagy megtizedeljük az áruló tisztikart, vagy a diktatúra elveszett!" De minden jelentése süket fülekre talált a jobboldali szociáldemokrata Böhm Vilmos hadseregfőparancsnoknál és Haubrich József hadügyi népbiztosnál.

Mészáros Gábor a Vörös Hadseregben harcoló más kommunistákkal együtt proletárparancsnok képző iskola felállítását sürgette, hogy a hadsereg proletár vezetését megoldják és a megbízhatatlan régi tiszteket leválthassák. Ez a törekvésük július 22-én valóra vált: a Ludovikában* megnyílt a parancsnokképző tanfolyam.

Ekkor azonban már későn volt . . .

Az ellenforradalmi érzelmű tisztek kaput nyitottak az imperialisták hadserege előtt . . . Augusztus elsejére leverték a magyar proletárdiktatúrát . . .

Pártutasításra Mészáros Gábor is itthon maradt, hogy részt vegyen a KMP újjászervezésében. Alig kezdtek hozzá a terv kidolgozásához, amikor több kommunistával együtt a nyílt utcán elfogták. Lélekjelenléte és vakmerősége most sem hagyta cserben. Gyalog kísérték a főkapitányságra, s az egyik forgalmas szakaszon futásnak eredt. Az utca népe nem segített üldözésében, s az őrök nem mertek utána lőni, nehogy a járókelőket találják el. Sikerült elmenekülnie. Átjutott a határon, Bécsbe ment. Itt tudta meg, hogy a szociáldemokrata osztrák kormány Karlsteinbe internálta a Magyar Tanácsköztársaság volt népbiztosait és funkcionáriusait.

Nem volt maradása Bécsben. „Itt internálták az elvtársakat, otthon börtönbe zárták, most kell őrt állni a vártán. . ." — mondotta, és titokban visszajött Budapestre, azzal a szándékkal, hogy megszervezi az elfogott kommunisták kiszabadítását.

Néhány elszánt elvtárssal nagyon körültekintően kidolgozták a szöktetés tervét. Már-már úgy látszott, hogy vállalkozásukat siker koronázza, amikor egy áruló rendőrkézre adta őket. . .

Most is sikerült elmenekülnie. A kommunista foglyok kiszabadítása nem sikerült ugyan — egy részüket decemberben kivégezték, más részüket a legszigorúbban őrizték —, de az illegális mozgalom megszervezéséről nem mondott le. Bár országosan körözték, újra és újra visszatért Magyarországra. Minden alkalommal röpiratokat hozott magával. 1920 januárjában külsejét megváltoztatva ismét haza indult Bécsből. El is

* Ludovika Akadémia — tisztképző iskola a múlt rendszerben. Ma Kossuth Akadémia.

jutott Királyhidáig. Nagy volt azonban a rendőri készültség, szigorú az ellenőrzés. Mészáros Gábort az igazoltatásnál gyanúsnak találták, megbilincselték és bevitték a királyhidai fogdába, hogy estére a kilencórás vonattal Budapestre szállítsák. A zárkában hosszas erőlködés után sikerült kihúznia kezét a bilincsből. Késő este hárman mentek érte. Amikor a zárkába léptek, Mészáros Gábor fejjel nekiugrott a tisztnek és feldöntötte, a lehúzott bilinccsel leütötte az őrmestert és a közlegényt, kiugrott a zárkából, és a belülről nem nyitható nehéz ajtót becsapta maga után. Mivel késő este volt, csak egy ügyeletes tartott szolgálatot, így nem akadt útjába senki, amikor a kijárat felé rohant. Leütötte a kapunál álló őrt is, ez azonban nem vesztette el eszméletét és a szökevény után lőtt. Meg is sebesítette a fején. A seb azonban nem volt súlyos, és el tudott menekülni. A lövés és a Mészáros Gábor zárkájából kihallatszó dühös dörömbölés felriasztotta az őrséget. A fogház parancsnoka riadót fúvatott.

Mészáros Gábornak segítségére volt a rosszul világított kisváros sötétsége. Két napig bujkált étlen-szomjan, fázva, a vérveszteségtől legyengülve, míg átjutott az osztrák határon. A mozgósított magyar rendőrség és csendőrség azonban az osztrák kormány engedélyével, még osztrák területen is cirkált. Itt fogták el a Lajta-híd közelében. Erős őrizettel, megkötözve szállították Budapestre a kelenföldi laktanyába.

Amikor alkalma nyílt a vele együtt megkínzott kommunistákkal szót váltani, arra kérte őket, ha onnan élve kiszabadulnak, mondják meg az elvtársaknak, hogy nem tudtak kivenni belőle semmit, becsületesen hal meg.

Borzalmas módon kínozták halálra. Holttestét — több meggyilkolt forradalmáréval együtt — a Dunába dobták.

GŐGÖS IGNÁC

Gőgös Ignác szegényparaszt családból származott. Mindössze öt elemit végzett. Tizenhét éves koráig úgy élt, mint a többi dolgozó parasztfiatal; a ház körül dolgozott, majd napszámba járt. Édesapjának a Tolna megyei Tamásiban a község alatt folyó patakon kis vízimalma volt, de ez nem jövedelmezett annyit, hogy a hattagú család megélhetett volna belőle. A négy fiú közül egy mindig a malomban segített. De amikor felnőttek, egymás után hagyták ott a szülői házat, hogy maguk keressék meg a kenyerüket. A legidősebb fiú, Pál, kivándorolt Amerikába. Korban utána Ignác következett. 1910-ben szülőfalujából Mohácsra ment, hogy kitanulja az asztalosmesterséget.

A tanoncidő nemcsak a szakma, hanem az élet nehéz iskolája is volt, amelyet minden ipari munkásnak végig kellett járnia. Gőgös Ignác később sokszor mesélte, mennyit éhezett inas korában; még kenyérrel sem lakhatott jól. Ha enni kért, azt mondta a mester felesége: „Ott a szederfa, mássz fel, és edd tele magad!" De télen még ezzel sem pótolhatta a fösvény kézzel adagolt ennivalót.

1913-ban, felszabadulása után, Kaposvárott kapott munkát. Beiratkozott a szakszervezetbe. Megismerkedett a szocialista tanokkal, a társadalmi és politikai kérdésekkel. Kaposvárott élt néhány Budapestről kitoloncolt szocialista agitátor, akiket szívesen hallgattak a munkások. Gőgös Ignác elmaradhatatlan látogatója lett a munkásotthonban rendezett előadásoknak, és egyik legszorgalmasabb olvasója a könyvtárnak.

1914-ben, a háború kitörése után pár héttel behívták katonai kiképzésre. 1915 tavaszán kivitték a frontra. Az oroszok akkor indítottak egy nagy ellentámadást, amikor a somogyi bakák újabb csapata megérkezett. Közöttük volt Gőgös Ignác is. Két nap múlva pedig ott mene-

telt a foglyul ejtett katonák nagy tömegében Oroszország belseje felé. Délvidékre, Taganrog környékére került fogolytáborba.

Az orosz bolsevikok tevékenysége a háború alatt fokozódott, figyelmük a hadifogolytáborok tíz- és tízezres tömegére is kiterjedt. Gőgös Ignác könnyen megértette a felvilágosító szót, és ő maga is a forradalmi eszmék hirdetőjévé vált.

A vállalkozók és a gazdag parasztok százával vitték a hadifoglyokat munkára a fronton levő munkások és béresek helyett. A februári forradalom után sokan önként hagyták el a táborokat, és elmentek a mező-

gazdaságba vagy gyárba dolgozni. Így természetesen még könnyebben bekerültek a forradalmi áramlatba. Gőgös Ignáccal is ez történt. Taganrogban előbb egy kisiparosnál, azután pedig gyárban dolgozott. Hamarosan megtanult oroszul, majd a gyári hadifoglyok bizalmijaként bekapcsolódott a forradalmi mozgalomba.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének idején Gőgös Ignácnak már nemcsak a hadifoglyok között volt tekintélye, hanem ismerték és becsülték az üzem orosz munkásai is. A Moszkvában 1918. április 6-án megtartandó konferenciára a taganrogi hadifoglyok őt is küldöttnek választották.

Gőgös Ignácot magával ragadta Moszkva forradalmi élete. Megismerkedett a magyar kommunistákkal: Kun Bélával, Szamuely Tiborral és másokkal. A kongresszus után nem tért vissza Taganrogba, mert a magyar kommunista központban kapott beosztást. Előbb az agitációs munkában vett részt, majd amikor az ellenforradalom támadást kísérelt meg, fegyverrel védte a munkás-paraszt hatalmat. Belépett a Vörös Gárdába, és csaknem három éven át harcolt a fehérek és az interventiósok ellen. Nagy hatással volt rá Lenin, akit többször látott és néhány beszédét is hallotta.

A Magyar Tanácsköztársaság leverése után a kommunista emigráció egy része — miután megszabadult az osztrák internálásból — Szovjet-Oroszországban kapott menedéket. Közöttük volt Kun Béla is. 1920 szeptemberében a magyar emigráció gyűlést tartott Moszkvában. Gőgös Ignác ekkor találkozott ismét Kun Bélával. Nem sokkal ezután Kun Béla hazairányította Gőgös Ignácot azzal a pártmegbízatással, hogy a bécsi emigráció segítségével lépjen kapcsolatba az illegális munkát szervező budapesti elvtársakkal.

Gőgös Ignác Bécsben megkapta az utasítást, csatlakozott egy ott átutazó hadifogoly-csoporthoz, és velük együtt indult haza. 1921 tavaszán érkezett Magyarországra. Tamásiba a szüleihez nem mehetett azonnal. Sok más fogolytársával együtt a csóti szűrőtáborba vitték, ahol kihallgatásokkal, megfigyeléssel, beugrató „bajtársak" segítségével akarták kiszimatolni, mennyire „fertőzték meg" a bolsevik eszmék. Gőgös Ignác vigyázott magára, óvatos és zárkózott volt, mégis őszre fordult az idő, amikor végre hazatérhetett és viszontláthatta idős édesanyját. A csendőrség állandóan figyelte. Nem is maradt sokáig otthon, hiszen Budapesten nemcsak a feladatok várták, hanem menyasszonya is, aki ott cselédeskedett. Megérkezése után rövidesen felkereste a famunkás-szakszervezetet, hogy régi, 353-as számú tagsági könyvét igazoltassa.

Belépett a szociáldemokrata pártba. Egy év múlva a XVIII. választókörzet titkára lett, ezután elhelyezkedett egy gyárban.

Gőgös Ignác a bolsevikok soraiban megismerte a proletár internacionalizmus jelentőségét az osztályellenséggel vívott harcban, és tántoríthatatlan meggyőződéssel hirdette ezt az elvet a magyar munkástömegek között is. Fokozatosan bekapcsolódott a szakszervezeti munkába. Felszólalt a szakmai gyűléseken, értekezleteken, így mind többen és többen megismerték, szerették és becsülték. Gőgös Ignácnak nagy része volt abban, hogy a famunkásszakszervezet asztalos szakosztályában 1923 tavaszára a kommunisták tevékenysége folytán jelentősen megerősödött a baloldali mozgalom. A március 4-i közgyűlésre már röpiratot adtak ki, és ellenzéki vezetőségi listával indultak. A szakszervezeti bürokrácia csak a legnagyobb terrorral akadályozhatta meg a lista elfogadását, a baloldali mozgalmat azonban nem tudta megállítani.

1923-ban Gőgös Ignác segítséget kapott. Ekkor tért haza Bécsből a KMP Külföldi Bizottságának utasítására Őri Károly famunkás, akit a Tanácsköztársaság leverése után bebörtönöztek, majd internáltak és kiszabadulása után emigrált. Őri Károly felvette a kapcsolatot Gőgös Ignáccal és Hámán Katóval. Ők indították meg 1923-ban az illegális kommunista párt szervezését, elsősorban a legális tömegszervezetekben: a szakszervezetekben, a munkás kulturális egyesületekben és a szociáldemokrata pártban.

A szakszervezetben Gőgös Ignác mind keményebben bírálta a vezetőség megalkuvó politikáját, ezért 1925 februárjában több ellenzéki munkással együtt öt évre kizárták a szakszervezetből. A kizárásokkal azonban az ellenzéket nem lehetett elnémítani. Az 1925. március 8-i küldöttközgyűlésen ismét külön vezetőségi listával indult a szakszervezeti ellenzék. Gőgös Ignác olyan népszerű volt a famunkásszakszervezetben, hogy kizárása ellenére felvették az ellenzék által benyújtott listára. Természetesen a szakszervezet vezetőségének megvolt a módja arra, hogy ezt a listát érvénytelennek nyilvánítsa.

Ekkor már régen nyilvánosságra került az 1921 decemberében kötött Bethlen—Peyer-paktum*. A szervezett munkásság elégedetlensége mind-

* A kormány és a szociáldemokrata párt megállapodása, amelyet 1921. december 22-én írtak alá, többek között Bethlen István gróf, akkori miniszterelnök és Peyer Károly, a szociáldemokrata párt egyik legjobboldalibb vezetője. A szociáldemokrata párt egészen jelentéktelen engedmények ellenében lemondott a mezőgazdasági munkások és közalkalmazottak szervezéséről és egyéb korlátozásokat is elfogadott.

inkább fokozódott az SZDP és a szakszervezetek vezetősége megalkuvó politikájával szemben. Ez is könnyítette a kommunisták agitációs munkáját, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Tanácsköztársaság leverése után öt évvel lehetővé válhatott egy legális, osztályharcos politikai párt létrehozása. Ennek a pártnak a megalakulását egy bizottság készítette elő, amelynek Gőgös Ignác is tagja volt.

1925. április 14-én meg is alakult ez a párt, Magyarországi Szocialista Munkáspárt néven. Vezetőségében helyet foglaltak Gőgös Ignác, Hámán Kató, Vági István és Őri Károly is. Az új munkáspártban Gőgös Ignác a vidéki szervező munkát irányította. Hat hónappal megalakulása után az MSZMP-nek minden nagyobb vidéki városban volt helyi szervezete.

1925. augusztus 18-án összehívták Bécsben a KMP első, illegális kongresszusát, amelyen az itthon dolgozó kommunisták közül is részt vettek néhányan. A KMP Központi Bizottságába bekerült Gőgös Ignác, Hámán Kató és Őri Károly is. A kongresszusról visszatérve az illegális KMP Központi Bizottsága nem sokáig dolgozhatott, mert szeptember 22-én egy besúgó rendőrkézre adta őket. Valamennyiüket statáriális bíróság elé állították. November 14-én kezdődött a Rákosi-per tárgyalása. Azokban a napokban nagy rendőri készültség volt Budapesten.

Nyugodtan állt az osztálybíróság előtt Gőgös Ignác famunkás, volt vörösgárdista, a KMP Központi Bizottságának tagja, „... az ünneplőbe öltözött mesterlegény" — írta róla gúnyosan a polgári sajtó —, és határozottan kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek. Az elnök ostoba kérdésére: miért szervezkednek a kommunisták a föld alatt, miért nem nyíltan, mint a többi párt — Gőgös gúnyosan válaszolt: „Önök hoztak ellenünk törvényt, hogy ezt ne tehessük. Nem azért vagyunk itt, mert titokban szervezkedtünk, hanem mert egyáltalán szervezkedtünk." Majd emelt hangon tette hozzá: „Engedjék meg a szervezkedést, kiállok én szívesen az utca sarkára is, hirdetni az elveimet!"

A tárgyalás főleg polgári közönségét, a bírákat, jogászokat, katonatiszteket, papokat, társaságbeli hölgyeket megdöbbentette a vádlottak bátor magatartása. Ezt kifejezésre is juttatta az egyik polgári lap, „Az Újság", mely november 17-i számában így ír:

„Mi tagadás, mi, megrögzötten polgári emberek, kicsit szégyelljük magunkat. Mert íme, ezek az emberek a halál árnyékában, érezve, tudva azt, hogy irgalomra nem számíthatnak, nem vonnak vissza semmit, s ezzel súlyos bűnt követnek el; lehetetlenné teszik, hogy

megvessük őket. Szégyelljük, hogy a kommunizmusnak vannak fanatikusai, akiknek az eszme több, mint rongy életük, — a polgári gondolatnak ellenben nincsenek. . . ”

A világ haladó közvéleményének tiltakozására a kommunisták perét áttették a rendes bírósághoz. Nyolc hónappal később, 1926. július 12-én került sor ismét tárgyalásra.

Gőgös Ignác büszkén vallotta magát kommunistának, Lenin és Szovjet-Oroszország hívének.

„. . . A hazugság-mennyország helyett, amelyet a cár ígért a parasztnak, Lenin földet adott a muzsiknak. Ezért világító fáklya számomra Szovjet-Oroszország, ezért ideálom a Kommunisták Szovjetoroszországi Pártja, amely megteremtette ezeket az állapotokat, és ezért szimbólumom Lenin, aki ezt a pártot vezette. Ezért hiszem rendületlenül, hogy ha Magyarországon is megerősödik a kommunista párt, itt is úgy lesz, mint ott. Ezért érdemes elszenvedni a rendőrség »különleges« bánásmódját, ezért érdemes meghalni is. . .”

Az osztálybíróság három és fél évi fegyházra ítélte. Amikor az elnök kihirdette az ítéletet, és megkérdezte tőle, fellebbez-e, Gőgös Ignác ezt válaszolta:

„Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja!”
„Éljen Szovjet-Oroszország!”

Gőgös Ignác büntetését a Gyűjtőfogházban töltötte.

A kommunisták az ország valamennyi börtönében megtalálták a módját annak, hogy a külvilággal és egymással is kapcsolatot teremtsenek. Csak ilyen módon tudtak védekezni a börtönigazgatók önkénye ellen, csak így kényszeríthették ki, hogy betartsák a politikai foglyok jogait biztosító törvényt. Véletlennek tűnő találkozókon — orvosi rendelő, műhely, séta stb. — beszélték meg a tennivalókat.

1929 tavaszán, nem sokkal szabadulása előtt, Gőgös Ignác találkozót beszélt meg két elvtársával az orvosi rendelőnél. Valami csekélységgel vizitre jelentkeztek. Amikor Gőgös belépett a rendelőbe, a fasiszta főorvos éppen az egyik beteggel gorombáskodott. Gőgös Ignác tiltakozott ezellen, mire az atléta termetű, birkózó világbajnok főorvos nekiugrott és megütötte. Gőgös Ignác visszaütött. Az ott levő két bör-

tönőr a főorvos segítségére sietett, és hárman véresre verték Gőgös Ignácot.

A Gyűjtőfogház igazgatója hét napi sötétzárkával büntette, és úgy, ahogy volt, véresen, az orvosi rendelőből hurcoltatta őt a sötétzárkába. Ruháját, cipőjét elvették. Egyszál fehérneműben kellett a vizes, hideg padlón feküdnie. Egy nap alatt tüdőgyulladást kapott. A haláltól ekkor csak azért menekült meg, mert kommunista fogolytársai éhségsztrájkkal fenyegetőztek. Gőgös Ignácot kiengedték a sötétzárkából, addig azonban három nap telt el. A tüdőgyulladás után tüdővészt kapott. A főorvos nem kezelte megfelelő módon, úgy, hogy amikor Gőgös Ignácnak letelt a büntetése, 1929 májusában, igen súlyos állapotban szabadult ki a börtönből. Alig tudott hazavánszorogni Tamásiba. Ágynak dőlt, és nem kelt fel többé. A Vörös Segély* úgy tervezte, hogy a Szovjetunióba küldi gyógykezelésre, de erről már szó sem lehetett.

Gőgös Ignác betegen is mindig a pártról, a mozgalomról beszélt. A jövőről, a harcról, amelyet még meg kell vívnia a magyar munkásosztálynak. S a proletariátus győzelmébe vetett szilárd hittel halt meg 1929. július 30-án. Utolsó útjára nemcsak szerettei, barátai és elvtársai kísérték el, hanem négy szuronyos csendőr is...

Kommunistát így temettek a Horthy-rendszer idején Magyarországon.

* Vörös Segély (VS) — a politikai bebörtönzöttek és hozzátartozóik támogatására 1922 decemberében megalakult a Nemzetközi Vörös Segély. Az NVS-nek minden országban volt szekciója. A magyarországi szekció 1923 novemberében jött létre.

LŐWY SÁNDOR

Lőwy Sándor tizenegy éves volt, amikor szülei a Zemplén megyei Mád községből Kassára költöztek, abban a reményben, hogy ott gyermekeiknek nagyobb lehetőségük kínálkozik a tanulásra és a munkára. Lőwy Sándor a hat elemi elvégzése után bőripari munkás akart lenni, de mesterét a durva bánásmód miatt otthagyta, és egy pékműhelybe szegődött inasnak.

Kassa élénk munkásmozgalmi élete magával ragadta a dolgozó fiatalság zömét. Lőwy Sándor már gyermekkorában rendszeresen látogatta a munkásotthont és az ifjúmunkás összejöveteleket. Tizenhat éves korában tagja lett a Csehszlovákiai Kommunista Ifjúsági Szövetségnek, és tevékenyen részt vett a szövetség munkájában. Kiváló agitátori képességével a szlovákiai ifjúmunkás-mozgalom egyik legismertebb vezetőjévé vált. Tizennyolc éves korában titkára lett a CSKISZ-nek.

1926 elején a párt Berlinbe küldte pártiskolára. Hat hónap múlva — a tanfolyam befejezése után — azt a feladatot kapta, hogy Budapesten vegye át a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége és a Magyarországi Szocialista Munkáspárt ifjúsági osztályának vezetését.

Lőwy Sándor boldogan tett eleget a megbízásnak. Nem törődött a veszéllyel, amit az illegális munka jelentett, csak azt érezte, hogy Magyarországon nagyobb szükség van rá mint Csehszlovákiában.

A legális körülményekhez szokott Lőwy Sándor jól és gyorsan beleilleszkedett az illegális munkába. Segítője, tanítója volt ebben a marxista ismeretekben és a gyakorlati munkában jártas Poll Sándor, a KMP Központi Bizottságának tagja, és Szerényi Sándor, aki maga is kétirányú tevékenységet fejtett ki: agitátora, propagandistája és szervezője volt az MSZMP-nek és egyik funkcionáriusa az illegális KMP-nek. Lőwy

Sándor lelkes munkatársai, és a KIMSZ-titkárság tagjai voltak még Rostás István és Kriesl János is. Tevékenységük eredményeként fellendült az ifjúsági mozgalom.

Lőwy Sándor eljárt a szakszervezetekbe, kulturális egyesületekbe, kirándulásokra. Minden alkalmat megragadott arra, hogy megismerje a magyar ifjúságot munkában, szórakozásban, politikai tevékenységben egyaránt. Sorozatos előadások, viták rendezésével gondoskodott a fiatalok ideológiai neveléséről, nemcsak Budapesten, hanem vidéken is.

Egymás után alakultak meg az MSZMP ifjúsági alosztályának csoportjai Budapesten, Debrecenben, Szolnokon, Szegeden, Pilisvörösvárott, Tatabányán, Pécsett és környékén, Salgótarjánban és az ország más, jelentősebb vidékein és városaiban. Lőwy Sándor nem elégedett meg azzal, ha valahol megindult a mozgalom, vagy megalakult egy-egy csoport. Ezeket többször meglátogatta, vagy leküldte valamelyik tapasztalt munkatársát, hogy segítse gyakorlati munkájukat.

Ennek az országosan kiterjedt, legális mozgalmi munkának fokozta a jelentőségét, hogy összekapcsolták az illegális mozgalom kiszélesítésével. Az MSZMP-szervezetekben mindenhol sikerült létrehozni egy-egy sejtet, vagy legalább egy pártmegbízottat bevonni, akinek segítségével a KMP agitációja és propagandája eljutott mindenüvé, ahol az MSZMP ifjúsági csoportjai működtek.

A kommunisták nyílt üldözése, a Belügyminisztérium bizalmas utasításai az MSZMP működésének korlátozására — gátolták ugyan az osztályharcos munkásmozgalom nagyobb ütemű fejlődését, 1926 őszére mégis újra megerősödött a KMP és a KIMSZ. Az MSZMP népszerűsége pedig megnövekedett a tömegek között városon és falun egyaránt. Ez szükségessé tette, hogy az ifjúsági mozgalom vezetősége felmérje addigi munkáját, s a tapasztalatok alapján közösen kidolgozzák a további feladatok megoldásának módszereit. 1926 augusztus elsejére választmányi ülést hívott össze az MSZMP ifjúsági alosztályának vezetősége.*

Lőwy Sándor, az alosztály titkára a budapesti és vidéki szervezetek képviselői előtt beszámolt a magyarországi ifjúmunkás-mozgalom helyzetéről. Összehasonlításképpen beszélt az olyan tőkésországok ifjúmunkásainak életkörülményeiről, ahol legális a kommunista párt, és így eredményesebben vezetheti a harcot a munkások gazdasági és politikai érdekeiért. És beszélt a Szovjetunió ifjúságáról . . .

* Ezt a választmányi ülést a XIII., Gömb utca és Teve utca sarkán levő MSZMP helyiségében tartották.

A pártiskolai előadásnak is beillő beszámoló megmutatta, miért és hogyan kell részt venniük az ifjúmunkásoknak az osztályharcban, gyarapította a fiatal küldöttek politikai ismereteit, erősítette osztálytudatukat.

A beszámolót és a javaslatokat követő élénk vita bizonyította azt a fejlődést, amit a párt az ifjúság osztályharcos nevelésében — a gátló körülmények ellenére is — elért. Lőwy Sándor nemcsak fáradhatatlan tevékenységével járult hozzá ehhez az eredményhez, hanem emberi és elvtársi magatartásával is. Rövid idő alatt meleg baráti kapcsolatot

teremtett a munkásfiatalokkal, akik szerették és becsülték marxista képzettsége, gyakorlati tudása és szerénysége miatt. Érdemei közé tartozik, hogy sikerült megértetnie a fiatalokkal a gyűlölt levente intézmény* népellenes voltát.

1926 decemberében országgyűlési képviselőválasztás volt Magyarországon. Az MSZMP is állított jelölteket.

A Kommunisták Magyarországi Pártja Lőwy Sándorra bízta az ifjúmunkások irányítását a választási harcban. Lőwy jól megszervezte a munkát, pontos utasításokkal látta el az aktivistákat és a fiatalok százai lelkesen vettek részt a választási hadjáratban. Az ajánlóíveken több mint tízezer aláírást gyűjtöttek az MSZMP részére.**

1927 február közepén az MSZMP Hernád utcai helyiségéből a rendőrség előállította Lőwy Sándort, Szerényi Sándort és Rubin Edét. Napokig tartó kínzás után Rubin Ede — aki akkor szintén az ifjúsági mozgalom vezetői közé tartozott — megtört, és részletes vallomást tett. Árulása következtében a rendőrség több mint száz embert tartóztatott le, közöttük a KMP és az MSZMP vezetőinek nagy részét. Március közepén szállították át a megkínzott embereket az ügyészség Markó utcai fogházába, és április 12-én statáriális bíróság elé állították őket.

Lőwy Sándor — mint valamennyi vádlott — bátran nézett szembe a halállal. Pedig nagyon szerette az életet. — „... Gyönyörű volna élni, sokat, sokáig, hiszen a holnap olyan szép lesz ..." — írta búcsúlevelében nővérének és elvtársainak.

A tárgyaláson tanúsított bátor magatartásával is bizonyította, hogy érdemes volt a párt bizalmára.

„... Semmit nem tagadok le, amit kommunista meggyőződésből tettem. Igenis, minden erőmmel arra törekedtem, hogy a párt nagy és hatalmas legyen és hogy a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség megerősödjék ..."*** — mondta Lőwy Sándor a statáriális tárgyaláson.

* Fasiszta ifjúsági szervezet. A törvény értelmében minden 13—20 év közötti fiú leventeköteles volt. Vasárnap délelőttönként katonai kiképzésben részesültek. A hiányzást szigorúan büntették.

** A Bethlen-féle választási rendelet értelmében a politikai pártok csak akkor vehettek részt a választásokban, ha előbb a választók ajánlották a kormánynak az illető párt jelöltjeit elfogadásra. Egy-egy választókerületben, ahol tízezer választó volt, 10% aláírás kellett, ahol ennél több választó volt, ott háromezerig is felment a megkövetelt ajánlások száma.

*** Megjelent az „Előre, harcra ifjúmunkások" című dokumentkötetben. Ifjúsági Könyvkiadó 1954. 158—159. old.

A dolgozó tömegek szolidaritása, a világ haladó közvéleményének felháborodott tiltakozása lefogta az osztálybíróság gyilkosságra emelt kezét. A letartóztatott kommunisták ügyét a statáriális bíróságtól áttették a rendes bírósághoz.

Még az év októberében megkezdték a nagy kommunista per tárgyalását. A vádbeszédben az ügyész a kapitalista társadalmi rend védelmében gyalázta a Szovjetuniót, Lenin pártját, a kommunistákat, és a vádlottakat személy szerint becsmérelte. Lőwy Sándorról azt mondta, hogy ez a hat elemit végzett tudatlan péklegény még nem is ismeri az életet, de azért meg akarja váltani a világot.

A hetekig tartó, izgalmakban bővelkedő tárgyaláson a vádlottak magatartása kiemelkedő példája volt a kommunista helytállásnak.

November 7-e, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tizedik évfordulója volt éppen, amikor az utolsó szó jogán sor került a vádlottak beszédére. A vádlottak visszautasították az ügyész gyalázkodását. Amikor pedig az elnök megtiltotta, hogy az Októberi Szocialista Forradalomról beszéljenek, valamennyien felugrottak helyükről, és sokáig tüntettek, éltették a Szovjetuniót, a bolsevik pártot . . .

A vádlottak magatartása, beszédük, érveik, mindennél meggyőzőbben bizonyították a kommunisták magasabbrendűségét a kapitalista társadalmi rendet védelmező bírákkal szemben.

Mélységes csendben emelkedett szólásra Lőwy Sándor. Nyugodt beszédén érződött a visszafojtott szenvedély, amint az ügyész lekicsinylő, sértő szavaira válaszolva elmondotta, hogy ő az életet és a nagyvárost úgy ismerte meg, mint a konflislovak: kocsit húzva. Hajnaltól késő estig szállította a friss péksüteményt, hogy az uraknak legyen az ágyban fogyasztott haboskávéhoz ropogós vajaskiflijük. „Ezt a kétféle életet ismerem — mondotta emelt hangon —, ehhez nem kell érettségi, ezt hat elemivel vagy éppen iskolák nélkül is meg lehet ismerni."

Az ügyész szavaira célozva Lőwy Sándor ezzel fejezte be megrázó beszédét:

— Mi nem világmegváltók, hanem a társadalmi rendet megváltoztató kommunisták vagyunk, és én büszke vagyok arra, hogy ide tartozom!

A burzsoá osztálybíróság súlyos büntetéseket szabott ki a vádlottakra. Lőwy Sándor három és fél évi fegyházat kapott. Az elítéltek a pártot, a KIMSZ-et, a Szovjetuniót és a III. Internacionálét éltetve vonultak ki a tárgyalóteremből.

Lőwy Sándort a váci fegyházba szállították. Itt töltötte büntetését az 1926-ban elítélt kommunisták egy része is. A fiatal Lőwy Sándornak

sokat jelentett, hogy együtt lehetett velük. Második pártiskola volt számára a kipróbált, harcos kommunisták börtön-közössége. Szorgalmasan tanult, képezte magát, készült a jövőre. Gondolatai kint jártak a börtönfalon túl. „Mi itt is veletek vagyunk" című versében ezt írja:

„... Gondolatban ott van ő most is a zakatoló
lármázó gépek között.
A dolgozó, gondolkozó, tanuló és
harcoló elvtársak között.
Hallja, hogy a munkások harcos kiáltása
túlharsogja a kerekek és kalapácsok
zúgó, bömbölő vad zaját.
Ott érzi magát a világvárosok tüntető
és lázadó százezrei között!

Nem, urak! Nincs az a csönd,
mely megtörné harcos akaratunkat!
Nincs olyan börtönfal,
amelyen mi túl ne látnánk.
És nincs olyan bilincs,
*amelyet mi szét ne szakítanánk!"**

Büntetéséből már két és fél évet letöltött Lőwy Sándor, amikor 1929. október 21-én, a tűrhetetlen viszonyok miatt és a törvényben biztosított jogaik kikövetelésééért a politikai foglyok a KMP irányításával Magyarország összes börtöneiben éhségsztrájkba kezdtek. Bár a hatóságok a legszigorúbb ellenőrzést léptették életbe, az éhségsztrájk híre mégis kiszivárgott. Az embereket megdöbbentette, hogy a politikai foglyok kénytelenek voltak ilyen életveszélyes eszközhöz nyúlni csak azért, hogy a törvényben biztosított jogaikkal élhessenek. A hír hallatára sokan tüntettek együttérzésük jeléül az utcákon s az Igazságügyminisztérium előtt.

A szolidaritásnak e megnyilvánulásait a párt a Vörös Segély útján szervezetten összefogta és irányította. De megmozdult a világ munkássága is. Külföldön a felháborodott tömegek a magyar követségek ablakait bezúzva tüntettek a magyar fasiszta kormány ellen, és emberséges bánásmódot, szabadságot követeltek a fogva tartott kommunistáknak.

* Sarló és Kalapács, 1929 december.

Felsőbb utasításra a börtönigazgatók fegyelmivel, szigorúbb rendszabályokkal akartak véget vetni az éhségsztrájknak. A váci fegyházban a hatodik napon, miután másképpen nem tudtak eredményt elérni, kényszerzubbonyt húztak a sztrájkoló foglyokra, és erőszakkal, gumicsövön keresztül mesterségesen táplálták őket. Lőwy Sándornak és Sztáron Sándornak* nem a gyomrába, hanem a tüdejére engedték a tejet, és ez halálukat okozta.

Október 27-én az életet és a népet oly forrón szerető, a dolgozó milliók jobb életéért harcoló Lőwy Sándor szíve megszűnt dobogni. Egy nappal később Sztáron Sándor is meghalt.

A váci fegyház igazgatója beváltotta többször hangoztatott fenyegetését, hogy módjában áll minden ítéletet halálosra változtatni.

A gyilkosság híre gyorsan eljutott Budapestre, nagy megdöbbenést és felháborodást keltve a munkásságban.

Október 29-én Lőwy Sándor temetésére Budapestről 40—50 elvtárs utazott Vácra. Kezükben vörös szegfűcsokorral várakoztak a fegyháznál. Fegyenc hajtotta stráfkocsin, ponyvával letakarva hozták ki gyalulatlan deszkakoporsóban a munkásmozgalom ifjú harcosának, a KIMSZ titkárának holttestét. Két fegyőr ment a kocsi mellett. Barátai és elvtársai a kocsira rakták a virágokat, és mélyen megrendülve, fájó szívvel kísérték utolsó útjára. Sírját is ők ásták meg.

A koporsó mellett hangtalanul zokogott egy fiatal leány — Lőwy Sándor menyasszonya, Lenz Irma, a Német Kommunista Ifjúmunkás Szövetség tagja, akit a berlini pártiskolán ismert meg. Lenz Irma eljött Berlinből, hogy végső búcsút vegyen attól, akit úgy szeretett.

A KIMSZ nevében Humhál László és Perlusz József akart elbúcsúzni Lőwy Sándortól, de a gyászolók sorában meghúzódó detektívek ekkor melléjük ugrottak, és durván megakadályozták a beszédet. A közben odaérkezett rendőrök kivont karddal vetették magukat a kommunistákra, és ott a helyszínen letartóztatták, akit tudtak.

A KMP és a KIMSZ Központi Bizottsága közös kiáltványban és a párt lapjában, a „Kommunistá"-ban tudatta a magyar dolgozókkal, hogy Lőwy Sándort, a KIMSZ titkárát megölte az osztályellenség.

A forradalmi érzelmű munkások túrákon, illegális összejöveteleken és a vasasoknál rendezett gyászünnepélyen emlékeztek meg Lőwy Sándorról, akit a párt nevelt akadályt nem ismerő harcossá.

* Sztáron Sándort kormányzósértésért ítélték súlyos fegyházbüntetésre. A váci fegyházban a kommunisták tanításának hatására vált kommunistává.

GEISLER ETA

A kis hímzőtanonc Geisler Eta tizenöt éves korában került a munkásmozgalomba a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége műhelyszervező kampánya során. Segéd soha nem lett, mert a szabaduló levéllel együtt mindjárt megkapta a felmondást is. A munkaadónak hasznothajtóbb volt, ha tanoncokkal dolgoztatott. Azoknak három pengőt fizetett hetenként, a fiatal segédeknek pedig már öt pengő járt.

Geisler Eta a szakmájában nem tudott elhelyezkedni, elment hát kifutónak. Kellett az ő keresete is: szuleinek nyomorúságos kis szatócsüzletük volt, és igen nehéz körülmények között éltek.

Mint kifutó, a segédmunkásszakszervezetnek lett a tagja. Bekapcsolódott a „100%" szavalókórusba,* majd a KIMSZ-be. Itt kapott feleletet azokra a kérdésekre, amelyeket sokszor feltett magának, amikor korgó gyomorral nézte a dús kirakatokat, vagy dideregve állt a ruha- és cipőboltok fényes üvegtáblái előtt.

A kis Geisler Eta bátran, lelkesen, az első sorokban vett részt a KIMSZ minden akciójában. Hamar meg is szerették a kedves, szerény, halk beszédű, komoly kislányt.

Az első nagy mozgalmi élményben 1929 őszén volt része. Október 13-án a szocialdemokrata párt gyűlést tartott a Tattersallban. Erre a gyűlésre elmentek a KMP és a KIMSZ tagjai is. A rendőrség sem maradt el: a Baross-szobornál lovas és gyalogos rendőrök táboroztak. A Tattersall bejáratánál pedig bőrsapkás szociáldemokrata rendező-gárdisták vették szemügyre a gyűlésre érkezőket. Már ekkor provokáló megjegy-

* „100%" volt a címe a KMP legális folyóiratának. A folyóirat 50—60 tagból álló szavalókóruson a baloldali munkásmozgalom kultúrestéin szerepelt.

zésekkel fogadták a kék inges, hátizsákos fiatalokat, akik a gyűlés után túrára készültek. A fiatalok csoportokban helyezkedtek el a hatalmas csarnok különböző részein. A tömeg egy ideig csendben hallgatta a szónokot. De amikor arról kezdett beszélni, hogy ha megadnák az általános választójogot, akkor több szociáldemokrata képviselő kerülne a parlamentbe, és ez megoldaná a munkásság minden problémáját — gúnyos közbekiáltások repültek feléje.

A rendező-gárdisták ki akarták emelni a tömegből a közbekiabálókat. Ketten-hárman ragadtak meg egy-egy ifjúmunkást, hogy átadják a

rendőröknek. Tumultus támadt, majd verekedés kezdődött. A munkások senkit sem engedtek elfogni. Az előadó szava elveszett az óriási zajban. Dühtől vörösen állott egy ideig, de amikor hatalmas füttyorkán harsant fel, megfordult, és lement az előadói emelvényről.

Geisler Etát, aki a jobboldali lelátón a korlátnál állt, két markos R-gárdista ragadta meg, és az emberek feje fölé emelve a kijárat felé vitték. Az ifik kiszabadították Etát, és eltüntették a tömegben.

Lelkesítő látvány volt, amint a Kerepesi úton az emberáradat élén a kék inges, hátizsákos ifik énekelve vonultak el a gyűlésről. Ekkor már Geisler Eta is ott menetelt az első sorokban. A Baross térnél jártak, amikor felharsant az Internacionálé.

A Baross-szobornál várakozó lovasrendőr-szakasz parancsnoka úgy meglepődött, hogy csak akkor kapott észbe, amikor a tüntetők már a Rákóczi út elején jártak. A rendőrök a felvonulók után vágtattak, és vad kardlapozás kezdődött. Felnyargaltak a gyalogjáróra, és legázolták a járókelőket is. Sokan megsebesültek, többeket letartóztattak.

Geisler Etának sikerült megmenekülnie. De három héttel később, november 7-én, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom tizenkettedik évfordulójára rendezett tüntetésen elfogták, és a rendőrségre vitték. Szidták, megverték, de Geisler Eta kitartott amellett, hogy véletlenül járt az Erzsébet körúton, ahol a tüntetés folyt. Csak négy hónap múlva engedték szabadon, miután a tárgyaláson felmentették.

Geisler Etát ezután bevonták a Vörös Segély munkájába. Lelkiismeretesen végezte ezt a feladatot, hiszen maga is tapasztalta a börtönben, hogy mit jelent a VS támogatása.

1930. június 30-án kommunista ifjúmunkásokat állítottak bíróság elé. A törvényszék zárt tárgyalást rendelt el. Meg akarták ugyanis akadályozni, hogy a rendőrségi brutalitások nyilvánosságra kerüljenek. A Vörös Segély tiltakozó tüntetést szervezett a törvényszék Markó utcai épülete előtt. Adott jelre a környező utcákból fiatal munkások és munkásnők érkeztek a letartóztatottak családtagjaival együtt a bejárathoz. A kirendelt és a kapuk alá húzódó rendőri készültség előrohant, és a kapott parancs értelmében karddal, gumibottal verte, szorította vissza a tüntetőket. A villamosforgalom leállt, de maradtak még tüntetők a Markó utcában is. Az emberek egy részét már sikerült kiszorítani a Vilmos császár (a mai Bajcsy-Zsilinszky) útra. A rendőrosztag parancsnoka intézkedett, hogy indítsák el a villamosokat. Így akarta kettéválasztani a tömeget, amely a nyomásnak lassan engedett, és hátrálni kezdett. Ekkor Geisler Eta hangos kiáltással rohant előre: „Ha hátráltok, a

villamos elé fekszem!" Bátor magatartásával újra fellelkesítette az embereket, és ez a tüntetést egy órával meghosszabbította. Sokan kerültek rendőrkézre, közöttük Geisler Eta is.

A rendőrség politikai osztályán tagbaszakadt detektívek ütlegelték az elfogottakat. A vékony kis Geisler Etát sem kímélték. Orrán-száján ömlött a vér, haját csomókban tépték ki. De ezt a szinte még gyereklányt nem félemlítették meg sem az elszenvedett brutalitások, sem a börtön. Öntudatosan viselkedett a bíróság előtt is. Most azonban elítélték, öt hónapi fogházat kapott. A börtönben is harcos KIMSZ-tag volt, nem tűrte, hogy az őrök gyermekként kezeljék, megkövetelte a politikai foglyoknak kijáró hangot és bánásmódot. Bátorságát sötétzárkával sem tudták megtörni.

A fiatal leány gyenge szervezete nagyon megsínylette a rendőrségen elszenvedett verést. A zárt börtönlevegőtől még jobban legyengült. Tüdőbajt kapott. Kiszabadulása után azonnal kórházba kellett szállítani. A Vörös Segély ki akarta juttatni a Szovjetunióba, hogy ott meggyógyítsák. Amikor ezt közölték vele, láztól piros, szép kis arca még jobban kipirult, szeme örömtől csillogott: „Igazán, kivinnének az elvtársak? Megérdemlem én ezt?" — kérdezte. De nem vihették ki a Szovjetunióba, sokkal rövidebb utat sem bírt volna már ki. A gyilkos Horthy-rendszer az ő fiatal életét is elpusztította. Utolsó órájáig minden gondolata a mozgalomé volt. Betegágyánál meglátogatták elvtársai, és ha megkérdezték, mit hozzanak neki, mit szeretne, így válaszolt: „Szeretnék még egyszer sejtülésen részt venni."

Halála után az éjjeliszekrényében találtak egy perselyt, benne öt pengőt. Látogatóitól kérte a Vörös Segély számára...

Pestújhelyen temették el. Utolsó útjára elkísérték elvtársai. Sírjánál a KIMSZ és a Vörös Segély nevében vettek búcsút tőle, és elénekeltek néhány forradalmi dalt.

A halott kis Geisler Eta még egy év múlva is foglalkoztatta a rendőrséget. Halála évfordulóján, 1932. június 15-én barátai megkoplalt filléreikből virággal díszítették fel sírját, és elénekelték az Internacionálét. A rendőrség számított arra, hogy az évfordulón Geisler Etáról megemlékeznek elvtársai. Detektívek álltak lesben a sírok között. Megrohanták a kis csoportot, a kirángatott fejfával ütlegelték a fiatalokat, a sírt pedig széttaposták, a földdel tették egyenlővé.

Csak a felszabadulás után hantolták fel újra a sírt. Geisler Etát nem felejtette el a párt, nem felejtették el azok, akikkel együtt dolgozott az illegális mozgalomban.

SALLAI IMRE

Sallai Imre ifjúsága sok hányattatás és küzdelem közepette telt el. Két éves korában teljes árvaságra jutott, és Miskolcon lakó apai nagyszülei vették magukhoz. Még kilencedik évét sem töltötte be, amikor nagyszülei is meghaltak. Ezután anyai nagyszüleihez került, akik Erdélyben, az Udvarhely megyei Homoród-Oklándon éltek. A két öregember megható szeretettel és áldozatkészséggel nevelte, taníttatta unokáját. A legközelebbi polgári iskola a szomszédos Baróton (Háromszék m.) volt, itt végzett el három osztályt. Egy alkalommal nagyszülei valamiért megbüntették, ezt nagyon a szívére vette, mert úgy érezte, nem szolgált rá a büntetésre, és elhatározta, hogy nem marad tovább náluk. Pénze nem volt, gyalog indult el Budapestre. Rokonai, akikhez teljesen kiéhezve, lerongyolódva érkezett meg, árvaházban helyezték el. Egy évig volt az intézet lakója, ezalatt elvégezte a középiskola negyedik osztályát. Akkoriban egy tizennégy éves, nincstelen árva gyermekről nem gondoskodott az állam, magának kellett megkeresnie a kenyerét. A kinevezett gyám az árvát vagy cselédnek szerződtette, vagy teljes ellátással inasnak adta, vagy mehetett napszámba. Sallai Imre azonban tovább akart tanulni. Elhagyta az árvaházat, s rokonai csekély anyagi támogatásával beiratkozott a Mester utcai felső kereskedelmi iskolába. A tanulás mellett munkát vállalt: újságot hordott ki. Reggelenként, mire a tanítás elkezdődött, ő már nagy területen szét-hordta a lapot az előfizetőknek. Később leckeadással is keresett pénzt.

Utolsó éves kereskedelmi iskolai tanuló volt már, amikor egyik osztálytársa elhívta a Galilei-körbe Szabó Ervin előadására. Sallai Imre fejlődésére maradandó hatást tett ez. A nagytudású szociológus előadásait a legnagyobb érdeklődéssel hallgatta, és elmaradhatatlan látogatója lett az összejöveteleknek. Itt hallott először marxizmusról, az internaciona-

lizmus eszméjéről, s ettől kezdve buzgón tanulmányozta a szocialista irodalmat.

A Galilei-kör tagjai, az előadók és a hallgatók, a társadalom más-más rétegéhez tartoztak, világnézetük, politikai felfogásuk, társadalomszemléletük nagyon különböző volt. Voltak köztük polgári radikálisok, szabadgondolkodók, reformisták, anarchisták, marxizmust tanulmányozó diákok, de baloldali szociáldemokraták, osztálytudatos, szervezett munkások is, mint Gombos Ferenc a csepeli kovács, vagy Mosolygó Antal a mátyásföldi repülőgépgyárból és mások.

A kereskedelmi iskola elvégzése után Sallai Imre a Magyar Leszámítoló- és Pénzváltó Bankban kapott állást. Beiratkozott a Pénzintézeti Tisztviselők Országos Egyesületébe, és ezután már nemcsak a Galilei-kör, hanem a PTOE és az SZDP egyik kerületi csoportjának összejöveteleit is látogatta.

A háború már harmadik éve tombolt. A magyar nép élete egyre nehezebbé vált. Ugyanakkor a burzsoáziának az a rétege, amely kapcsolatban állt a haditermeléssel, vagy éppen hadseregszállító volt, igen fényűzően élt. A tömegek elkeseredése fokozódott. Ebbe a légkörbe villámcsapásként hasított bele a hír 1917 februárjában: Oroszországban forradalom tört ki, a cárt megfosztották trónjától! A tőkések arra gondoltak, hogy a forradalom következtében Oroszország kikapcsolódik a háborúból, ezzel meggyengül az antant ereje, és így a központi hatalmak könnyebben megnyerhetik a háborút.* A munkásság viszont a háború befejezését várta az orosz forradalomtól.

Az események a szociáldemokrata párt vezetőségét is arra kényszerítették, hogy változtasson addigi magatartásán. Meg akarta tartani a tömegek fölötti befolyását, mert az uralkodó osztály és a kormány szemében csak így, tömegekkel a háta mögött volt tekintélye. Az SZDP meghirdette május elseje megünneplését. A háború kitörése óta ez volt az első május elseje, amikor nem füstöltek a gyárkémények és nem zakatoltak a gépek. Izzó volt a hangulat a szakszervezetekben és a városligeti nyári vendéglőkben megtartott gyűléseken. A felvonuló tömeg az utcán is hangot adott békevágyának és az orosz forradalom iránti együttérzésének; viharosan tüntetett a háborús Tisza-kormány ellen. Sallai Imre is ott volt a tüntető, a Marseillaise-t éneklő tömegben, eggyéforrva a munkásokkal, akik nem először változtatták a főváros utcáit az osztályharc színterévé.

Ebben az időben Sallai Imre már jó barátságban volt Korvin Ottóval. Egy úton haladtak, egy cél hevítette őket: a háború elleni küzdelem.

Az antimilitaristák csoportja — amelynek legtevékenyebb tagjai közé tartoztak Sallai Imre, Mosolygó Antal és Korvin Ottó — mindinkább arra a meggyőződésre jutott, hogy sajtót kell teremteniük, mert ezzel az agitátorok százait pótolhatják, és eredményesebben dolgozhat-

*Antant — Anglia, Franciaország, Oroszország, Románia, később Olaszország. Központi hatalmak — Németország, Ausztria—Magyarország, Bulgária, Törökország.

nak. A sajtón keresztül a munkások és katonák ezreihez beszélhetnek, s közelebb hozhatják a békét vagy a forradalmat, ha megvilágítják a szenvedésből kivezető utat. Tervüket azonban nagyon nehéz volt megvalósítani. Háborúellenes, forradalmi tartalmú röpiratok készítését egyetlen nyomda sem vállalta volna, nekik pedig sem pénzük, sem helyük nem volt titkos nyomda felállítására. A sajtóról mégsem mondtak le.

Ezalatt Oroszországban a bolsevik párt a forradalom továbbviteléért küzdött. Lenin hazatért az emigrációból és kezébe vette a mozgalom irányítását. November 7-én a bolsevik párt vezette proletariátus megdöntötte a burzsoázia uralmát és átvette a hatalmat.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének hírére még inkább fellendült az antimilitaristák háborúellenes agitációja. 1918. január elsején névtelenül kiadták a katonákhoz intézett, kezdetleges eszközökkel sokszorosított röpiratot:

„KATONATESTVÉREINK!

. . . Eszméljetek. Az orosz katonák már rájöttek arra, hogy a föld, amelyet meg kell hódítaniok, saját országukban van, hogy az ellenség, amellyel ha kell fegyverrel is szembeszállnak — a földesurak és iparbárók élősdi csapata, amely a különböző nemzetiségű Földtelen Jánosokat és Nincstelen Pétereket egymásra uszítja, nehogy az igazi ellenséget felismerve ellenük forduljanak. . .

Ti vagytok a föld urainak utolsó reménysége, a ti szuronyotok mögött keresnek menedéket. Ha fölvonul majd az éhezők és nyomorgók serege — ha titeket küldenek majd ki, hogy vérbe fojtsátok testvéreitek megmozdulását

KATONÁK, MIT FOGTOK MAJD TENNI?"*

A következő röpcédulákat már írógépen készítették. Sallai Imre munkaidő után ott maradt hivatalában, és amikor mindenki eltávozott, százszámra gépelte a felvilágosító felhívásokat a katonákhoz és a munkásokhoz.

A kormány véget akart vetni a háborúellenes agitációnak, ezért 1918 januárjában börtönbe vetette a galileisták egy csoportját, helyiségüket

* PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. I. 90/1918. I. 823—3.

a hatóság lepecsételte. Sallai Imre és Korvin Ottó ez alkalommal kicsúszott a rendőrség kezéből. Sallai lakást változtatott és illegalitásban folytatta munkáját. Egymás után jelentek meg a röpiratok „Forradalmi Szocialisták" aláírással.

Sallai Imre háborúellenes tevékenységéről az akkori budapesti rendőrkapitány visszaemlékezéseiben ezt írja :

„... A legerélyesebb nyomozás indult meg. Kiderült, hogy Sallai különösen a délutáni és hajnali órákban szokott megjelenni a laktanyákban. Észrevétlenül röpiratokat szór szét, amelyek arra buzdítják a legénységet, hogy dobja el a fegyvert... Amilyen vakmerően folytatja az agitációt, olyan ügyesen bujkál a hatóságok elől, úgy, hogy nem sikerült őt elfognunk."*

Valóban, Sallai Imre különböző módon harcolt a háború ellen : este előadásokat tartott a PTOE-ban, éjjel röpiratokat gyártott, kora reggel pedig terjesztette azokat. A röpiratok hangja mind élesebbé vált, és nyíltan az uralkodó osztály ellen fordult.

1918. május 6-án a rendőrség nyomára bukkant Sallai Imrének és letartóztatta. Sallai Imre beismerte, hogy a röpiratokat ő fogalmazta, s büszkén vallotta, hogy amit írt, meggyőződésből írta. Hogy szabadlábon levő munkatársait mentse, mindent magára vállalt. Súlyos vádat kovácsoltak ellene, hiszen háború volt, és ő a békéért harcolt, a háború ellen, az orosz forradalom mellett agitált. Az urak, a grófok, gyárosok, papok ellen bujtogatott! Azt írta, hogy a nép ne engedje magát idegen földre uszítani, van itt föld elég, vegye el azt.

Sallai Imrét a Conti utcai katonai börtönbe szállították, és csak az október 31-i polgári forradalom szabadította ki — néhány nappal a tárgyalás előtt.

Első útja a Galilei-körbe vezetett. Ott megtudta, hogy az Oroszországból hazatért volt hadifoglyok, a baloldali szociáldemokraták és a forradalmi szocialisták egy új munkáspárt megalakításán fáradoznak és ez már közel van a megvalósuláshoz. Ezután ő maga is örömmel, a legnagyobb odaadással buzgólkodott a párt mielőbbi létrehozásán.

1918 november végén megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja, és megindította a harcot a proletárdiktatúra megteremtéséért. Decemberben megjelent a párt napilapja, a „Vörös Ujság", és 1919

* Az Est, 1932. augusztus 4.

januárjában a „Vörös Katona" című hetilap. Sallai Imre is tagja lett a szerkesztő bizottságnak.

A KMP megalakulása után elkeseredett küzdelem indult meg a hatalomért. A burzsoázia minden erejét latba vetette uralma megtartásáért. Az államapparátuson, rendőrségen és csendőrségen kívül támogatta a kormányt a szociáldemokrata párt jobboldali vezetősége is. A kommunista párt az osztályharcos tömegekre támaszkodott.

1919. február 20-án a kormány letartóztatta a kommunista párt vezetőinek nagy részét, közöttük Sallai Imrét is. A kommunista párt befolyása azonban már sokkal nagyobb volt, semhogy a munkásság szó nélkül tűrte volna vezetőinek a letartóztatását ; üzemi gyűlések százain követelték a bebörtönzöttek szabadonbocsátását. A kommunisták illegálisan folytatták a harcot, szervezték letartóztatott elvtársaik fegyveres kiszabadítását. Közben a nemzetközi politika alakulása is hozzájárult a kormány helyzetének megingásához.* A kormány ennek a két oldalról jött nyomásnak nem bírt ellenállni, kénytelen volt lemondani.

Ugyanakkor a szociáldemokrata párt vezetősége és a letartóztatott kommunisták között a börtönben létrejött a megegyezés, a két párt egyesült, és ideiglenesen felvette a Magyarországi Szocialista Párt nevet. A párt még aznap, 1919. március 21-én a proletariátus nevében átvette a hatalmat, és kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot.

A tanácskormány fontos feladattal bízta meg Sallai Imrét: a Belügyi Népbiztosság politikai osztályvezetőjének, Korvin Ottónak a helyettesévé nevezte ki. Sallai Imre ebben a munkakörben is megállta a helyét. Hozzáértéssel válogatta ki munkatársait. Széles területet ismert, ami lehetővé tette az ellenség felfedését. Az ellenforradalmár és összeesküvő csoportok idejében való leleplezése, felgöngyölítése megmutatta, hogy a belső ellenséggel megbirkózott volna a fiatal magyar proletárdiktatúra. Ezért támadtak rá sokszoros fegyveres túlerővel és verték le a Magyar Tanácsköztársaságot 1919. augusztus elsején.

Sallai Imre egyike volt azoknak, akik a tanácshatalom leverése után pártutasításra itthon maradtak. A párt illegális kapcsolatainak kiépítése volt a feladata. Sallai Imre Budapesten kívül Miskolcon, Győrött és néhány bányavárosban szerzett összeköttetést. Munkáját azonban abba kellett hagynia, mert köröző levelet bocsátottak ki ellene, vérdíjat

* A győztes hatalmak újabb jegyzékben további magyar területek átadását követelték.

tűztek ki fejére. Kénytelen volt elmenekülni. Míg az országban mindenfelé keresték, ő egy Bécsbe induló hajón rejtőzködött. A párttal rokonszenvező matrózok szöktették ki az országból.

A bécsi emigrációban sok feladat hárult azokra a kommunistákra, akik nem „élvezték" az osztrák kormány „vendégszeretetét", azaz nem zárták őket a karlsteini internáló táborba, mint a Magyar Tanácsköztársaság volt népbiztosait és más funkcionáriusait. A Bécsben élő magyar kommunistákhoz csatlakozott Sallai Imre is. Gondoskodtak a szabadon levő emigránsokról és a karlsteini internáltakról is. Kezdeményezésükre az osztrák kommunista párt akciót indított a magyar kommunisták kiszabadításáért. Sajtóapparátust hoztak létre. Megjelent a párt hivatalos folyóirata a „Proletár". „Új harcos" néven sajtóvállalatot létesítettek, amelynek vezetője Sallai Imre lett.

Sallai munkabírására, fáradhatatlanságára jellemző, hogy emellett nagyon jól ellátta másik feladatát is, amellyel a párt megbízta: a magyar ifjúmunkás-szervezet vezetését. Ezenkívül a Kommunista Ifjúmunkás Internacionálé megbízásából segítette az ifjúmunkás-mozgalmat Csehszlovákiában és Jugoszláviában. Ő szervezte meg Bécsben 1921 őszén az első magyar pártiskolát, amelynek részvevői a négyhetes iskola elvégzése után hazatértek Magyarországra, hogy erősítsék az illegális mozgalmat.

Mivel a magyar ifjúmunkás-mozgalom kitűnő ismerője, szervezője és vezetője ebben az időben Sallai Imre volt, a párt őt küldte ki Moszkvába 1922 őszén a Kommunista Ifjúmunkás Internacionálé III. kongresszusára. Részt vett a kongresszus munkájában, hozzászólt az ifjúmunkások gazdasági érdekeinek védelméről szóló beszámolóhoz. Amikor visszatért Bécsbe, kidolgozta a magyarországi mozgalomra vonatkozó határozatok végrehajtási tervét.

Nagy munkát fejtett ki annak érdekében, hogy a fogolycsere-akció során minél több elítélt kommunistát mentsen meg Horthy börtöneiből.

A politikai üldözöttek megsegítésére és megmentésére 1923 novemberében megalakult a Nemzetközi Vörös Segély magyarországi szekciója. Az NVS Végrehajtó Bizottságában Sallai Imre képviselte a magyar szekciót, melynek központi bizottsági tagja volt.

A nagy fontosságú politikai és szervező munkán kívül értékes kutatásokat végzett a moszkvai Marx—Engels Intézet tudományos könyvtára számára. Felkutatta — többek között — azokat az adatokat, amelyek Marx 1847-es bécsi tartózkodására és munkásságára vonatkoznak.

1924-ben az a megtiszteltetés érte, hogy a Marx—Engels Intézet fontos munkakör betöltésére meghívta Moszkvába. Négy év múlva, 1928-ban pártmegbízatásból hazatért Magyarországra, megszervezte az illegális sajtóapparátust. Jó munkatársak segítségével létrehozta a levelező gárdát és az elosztó hálózatot. Ekkor jelentek meg a „Kommunista", a „Pártmunka" és az „Ifjú Proletár" című illegális pártlapok.

1929 nyarán Bécsből átvette a párt sajtóapparátusának vezetését, de néhány hónap múlva új feladattal ismét a Szovjetunióba utazott, ahol ekkor folytak az első ötéves terv, a mezőgazdaság szocialista átalakításának gigászi küzdelmei. Sallai Imre a Volga vidékén vett részt ebben a küzdelemben.

Két év múlva újra Budapesten dolgozott, mint a KMP Titkárságának vezetője. Ebben az időben tombolt a nagy gazdasági válság és ekkor kezdődött a fasizmus előretörése Németországban. Hatása már erősen érezhető volt Magyarországon is, és nagy feladatokat rótt a magyar kommunistákra. Sallai Imre ekkor Karikás Frigyessel, Kilián Györggyel, Fürst Sándorral és másokkal dolgozott együtt. Munkájuk eredménye megmutatkozott a baloldali munkásmozgalom fejlődésében, a bérmozgalmak erősödésében és a politikai akciók gyakoriságában.

A magyar kormány tudta, hogy ezeket a mozgalmakat a KMP irányítja. Elhatározta, hogy végleg megsemmisíti a kommunista mozgalmat, és ürügyet keresett ehhez. 1931. szeptember 12-én egy volt fehér tiszt provokációs szándékkal felrobbantotta a biatorbágyi vasúti hidat. Az átrobogó gyors a mélységbe zuhant. Többen meghaltak, sokan megsebesültek. A merénylet elkövetését a kormány arra használta fel, hogy kihirdesse a statáriumot, kiterjesztve azt a kommunista tevékenységre is.

Sallai Imre figyelmeztette a párttagokat, hogy legyenek óvatosak. A „Kommunistá"-ban leleplezte a provokációs merénylet hátterét és rámutatott arra, hogy a terrorcselekmények nem tartoznak a bolsevik párt harci eszközei közé. Visszautasított minden rágalmat, amit a kommunista pártra szórtak.

„. . . A magyar fasizmus rendőrsége eddig is mestere volt a provokációnak. A biatorbágyi vasúti szerencsétlenséggel kapcsolatos provokációja mégis világrekordot jelent. . .

A proletariátus meg van győződve arról, hogy nem tudtak sem a KMP, sem annak tagjai a »katasztrófa előkészítéséről« és nincs semmi közük hozzá. A Kommunisták Magyarországi Pártja és a kommunisták

a fasizmus ellen küzdenek és nem a vasutas-proletárok és az utazóközönség ellen. . .”*

A kommunisták fokozottabb éberséggel, nagyobb óvatossággal dolgoztak. A politikai rendőrség nem is tudott rajtaütni a párt szervezetein, pedig napról napra mutatkoztak a jelei annak, hogy a párt dolgozik: továbbra is megjelentek újságai és röpiratai is.

Csaknem egy év óta szaglászott már a spiclik egész falkája a főváros minden zugában az illegális párt vezetői után, amikor a politikai rendőrség valamilyen módon megtudta, hol van a KMP Titkárságának helyisége. 1932. július 15-én a rendőrség ebben a lakásban elfogta a Központi Bizottság Titkárságának tagjait.

Tizenkét napig kínozták Sallai Imrét és társait a politikai osztályon. Senkit sem engedtek a közelükbe. Július 28-án átszállították őket a Markó utcai fogházba. Huszonnégy óra alatt lefolytatták a névleges vizsgálatot, és megtartották a tárgyalást, anélkül, hogy a letartóztatottak védőikkel vagy hozzátartozóikkal beszélhettek volna.

Ez alatt az idő alatt a párt és minden igazságot szerető ember azon fáradozott, hogy megmentse őket. A város megbolygatott méhkashoz hasonlított. A Társadalmi Egyesületek Halálbüntetés Ellenes Szövetségének Statárium Elleni Bizottsága röpiratot adott ki: „Dolgozó polgárok! Munkások! Gondolkozó emberek!” megszólítással, amelyben tiltakozásra hívta fel a tömegeket.** Ugyanez a szervezet íveket bocsátott ki, amelyeken rendes bírósági eljárást követeltek. Az íveket ezrek és ezrek írták alá és küldték el az igazságügyminiszternek. Külföldről is levelek, táviratok tömege ostromolta a kormányt, bocsássa szabadon a kommunistákat. A külföldi magyar követségek előtt nagy tüntetések zajlottak le, a tüntetők beverték az ablakokat. Így nyilvánította felháborodását és gyűlöletét a proletariátus a magyar fasiszta kormány ellen.

Korai volt a polgári sajtó örömujjongása afölött, hogy elfogták az illegális mozgalom vezérkarát és ezzel — mint hitték — megsemmisítették magát a mozgalmat. Néhány nappal Sallaiék letartóztatása után a KMP Központi Bizottsága élére állt a tömegtiltakozásnak, röpiratot adott ki, amelyben bebizonyította, hogy ha nagy csapás érte is a kom-

* Kommunista, 1931 október. (A biatorbágyi vasúti szerencsétlenség hullarablói.) Lásd Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. IV. köt. Szikra 1955. 60—61. old.

** PI Archívum. A. V. 5/11.

munista mozgalmat, a pártot nem tudták megsemmisíteni, a lefogottak helyére új harcosok állottak.

„Munkások! A kapitalizmus roskadozó épületét munkásvérrel készül egybetapasztani a statáriummal kormányzó fasizmus kormánya. A főkapitányságon öt nap óta a munkások legjobbjait a legválogatottabb kínzásokkal gyötrik ... mindezt azért, mert nem akarták, hogy a magyar munkásság és szegényparasztság szótlanul, védtelenül pusztuljon éhen a kormány jóvoltából, mert megmondták nyíltan, hogy háborúra készül a burzsoázia..."*

A tárgyalás ideje alatt a törvényszék épületét rendőrosztagok szállták meg, az utcákon lovasrendőrök és csendőrök cirkáltak.

A fasiszta magyar kormány sárba taposva minden jogot, igazságosságot és emberi érzést, semmibe véve a világ haladó szellemű nagyjainak a kultúra, a tudomány és művészet élenjáró képviselőinek tiltakozását, halálos ítéletet rendelt el. A halálos ítéletet a statáriális bíróság 1932. július 29-én hozta, és még aznap a Gyűjtőfogház udvarán kivégezték a Kommunisták Magyarországi Pártja régi, fáradhatatlan katonáját, Sallai Imrét és fiatal munkatársát, Fürst Sándort.

Sallai Imre a pártot, a magyar proletariátust és a Szovjetuniót éltetve lépett a bitó alá.

* PI Archívum. Röpiratgyűjtemény. III. 1/1932/VII/1644.

FÜRST SÁNDOR

Szülei dolgozó kisemberek voltak. Édesapja szatócsüzlete az 1400 lakosú Rum községben nem biztosította a hattagú család megélhetését és a négy fiú neveltetését, ezért 1916-ban Budapestre költöztek. A harmadik gyermek, Sándor, a polgári iskola három osztályát Szombathelyen végezte el. A fővárosban jobb körülmények között tanulhatott tovább. A negyedik polgári elvégzése után beiratkozott a Kertész utcai kereskedelmibe.

A proletárdiktatúra — bár ellenségei huszonöt éven át szajkózták, hogy „idegen a magyar lélektől" — kitörölhetetlen nyomokat hagyott a széles néprétegekben. A fiatal Fürst Sándornak is felejthetetlen élményt jelentettek a Tanácsköztársaság idején lezajlott és az azt követő események. Két bátyja ébren tartotta és fejlesztette benne a munkásosztályhoz és a forradalmi mozgalomhoz való tartozás gondolatát.

Érettségi után a Magyar Ruggyantaárugyár tisztviselője lett. Belépett a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségébe. Az MMSZ-ben éppen úgy, mint az ipari munkások szakszervezeteiben, már régebben kialakult a baloldali csoport. A csoport vezetői, tanítói Sebes Pál, Schillinger László és Poll Sándor voltak. Sok igaz harcost neveltek a haladó értelmiség soraiból az élcsapat számára, közöttük Fürst Sándort és Martos Flórát.

A Bethlen—Peyer-paktum leleplezése után a baloldali mozgalom még szélesebb méreteket öltött. A tömegszervezetekben dolgozó kommunisták irányításával fellendült a munkásság politikai aktivitása. 1925 tavaszára a helyzet megérett egy baloldali legális politikai munkáspárt létrehozására. 1925. április 14-én megalakult a Magyarországi Szocialista Munkáspárt. Vezetőségének tagjai között volt Vági István, Gőgös Ignác, Hámán Kató, Őri Károly.

Az MSZMP rövid idő alatt népszerű tömegpárt lett. Lelkes agitátorai járták a vidéket, dolgoztak a szakszervezetekben, felkeresték a fővárosi munkásnegyedeket, bérkaszárnyákat. Röpgyűléseket tartottak, ismertették az MSZMP programját, s leleplezték az SZDP vezetőinek kétkulacsos politikáját.

Fürst Sándor lelkes tagja volt az agitációs gárdának. Ettől kezdve fokozatosan szélesedett feladatköre és szerepe a munkásmozgalomban.

Az új politikai munkáspárt megalakításával párhuzamosan élénk tevékenység folyt az MMSZ-ben is. A baloldal célul tűzte ki — és meg is

valósította —, hogy az MMSZ-en belül még néhány szakosztályt hoz létre, és a szakosztályok vezetőségében megszerzi a többséget. Hosszú, szívós munka volt ez, hiszen közben valóságos közelharcot kellett vívni a jobboldali vezetőséggel. Először azért, hogy létrejöhessenek ezek a szakosztályok, másodszor pedig, hogy a vezetőségbe az ellenzék is bekerüljön.

Megalakult a vegyészeti szakosztály is, és sikerült a vezetőségben a baloldali többséget megszerezni. A szakosztály titkára Fürst Sándor lett.

Egyénisége, megnyerő modora, közvetlen, barátságos és szerény magatartása alkalmassá tette arra, hogy tömegszervezetben dolgozzék. Tevékenykedett a munkás kulturális egyesületekben is, főleg a Magyar Eszperantista Munkások Egyesületében.

1925 nyarán a magyar kommunisták Bécsben illegálisan megtartották a KMP első, újjáalakuló kongresszusát. Ezzel megindult a magyar osztályharcos munkásmozgalom szervezett, egységes irányítása. De alighogy lerakták az alapot és megkezdték a munkát, a rendőrség szétzilálta a forradalmi munkásság sorait. 1925. szeptember 22-én rendőrkézre jutottak a KMP vezetői, legjobb káderei. Elfogták az MSZMP vezetőségének és a szakszervezetekben, kulturális egyesületekben dolgozó kommunistáknak egy részét is.

De a megkezdett munkát folytatni kellett. Új emberek álltak a lebukottak helyére. Ekkor vonták be az illegális mozgalomba Fürst Sándort.

Már a 20-as évek első felében többször megtörtént, hogy fasiszta provokátorok megtámadták az SZDP összejöveteleit, a szakszervezeteket, a „Népszava" nyomdát. Az SZDP vezetőségének felkérésére Stromfeld Aurél megszervezte a Rendező Gárdát, amelynek feladata volt ezeknek a provokációknak visszaverése, a munkásintézmények megvédése. Az R-gárda parancsnoka Stromfeld Aurél, helyettese Fürst Sándor lett.

1927 februárjában a rendőrség ismét erősen megritkította a párt sorait. Letartóztatták a baloldali mozgalom számos vezetőjét is. A letartóztatás olyan nagyméretű volt, hogy veszélyeztette a legális szervezetekben folyó munkát. Üzemi sejtek is kerültek rendőrkézre.

Amikor a letartóztatások megkezdődtek, Fürst Sándor megkapta az utasítást arra az esetre, ha a lebukások folytatódnának. Ez valóban be is következett. A megbeszélés szerint ekkor Bécsbe utazott, hogy jelentést tegyen a párt Külföldi Bizottságának.

Fürst Sándor az illegális munkával párhuzamosan legális területen is dolgozott: az SZDP XIV. választókerületi szervezetében, annak elnöke, később titkára lett. Stromfeld Aurél halála után — 1927 végén — itt

alakult meg a Stromfeld Aurél Baráti-kör, melynek Fürst Sándor alapító és vezetőségi tagja volt. A kör összejövetelein műsoros esteket és politikai vitákat rendeztek. Íly módon a XIV. választókerületi szervezet baloldalivá fejlődött. Innen indultak ki azok a javaslatok, amelyekben a munkásosztály egységének helyreállítását kezdeményezték. Ugyanez a szervezet javasolta, hogy a szociáldemokrata parlamenti frakció ne a burzsoá törvényhozás statisztája legyen, hanem a parlament szószékén a munkásosztály agitátora, sérelmeinek hirdetője.

A kommunisták továbbra is a tömegszervezetekben folyó munkát tartották fő feladatuknak. Fürst Sándor ekkor a szakszervezeti kommunista frakciók felső összekötője volt. Nagy érdeme, hogy sok olyan osztályharcos munkás, aki kiábrándulva otthagyta a szakszervezetet, visszament és harcolt azért, hogy a szakszervezetek valóban a munkásság érdekeit szolgálják.

Fürst Sándor 1928. március 23-án került először a rendőrségre kommunista sajtóterjesztésért. Ez alkalommal, bizonyítékok hiányában, nem ítélték el, de letartóztatása miatt elbocsátották a Ruggyantaárugyárból, és többé nem is tudott elhelyezkedni. Most már minden idejét a mozgalomnak szentelte. Ekkor érkezett el mozgalmi munkájának nagy jelentőségű állomására: tagja lett a KMP Központi Bizottságának és a KIMSZ munkáját irányította. Feladatai közé tartozott, hogy elősegítse egy legális ifjúmunkás-szervezet létrehozását.

Az MSZMP szétzúzása után a munkásifjúságnak nem volt legális szervezete. Az SZDP vezetősége megszüntette ifjúsági csoportjait, azok baloldalisága miatt. A kommunisták sugalmazta követelésre azonban — hosszú huzavona után — 1930-ban Országos Ifjúsági Bizottság néven kénytelen volt létrehozni az ifjúmunkások politikai szervezetét. Az OIB 1944 tavaszáig, a német fasiszták bevonulásáig működött. Fürst Sándor érdeme, hogy a kommunista ifjúmunkások lerakták az OIB alapjait, majd tevékenységükkel megszilárdították, osztályharcos szervezetté tették.

1929 márciusában a Tanácsköztársaság tizedik évfordulójának megünneplésére készült a párt. De készült a rendőrség is. Szigorú utasítást kapott, hogy minden erővel meg kell akadályozni a tüntetést. Napokkal az évforduló előtt tömegesen fogták le a kommunista és baloldali munkásokat, akiket a toloncházban zsúfoltak össze. Közöttük volt Fürst Sándor is.

Huszonegyedikén a reggeli sétánál mindegyiknek gomblyukában kis piros szín virított. Párosával, feszes léptekkel, mint egy ünneplő menet,

jártak körbe-körbe az udvaron. Már majdnem befejezték a sétát, amikor az őrök észrevették, hogy miről van szó. Azonnal jött a parancs, hogy le kell szedni a kis piros jelvényt. Senki nem teljesítette az utasítást, hanem egy csoportban megálltak és elénekelték az Internacionálét. Büntetésül meghosszabbították fogvatartásukat. Erre éhségsztrájkba kezdtek, és így kényszerítették ki szabadonbocsátásukat. Ennek a szép akciónak egyik szervezője Fürst Sándor volt.

1929 augusztus elsejét, az első világháború kitörésének 15. évfordulóját a kommunista pártok világszerte nagy tüntetésre használták fel az imperialisták háborús készülődései ellen. A KMP is mindent megtett, hogy nagy tömegtiltakozás mutassa meg a magyar burzsoáziának a dolgozók háborúellenes érzelmeit.

A tüntetésre azonban nem kerülhetett sor, mert besúgók révén a rendőrség mindenről jó előre értesült. Letartóztatta a szervezőket, elfogta a KMP több vezetőjét — közöttük Fürst Sándort is. A besúgók jelentése és a rendőrség kezébe került röpiratok alapján, súlyos vádakkal terhelve kerültek bíróság elé. Ügyüket 1930. december 5-én kezdték tárgyalni.

Fürst Sándor a hozzá intézett kérdésre kijelentette, hogy burzsoá osztálybíróság előtt nem hajlandó vallomást tenni. Ezért az ügyész újabb vádat emelt ellene. Fürst Sándort tizenhat hónapra ítélték, később pedig még egy évet kapott azért, mert a bíróság előtt a kommunista pártért agitált. Büntetésének nagy részét a Gyűjtőfogházban töltötte. Az ítélet jogerőre emelése után Szegedre szállították.

A kommunisták a börtönben saját maguk által szigorúan megszabott életmód szerint éltek. Munka utáni idejüket tervszerű tanulásra használták fel. Fürst Sándor is tapasztalta, hogy a gyakorlati illegális munka mind magasabb elméleti tudást követel, ezért nagy kitartással tanult.

A magyarországi börtönökben 1931 január elején zajlott le a második nagy éhségsztrájk*, amely tíz napig tartott. Fürst Sándor ekkor még börtönben volt és részt vett az éhségsztrájkban. Január végén kiszabadult. Másik, az egy évre kiszabott büntetése még nem emelkedett jogerőre és a párt védői kiharcolták, hogy ideiglenesen helyezzék szabadlábra.

Fürst Sándor addigi munkájával, képzettségével, a rendőrségen, a bíróság előtt és a börtönben tanúsított magatartásával bebizonyította, hogy megállja a helyét felelősebb poszton is. Ezért kooptálták a KMP

* — az első 1929 októberében volt.

Központi Bizottságának titkárságába. Így lett Fürst Sándor pártmunkás, hivatásos forradalmár. Ettől kezdve illegalitásban élt. Sem családja, sem ismerősei nem tudtak róla. Megváltoztatta külsejét, hogy ne ismerjenek rá.

1931 nyarán a KMP vezetősége Sallai Imrét és Poll Sándort bevonta a Központi Bizottságba. Sallai Imre lett a titkárság vezetője. Fürst Sándor együtt dolgozott Sallai Imrével, Poll Sándorral, egykori tanítójával. Karikás Frigyessel és Kilián Györggyel, akik egész életüket a pártnak, a magyar proletariátusnak áldozták.

A forradalmi munkásmozgalom erősödött, és a kormány mindenáron véget akart vetni a kommunista párt tevékenységének. Felhasználta a biatorbágyi merényletet és kihirdette a statáriumot. A veszély nagy volt, de a párt funkcionáriusai és egyszerű katonái szilárdan kitartottak helyükön.

1932 pünkösd vasárnapján a szakszervezetekben működő kommunista pártcsoportok vezetői illegális konferenciára gyűltek össze Pestújhelyen egy, a párttal szimpatizáló, megbízható munkás kis családi házában. A párt Központi Bizottságát Fürst Sándor képviselte. Kül- és belpolitikai beszámolót tartott, ismertette a KB májusi teljes ülésén hozott határozatokat, végül a szakszervezeti ellenzék soron levő feladatairól beszélt.

A konferencia után a szakszervezetekben fellendült munkát már nem állította meg az a csapás, amely röviddel ezután érte a munkásosztályt. 1932. július 15-én a rendőrség politikai osztálya világgá kürtölte, hogy sikerült felgöngyölítenie a KMP egész vezérkarát.

Július 29-én a fasiszta kormány statáriális bírósága tárgyalta ügyüket. Néhány óra múlva kimondták a halálos ítéletet.

A magyar munkásosztály harcait irányító kommunista párt két vezető funkcionáriusa, Sallai és Fürst a tizenkét napig tartó kínzás ellenére is szilárd magatartást tanúsított, és a halálos ítélet kihirdetését is kommunista módon fogadta.

Még az ítélethozatal napján kivégezték őket.

Fürst Sándort Sallai Imre után vezették a bitófa alá. Messze hangzott kiáltása, túl a börtönfalakon, be a cellákba: „A proletariátus bosszút áll értünk!" A proletár internacionalizmust, a III. Internacionálét éltette utolsó szavaival.

Éjjel, titokban, jeltelen sírba temették el őket. A gyilkosok tudták, hogy a munkások elmennének a temetésre. Megtévesztésül abban a sorban ástak meg két sírgödröt, ahol a kommün után kivégzett mártírok

sírja volt, mintha oda akarnák temetni őket. Július 31-én, vasárnap valóban sokan mentek el a temetésre — de hiába. A temetőmunkások segítségével napok múlva találták csak meg az igazi sírokat, amelyeket a barátok, az elvtársak felhantoltak és virággal borítottak. Egy év múlva a munkások filléreiből összegyűlt pénzből egyszerű fehér márványtábla hirdette a temetőszéli két síron, hogy a kommunista mártírokat a a tömegek a szívükbe zárták. Július 29-én, haláluk évfordulóján, május elsején és november 7-én, amikor elvtársaik elmentek a sírokhoz, mindig történtek ott letartóztatások. De hiába volt a rendőrség megtorló intézkedése, a munkásság ajkán tovább élt a nevük :

„... Az osztályháborúra a gárda készen áll!
Nem rettent minket vissza statárium, halál!
A gyötrelmeknek vége, nem alkuszunk mi többé már,
Sallaira és Fürstre emlékezz proletár!"

HOFFMANN OTTÓ

A forradalmi eszmékkel a szülői házban ismerkedett meg. Apja művelt, felvilágosodott szellemű, 48-as érzelmű vidéki tanító volt, aki a Tanácsköztársaság alatt vezető szerepet töltött be Mezőszilas életében. Ezért a proletárdiktatúra leverése után letartóztatták és sokáig ült börtönben. Ekkor a család felköltözött Újpestre.

Az új, proletár környezetben még közelebb kerültek a munkássághoz, s a három Hoffmann-gyerek — bár elvégezték a középiskolát —, ipari pályát választott.

Ottó majdnem húsz éves volt, amikor tanoncnak szerződött egy kis lakatos üzembe. Felszabadulása után belépett a Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségébe. Rendszeresen eljárt a Thököly úti szakszervezetbe és az újpesti munkásotthonba. Itt több szakmának volt helyisége, ezért Hoffmann Ottónak alkalma nyílt közelebbről megismerkedni a fa- és bőripari, valamint a vegyipari munkásokkal és problémáikkal is.

1924 elején munkanélkülivé vált. Mivel semmi reménye sem volt arra, hogy hamarosan elhelyezkedhet — külföldre ment. Először Románia több nagy városában próbálkozott, de eredménytelenül. Tovább akart utazni Törökországba, pénze azonban nem volt. Ekkor Constanţában jelentkezett az idegenlégióba. Az ügynökség hajón szállíttatta az Európában talajt vesztett és utolsó menedékként légionáriusnak jelentkező fiatalokat a gyarmatokra. A török kikötőben azonban már sokan lemaradtak a hajóról. Hoffmann Ottó sem ment tovább, hanem Konstantinápolyban keresett munkát. Néhány keserves hónapot töltött ott, míg 1925-ben sikerült visszatérnie Magyarországra.

Tíz hónapig Dorogon dolgozott a bányában. Miután elbocsátották, alkalmi munkából próbált megélni. Közben mindent elkövetett, hogy állást szerezzen, de hiába: ha valahol egy munkásfelvétel volt, tucatnyian

is jelentkeztek. Ekkor ismét Romániába ment. Egy Zsil-völgyi bányában vették fel, két hónap múlva azonban onnan is elbocsátották. Azután egy hídépítésnél sikerült elhelyezkednie, de ott is hamarosan kiadták a munkakönyvét.

Ezek a keserves tapasztalatok szélesítették Hoffmann Ottó politikai látókörét, és arra tanították, hogy a munkásnak minden kapitalista országban egyformán nehéz a sora, ez elől nem menekülhet. Megértette, hogy nemcsak a mindennapi kenyérért kell harcolnia, hanem annak a társadalmi rendnek a megváltoztatásáért is, amely csak egy kis rétegnek biztosít emberhez méltó életet. Összefogásra, a proletariátus együttes küzdelmére van tehát szükség. Elhatározta, hogy hazatér családja, barátai, ismerősei közé, és bekapcsolódik a munkásmozgalomba.

Itthon a szakmájában most sem kapott munkát, de baráti összeköttetései révén egy idő múlva sikerült kocsikísérői álláshoz jutnia. Belépett a Munkás Testedző Egyesületbe. A túra- és tornaszakosztályban tevékenykedett. Síelni tanította a fiatalokat.

Az MTE-ben már a húszas évek közepén kialakult egy osztályharcos baloldal. Hoffmann Ottó hozzájuk csatlakozott, és részt vett politikai előadásaikon és vitáikon. Többször összetűzött az egyesület jobboldali szociáldemokrata elnökével, aki akadályozta a fiatalok politizálását, mert — mint mondotta — „sportegyesületben csak sportolni szabad".

Hoffmann Ottó tevékenységére, magatartására felfigyeltek az MTE kommunistái. Különböző pártfeladatokkal bízták meg, amelyeket jól és pontosan végzett el.

Majdnem két év múlva — 1929-ben — teljesült régi vágya: felvették az illegális kommunista pártba.

1930. július 30-án került először a rendőrségre. A „Pesti Hírlap" épülete előtt lezajlott háborúellenes tüntetésen* őt is elfogták, másnap azonban kiengedték, mert állhatatosan kitartott amellett, hogy semmi köze sem volt a tüntetéshez, csak véletlenül járt arra.

Ezután fontos beosztást kapott a Kommunisták Magyarországi Pártjában: sajtóterjesztő lett. Mint kocsikísérő feltűnés nélkül helyezhette el a kocsiban és juttathatta el rendeltetési helyére a sajtóanyagot, az illegális párt központi lapját — a „Kommunistá"-t, a „Pártmunká"-t, a röpiratokat.

* Augusztus elseje a háború elleni tiltakozás napja volt, mert ezen a napon tört ki 1914-ben az első világháború.

1930. október 31-én letartóztatták. Ekkor a párt két illegális nyomdája került a rendőrség kezébe. Tizenkét vádlottja volt az ügynek. Hoffmann Ottó a hetedrendű vádlott volt. Öt hónapi fogházra ítélték. Büntetése kitöltése után a párt új feladattal bízta meg: a Központi Szakmaközi Munkanélküli Bizottság felső összekötője lett.*

* A nagy gazdasági világválság következtében több százezer munkanélküli tengődött Magyarországon is állami segítség nélkül. Egy részüknek (a szervezetteknek) a szakszervezetek nyújtottak csekély támogatást. A munkanélküliek szakmánként bizottságot választottak, hogy munkanélküli-segélyt harcoljanak ki.

Később a párt újabb illegális nyomdájában kapott beosztást, most már a sajtó előállításában vett részt. Hamar elsajátította az ehhez szükséges szaktudást, és igyekezett minél szebb kivitelben előállítani a nehéz körülmények között készülő lapot.

1931-ben ismét lebukások voltak. Hoffmann Ottónak csak nehezen sikerült elmenekülnie a rendőrségi nyomozók elől. Ekkor pártutasításra illegalitásba ment, majd néhány hónap múlva — 1932 elején — pártiskolára küldték a Szovjetunióba. Nagy szorgalommal, kitartással tanult, és a pártiskola egyik legjobb hallgatója lett. Elismerésül könyvet és oklevelet kapott. De nemcsak elméleti tudása gyarapodott, hanem gyakorlati ismeretei is bővültek. Személyes tapasztalatai a szocialista építés fejlődéséről, a Szovjetunió gazdasági eredményeiről megszilárdították a munkásosztály győzelmébe vetett hitét.

1933 tavaszán érkezett haza más névre szóló okmányokkal. Ismét illegalitásban élt. Nem kereshette fel családját, elkerülte barátait, ismerőseit. Az illegális sajtóterjesztés központi vezetője lett. Irányításával gyorsan, pontosan és rendszeresen jutott el a párt szava az osztályharcos dolgozókhoz. Ennek jelentőségét növelte, hogy Németországban ekkor jutott uralomra Hitler, itthon pedig a fasiszta-barát Gömbös Gyula állt a kormány élén. Most különösen fontos volt, hogy a párttagság és a munkástömegek a politikai helyzetről gyorsan, helyesen tájékozódjanak, megismerjék a párt elvi álláspontját és útmutatásait, hogy azt a gyakorlatban is eredményesen hasznosíthassák.

Hoffmann Ottó gyakran változtatta lakását. Ha valami gyanús körülményt észlelt, azonnal elköltözött és többé feléje sem ment annak a környéknek.

A nyomda megszakítás nélkül működött, rendszeresen jelent meg a párt sajtója, támogatva a munkásság bérharcait, a munkanélküliek követeléseit, s politikai akciókra lelkesítette a tömegeket.

A rendőrség egész apparátusát harcba vetette, hogy megtalálja a párt nyomdáját, mert ezzel egy időre ismét megbéníthatta volna a kommunisták munkáját, még akkor is, ha az illegális párt vezetőségét nem sikerülne elfognia. Állandóan rendőrkopók szimatoltak az utcákon, nyomába szegődtek a már általuk ismert baloldali munkásoknak, spiclik özönét zúdították a munkásszervezetekre — hiába. 1934 júniusában mégis megjelent a KMP felhívása a tömegekhez az akcióegység megteremtésére. A röpirat felbőszítette nemcsak az államhatalom őreit, hanem a jobboldali szociáldemokrata vezetőket is. A rendőrség letartóztatta a szakszervezeti vezetőségek ellenzéki tagjait és az illegális mozgalom

több vidéki szervezetének tagjait. A szakszervezetekben folytatódtak a kizárások — de az illegális nyomda helyét, a sajtóelosztás és terjesztés vonalát nem tudták felderíteni, és a KMP vezetőségét sem sikerült kézre keríteniük.

Már másfél év óta végezte Hoffmann Ottó ezt az idegtépő, veszélyes munkát, amikor véletlen folytán bekövetkezett az, ami nyomozással nem sikerült: egy detektív felismerte Hoffmann Ottót.

Napokon keresztül figyelték, találkáról találkára követték, és egyenként elfogták munkatársait, anélkül, hogy ő erről tudomást szerezhetett volna.

Végül 1934. október 31-én letartóztatták Hoffmann Ottót, valamint a mozgalomban résztvevő hozzátartozóit.

A leghírhedtebb szadista nyomozók kezébe került, de minden igyekezetük hiábavaló volt. Hoffmann Ottót sem munkatársaira, sem a sajtóhálózatra vonatkozólag nem tudták vallomásra bírni. Állhatatosságán feldühödve, a detektívek addig ütötték, amíg élet volt benne, azután holttestét ledobták a főkapitányság gróf Vigyázó Ferenc utcai épületének harmadik emeletéről. A rendőrségi jegyzőkönyv szerint öngyilkos lett; kiugrott az ablakon. A holttesten levő sérülések — mondták — ennek a következményei.

Hoffmann Ottó fiatal életét kioltotta az osztályellenség, de a kommunista pártot nem tudta megsemmisíteni. A mártírok helyére mások állottak, és töretlenül folytatták a harcot a magyar proletariátus felszabadításáért.

HÁMÁN KATÓ

Falun a szegényember gyermekére korán ránehezedik az élet. Hámán Katónak is alig volt gyermekkora. Apja, a falusi cipész, tavasztól őszig kapával-kaszával cserélte fel a suszter-szerszámot, hogy megkeresse családjának a kenyeret. S Kató, a legidősebb gyermek, már egészen fiatalon felnőtt módjára segített az otthoni munkában szüleinek, amíg azok a földeken dolgoztak. Eleinte kisebb testvéreit gondozta, amikor pedig elvégezte a hat elemit, a Hatvany-Deutsch uradalomba járt napszámba. Ott tapasztalta először, hogy a nők sokkal inkább ki vannak szolgáltatva a munkaadónak és hajcsárainak, mint a férfiak. Szabadulni akart ebből a környezetből, másra vágyott. Tanulni szeretett volna, de senkivel sem közölte titkos gondolatát, mert a tanulás elérhetetlennek tűnt számára.

Egyszer mégis bekopogtatott hozzájuk a szerencse egy vasutas személyében, akinek Kató édesapja, Hámán János igen kedvére való lábbelit készített, mégpedig ingyen. Viszonzásul ő elhelyeztette Hámán Jánost Hatvanba a MÁV-hoz váltókezelőnek. Fizetése kevés volt ugyan, de állandó keresethez és más kedvezményekhez jutott.

Hámán Kató ekkor úgy látta, hogy most már megvalósíthatná tervét. Tanítónő szeretett volna lenni. Szülei nem ellenezték, de segíteni sem tudták. Hámán Kató félre rakta napszámmal keresett fillérei és ősszel beiratkozott a hatvani polgári iskolába. Nem akarta, hogy tanulása a családot terhelje, ezért elhatározta, hogy eltartja önmagát. Naponta vonaton járt be az iskolába, s egész úton tanult. Minden percét kihasználta; stoppolást, kézimunkát vállalt, hogy keresethez jusson. Jómódú családok gyermekeit is tanította ebédért meg uzsonnáért.

Osztálytudata és önérzete nagyon hamar kifejlődött. Mélyen sértette, hogy tanítványainál neki a konyhában kellett ebédelnie vagy uzsonnáz-

nia. Látta, hogy a jómódú gyermekek milyen könnyen kapnak jó bizonyítványt, a szegényebbeknek pedig mennyit kell küzdeniük, hogy egy osztállyal feljebb juthassanak. Évről évre vizsga után egész nyáron a határban dolgozott, így kereste meg a ruhára és a tanszerekre valót.

A négy polgárit kitűnő eredménnyel végezte, utána beiratkozott a tanítóképzőbe, de a negyedik osztályból már nem vizsgázhatott. Szülei meghaltak, és neki kellett gondoskodnia testvéreiről. Felvették a vasúthoz, és a hatvani pályaudvaron lett pénztárosnő.

1918 elején áthelyezték Budapestre, a Nyugati-pályaudvar pénz-

tárába. Ekkor kapcsolódott be a munkásmozgalomba, belépett a vasutasszövetségbe. Ekkor már Magyarországon is forradalmi volt a hangulat. A békekövetelés Budapesten sztrájkokban nyilvánult meg. Rokonszenv-tüntetések zajlottak le az orosz proletariátus forradalma mellett. A vasúti dolgozókat sértette az, hogy a kormány megtiltotta nekik a politikai tevékenységet. Szembe fordultak a vasutasszövetség opportunista vezetőségével is, mert követeléseiket nem tette magáévá. Hámán Kató egyike volt azoknak, akik élére álltak a mozgalomnak. Nagy meggyőződéssel tudott beszélni. Helyesen igazodott el a politikában, értette a vasutasok problémáit, s neve hamar népszerűvé és ismertté vált a vasúti dolgozók előtt. Részt vett az 1918. június 20-i vasutassztrájk előkészítésében és a sztrájkban.

Ebben az időben ismerkedett meg dr. Landler Jenővel, a vasutasok jogtanácsosával és mozgalmuk lelkes vezetőjével. Landler Jenőtől kapta az első marxista könyveket, ezek között a Kommunista Kiáltványt, amelynek tanításait szomjasan szívta magába. Amikor megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja, Hámán Kató az elsők között lépett tagjai sorába, és haláláig hűséges, fáradhatatlan harcosa maradt.

A proletárdiktatúra idején a IX. kerületi Munkás- és Katonatanácsnak volt a tagja. A proletárdiktatúra bukása után letartóztatták, megkínozták és csak hónapokig tartó internálás után engedték szabadon. A vasúttól minden végkielégítés nélkül elbocsátották.

Kiszabadulása után nem kapott állást, ezért takarítást, mosást vállalt. Belépett a szociáldemokrata pártba. Estéit a Ferenc téri munkásotthonban töltötte. Részt vett az eszperantó nyelvtanfolyamon, majd bekapcsolódott a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesületének munkájába. Tanfolyamot vezetett, de nemcsak a nyelvet tanította, hanem osztálytudatra is nevelte hallgatóit. Tagja lett az Alkoholellenes Munkásszövetségnek és a Gyermekbarátok Egyesületének is. Sokfelé tevékenykedett, s mindenhol ismeretséget kötött, barátokat szerzett. A pártot kereste, kommunisták után kutatott. A régiek, a Munkás- és Katonatanács tagjai közül alig-alig talált valakit. Volt vasutas kollégái elkerülték, mert féltek, hogy elveszítik kenyerüket, ha kapcsolatot tartanak vele.

Hámán Kató üzemben szeretett volna elhelyezkedni, hogy az ipari munkások között fejthessen ki politikai munkát. Abban az időben azonban a termelés igen nehezen indult meg, és a munkanélküliek száma egyre emelkedett.

Két év múlva mégis kapott munkát egy kisebb gyertyagyárban. Néhány hónap után már megmutatkoztak tevékenységének az eredményei: sikeres bérharcot vezetett a gyárban, és e réven megszervezte a munkásnők többségét. Őt azonban, mint a mozgalom értelmi szerzőjét, elbocsátották. Ekkor már tagja volt a Vegyészeti Munkások Szakszervezetének, és onnan kiközvetítették a vegyipar egyik legnagyobb üzemébe, a Ruggyantaárugyárba.

Abban az üzemrészben ahová ő került, az egészségre különösen káros körülmények között dolgoztak a munkások. Hámán Kató kitartó agitációval meggyőzte az ott dolgozókat, hogy indítsanak akciót a tűrhetetlen állapotok megváltoztatásáért. Az akcióval elérték, hogy a vállalat vezetősége néhány egészségügyi és biztonsági intézkedést vezetett be. Ezután már könnyebb volt Hámán Kató mozgalmi tevékenysége. Sokan beléptek a szakszervezetbe, és olyan szervezkedés indult meg, amilyen évek óta ismeretlen volt az üzemben.

Az SZDP és a Szaktanács vezetősége felfigyelt a Ruggyantaárugyárban történtekre, tudták, hogy ez Hámán Kató érdeme, és amikor az igazgatóság „a vállalat érdekeit sértő tevékenysége miatt" kiadta a munkakönyvét — felajánlották neki a Vegyészeti Munkások Szakszervezetében a titkári tisztséget. Hámán Kató ezt örömmel fogadta el, mert így nemcsak egy üzemben, hanem az egész szakmában dolgozhatott.

Abban az időben a vegyészeti üzemekben még rosszabb viszonyok uralkodtak, mint az ipar más ágaiban. Az egészségügyi és védőberendezések a legkezdetlegesebb állapotban voltak. Védőételekről, ebédlőről, fürdőről még nem is beszéltek.

Hámán Kató hamar megismerte a vegyiparban meghonosodott gyilkos állapotokat. Minden erejével küzdött megváltoztatásukért. Egymás után hívta össze az értekezleteket, és megrázó szavakkal igyekezett hatni a munkásokra, hogy a szervezettség erejével szálljanak síkra maguk és gyermekeik életének megvédéséért.

Fáradozásának, szívós agitációjának eredménye megmutatkozott a szakszervezet taglétszámának emelkedésében és a gyárakban megindult bér- és szociális követelések gyakoriságában is.

Ebben a lüktető tevékenységben érte Hámán Katót huszonhárom vegyészeti munkásnő tragédiájának a híre.

1923. április 19-én a Fecske utca 45. sz. alatt egy cellulózgyárban robbanás történt. Vészkijárat nem volt, az ablakokat vasrács zárta el. A lobogó lángok elől senki sem menekülhetett. Tizenöt munkásnő meghalt, nyolc súlyosan megsebesült. Az egyik áldozat, a 17 éves Peinhofer

Anna sírjánál, Csömörön, a szakszervezet nevében Hámán Kató mondott vádbeszédnek beillő búcsúztatót. A beszéd miatt perbe fogták és izgatásért három hónapra ítélték.

Erre az időre esett Őri Károly hazaérkezése a bécsi emigrációból. Őri Károly pártutasításra felkereste Hámán Katót, és átadta neki Landler Jenő üzenetét, hogy utazzon el sürgősen az osztrák fővárosba. Hámán Kató boldogan tett eleget a felszólításnak, és 1923. július 10-én átlépte az osztrák—magyar határt. Ekkor kapta meg az emigrációban élő pártvezetőségtől az utasítást a kommunista párt illegális szervezéséhez. Két nap múlva visszatért és Gőgös Ignáccal, Őri Károllyal együtt megkezdte a rábízott feladatok végrehajtását.

Három hónap múlva rövid időre ismét Bécsbe utazott, hogy beszámoljon addigi munkájáról, és további tanácsot kérjen a legális és illegális mozgalom irányítására.

Ettől az időtől kezdve tevékenysége még inkább kiszélesedett. Feladatává tették, hogy igyekezzék a nőmozgalmat is osztályharccssá tenni. Ennek értelmében dolgozott a vegyészeti munkások között is a nők öntudatosításáért. Tagja lett az SZDP országos nőszervező bizottságának is.

A szociáldemokrata párt XXII. kongresszusát 1924. április 20-ra tűzte ki. A kommunista hármas bizottság: Hámán Kató, Gőgös Ignác és Őri Károly, megkezdte az SZDP baloldali érzelmű tagságát előkészíteni a kongresszusra. Tervük jóváhagyása végett 1924. április 6-án Hámán Kató ismét Bécsbe utazott. A párt segítsége, a párt útmutatása alapján lehetett csak egységes az osztályharcos küldöttek fellépése és követelése az SZDP vezetősége opportunista politikájának megváltoztatására. Ezt határozati javaslatba is foglalták. A tizenhat aláíró sorát Vági István és Hámán Kató nyitotta meg.

Nem sokkal a kongresszus után Hámán Katónak le kellett töltenie azt a háromhónapos fogházbüntetést, amelyre a Fecske utcai robbanás ifjú áldozatának halotti búcsúztatása miatt ítélték el.

További tevékenységének sokoldalúságát ránk maradt írásai is tükrözik. Mutatják, hogy nemcsak üzemi értekezleteken, hanem a szaklapban közölt cikkeivel is tanított, nevelt, harcolt. A „Vegyészeti Munkás" című szaklap hasábjain egyszerű szavakkal világított rá a dolgozó nők problémáira és a súlyos helyzetből kivezető útra. 1924 októberében „Kell-e a nőknek szervezkedni?" címmel írt cikket. Ebben felsorolta az okokat, amelyekért a dolgozó nőknek szervezkedniük kell. Megmagyarázta, hogyan és miért vonta be a tőkés rendszer a nőket a termelésbe

és rámutatott, hogy a tőkés kizsákmányolása, kapzsisága ellen csak összefogással, szervezkedéssel védekezhetnek.

A tőkés társadalom hazug erkölcseit, képmutató, félrevezető tanításait is leleplezte a dolgozó nők előtt. „Munkásanya karácsonya" című cikkében rámutatott az Újtestamentum szavaira és az élet valóságára. Elmondta, mit jelent a szeretet ünnepe tőkés viszonyok között a proletár családoknak, mit érez az anya, amikor még karácsonykor sem tud meleg ruhát, jobb falatot, fűtött szobát adni övéinek.

Megmagyarázta azt is, hogyan lehetne ezen változtatni:

„. . . Hogy bennünket, asszonyokat, értékes társadalmi tényezőnek ismerjenek el, azt nekünk, dolgozó asszonyoknak ki kell harcolni. A harcunkat csak szervezetten vívhatjuk ki, s a szervezkedéshez tudásra van szükségünk . . ."

A kommunisták munkájának eredményeképpen 1925. április 14-én megalakult az osztályharcos munkástömegek legális politikai pártja, a Magyarországi Szocialista Munkáspárt. Vezetőségében ott volt Hámán Kató is. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy elbocsátották állásából, a Vegyészeti Munkások Szakszervezetéből. Az MSZMP az első május elsejét a budai Duna-parton, a Bivalyos-csárdánál rendezte. Az ünnepi beszédet Hámán Kató mondotta.*

Nyolc hónapja folyt már titokban a kommunista mozgalom szervezése, amikor az első kongresszust illegálisan összehívták Bécsben, hogy megválasszák a KMP vezetőségét és kidolgozzák programját. A kongresszuson Hámán Kató is részt vett, és beválasztották a Központi Bizottságba.

A kongresszusról visszatérve, Hámán Kató még nagyobb gonddal kapcsolta össze a legális és az illegális munkát. Olyan, a mozgalommal rokonszenvezőket keresett, akiknek címére külföldről illegális sajtót, leveleket lehetett küldeni a párt részére. Pártcsoportokat épített ki a kulturális egyesületekben és a szociáldemokrata nőbizottságokban.

De még egy hónapig sem dolgozhatott, mert árulás következtében szeptember 22-én a rendőrség elfogta a KMP több vezető funkcionáriusát — közöttük Rákosi Mátyást, Gőgös Ignácot, Őri Károlyt és Hámán Katót —, sok párttagot, valamint az MSZMP vezetőségének egy részét

* „Lombik", a Chinoin-gyár üzemi lapja, 1954. április 3. *(Maszi Lajos:* Egy öreg munkás visszaemlékezéseiből.)

és több tagját is. November 14-én rögtönítélő bíróság elé állították a kommunista vezetőket.

A szenzációra éhes burzsoá sajtó riporterei gyalázkodva írtak Hámán Katóról. Kigúnyolták az egyszerűen öltözött munkásasszonyt, de a tárgyaláson tanúsított bátor fellépése nemcsak őket, hanem a bíróságot is meglepte. Azt hitték, hogy az akasztófa árnyékában, a haláltól való félelmében megtörik, tagadni és védekezni fog.

Csalódtak. Így beszélt:

„. . . Azt mondja az ügyész ránk, hogy munkakerülők vagyunk. (Felmutatja a kezét.) Nézzék meg a tenyeremet, többet dolgozom, mint akármelyik napszámosnő, hiszen gyermekkorom óta csak dolgozom. Énreám hatott az a nyomor, az a szenvedés, az a hallatlan sok keserűség, amit tapasztaltam. A szociáldemokrata vezetőkre nem hat, ők csak szép parlamenti beszédeket tudnak mondani. Mi azonban harccal akarunk segíteni nyomorunkon. Így lettem forradalmár. Ezért vagyok és leszek továbbra is kommunista, aki mindenét áldozza a munkásság ügyéért!"*

A világ proletariátusának és a haladás kimagasló képviselőinek tiltakozására a magyar reakció megtorpant. A kormány ugyanis külföldi kölcsönt akart kérni, és az eredményt veszélyeztette volna, ha a világ közvéleményét maga ellen hangolja. Ezért a kommunisták ügyét a rendes bíróság elé utalták.

1926. július 12-én kezdődött a törvényszéki tárgyalás. Hámán Kató minden szavával bebizonyította, hogy hű osztályához és pártjához. Emelt fővel hangoztatta, hogy nem bűncselekményért, hanem politikai meggyőződése miatt került a vádlottak padjára.

Az elnök megpróbálta lépre csalni, megingatni, s a nyilvánosság, valamint elvtársai előtt megtagadtatni vele a burzsoáziától annyit gyalázott proletárdiktatúrát.

„Ön az ügyész előtt kijelentette, hogy Kun Béla tevékenységét nemcsak nem ítéli el, hanem helyesli is. Egyetért ezzel a kijelentésével most is? Jogában áll megtagadni a választ."**

* Új Március, 1925 november. 229. old. (Hámán Katónak a statáriális tárgyaláson az utolsó szó jogán elhangzott beszédéből.)

** Ugyanott.

Hámán Kató habozás nélkül felelt:

„Nem kívánom megtagadni a választ. Kun Béla tevékenységére vonatkozó vallomásomat teljes egészében fenntartom és helyeslem azt. Helytállok mindenért, amit a kommunisták a proletárdiktatúra folyamán és azután cselekedtek, és büszke vagyok arra, hogy munkájukban magam is részt vettem."*

Az utolsó szó jogán elhangzott beszéde ragyogó példája a kommunista bátorságnak és helytállásnak.

„ . . . Munkásnő voltam a kémiai iparban és egy ideig alkalmazottja a Kémiai Munkások Szakszervezetének. Ha semmit sem hallottam volna a szocializmusról és a munkásmozgalomról, ha nem tanított volna a párt és a szocialista irodalom, egyes-egyedül azok a tapasztalatok, amelyeket az ő körükben gyűjtöttem — az ő kínjaik, fájdalmaik és szenvedéseik arra bírtak volna, hogy minden erőmmel küzdjek a proletariátus felszabadításáért.

Én ismerem a gyufagyárak mérges levegőjét, a műtrágya-gyárak poklát és a festékgyárak egészséget roncsoló munkaviszonyait. Ezekben a gyárakban ezerszám mennek tönkre a munkásnők. Ezek a gyárak csinálnak fiatal, viruló asszonyokból emberroncsokat. Ezeknek a gyáraknak munkásnői hoznak a világra már a születésüknél halálra szánt gyermekeket . . .

. . . Hosszú évek szenvedésein keresztül jutottam el a kommunista meggyőződésig, amelyért most a bíróság előtt állok. Érzem, hogy a vádlottak padján szemtől szembe kerültem azzal az egész rendszerrel, amely a proletariátust állati életre kényszeríti . . .

. . . Állandóan fejünk felett súlyosodik a munkanélküliség réme. Napról napra láthatjuk éhező gyermekeinket, testvéreinket, férjünket senyvedni.

Tudják önök, bíró urak, mit éreznek a munkásanyák, ha gyermekeik kenyeret kérnek, és nem tudnak nekik adni? Megmondom önöknek: a tíz körmükkel is képesek harcba menni, hogy ezt a helyzetet megváltoztassák. Értsék meg végre: harcunk a szocializmus táborában, a kommunista párt soraiban — anyák elkeseredett harca gyermekeik életéért, boldogságáért! . . .

* Új Március, 1926 július—augusztus. 416. old.

... Magyarországon a proletáranyák nagy része az utca porában szüli meg gyermekét ...

Innen kérdem proletárasszony testvéreimet, meddig tűrnek és várnak még?! Elmúltak azok az idők, amikor gyámoltalanul, tehetetlenül, elkeseredetten, nem tudtuk, mitévők legyünk. A kommunista párt most megmutatja nekünk a felszabadulás útját ..."*

A tanácselnök megtiltotta, hogy erről beszéljen. Szigorúan rászólt, hogy nem enged Szovjet-Oroszország mellett propagandát folytatni. Hámán Kató ekkor ezzel fejezte be beszédét:

„... Abban a biztos tudatban várom és fogadom ítéletüket, hogy nem hiába küzdöttünk, mert az egész proletariátus követni fog bennünket a kommunista párt zászlója alatt.

Évszázadok óta járja a magyar proletariátus ezt a nehéz iskolát. Jól megtanultuk, kinek higgyünk és kit kövessünk. Megismertük azt az utat, amelyik kivezet belőle és amelyen mindig többen és többen haladnak velünk. Büszkén vállalom, hogy erre az útra a párt segítségével mi vezettük őket.

Amit ezért szenvednünk kell, az elenyészően kevés."**

A burzsoá osztálybíróság huszonnyolc hónapra ítélte Hámán Katót. Amikor az ítéletet kihirdették előtte, ezt kiáltotta feleletül: „Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja! Éljen a proletárdiktatúra!"

Büntetéséből már letöltött tizenhat hónapot a Markó utcai fogházban, amikor egészségi állapota miatt 1927. február 24-én szabadlábra helyezték. Ebben az időben ismét tömegesen tartóztatott le kommunistákat a rendőrség. Majdnem az egész pártvezetőséget elfogták. Ez a megfélemlíthetetlen asszony vállalkozott arra, hogy üzenetet vigyen és hozzon a párt Bécsben székelő Külföldi Bizottságától. Éjjel, titokban, gyalog ment át az osztrák határon. Vezetője eltűnt mellőle, de ő csak ment tovább a hólepte, ismeretlen úton. Sokszor derékig süppedt a hófödte gödrökbe, mégis sikerült átjutnia a határon — bár nem ott, ahol várták. A vasúti töltés mentén egy állomásra érkezett. Onnan utazott Bécsbe. Közben ólmos eső kezdett esni. Bőrig ázva érkezett meg Landler Jenőékhez. Feladata végeztével ismét gyalog tért vissza.

* Új Március, 1926 július—augusztus. 416. old.
** Ugyanott, 447—449. old.

Hátralevő büntetését — 1927. augusztus 29-től 1928. július 14-ig a győri börtönben töltötte Hámán Kató. Amikor kiszabadult, a párt Vörös Segély-munkával bízta meg. Jó munkájáról kiterjedt VS-hálózat tanúskodott. Ebben az időben szervezte meg a VS a párttal szimpatizáló kisembereknél — kisiparosoknál, kiskereskedőknél — a napi ebédet a bebörtönzöttek gyermekei számára, kis henteseknél a VS-csomagot a munkanélküli kommunistáknak. A párt utasítására Hámán Kató szervezte meg 1929 őszén a váci fegyházban meggyilkolt Lőwy Sándor temetését. 50—60 elvtársával érkezett a fegyház elé. Mivel az időpontot nem tudták, ő ment be a fegyház irodájába, azt mondta, hogy ő Lőwy Sándor nagynénje, s meg akarja tudni, mikor lesz a temetés. Az irodában éles szóváltás támadt közte és az igazgató között. Az igazgató megfenyegette, hogy börtönőrökkel kísérteti vissza Budapestre.

1930-ban megszervezte a szegedi Csillagbörtön politikai elítéltjeinek titkos levelezését. Hónapokig folyt ez a híradás, amikor a „Rundschau"-ban közzé tett egyik levél alapján a magyar hatóság vizsgálatot indított. Többeket letartóztattak, köztük Hámán Katót is.

Sokszor hurcolták toloncházba, rendőrségre, de semmivel sem tudták elriasztani a mozgalomtól. Hámán Kató élete szünet nélküli agitációval, fáradhatatlan felvilágosító munkával telt el. Nemegyszer tanácsolták neki a mozgalmon kívül álló jóakaratú ismerősei, hagyja abba a kommunista tevékenységet, ne tegye tönkre magát. Voltak, akik csodálkozva kérdezték, hogyan bírja az állandó üldöztetést, a szenvedést? Ilyenkor azt felelte: „Minden áldozatot megér az, hogy egyszer majd, mint Tanács-Magyarország állampolgárai zarándokolhassunk el Lenin sírjához."

Hámán Kató már nem zarándokolhatott el a moszkvai Vörös Térre, nem érhette meg a felszabadulást. 1934-ben huszonnégy elvtársával együtt csendőrnyomozók kezébe került. Beteg, börtönviselt szervezete nem tudta kiheverni a borzalmas verés, a szörnyű kínzás következményeit, és két hónappal büntetésének kitöltése után, 1936. augusztus 31-én nagy szenvedések között meghalt.

Virágokkal borított koporsójánál senki sem mondott búcsúbeszédet, nem hangzott fel az Internacionálé, nem lengtek vörös zászlók . . . Komor, nyomasztó csendben, néma demonstrációval állták körül harcostársai, barátai, ismerősei a frissen hantolt sírt. Egy fél óráig senki sem mozdult. Ezt a tüntetést nem akadályozhatták meg az ott levő detektívek, és ők is kénytelenek voltak mozdulatlanul állni az üldözött kommunista párt nagy mártírjának sírjánál.

POLL SÁNDOR

Kora ifjúságától kezdve részt vett azokban a küzdelmekben, amelyeket a magyar nép elnyomói ellen vívott. Az önkényt, a zsarnokságot már gyermekkorában sem tűrte, fellázadt ellene, nem törődve a következményekkel.

Francia származású édesanyja konzervatív gondolkodású, vallásos tanárnő volt. Fiát papnak szánta, s ezért egyházi intézetben helyezte el. Sándor nem sokáig bírta elviselni a papok nevelési módszereit, mind gyakrabban szegte meg a szigorú fegyelmi szabályokat, míg végül — bár kitűnő tanuló volt — kicsapták az intézetből. Anyja haragjában fűszeresinasnak adta. Sándor nem bánta. Szívesen hordta a megrendelt árut a vevők lakására, mert így alkalma volt az utcán nézelődni. Különösen a könyvesboltok kirakatai előtt ácsorgott sokat. Vonzották a könyvek. El is határozta, hogy nem lesz fűszeres. Édesanyjának nem szólt semmit tervéről, és egy nap beállított a régi, híres Grill-féle könyvkereskedésbe azzal, hogy szeretné kitanulni a szakmát. Az értelmes, tizenöt éves fiú megtetszett a könyvkereskedőnek, és miután megismerte családi körülményeit, elintézte az iparhatóságoknál, hogy beléphessen hozzá tanulónak.

Poll Sándornak most alkalma nyílt arra, hogy tovább képezze magát. A francia és német folyóiratokat, újságokat, könyveket eredetiben olvashatta. A könyvkereskedésben megismerkedett galileistákkal, akik elhívták előadásaikra. Állandó látogatója lett a körnek; itt találkozott Alpári Gyulával, Rudas Lászlóval, Sallai Imrével, Korvin Ottóval és másokkal. Ők vezették rá a forradalmi útra. Bekapcsolódott az antimilitarista mozgalomba, és ennek révén közelebbi kapcsolatba került a gyári munkásokkal. Az 1917—18-ban lezajlott tömegmegmozdulásokban már ő is részt vett.

Tagja lett a Kommunisták Magyarországi Pártjának, és fiatalsága minden lelkesedésével végezte el a rábízott munkát. Terjesztette a „Vörös Ujság"-ot, elment a gyárak, a szakszervezetek, a kaszárnyák, a pályaudvarok elé, hóna alatt egy nagy csomó „Vörös Ujság"-gal és hangosan kínálgatva, hamarosan eladott minden példányt. Különösen fáradhatatlanul dolgozott, amikor 1919. február 20-án letartóztatták a kommunista párt vezetőségét. Kulcsa volt a könyvkereskedés hátsó bejáratához, itt rejtette el a párt bizalmas iratait és éjjel a boltban tartotta megbeszéléseit az illegalitás idejére kijelölt pártvezetőség. Poll Sándor is

közreműködött abban, hogy a KMP második Központi Bizottságának tagjai fennakadás nélkül dolgozhattak tovább.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után rábízták a Könyvtári Központ ellenőri és rekviráló munkáját. Ezen a területen nemcsak hozzáértéssel, hanem helyes politikai érzékkel is dolgozott. A megalakult Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségének aktív tagja volt.

Amikor a tanácshatalom megvédésére a magyar proletariátus fegyvert fogott, Poll Sándor is jelentkezett a Vörös Hadseregbe és részt vett hősi harcaiban.

A proletárdiktatúra leverése után gyalog menekült a fővárosból. Nagy kerülőket kellett tennie, hogy a fehérterroristák ne akadhassanak nyomára. Szőlőhegyekben bújkált, erdei vadászkunyhóban, szénégetőknél rejtőzködött, míg végre november végén gyalog megérkezett Bécsbe. Kutatni kezdett a magyar emigránsok után. Hamarosan meg is találta őket, és bekapcsolódott a csoport akkor kibontakozó munkájába. 1920 elején a kommunista emigráció vezetősége Berlinbe küldte az ottani emigrációs csoport munkájának erősítésére. Még ugyanez év végén a magyar emigránsok berlini központja elintézte, hogy Moszkvába mehessen elméleti tudását gyarapítani. Hat hónapig tartózkodott a szovjet fővárosban. Ezt az időt teljesen a marxizmus—leninizmus tanulmányozására, az orosz nyelv elsajátítására és az orosz munkásság életének, forradalmi tevékenységének megismerésére fordította.

Úgy érezte, hogy Moszkvában szerzett elméleti tudását Magyarországon csak akkor tudja helyesen felhasználni, ha előbb gyakorlati munkát is végez. Kérésére Németországba, a Ruhr-vidékre küldték. Itt dolgozott mint bányász, majd Majna-Frankfurtban építkezésen vállalt munkát. Politikai tevékenységében nagy hasznát vette a Moszkvában tanultaknak, és sok új gyakorlati tapasztalattal gazdagodott.

Rövid berlini, majd bécsi tartózkodása után, 1923 végén pártutasításra hazatért Magyarországra. Mivel németül és franciául tökéletesen beszélt, rövidesen állást kapott. Belépett a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségébe és a szociáldemokrata pártba. Fokozatosan bekapcsolódott a baloldali mozgalmi munkába. Még hazaérkezése előtt kialakult az MMSZ-ben egy, az opportunista vezetőséggel szemben álló kisebb ellenzéki csoport. Poll Sándornak oroszlánrésze volt abban, hogy ez a csoport megnőtt, megerősödött, és munkája helyes mederbe terelődött. Poll nemsokára kitűnt elméleti tudásával, a politikában való jártasságával. Szerény, megnyerő modorával hamar népszerű lett. Vitás kérdésekben legtöbbször az ő véleménye volt a döntő.

Sokat foglalkozott Fürst Sándorral és Martos Flórával. Ezek a fiatal kommunisták úgy beszéltek róla, mint tanítómesterükről. Később ő vonta be Fürst Sándort az illegális mozgalomba.

Poll Sándornak jelentős szerepe volt az MSZMP megalakításában. Az 1925 szeptemberében történt letartóztatások után bevonták az MSZMP vezetésébe és a KMP Központi Bizottságába, tagja lett a hármas titkárságnak is.

Egyik francia újságíró tolmácsaként végighallgatta a Rákosi-per tárgyalását. Az osztályharc elméletét jól megtanulta Szovjet-Oroszországban, gyakorlatát a Ruhr-vidéki bányákban és itthon —, de azt, hogy az osztálybíróság előtt hogyan kell képviselni a pártot, a proletariátust, és hogyan kell legyőzni erkölcsileg az osztályellenséget, itt, ezen a tárgyaláson tanulta meg a kommunista vádlottaktól.

Kitűnő szervező, propagandista és a legjobb szónokok egyike volt. Politikai tevékenységével nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az 1926-os községi és képviselőválasztások előkészületeinek idején az MSZMP képviselőjelöltjének az ajánlásához szükséges aláírások gyűjtése során a párt tagsága jó agitációs és szervező munkát végzett.

Poll Sándornak is érdeme, hogy a legális és illegális pártmunka alapjait mind a KMP, mind az MSZMP vezetősége tovább szélesítette és 1926-ban az MSZMP-t jelentős tömegmozgalommá fejlesztette. A legális munkásszervezetekben gyors ütemben nőtt és egyre erősödött a KMP és a KIMSZ tekintélye és befolyása.

1926 decemberében részt vett a III. Internacionálé propagandaszerveinek teljes ülésén Bécsben.

A fellendülő pártmunkát 1927 februárjában nagyarányú letartóztatás szakította meg. Jellemző Poll Sándor éberségére és előrelátására, hogy amikor 1927 február közepén megkezdődött az illegális és legális forradalmi mozgalom funkcionáriusainak letartóztatása, azonnal megbeszélte a titkárság tagjaival a feladatokat arra az esetre, ha a lefogottak közül valamelyik nem bírná ki a rendőrségi kínzásokat, és vallana. Megbízta Fürst Sándort, hogy vegye fel az összeköttetést a párt Külföldi Bizottságával, ha a vezetőséget is letartóztatnák.

Rubin Ede valóban áruló vallomást tett, és ennek alapján a rendőrség elfogta a KMP és az MSZMP vezetőségét sok más funkcionáriussal együtt. Köztük volt Poll Sándor is. A harmincegy vezető kommunistát 1927. április 12-én statáriális bíróság elé állították, de a világ proletariátusának felháborodása a magyar kormányt arra kényszerítette, hogy „rendes" bíróság elé tegye át az ügyet.

Az október 25-től november 15-ig tartó törvényszéki tárgyaláson Poll Sándor a tanácselnök kérdésére nyugodt, határozott hangon jelentette ki, hogy régóta meggyőződéses kommunista, és nem hajlandó semmiféle vallomást tenni pártmunkájára vonatkozólag. Nem hajlandó senkit sem megnevezni munkatársai közül. Amikor az elnök tovább firtatta illegális tevékenységét, ezzel vetett véget a további kérdezősködésnek:

„Azt elismerem, hogy a KMP-ben vezető szerepet töltöttem be, de mást nem mondok."

Az osztálybíróság három és fél évi fegyházra ítélte. Poll Sándor az ítélet kihirdetésekor a Kommunista Internacionálét éltette.

Büntetésének nagy részét Sopronkőhidán töltötte. Ez alatt az idő alatt megható szeretettel gondoskodott róla barátjának, a Tanácsköztársaság leverése után kivégzett Lenin-fiúnak, Schön Gábornak az édesanyja — a Vörös Segély aktivistája —, akinél letartóztatásáig lakott.

Poll Sándor társszerzője volt annak a hatoldalas memorandumnak, amelyet 1929 őszén a nagy éhségsztrájk megkezdése előtt a kommunista foglyok — 18 pontban foglalva követeléseiket — benyújtottak az igazságügyminiszternek. Ez a beadvány a kommunista mozgalom történelmi dokumentuma, a kommunista bátorság és öntudat ragyogó bizonyítéka.

„Miniszter Úr!

Alulírottak hosszú szabadságvesztés büntetésével sújtva, immár harmadik esztendőnket töltjük Magyarország különböző börtöneiben. Bűnünk egyedül az, hogy kommunisták vagyunk... Bűnünk, hogy az ország dolgozó népének politikai elnyomása és kizsákmányolása ellen harcot folytatunk. Bűnünk, hogy a mai kizsákmányoló és elnyomó társadalom romjain egy új társadalmat akarunk felépíteni, amely nem ismer henyélőt és éhezőt, dölyfös urakat és porig alázott munkásokat és parasztokat.

Politikai elveink megvalósításáért folytatott küzdelmünk során az osztályharcban politikai ellenfelünk, osztályellenségünk fogságába estünk.

Meggyőződtünk arról, hogy a börtönökben durva, megalázó és igen sokszor arcpirító bánásmóddal minket lelkileg megtörni, rossz élelmezésel pedig lassú éheztetéssel életünktől akarnak bennünket megfosztani.

Miniszter Úr! Az ön vezetése és ellenőrzése alatt álló börtönökben csontig-bőrig lesoványodott emberek százai tengődnek — betegen! Egymástól koldulnak egy-egy darab száraz kenyérhéjat.

Most már csordultig a pohár! Nem tűrhetünk tovább! Elhatároztuk, hogy 1929. október 21-én reggel beszüntetjük a táplálék felvételét és éhezni fogunk mindaddig, amíg az itt felsorolt követeléseknek teljesítésével politikai foglyokhoz illő elbánásban nem részesülünk, és míg lehetővé nem teszik, hogy családjaink rendszeresen heti élelmiszerküldeményekkel a kincstári élelmezés feljavításához hozzájárulhassanak . . .

(Itt következik a 18. pont.)

Miniszter Úr! Mi, kommunisták, öntudatos harcosok voltunk már akkor is, amikor Önök börtönbe vetettek bennünket. A bőségesen osztogatott ökölcsapások céljukat nem érték el, minket meg nem törtek, ellenkezőleg, keményebbek lettünk, mint az acél és az általunk képviselt eszme diadalában ma jobban hiszünk, mint valaha . . . Figyelmeztetjük Miniszter Urat és az Ön által képviselt uralkodó osztályt, hogy ilyen bűnöket büntetlenül elkövetni nem lehet és a nagy számonkérés napján, a proletariátus győzelmes forradalma idején a mi halálunk tehertételként fog a mérlegbe esni, amelyért felelni fog az egész burzsoázia, amelynek érdekében minket elpusztítanak. Ki szelet vet, vihart arat!"*

A börtönéveket marxista tudása mélyítésére és általános műveltségének fejlesztésére használta fel. Tanulmányozta az 1848-as magyar szabadságharc történetét, és megtanult angolul is. Szünet nélkül harcolt a kegyetlen, középkori börtönrendszer, a fegyházigazgató, a fegyőrök önkénye és a cenzúra ellen.

Büntetésének kitöltése után újra beállt a sorba. 1930 novemberében már ismét a KB és a KÜB tagjaként dolgozott, majd 1931 tavaszától a KMP Központi Bizottság képviselőjeként több mint egy évig Moszkvában, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága mellett tevékenykedett.

1932-ben, amikor a magyar fasizmus megölte a két kiváló kommunistát, Sallai Imrét és Fürst Sándort, Poll Sándor ismét önként jelentkezett illegális pártmunkára, pedig a statárium közvetlen életveszélyt jelentett

* PI Archívum. A. III. 46/1929/7.

számára. Hazaérkezése után pár nap múlva elfogták és másodszor is statáriális bíróság elé állították. De a rendőrség minden igyekezete eredménytelen maradt, nem tudták rábizonyítani, hogy statáriális elbírálás alá tartozó tevékenységet folytatott. Ő maga egy pillanatig sem tagadta, hogy saját elhatározásából pártmunkára jött haza, de — mondotta — még mielőtt dolgozni kezdett volna, elfogták. Ez alkalommal négy évi és két hónapi fegyházra ítélték. Ezt az időt Szegeden töltötte. A börtönben tanult és tanította elvtársait. Az ötven hónap alatt sok elméletileg képzett kádert nevelt a pártnak.

Poll Sándor 1936 végén szabadult ki a magyar fasiszták börtönéből. Haladéktalanul kapcsolatot keresett a párttal és munkához látott. Első dolga volt, hogy a Komintern* VII. kongresszusának határozatait tanulmányozza.** Megértette a határozatok nagy politikai jelentőségét, és kidolgozta alkalmazásuk módját a magyar viszonyokra.

A „Sarló és Kalapács"-ban írt cikkében foglalkozik a fasizmus elleni harccal.

„A KMP vállalja a nagy feladatot, hogy súlyos, mindennapi harcban, a magyar történelem és a magyar munkásmozgalom legjobb hagyományai alapján, kiharcolja a népfront megteremtését. Mint a magyar nép érdekeinek legjobb képviselője, harcol a fasizmus minden válfaja ellen, harcol az ország demokratikus átalakításáért. A párt sokoldalú, kemény reorganizációs munkával, a magyar kommunisták bekapcsolódnak a Komintern többi szekcióinak közös harcába, amelynek célja bevinni a tömegekbe a VII. kongresszus határozatait, hogy saját országuk dolgozóinak húsává és vérévé váljanak."***

Poll Sándor nem sokáig munkálkodhatott a magyar népfront-politika megvalósításán, mert a párt új Központi Bizottsága őt jelölte a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságába a KMP képviseletére. Ezt a tisztét azonban csak rövid ideig láthatta el, megbetegedett. Egészségét a nyolc esztendei rabság aláásta. Rövid, gyötrelmes szenvedés után Moszkvában meghalt.

* Komintern — Kommunista Internacionálé.

** G. Dimitrov beszámolója alapján a VII. kongresszus határozatban dolgozta ki a kommunista pártoknak a fasisztaellenes népfront megteremtésére irányuló politikáját.

*** Sarló és Kalapács, 1937 augusztus—szeptember. 236—237. old. *(Poll Sándor:* A fasizmus elleni harc Magyarországon.)

Koporsóját a magyar emigránsok, pártfunkcionáriusok és a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagjai állták körül, akik fájó szívvel vettek búcsút tőle. Holttestét elhamvasztották. A Nemzetközi Agrárintézet nagytermében a virággal borított urna mellett díszőrséget álltak a Magyar Tanácsköztársaság volt funkcionáriusai, az illegális mozgalom vezetői, a fehérterror elől elmenekült egyszerű párttagok ; munkások, parasztok, értelmiségiek. A nemzetközi munkásmozgalom vezetői közül Wilhelm Pieck, Moszkvin, Florin, Gottwald, Kuusinen, majd az osztrák, a svájci, a német, az angol és más testvérpártok küldöttei foglalták el őrhelyüket az urnánál.

Barátai és volt munkatársai nevében Karikás Frigyes búcsúzott Poll Sándortól, azután a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága nevében Florin mondott emlékbeszédet:

„. . . Poll Sándor a magyar nép hős fia volt. Maga sohasem csüggedt el, barátait segítette a gyöngeség perceiben, akaratkeménységre nevelte őket. A magyar munkásmozgalom számos részvevője köszöni első marxista tudását Poll Sándornak, aki a véres fasiszta terror nehéz körülményei között a börtönben is tanította társait.

Poll elvtárs minden lépése hibátlan, politikailag mélyen átgondolt és éppen ezért határozott volt . . . Politikai kérdésekben soha meg nem ingott, mindig bátran leplezte le és támadta az ellenséget és kritizálta barátai tévedéseit . . .

. . . Poll Sándor utolsó lélegzetéig igazi bolsevik volt, aki soha kötelességét pártjával és a munkásosztállyal szemben el nem feledte. Élete utolsó peceiben, megfeszítve végső erejét, igyekezett elvtársait és barátait intenzívebb munkára mobilizálni a magyar munkásság és a magyar nép ügyéért. Utolsó cikkében, melyet röviddel halála előtt írt Poll Sándor . . . a fasizmus elleni népfront megalakítására, a fasiszta háborús politika elleni küzdelemre, a demokratikus Magyarországért való harcra szólít.

A munkásosztálynak és a Kommunisták Magyarországi Pártjának súlyos veszteség Poll Sándor halála. A Kommunista Internacionálé benne egy lelkes internacionalistát, Lenin ügyének hűséges katonáját vesztette el . . .”*

* Sarló és Kalapács, 1937 augusztus—szeptember. 232—233. old.

MARTOS FLÓRA

Kishivatalnok családból származott. Szülei súlyos anyagi gondokkal küzdöttek, de gyermekeiket tovább taníttatták, hogy értelmiségi pályára mehessenek. Flóra orvos akart lenni. Iskoláztatásához állásban levő két bátyja is hozzájárult, de az egyetemi évek költségeit már nem tudták fedezni, ezért fájó szívvel le kellett mondania az orvosi pályáról.

Hét gimnáziumot végzett el kitűnő eredménnyel, azután röntgenasszisztensi állást kapott a Charité Poliklinikán. Ezenkívül külön munkát is vállalt egy röntgenfőorvos magánrendelőjében, mint bakteriológus és orvosi vegyész. Egy ideig hadigondozó intézetben dolgozott. Később esti tanfolyamon iparvegyészeti oklevelet szerzett és mint vegyész a Shell kőolajvállalat csepeli telepére került.

Martos Flóra figyelmét a világháború borzalmai, majd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelméről érkezett hírek terelték a politika és a munkásmozgalom felé. 1918-ban beiratkozott a szociáldemokrata pártba és a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségébe. Amikor 1918 novemberében a front felbomlott és a katonák özönlöttek haza, nagy „Népszava"-csomagokkal ment ki a Nyugatipályaudvarra és a katonák között osztogatta az újságot.

A Tanácsköztársaság idején a gyermekbarát-mozgalomban vett részt. Örömmel és szeretettel foglalkozott a gyermekekkel, gondoskodott ellátásukról, szórakozásukról.

A proletárdiktatúra leverése után — amikor látta a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek árulását, akik segédkeztek a burzsoáziának a hatalomba való visszajuttatásában, s látta a fehérterror rémtetteit — nem volt kétséges előtte, hogy melyik úton kell tovább haladnia. Egyik ismerőse révén bekapcsolódott a zalaegerszegi internáltakat gon-

dozók körébe.* Akkor még egy-egy ilyen gondozó-csoport az internáltak rokonaiból, barátaiból tevődött össze, és segítségükkel pénzt vagy természetbeni támogatást juttattak el az internáltak volt munkatársai és elvtársai a táborokba. Martos Flóra fáradhatatlanul gyűjtött mindent, aminek a világtól elzárt emberek hasznát vehették, amivel könnyíteni

* A hatalomba visszakerült burzsoázia Zalaegerszegen hatalmas internáló tábort létesített a volt vöröskatonák és a politikailag megbízhatatlan emberek számára. Egész családokat zártak sűrű drótkerítés mögé. 1919-től 1922-ig kb. tízezer ember sínylődött itt a legszörnyűbb körülmények között.

lehetett helyzetükön. Ő maga is többször leutazott Zalaegerszegre, mintha testvére, rokona volna egy-egy internáltnak. Nemcsak a csomagokat adta át, hanem híreket is vitt és hozott. Derűs kedélye, bizakodó szavai reményt öntöttek az elkeseredett emberekbe. Az ilyen személyes érintkezéseknek, beszélgetéseknek igen nagy politikai jelentőségük volt. Martos Flóra minden utasítás nélkül, saját elgondolása szerint, bátran, nem törődve a következményekkel, végezte ezt a feladatot.

A Magyarországi Magántisztviselők Szövetségében ekkoriban kezdett kommunista irányítással kialakulni a baloldali ellenzék. Martos Flóra csakhamar csatlakozott hozzájuk. Az MMSZ-baloldalnak nem volt könnyű dolga, mert a vezetőségben hírhedt jobboldaliak foglaltak helyet. A baloldal nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem, hogy szóvá tegye a vezetőség opportunista magatartását. Bírálataikkal és javaslataikkal igyekeztek friss szellemet bevinni a meglehetősen zártkörű szervezetbe. Kezdeményezésükre új szakosztályok, turista és eszperantó csoportok alakultak. Előadásokat és kiállításokat rendeztek a székházban. Ilyen módszerekkel lehetett csak dolgozniuk a kommunistáknak, mégis sikerült soraikat állandóan erősíteni. Az MMSZ kapuit árgus szemekkel figyelő és zsandárként őrző jobboldali vezetőség éberségét sikerült kijátszani és kommunista frakciót hoztak létre a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségében is.

Amikor 1925 őszén statáriális bíróság elé állították a kommunista párt újjászervezőit, az MMSZ szakosztályaiban az ellenzék százak által aláírt memorandummal fordult a vezetőséghez: javasolja a Szaktanácsnak és az SZDP vezetőségének, tiltakozzék a kormánynál a jogtalan eljárás ellen. Martos Flóra egyik legtevékenyebb részvevője volt ennek a megmozdulásnak. A vegyészszakosztály éppen akkor megtartott taggyűlésén is ilyen értelemben szólalt fel.

Az MMSZ vezetőségét felbőszítette az ellenzék nyílt fellépése. Többek ellen fegyelmi rendszabályt foganatosítottak, Martos Flórát egy évre kitiltották a szövetségből. Ő mit sem törődve a kitiltással, továbbra is bejárt és éppen úgy dolgozott, mint azelőtt. Az egyik bürokrata* felszólította, hogy hagyja el az MMSZ épületét, de ő azt válaszolta, hogy őt innen csak erőszakkal távolíthatják el.

* Az illegalitás éveiben a kommunisták bürokratáknak nevezték a szociáldemokrata pártnak és a szakszervezeteknek azokat a funkcionáriusait, akiknek a fizetett állásokban már nem fájtak a munkásság kínzó gondjai, és akik fékezték a mozgalmat, nehogy a munkásság harcosabb kiállása esetleg a legalitás és állásaik elvesztéséhez vezessen.

Martos Flóra 1927 elején tagja lett az illegális KMP-nek és hamarosan fontos beosztást kapott. 1927 február végén a nagy kommunista lebukás során a rendőrség letartóztatta a Vörös Segély vezetőjét, Vámos Ilonát is. Az ő helyére állította a párt Martos Flórát. Neki már voltak tapasztalatai a bebörtönzöttek segítésében és megbirkózott azokkal a feladatokkal, amelyeket az elítélt kommunisták, internált ellenzéki munkások ellátása jelentett. Szélesítette a VS-szervezet hálózatát, a szimpatizálók táborát. 1927 őszétől nagy segítséget kapott munkájához, a párt VS vonalra helyezte Hámán Katót.

A kommunista párt irányításával a Vörös Segély politikai harcokat is vezetett az osztályellenség kezére került kommunisták és forradalmi érzelmű munkások érdekében. Martos Flóra irányította a VS munkáját az 1929 októberi nagy éhségsztrájk idején, s az ő vezetésével zajlott le 1930 elején — amikor a kommunista ifjúmunkások ügyét tárgyalták — a Markó utcai törvényszék előtt rendezett nagyszabású tüntetés.

Nemsokára maga Martos Flóra is a VS ellátottjainak sorába került. 1930 szeptemberében őt is letartóztatták. Semmi terhelő anyagot nem találtak nála, ezért a detektívek kínzással akartak belőle vallomást kicsikarni. Martos Flóra azonban állhatatos maradt, sem magára, sem másokra nem vallott. A bíróság tíz hónapra ítélte, amit másodfokon nyolc hónapra szállítottak le. 1931 májusában szabadult. A rendőrségi verés következményeit sokáig nem heverte ki, szabadulása után is még hosszú ideig betegeskedett, de azért újra beállott a sorba, folytatta a harcot a fasiszta rendszer ellen, mert tudta, hogy a pártnak nagy szüksége van minden párttagra.

1931 nyarán Martos Flóra néhány szakszervezet kommunista pártcsoportjának felső összekötője lett. Feladata az volt, hogy a felülről jött utasításokat továbbítsa, a végrehajtás módját, lehetőségét megbeszélje, továbbá kül- és belpolitikai tájékoztatóval segítse a frakció munkáját. Egy-egy ilyen frakció-ülés nagyon élénk volt, mert Martos Flóra nem fukarkodott a bírálattal, nem tűrt opportunista jelenségeket, sem lazaságot. Kevesen tudtak úgy lelkesedni, mint ő, a jól végzett munka láttán. A konspirációs szabályokat szigorúan betartotta. Féltő gonddal vigyázott a pártra, az elvtársakra. Soha nem felejtette el megkérdezni munkatársait, hogy nem hagytak-e otthon kompromittáló anyagot vagy nincs-e náluk ilyesmi. Pontosan végrehajtotta a kommunista párt szakszervezeti politikáját. Vezetése alatt a szakszervezeti frakció munkája megjavult, megszilárdult a fegyelem és a konspirációt is jobban betartották.

Martos Flóra szívből gyűlölte az SZDP és a szakszervezetek jobboldali vezetőit. Ezt a gyűlöletet szította munkatársaiban és környezetében is. Minden alkalmat megragadott, hogy rámutasson osztályáruló tevékenységükre. Ugyanakkor küzdött azért, hogy a kommunisták megértessék a kiábrándult munkásokkal: az opportunista vezetőség ellen a szakszervezeten belül kell küzdeni, mert kívülről soha nem lehet osztályharcossá tenni a szakszervezeteket.

1932 nyarán a rendőrség elfogta és statáriális bíróság elé állította Sallai Imrét és Fürst Sándort. A megmentésükre indított akcióban Martos Flóra emberfeletti munkát végzett. De amikor látta, hogy hiába való volt a magyar és külföldi tömegek tiltakozása, az uralkodó osztály vérbírósága végrehajtotta a halálos ítéletet, a mindig erős, bátor és bizakodó Martos Flórát elhagyta ereje. Összetörten, könnyek között feküdt otthon. Fürst Sándor vonta be Flórát a pártba, legjobb barátai közé tartozott, tanítója és munkatársa volt hosszú ideig, ezért is sújtotta le ennyire a halála. Nagy akaraterővel azonban legyőzte fájdalmát, és újra elfoglalta helyét azon a poszton, ahova a párt állította.

1935 júliusában letartóztatták és a Conti utcai hírhedt katonai börtönbe zárták. A kémelhárító pribékjei kegyetlen kínzásokkal sem tudták elismertetni vele az általuk kitalált vádakat.

Húsz hónapig ült vizsgálati fogságban. A silány, elégtelen táplálkozás miatt szinte éhhalálra ítélve, a legcsekélyebb tisztálkodási lehetőségektől elzárva — az amúgy is gyenge testalkatú Martos Flóra egészségi állapota rohamosan romlott. A tárgyalásra már hordágyon vitték. Ott azonban keményen tartotta magát, és válaszaiban logikusan bebizonyította az ellene emelt vád képtelenségét. A hadbíróság kénytelen volt felmenteni és szabadlábra helyezni.

Az illegalitás nehéz körülményei ellenére a párt külföldre szállíttatta és egy prágai szanatóriumban helyeztette el Martos Flórát. A legkiválóbb orvosok gyógyították, mindent elkövettek megmentéséért, de már nem tudtak rajta segíteni. Nagy szenvedései között is a párt és a magyar munkásmozgalom volt minden gondolata. Egyik barátnője, régi harcostársa ebben az időben emigrált külföldre és meglátogatta. A mozgalomról beszéltek, arról, hogyan kell, hogyan fognak dolgozni, ha majd ismét elfoglalhatják helyüket a magyar munkásmozgalomban. Martos Flóra így búcsúzott el tőle:

„Bárhova kerülsz is, mindig a pártért dolgozz! Soha ne feledkezz meg arról, mit jelent és mire kötelez a párttagság."

Két műtéti beavatkozással is megpróbálták megmenteni az életnek, de hiába való volt az orvosok minden törekvése. Végül már csak azon igyekeztek, hogy szenvedéseit enyhítsék, de sikertelenül. 1938. december 31-én egyik hűséges barátja és elvtársa reszkető kezekkel írta Prágából e megrendítő sorokat:

„Ezt a levelet már nem a mi drága betegünk diktálja. Szegény Flóránk tegnap este fél 7 óta nincs többé az élők között . . .

. . . Még az utolsó időben is éppoly lelkesen, élénken beszélgetett mindenről, mint azelőtt. Mindvégig hű volt az eszméhez, amelynek élt, és mindvégig hű volt önmagához abban, hogy amit mondott, amit tett, egész szívvel, egész lélekkel tette, mondotta . . ."

HUMHÁL LÁSZLÓ

Apja asztalos volt, szervezett munkás. Anyját a proletárdiktatúra idején bizalminak választották, ezért a tanácshatalom leverése után elszakították négy gyermekétől és a zalaegerszegi internálótáborba zárták egy évre. Ezzel azonban nem tudták megfélemlíteni, és érzelmei sem változtak. Kiszabadulása után menedéket adott üldözött kommunistáknak. Hámán Kató is rejtőzött nála több alkalommal. Gyermekeit továbbra is szocialista szellemben nevelte.

Humhál László elvégezte a négy polgárit, majd egy ideig kifutóskodott. Ezután szakmát tanult: három évig volt cipőfelsőrész-készítő tanonc. Tanoncideje az ellenforradalom tobzódásának és a burzsoázia győzelmének kezdeti szakaszával esett egybe. A műhelyben dolgoztak kommunista és baloldali gondolkozású munkások is, akik nemcsak a szakmára tanították az inasokat, hanem politikai szempontból is nevelték őket.

A fehérterror kegyetlenkedése csak ideig-óráig bénította meg az öntudatos dolgozókat. A munkások mind gyakrabban nyúltak a proletariátus fegyveréhez, a sztrájkhoz, hogy a bércsökkentés és az infláció okozta életszínvonal-süllyedés ellen védekezzenek.

A gazdasági és politikai követelések mellett elszántan küzdöttek szervezeteik megvédéséért. Megjelentek az illegális kommunista párt röpiratai és ebből bátorságot merítve, a munkásosztály megkezdte tevékenységét a különböző tömegszervezetekben. Így a munkás kulturális egyesületek is fejlődésnek indultak.

Felszabadulása után Humhál László belépett a bőrösszakszervezetbe, majd tagja lett a Munkás Testedző Egyesületnek. Tornászott és túrákra járt. Részt vett minden munkásmegmozdulásban: bérmozgalomban, gyűlésen és kulturális összejövetelen egyaránt.

Az MTE kommunistái folytatták Humhál László politikai nevelését.

A mindig vidám, mosolygó fiú 1926-ban már egyik legtevékenyebb tagja volt a bőrösszakszervezet ifi-csoportjának. Beiratkozott egy eszperantótanfolyamra, rövid idő alatt megtanulta a nyelvet, és külföldi munkásokkal levelezett.

1928 elején bevonták az illegális mozgalomba. Humhál László büszke volt arra, hogy tagja lehet a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségének. Tudta, hogy ez nagy felelősséggel jár, és áldozatokat követel, de örömmel vállalta, és arra törekedett, hogy méltó legyen a KIMSZ-tagságra. Rövidesen titkára lett az egyik sejtnek, később pedig sajtó

elosztó. Ennél a munkánál igen fontos volt a pontosság és az éberség. A konspirációs szabályokat sohasem tévesztette szem elől, és munkatársaitól is megkövetelte azok betartását.

1929 márciusában, a Tanácsköztársaság tizedik évfordulója előtt Humhál László kezdeményezésére a szokásos vasárnapi túráról visszatérő egyik ifjúmunkás-csoport a Markó utcai ügyészség előtt parázs tüntetést rendezett. Beverték az ablakokat, éltették a proletárdiktatúrát, s azután elvegyültek az utca forgatagában. A riadóautón odaérkező rendőrök már csak a földön heverő üvegcserepeket találták — elfogniuk senkit sem sikerült.

1929 augusztusában nagy eseménye zajlott le az európai munkássportnak: Nürnbergben spartakiádot, nemzetközi munkássport ünnepséget rendeztek. Az MTE is részt vett az ünnepségen. Humhál László az atléták között képviselte a magyar munkássportolókat. A találkozó mély benyomást tett a részvevőkre. Humhál László is nagy lelkesedéssel tért haza. Itthon nehéz feladatok várták. Az uralkodó osztály újabb támadásokat indított a magyar munkásság ellen. Egymás után fogták el a kommunistákat és a vallatásnál borzalmasan megkínozták őket. A börtönben megvonták tőlük azokat a jogokat, amelyeket a törvény megadott a politikai foglyoknak. Tiltakozásul a párt a Vörös Segély révén megszervezte az ország összes börtöneiben a kommunisták éhségsztrájkját. Ebben minden politikai fogoly részt vett. A váci fegyházban az éhségsztrájk során meggyilkolták Lőwy Sándort, akinek a mesterséges táplálás közben az orvos a gumicsövet nem a nyelő-, hanem a légzőcsövébe dugta.

Lőwy Sándort a fegyházigazgatóság október 30-án szándékozta eltemetni. Humhál László kérte a KIMSZ Központi Bizottságát, hogy a KIMSZ volt titkárát ő búcsúztathassa — bár tudta, hogy ez nem marad majd következmények nélkül. A Vörös Segély is demonstratív kommunista temetést akart rendezni.

A zord októberi délelőtt a váci temetőben egy 50—60 főből álló kis csoport vette körül Lőwy Sándor koporsóját, hogy búcsút vegyen az ifjú harcostól. Ökölbe szorított kézzel, mélységes fájdalommal álltak ott némán, mozdulatlanul. Amikor a temetésre érkezett kommunisták megásták a sírt, Humhál László a koporsóhoz lépett és beszélni kezdett.

— Elvtársak! Amikor mi temetünk, nem siránkozva ígérgetünk elhalt bajtársunknak. Az osztálynak, a pártnak teszünk ígéretet meggyilkolt elvtársunk koporsójánál . . .

Ekkor a csoportba lopakodott detektívek megragadták és el akarták hallgattatni. De ő kiszabadította magát és folytatta :

— ... hogy nem felejtünk, és megbosszuljuk elvtársainkat! ... — Ekkor hárman ragadták meg Humhál Lászlót, és a földre teperték.

A jelenlevőket megdöbbentette ez a kegyeletsértő brutalitás, pillanatokig szinte megdermedve álltak. Ezalatt a drámai temetési szertartás folytatódott. A földön dulakodó Humhál helyére egy másik KIMSZ-tag, Perlusz József lépett és folytatta a búcsúbeszédet.

De ő sem beszélhetett soká, őt is megragadták a detektívek, dulakodtak vele és leteperték. Ekkorra már a többiek is magukhoz tértek a meglepetéstől és követ, ásót ragadtak. Humhál is talpra ugrott. Haja kócos, ruhája zilált volt, szája szögletén vér szivárgott. Hangja túlharsogta a lármát:

— És tizedelhetik sorainkat, jöhet ellenünk a gyilkosok falkája, az eszmét megölni nem tudják! A világ egyhatodán épül a szocializmus! Lőwy Sándor és a többi mártír nem halt meg hiába ...

Hirtelen éles vezényszó harsant fel:

— Kardélre velük!

A sírkövek mögül, a sírok közül rendőrök rohantak kivont karddal az elvtársukat temető fiatal kommunistákra. A fegyveres túlerő győzött. Körülfogták a csoportot és bekísérték a váci kapitányságra, onnan Budapestre, a főkapitányság politikai osztályára. Humhál László és Perlusz József ellen eljárás indult. Négy-négy hónapra ítélték őket.

Kiszabadulása után Humhál László ismét bekapcsolódott a mozgalomba. 1930 nyarán tartották meg a Bécs körüli hegyekben a KIMSZ II. kongresszusát, amelynek Humhál László is egyik küldötte volt. Utána a párt elküldte Moszkvába tanulni, hogy a marxista elméletet alaposan elsajátítsa. Közben új szakmát is tanult: szerszámkészítő lett.

A Szovjetunióban megbetegedett. A Krímbe küldték gyógykezelésre. Amikor teljesen felépült, 1936 nyarán, visszatért Magyarországra. Ebben az időben tört ki a spanyol polgárháború. Humhál László az elsők között volt Magyarországon, akik siettek fegyvert ragadni a spanyol nép szabadságának védelmére.

Humhál László a veszélyes felderítő feladatokra is vállalkozott. Bátor magatartása a zászlóaljban és az egész brigádban elismerést keltett.

1936 november elején egy támadás alkalmával súlyos fejlövést kapott, és rövid idő múlva a kórházban meghalt.

Mikor halálának híre eljutott Magyarországra, sejtüléseken, túrákon emlékeztek meg róla elvtársai, barátai. Mély fájdalommal szívükben gyászolták Humhál Lászlót, a Nemzetközi Brigád bátor harcosát, aki életét adta a spanyol nép szabadságáért.

TARR IMRE

Földműves családból származott. Szülei nagy áldozatokat hoztak, hogy fiukat taníttassák, de anyagi erejükből csak négy polgárira futotta. Tarr Imre ezután dolgozni ment. Pécsett a vasúton kisegítő munkásként kereste kenyerét, később alkalmazták mint az állomás szertárosát.

Már fiatal korában érdekelték a politikai kérdések. Bejárt a munkásotthonba, előadásokat, vitákat hallgatott, és sokat olvasott. 17 éves volt, amikor bekapcsolódott az antimilitarista mozgalomba. Mindezt természetesen titokban, mert a burzsoá állam elbocsátás terhe mellett megtiltotta alkalmazottainak a szervezkedést, a munkásmozgalomban való részvételt.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására a vasúti munkások is nyíltan szervezkedtek gazdasági helyzetük megjavításáért és politikai jogaikért. Ekkor már Tarr Imre Pécsett a fiatal agitátorok közé tartozott.

A fegyverszüneti egyezmény demarkációs vonala Baranyát elvágta az anyaországtól. A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása után sokan — főleg kommunisták és fiatalok — átszöktek a demarkációs vonalon Magyarországra. Közöttük volt Tarr Imre is.

Budapestre jött, és az ifjúmunkás-mozgalomban tevékenykedett, majd amikor megindult a Vörös Hadsereg szervezése, ő is belépett a magyar proletariátus hadseregébe.

A proletárdiktatúra leverése után bujdosni kényszerült, hogy ne kerüljön az ellenforradalmárok kezébe. Haza akart jutni Pécsre. Gyalogosan, éjszaka indult útnak. Kertek alján, dűlőutakon osont. Sikerült átjutnia a demarkációs vonalon, és minden baj nélkül megérkezett Pécsre. A „Munkás" című kommunista lapnál kapott állást.

Baranyát még mindig a jugoszláv hadsereg tartotta megszállva. A pécsi bányák miatt szerették volna a megyét Jugoszláviához csatolni, és ezért jól bántak a magyarokkal. A munkásmozgalmat nem üldözték, a kommunista párt is legálisan működött Magyar Párt néven.

Tarr Imre nagy buzgalommal folytatta munkáját az ifjúmunkások között. Szerette volna kiterjeszteni a mozgalmat az egész megyére, de ehhez kevés embere volt. A bécsi magyar kommunista emigráció sietett segítségére és több fiatal kommunistát Pécsre küldött a mozgalom erősítésére.

1920-ban tartották meg Pécsett a Szocialista Ifjúmunkás Szövetség (SZISZ) baranyai szervezetének alakuló kongresszusát. A megye egész területéről, községekből, városokból elküldték képviselőiket a fiatalok. A kongresszus ünnepélyes és lelkes volt. A vidéki fiatalok csatlakoztak az ifjúmunkás-szövetséghez, amelynek pár hónap múlva már öt csoportja működött a megyében. A pécsi szervezet titkára Tarr Imre lett.

1921 május elseje megünneplését a megszálló hatóságok csak zászlók és dekorációk nélkül engedélyezték. Az SZDP vezetősége ki is hirdette ezt a tilalmat. A munkásotthonból nagy tömeg indult el fegyelmezett sorokban. Alig mentek azonban pár száz métert, már vörös zászlóerdő lobogott a tömeg feje fölött a verőfényes májusi napsütésben. A fiatalok ugyanis nem tudták elképzelni május elsejét vörös zászlók nélkül, és amikor a megfigyelők eltávoztak, előhúzták a kabátjuk alá rejtett zászlókat. Így vonultak ki a Tettyére, ahol az ünnepséget tartották. Tarr Imrét még délután elfogták, a vezetőség többi tagját pedig este tartóztatták le. Éjfél felé nagy zajra figyeltek fel a bebörtönzött fiatalok, majd futó lépéseket hallottak. Az őrök nyitogatták izgatottan a zárkákat és siettették az ifiket, hogy menjenek haza, mert szabadlábra helyezték őket.

Kiléptek a fogház kapuján, de nem bírtak tovább menni. Az utca feketéllett a tömegtől. Amint ugyanis híre ment, hogy a SZISZ vezetőségét letartóztatták, a fiatalok szétszaladtak a közeli bányatelepekre és mozgósították a bányászokat. Ezek vonultak csákányokkal a börtön elé, azzal az elhatározással, hogy szétverik a börtönt, ha a SZISZ vezetőségét nem bocsátják szabadon.

Ez a „rabszabadítás" nagy diadala volt a munkásszolidaritásnak. Tarr Imre ezt soha nem felejtette el, és mindig példaként emlegette.

Amikor a békeszerződés értelmében az antant visszaadta Baranyát Magyarországnak, és a jugoszláv hadsereg 1921. augusztus 1-én kivonult onnan, a magyar kommunisták is elhagyták a megyét, külföldre emigráltak. Tarr Imre Ausztriába, Bécsbe utazott.

1921 őszén kezdődött Bécsben a magyar kommunista emigráció első propaganda-iskolája, amelyen Tarr Imre is részt vett. Hallgatta Landler Jenő, Alpári Gyula, Sallai Imre előadásait.

A propaganda-tanfolyam elvégzése után Tarr Imre illegálisan hazatért Magyarországra. Budapesten és Győrött dolgozott az ifjúmunkás-mozgalomban. Csaknem két évig végezte ezt a munkát nagyon ügyesen és óvatosan. 1923. augusztus 4-én azonban besúgás következtében Győrött a rendőrség rajtaütött az illegális mozgalom irányítóin. Néhánynak közülük sikerült elmenekülnie, de 22 ifjúmunkást elfogtak, közöttük

Tarr Imrét is. Brutálisan megkínozták valamennyit. Tarr Imre helyzetét súlyosbította a Baranyában, a jugoszláv megszállás idején folytatott tevékenysége, és három évi börtönre ítélték.

Kiszabadulása után előbb Ausztriába, majd Németországba, onnan pedig — 1926-ban — Franciaországba vándorolt. Politikai tevékenysége miatt azonban hamarosan kiutasították. Belgiumba költözött, de ott nem tudott elhelyezkedni, s ezért illegálisan visszatért Párizsba. Újra a magyar emigrációs csoportban működött: fáradhatatlanul szervezett, agitált. Franciaországnak azokat a vidékeit járta, ahol tömegesen dolgoztak magyar munkások, főleg bányászok. Előadásokat tartott, gyűlések politikai szónoka volt.

Mint adminisztrátor dolgozott a Párizsban megjelenő „Szabad Szó" című magyar nyelvű lapnál, később tagja lett a szerkesztő bizottságnak is.

Tarr Imrét lelkes, szívós és lankadatlan munkájáért 1930-ban beválasztották a Kommunisták Franciaországi Pártja magyar nyelvű osztályának vezetőségébe. Ez a vezetőség nemcsak a kivándorolt magyarok közötti szervező és politikai tevékenységet tartotta feladatának, hanem a magyarországi forradalmi mozgalmat is támogatta: pénzt gyűjtött a politikai bebörtönzöttek és sztrájkoló munkások megsegítésére. Gyűléseken, száz és száz aláírással ellátott levelekben tiltakoztak a kommunisták kínzása és statáriális bíróság elé állítása miatt. Tarr Imre nagy érdemeket szerzett abban, hogy Franciaország különböző vidékein élő magyar munkások tömegesen vettek részt a Sallai Imre és Fürst Sándor megmentéséért szervezett akciókban.

1936-ban, a spanyol polgárháború kitörésekor tagja volt annak a szervnek, amely a magyar internacionalisták spanyolországi útját szervezte. Nehéz és felelősségteljes munka volt ez, éjt nappallá téve fáradoztak, hogy feladatukat kifogástalanul elvégezzék. Amikor ez a munka befejezéshez közeledett, Tarr Imre maga is útra kelt egy csoporttal.

Spanyolországban a XIII. brigád Csapajevről elnevezett zászlóaljába osztották be. Harcolt a teruelli, a malagai és a córdobai fronton. Azután a magyar zászlóalj politikai megbízottja lett. Június 12-én nagy ütközet alakult ki Huesca körül. Tarr Imre az első sorokban küzdött Franco fasisztái ellen. Ott érte őt az ellenség golyója . . .

A zászlóalj „Előre" című újsága június 15-én adta hírül Tarr Imre halálát, s hosszú gyászjelentésben méltatta Tarr Imre érdemeit. Fájdalommal búcsúzott a kiváló harcostól a Kommunisták Franciaországi Pártja magyar nyelvű bizottsága is a „Szabad Szó" július 10-i számában.

ZALKA MÁTÉ

Zalka Máté húsz esztendőn keresztül, élete utolsó pillanatáig fegyverrel és tollal szolgálta a dolgozó milliók szabadságharcát. Nevét, hősi tetteit már akkor ismerték a világ szabadságszerető népei, amikor Magyarországon még alig tudtunk róla valamit.

Zalka Mátét kora ifjúságától kezdve forró hazafias érzelmek fűtötték. Legkedvesebb olvasmánya a szabadságharcok története, eszményképe Petőfi volt.

Amikor orosz vagy spanyol földön harcolt az imperialista elnyomók ellen, lelkesedését az fűtötte, hogy harcával a magyar dolgozó nép láncait is lazítja, börtönfalát is bontja. Népe felszabadulásának ügyét szolgálta tollával is: ízes, színes nyelven borús vagy derűs hangon, nagy szeretettel mutatta be a szegényparasztot vagy az egyszerű bakát.

Heten voltak testvérek, s bár ő volt a legfiatalabb, nem nagyon kényeztették. Elemi iskoláit Matolcson, középiskoláit Mátészalkán végezte és Szatmáron érettségizett. Érettségi után — Petőfi példájára — felcsapott vándorszínésznek. De nem sokáig állhatott Thália szolgálatában, mert 1914. augusztus 1-én kitört a világháború — Zalka Máté önként jelentkezett katonának abban a hitben, hogy hazáját kell megvédenie. Kiképzése után mint hadapródőrmester előbb az orosz, majd az olasz harctérre került. 1916 tavaszán ismét az orosz frontra vezényelték. Pár hónap múlva súlyosan megsebesülve hadifogságba esett. Felgyógyulása után a habarovszki, majd a Krasznaja Recska-i fogolytáborba szállították.

A hadifogoly-táborok tiszti lakói unalmukat egésznapos kártyázással, színielőadások rendezésével igyekeztek elűzni. Zalka Máté reggeltől estig írt. Elbeszélései a tábor kézzel írott szépirodalmi lapjában, a „Szibériai Újság"-ban jelentek meg. Tagja volt a színjátszó csoportnak is.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme nagy változást hozott a hadifoglyok életébe is. A közeli városokból bolsevik agitátorok mentek a fogolytáborokba és tolmácsok segítségével politikai felvilágosító előadásokat tartottak. A szovjet kormány utasítására a táborparancsnokság érvénytelenítette a hadifoglyok mozgását korlátozó rendeleteket. Bejárhattak a városba, és így kapcsolatba kerültek a nagy lendülettel szélesedő forradalmi mozgalommal. A forradalom hatására a mozgási tilalom szigorán enyhítettek ugyan, de a megbuktatott rendszer tisztviselői egyebekben igyekeztek fenntartani a régi rendet.

A szovjet kormány 1918 tavaszán haza akarta küldeni a hadifoglyokat. A Krasznaja Recska-i tábor lakóit is vonatra ültették, és elindították nyugat felé. Minden akadály nélkül utaztak sok ezer kilométert, elhagyták Szibériát, túljutottak az Urálon, elértek Ufáig. Ott három napig vesztegeltek, azután visszaindították őket, mert az ellenforradalmi felkelés miatt a vonat nem folytathatta útját. De a foglyokat már nem vitték vissza Távol-Keletre, hanem közelebb, Novoszibirszkben helyezték el egy fogolytáborban, ahol szigorúan őrizték őket. Itt már az ellenforradalomhoz csatlakozott cseh csapatok vették át a felügyeletet.

1918 végén a novoszibirszki hadifoglyokat áttelepítették Krasznojarszkba. Ott már más viszonyokat találtak : élelmes vállalkozók műhelyeket rendeztek be a tábor területén, és ezekben hadifoglyokat dolgoztattak. A tiszti és legénységi tábort elválasztó kerítést lebontották. Zalka Máté életében ekkor következett be az éles fordulat. Közelebb került a legénységi barakk lakóihoz, összebarátkozott velük. Megismerkedett szervezett munkásokkal is. Tőlük hallott először a magyar munkásmozgalom harcairól, a marxizmusról. Nagy érdeklődéssel hallgatta az ilyen beszélgetéseket, sokat tanult belőlük, de tanult az egyszerű munkás, kubikos és paraszt közlegényektől is. Bár falun nőtt fel, valójában ekkor ismerte meg a falusi ember gondjait, gondolkozását, érzésvilágát.

A forradalom erjesztő hatása érezhető volt mind a tisztek, mind a legénység között. A tiszti táborban is alakultak titokban marxista körök Ludwig Kálmán zászlós és Dukesz Artur hadapród vezetésével. Zalka Máté is részt vett az egyik körben. Addigi gyér ismeretei egyre bővültek. Később a csehek megtudták, hogy bolsevik propaganda folyik a tiszti barakkokban. Összefogdosták a kör vezetőit és tagjait s kivégezték őket. Zalka Máté egy csoport erdőirtásra induló munkáshoz csatlakozott, és így sikerült megmenekülnie. Az erdőben leütötték a kísérő őröket, maguk pedig partizáncsoportot alakítva, Zalka Máté vezetésével harcoltak az ellenforradalmi bandák ellen.

1919 vége felé a Vörös Hadsereg ezen a vidéken üldözte a menekülő Kolcsak fehér csapatait. Zalka partizánjaival együtt csatlakozott a forradalmi sereghez.

1920 első napjaiban vörös csapatok megközelítették Krasznojarszkot. Ekkor a város munkássága a hadifoglyok támogatásával kiűzte a fehéreket a városból. Ez a győzelem nagy önbizalmat öntött a felszabadult lakosságba. Megtámadták a menekülő kolcsakistákat és a fehérek két tűz közé szorítva, megadták magukat. Húszezernél több ellenforradalmár tette le a fegyvert. 1920. január 6-án megérkezett Krasznojarszkba

a Vörös Hadsereg. A bolsevikok haladéktalanul megalakították a pártszervezetet és létrehozták a városi tanácsot. A hadifoglyokból megalakult az I. nemzetközi lövészezred. Parancsnoka Dima osztrák hadnagy, zászlóaljparancsnok Varga István, az első század parancsnoka Zalka Máté lett.

Amikor Kolcsak megkezdte visszavonulását, Oroszország aranykészletét, amelyet a kazányi Állami Bankban őriztek, elrabolta, és vitte magával Szibériába. A Vörös Hadsereg győzelmes előnyomulása azonban megakadályozta, hogy elrabolják az orosz nép vagyonát. Krasznojarszktól nem messze északra, Acsinszk helységnél a Vörös Hadseregnek sikerült visszavennie a mérhetetlen kincset és útnak indítani Kazányba. Az „aranyvonatot" az I. nemzetközi lövészezredre bízták. Egy század a vonaton utazott megerősített fegyverzettel, az ezred pedig másik vonaton néhány kilométernyi távolságban haladt utána. Május elsején a vonat megérkezett Kazányba, és a szovjet állam vagyonát biztonságba helyezték. Zalka Máté is az aranyvonat kíséretéhez tartozott.

Ezután a lengyel fehér csapatok ellen harcoló Vorosilov hadseregéhez került Ukrajnába. 1920 nyarán részt vett Kijev felszabadításában. Itt tanúsított magatartásáért a Vörös Zászló-renddel tüntették ki.

Zalkát ezután Frunze hadseregéhez vezényelték a déli frontra.

Frunze vezette a Krím felszabadításáért folyó hadműveleteket. A Krímet Wrangel tartotta megszállva. A félszigetet a szárazföld felőli keskeny földszoros, az erőddé kiépített Perekop, a „bevehetetlen bástya" védte. A tengeren is Wrangel hajói voltak az urak.

Alapos felderítő munka után, pontosan kidolgozott terv szerint, amelyben minden katonának megvolt a maga feladata, indultak Perekop ostromára a vörös csapatok. Apály idején, éjjel, derékig vízben gázolva, négy órás nehéz utat tettek meg, és észrevétlenül kerültek a fehérek hátába. Kemény, elkeseredett harc után, 1920 novemberében a Krímfélszigetet Szevasztopol erődjével együtt elfoglalta a Vörös Hadsereg. Zalka Máté olyan hősiességet tanúsított ezekben a harcokban, hogy másodszor is megkapta a Vörös Zászló-rendet.

Szevasztopol felszabadításának 15. évfordulóján a Krímet felszabadító hősökről — közöttük Zalka Mátéról is — megemlékezett a szovjet kormány és a Vörös Hadsereg parancsnoksága. Képe ott függ a Vörös Flotta házának dísztermében, Frunze képe mellett.

A polgárháború befejeztével Zalka Máté Moszkvában telepedett le. Megszerette a Szovjetuniót, ahol a cári uralom idején elnyomott milliók szabadon élhettek, és ahol ő is más emberré formálódott. Eddig fegy-

verrel szolgálta a nép ügyét, ezután tollal akarta szolgálni. Írt novellákat, elbeszéléseket, regényt. Írásaiban feldolgozta hét esztendős háborús élményeit. Nagyon népszerű lett „Doberdó" című regénye.

Zalka Máté érzéseiben soha nem szakadt el hazájától, szülőföldjétől, de nem térhetett vissza Magyarországra, ahol diadalmaskodott az ellenforradalom. Rendíthetetlenül hitt abban, hogy a magyar nép újra követni fogja az orosz proletariátus példáját, és minden vágya az volt, hogy Magyarországon lehessen, amikor a nagybirtokot felosztják a nincstelen parasztok között. Ha erről beszélt, nem mulasztotta el megjegyezni: „A földet úgy kell felosztani, hogy az uraknak csak a temetőben jusson belőle."

Zalka Máté utolsó művében — egy ötkötetes regényben, amelyet nem fejezett be — saját élettörténetét dolgozta fel. Az ötödik kötet címe: „A bolygók visszatérnek." A bolygó ő maga, aki visszatér hazájába, a felszabadult Magyarországra.

1936. július 18-án a spanyol reakció Franco tábornok vezetésével, német és olasz fasiszták segítségével támadást indított Spanyolország demokratikus kormánya és népe ellen. Zalka Mátét Ukrajnában, Belikij faluban érte ez a hír. Többé nem volt nyugta. A szovjet kormánytól engedélyt kért és kapott, hogy részt vehessen a spanyol nép szabadságharcában.

1936. október 15-én elbúcsúzott feleségétől és kisleányától, majd elindult a Pireneusok felé. A világ minden részéből sereglettek a dolgozó nép legjobb fiai, hogy segítsenek a spanyol népnek.

Zalka Máté ekkor vette fel a Lukács Pál nevet. A spanyol kormány a Nemzetközi Brigádok megszervezését bízta rá, és az egyik brigád parancsnokává nevezte ki.

Zalka Máté — Lukács tábornok — rövid idő alatt megszervezte és harcképessé tette az „ezernyelvű, egyszívű brigád"-ot, amelyben nemzetiségek szerint századokba és zászlóaljakba osztották be az önkénteseket.

Lukács tábornok nevét csakhamar megismerték a Nemzetközi Brigád katonái, az egész spanyol nép, de megismerte az ellenség is. Gondosan kidolgozott haditervei a támadás és védekezés taktikájának alapos ismeretéről tanúskodtak. A túlerőben levő fasisztákkal szemben a Nemzetközi Brigád sokáig megvédte Madridot. Írók örökítették meg, költők foglalták versbe a brigád hőstetteit, s az egész világon énekelték a proletárok a gyújtó hatású „Madridi indulót".

Lukács tábornok szerette katonáit, bajtársait. Első levelében így írt róluk feleségének:

„. . . Én már egy hónap óta egy tizenegy nemzetiségből álló brigádnak a parancsnoka vagyok. A brigád alakulatai az egész világ önkénteseiből állanak. Magas eszmeiségű, határozott és magukat nem kímélő emberek. Ilyen katonákkal és parancsnokokkal nemcsak harcolni, hanem győzni is lehet . . ."

A fegyverforgatáson és haditudományon kívül hazaszeretetre is tanította katonáit. Kifejlesztette bennük a forradalmárokra jellemző szívósságot, törhetetlen akaraterőt, a kitűzött cél elérésébe vetett határtalan bizalmat. Maga is rendíthetetlenül hitt a győzelemben.

„. . . Visszatérek, de még nem tudom mikor. A feladatot még nem teljesítettük. Én a zászlót végig fogom tartani, hiszen én abból az országból jöttem, amelyik előtt még az átkozott ellenség is meghajlik . . .

Arra kérlek téged, hidd, hogy mi feltétlenül találkozunk, hogy én megjövök . . ." — írta feleségének.

De nem így történt. Egy héttel a levél megírása után, 1937. június 11-én harc közben életét vesztette. Koporsóját a Spanyol Köztársaság zászlóival borították be. A ravatalnál díszőrséget álltak a kormány tagjai, a Nemzetközi Brigád parancsnokai és a magyar önkéntesek . . .

Zalka Máté nagy utat tett meg a kis magyar falutól, Matolcstól Doberdón, Szibérián keresztül a Pireneusokig. De még nagyobb volt az az út, amelyet Zalka Máté, cs. és kir. hadapródőrmester megtett, míg Lukács tábornokká lett. A szocializmus világot átformáló ereje, Marx és Lenin tanítása kovácsolta a nacionalista hadapródőrmestert a nemzetközi munkásosztály hős katonájává.

Halála után a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottsága Zalka Máté érdemeit méltató megemlékezését ezzel fejezte be:

„A magyar nép büszke Zalka Mátéra, a spanyol néphadsereg generálisára, mint ahogyan büszke volt mindig az 1848-as forradalom azon hőseire, akik később az amerikai, az olasz nép szabadságharcaiban ontották vérüket. Lukács Pál tábornok a Bemek, Türr Istvánok fajtájából való volt. Emléke a magyar munkások és parasztok százezreiben lesz örökké eleven."*

* Dolgozók Lapja, 1937 július. 67. old.

HEVESI ÁKOS

Kora ifjúságától a föld szerelmese volt. A frissen szántott föld szaga, a zöld rétek, a ringó búzatáblák nélkül nem tudta elképzelni életét. Szabad idejében sokat sétált a határban a dűlőutakon s barázdák között, figyelte a vetés fejlődését, nézte a szántó, vető vagy arató parasztokat, és el-elbeszélgetett velük. Olykor átvette tőlük az ekeszarvát vagy a kaszát, megpróbált szántani és rendet vágni. — Úgy illik a kezébe, mintha parasztnak született volna — mondogatták róla ilyenkor.

Arra nem gondolhatott, hogy valamikor saját földjén szánthat-vethet, hiszen apja, a nagy műveltségű vidéki orvos csak betegeinek élt, jövedelmét orvostudományi búvárkodása és az ő iskoláztatása emésztette fel. Gondosan nevelte fiát, fejlesztette annak korán megmutatkozó kiváló képességeit, hogy előkelő helyet foglalhasson majd el a polgári életben. De a fiatal Hevesi nem vágyott a nagyváros forgatagába. Amikor középiskoláit kitűnően elvégezte, megmondta apjának, hogy gazdász akar lenni. Hevesi doktor nem ellenezte fia szándékát, továbbra is ellátta mindennel, hogy gondtalanul folytathassa tanulmányait.

Hevesi Ákos beiratkozott a kolozsmonostori gazdasági főiskolára. Nyelveket tanult, mert külföldre készült, hogy más országok fejlettebb mezőgazdaságát ne csak könyvből, hanem a gyakorlatban is megismerje.

A gazdasági főiskolát színjeles bizonyítvánnyal hagyta el. Azután — ahogyan már régóta tervezte — külföldi tanulmányútra indult. Bejárta Németországot, és ott megismerkedett a szocialista tanokkal. Nagy érdeklődéssel fordult a természet- és társadalomtudományok felé. Szakismereteit is gyarapította, és gazdag tapasztalatokkal tért haza. Külföldi útjáról visszatérve belépett a szociáldemokrata pártba.

Nem sokkal később vezető állást kapott egy nagybirtokon. Hevesi Ákost itt hamarosan keserű családás érte. Rádöbbent, hogy őt nem magasabb fokú mezőgazdasági termelés bevezetésére, hanem hajcsárnak alkalmazták. Mindinkább felismerte, hogy minden tudása és képessége ellenére sem egyéb, mint első végrehajtója a földesúr akaratának. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a földesúr helyett őt gyűlölik meg a béresek, aratók, napszámosok.

Pedig Hevesi Ákos együttérzett a nyomorgó uradalmi cselédekkel, a kiszolgáltatott, nincstelen parasztokkal. Súlyos teherként nehezedett

rá az a tudat, hogy nem változtathat sorsukon. De amennyire módjában állt, megpróbált segíteni rajtuk. Gondja volt arra, hogy a kommenciót ne avas szalonnában, kukacos húsban, dohos lisztben adják ki, amint az általában szokásos volt. Így történt meg az a ritka eset, hogy Hevesi intézőt nem kerülte el messzire a cselédség, nem állott remegve előtte, hanem becsülte emberséges magatartásáért.

1914 nyarán, az első imperialista háború kitörésekor az ő korosztályát és ezredét az elsők között mozgósították, de a fontos és sürgős mezőgazdasági munkákra való tekintettel a birtok tulajdonosának közbenjárására felmentették.

1916-ban Hevesi Ákosnak nézeteltérése támadt munkaadójával, és a következő behívásoknál már nem volt „nélkülözhetetlen" a birtokon. Bevonult katonának, és két évet töltött a harctéren, előbb az orosz, majd az olasz fronton. 1918 októberében szabadságot kapott, és hazament Erdélybe családjához. Közben kitört Magyarországon is a polgári forradalom, a frontok felbomlottak.

Hevesi Ákos csak rövid ideig maradt otthon, november közepén Budapestre utazott, mert vonzották a forradalmi események. Belépett a Földmunkások és Kisgazdák Szövetségébe, és itt éles harcot kezdett a Buza Barna-féle földreformtervezet ellen.* Hevesi Ákos a termelőszövetkezeteknek volt meggyőződéses híve. Vezető szerepet vitt a gazdatiszt-szakszervezet megalakításában, majd annak titkára lett.

Hamarosan felismerte, hogy a szociáldemokrata párt jobboldali vezetői rosszul politizálnak, otthagyta az SZDP-t és belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. Hamburger Jenő — aki abban az időben földművelésügyi államtitkár volt, és képzett mezőgazdászokat keresett — maga mellé vette munkatársnak, és megbízta a mezőgazdasági termelőszövetkezetek megalakítási tervének kidolgozásával. Hevesi Ákos rövid idő alatt elkészült a feladattal. A Tanácsköztársaság kikiáltása után az ő terve alapján hozták létre a mezőgazdasági termelőszövetkezeteket a Dunántúlon. Ekkor bízták meg Hevesi Ákost a Földművelésügyi Népbiztosság szövetkezeti osztályának vezetésével.

Amikor az imperialista csapatok támadást indítottak a magyar tanácshatalom ellen, a hadtestparancsnokká kinevezett Hamburger Jenővel együtt május 9-én Hevesi Ákos is bevonult a székesfehérvári

* Buza Barna a polgári demokratikus kormány földművelésügyi minisztere volt. Földreform-javaslatának lényege az 500, illetve 200 holdnál nagyobb területek kártérítéses kisajátítása. (Az 1919. évi törvények gyűjteménye. XVIII. Néptörvény. 84—143. old.)

gyalogezredhez. Rövidesen kinevezték városparancsnokká, és megbízták a hadműveleti területté nyilvánított Fejér megye felügyeletével. Hevesi Ákos részt vett a megyében kitört ellenforradalom leverésében, majd visszahívták Budapestre, és előbbi munkakörében dolgozott a kommün leveréséig.

1919. augusztus 22-én letartóztatták. Borzalmasan megkínozták, majd az egy évig húzódó vizsgálat után, 1920. szeptember 24-én tíz évi fegyházra ítélték. Ebből két évet töltött le, amikor a szovjet kormány őt is kimentette a Horthy-fasizmus börtönéből. 1922-ben érkezett meg egy fogolycsere-szállítmánnyal a szovjet dolgozók szabad hazájába.

Itt végre korlátlan lehetőségek nyíltak meg Hevesi Ákos előtt, hogy elsajátítsa a lenini elméletet, és szaktudását a legmagasabb fokra fejlessze. Tanulmányozta az agrárkérdést, és az új szakemberek nevelésével is foglalkozott. Hosszú ideig tevékenykedett a Parasztinternacionáléban, és mint annak tagja sokat járt külföldön. Munkatársa lett a Nemzetközi Agrártudományi Intézetnek is. Szilárd jellemű, egyenes gondolkozású, elvhű ember volt. Hála és szeretet fűzte a Szovjetunióhoz, és ezt fáradhatatlan munkájával juttatta kifejezésre.

Amikor 1936 nyarán Franco tábornok fasisztáival megtámadta a demokratikus Spanyolországot, Hevesi Ákos is jelentkezett, hogy részt vegyen a spanyol nép szabadságharcában. 1937-ben már ott küzdött — Niebuhr Pál néven — a Nemzetközi Brigád magyar zászlóaljában. Ő lett a zászlóalj parancsoka. A katonás rend és fegyelem megtestesítője volt.

1937. június 12-én Észak-Spanyolországban, a Huesca város közelében levő Chimillas falunál vezette rohamra zászlóalját. A harcban súlyosan megsebesült. A győzelmes ütközet után hiába keresték holttestét, nem találták meg a csatatéren.

Hevesi Ákos tudását, erejét, élete legjavát adta a proletariátus szebb jövőjéért. Nemcsak munkával, hanem fegyverrel is harcolt a kizsákmányoló, népelnyomó kapitalista rendszer ellen. Neve fényes betűkkel van beírva a fasizmussal szembeszálló szabadságszerető népek történelmébe. Emlékét hűen őrizzük, mint ahogyan őrzik szerte a világon a Nemzetközi Brigád életben maradt hősei.

SEBES GYÖRGY

Szeghalmi tanítócsalád nyolcadik gyermeke volt. Ahogyan nőtt a család, növekedtek a gondok is. A kis fizetésből nem sokra tellett, a szűkös falatokat mind több és több száj között kellett megosztani. Az apa felvilágosult, politizáló ember volt, gyermekeit is hazafias szellemben nevelte. A szegényes tanítói lakás falát Rákóczi, Kossuth, Petőfi képei díszítették.

Sebes György Gyomán végezte el a polgárit, majd Békéscsabán a kereskedelmi iskolát. Érettségi után, 1930 nyarán Budapestre jött és tisztviselő lett a Nemzetközi Gépkereskedelmi Rt-nél.

A politikai kérdések még diákkorában felkeltették érdeklődését. Idősebb testvérei már évek óta részt vettek az illegális mozgalomban és többször ültek börtönben politikai meggyőződésükért. Az ő példájuk vonzotta Sebes Györgyöt a munkásmozgalomhoz.

Még jóformán meg sem ismerkedett a fővárossal, amikor életében először jelentős munkásmozgalmi esemény tanúja lehetett. Az 1930. szeptember 1-én lezajlott harcos, forradalmi tüntetés felejthetetlen élmény maradt számára. Bekapcsolódott az ifjúmunkás-mozgalomba. S egy év múlva bevonták a Kommunista Ifjúmunkások Szövetségébe, és megkezdte tevékenységét az illegális mozgalomban.

Ebben az időben éles gazdasági és politikai harcok mutatták a gazdasági válság mélyülését. A Kommunisták Magyarországi Pártja vezette a dolgozó és munka nélküli tömegek harcát. A kormány terrorral akarta megfékezni a munkásosztály forradalmi lendületét, s 1931 szeptemberében, a biatorbágyi provokációs vasúti merényletet felhasználva, kihirdette a statáriumot.

Ilyen körülmények között érkezett el 1932 május elseje, a nemzetközi proletariátus nagy ünnepe. A szociáldemokrata párt a Millenáris

sportpályán rendezte meg az ünnepséget. A kommunista párt ezúttal is röpiratokkal készült május elsejére, és elosztó apparátusának április 30-án kellett volna átvennie a röpiratokat. Ebben a kritikus pillanatban megszakadt a kapcsolat, mert az összekötőt letartóztatták. A röpiratokat pedig el kellett juttatni a tömegekhez. Sebes György, aki ekkor már a KIMSZ északi kerületi bizottságának titkára volt, vállalkozott arra, hogy megszervezi a röpiratszóró-csoportot. Május elsején reggel hat órakor átvette az anyagot, kiment a Városligetbe, s a megbeszélt helyen leült egy padra. Táskáját, amely tele volt kis kötegekbe csomagolt röp-

iratokkal, a pad alá rejtette. Meghatározott időközökben egyenként jöttek az ifik, és jelszó ellenében mindegyik kapott egy-egy csomagot. Már majdnem kiürült a táska, amikor Sebes György észrevette, hogy gyanús alakok közelednek feléje. Felállt, hogy feltűnés nélkül tovább sétáljon, de már késő volt. A detektívek körülfogták és hiába próbálta kivágni magát a gyűrűből, nem sikerült. De a szétszórt röpiratok mégis ott szálltak a levegőben a Millenáris-pályán. Ezer és ezer kéz kapott utánuk. És a tömeg a párt röpiratait olvasva, jelszavait hangoztatva vonult el a nagygyűlésről. Az Internacionálé hangjai zúgtak a Thököly úton, az Aréna úton (a mai Dózsa György út) és a környező utcákon. A rendőrök szét akarták oszlatni őket, de a tüntetők megütköztek velük.

Sebes Györgyöt napokig kínozták a rendőrségen. Meg akarták tudni tőle, hol van az a nyomda, ahol a röpiratok készültek. Sebes György még azt is tagadta, hogy a pad alatt megtalált táska az övé. Mégis négy hónapra ítélték.

Kiszabadulása után ismét bekapcsolódott a KIMSZ munkájába. Állást nem kapott és most már minden percét a mozgalomnak szentelte.

1933 elején tagja lett a KIMSZ budapesti területi bizottságának. Néhány hónapja dolgozott ebben a beosztásban, amikor egy találkozóján, a Délibáb utcában, rajtaütöttek a detektívek. Sikerült elmenekülnie. Egy ideig egy Duna-parti csónakházban húzódott meg, és így sikerült kikerülnie a letartóztatást. Távollétében azonban mégis elítélték tíz hónapra. Azután már illegalitásban élt. Ekkor bízta meg a párt a KIMSZ nyomdájának kezelésével. A nyomda Újpesten az Ősz utcában volt egy albérleti szobában. Rövid idő múlva Sebes György gyanús körülményeket észlelt lakása közelében. Többször találkozott egy ismerős külsejű fiatalemberrel. Jelentette ezt a pártnak, mire utasítást kapott a lakás azonnali elhagyására.

Egy ideig nem mutatkozott a környéken, csak amikor úgy látta, hogy már nem figyelik, munkatársa segítségével feltűnés nélkül elvitte a nyomdafelszerelést az új helyiségbe, Zuglóba, a Róna utcába. A legnagyobb óvatossággal dolgoztak, még a közvetlen szomszédok sem vettek észre semmit.

1934 márciusában utcai találkozón elfogták Sebes Györgyöt. Besúgás alapján megtudták, hogy ő a KIMSZ nyomdásza. A vallatásnál a rendőrség igyekezett gyors eredményt elérni, annál is inkább, mert a nyomdát is meg akarták kaparintani. Két nap és két éjjel egyik „talpalás" a másikat érte. Sebes György véresre harapta ajkát — mégsem volt mondanivalója a pribékek számára. Amikor a detektívek látták, hogy

nem érnek célt, elővették az árulót. Térképen megjelölték azokat a helyeket, ahol Sebes Györggyel találkozni szokott, s úgy okoskodtak, hogy a pontokat összekötő körön belül kell a nyomdának lennie. Sebest lefényképezték és a fényképpel bementek minden házba, amely a térképen megjelölt körbe esett. A Róna utca egyik házmestere felismerte a házban lakó albérlőt. A detektívek örömmel rohantak fel az emeleti lakásba, ahol Sebes György lakott. De nagy csalódás érte őket: semmi gyanúsat nem találtak. Munkatársával ugyanis előzetesen megállapodott, hogy ha este kilenc óráig nem megy haza, minden nyomot tüntessen el.

Sebes Györgyöt két év, hét hónap és két hét börtönre ítélték. Ebbe beleszámították azt a tíz hónapot is, amelyet 1933-ban, távollétében szabtak ki rá. 1935-ben a Gyűjtőfogházból elvitték a szegedi Csillagbörtönbe. Az ottani kommunista kollektívában rendszeres marxista—leninista oktatást kapott.

1936 őszén szabadult. Ebben az időben a KMP súlyos helyzetben volt. Sebes György úgy látta, semmi remény nincs arra, hogy rövid időn belül ismét bekapcsolódhasson az illegális munkába. Ekkor elhatározta, hogy Spanyolországba megy — ahol már dúlt a polgárháború — és fegyveresen harcol a fasizmus ellen. Ennek azonban sok akadálya volt, és csak 1937 augusztusában indulhatott útnak. Franciaországba utazott, onnan egy csoport önkéntessel együtt gyalog átkelt a Pireneusokon.

1937. szeptember 3-án megérkeztek spanyol földre. Rövid kiképzés után Sebes György a magyar zászlóalj egyik századának párttitkára és a századparancsnok helyettese lett. Először az estremadurai győzelmes harcokban vett részt, 1938 elején. Azután az aragoniai frontra vezényelték őket. Márciusban megindult a fasiszták támadása. A nemzetköziek nagy elszántsággal védekeztek, a fasiszták nem tudtak előbbre jutni. Áprilisban Francóék a léridai szakaszra nagy erőket vontak össze. Ekkor már itt harcolt Sebes György százada is. Hősies önfeláldozással állták a tankok rohamát. A parancsnok és a párttitkár jártak elöl jó példával. Kitartottak a helyükön, s ezzel lehetővé tették a rendezett visszavonulást a számbeli és technikai fölényben levő ellenség elől.

A szünet nélküli harcokban egyszerre sebesült meg a század parancsnoka, Klein József belgiumi magyar vasmunkás és Sebes György, a párttitkár. Sebes György magával mit sem törődve, parancsnoka segítségére sietett, hogy kivigye őt a tűzvonalból. Ekkor a fasiszta tankok gépfegyvertüze mindkettőjük életét kioltotta.

ZSINKÓ VILMOS

Angyalföldi ifjúmunkás volt. Édesapja, a Ganz Vagongyár kovácsa, mint kitűnő szakmunkás elég jól keresett és szerette volna iskoláztatni a fiát, hogy művelt ember váljon belőle. A négy polgári elvégzése után, tizenöt éves korában tanoncnak szerződtették a Watt-féle elektromos készülékek gyárába. Erre a gyárra azért esett a szülők választása, mert közel volt a lakásukhoz. Nem kellett fiuknak naponta villamospénzre költenie, és gyaloglással sem nyűtt el sok cipőt.

Zsinkó Vilmos a szülői házban baloldali politikai nevelést kapott. Így hát nem a Tarnai réten* kártyázó fiatalok, hanem a politizáló, komoly kérdésekkel foglalkozó ifjúmunkások vonzották, s vasárnaponként hozzájuk csatlakozott, ha túrára, vagy a gödi strandra mentek. Összebarátkozott egy nemesfémipari tanonccal, aki ugyanabban a házban lakott mint ő, s akinek akkor már kapcsolata volt a baloldali munkásmozgalommal. Ő vitte el Zsinkó Vilmost a Nemesfémipari Munkások Szakszervezetébe, amelynek nemcsak tagsága, hanem vezetőségének többsége is baloldali érzelmű volt. Közülük is kiemelkedett Sollner József, a volt 19-es vöröskatona, aki marxista szemináriumokat vezetett: a politikai gazdaságtan alapjaival ismertette meg hallgatóit. Egyszerű előadásmódja könnyen érthetővé tette a nehezebb fogalmakat is. A fiatalok nagy tisztelettel és szeretettel vették körül, el nem maradtak volna előadásairól. Zsinkó Vilmos sem mulasztott volna el egyetlen Sollner-előadást sem.

A Kommunista Ifjúmunkás Szövetség egyik feladata volt az is, hogy a munkásosztály fiataljaiból kiválassza és nevelje az utánpótlást a párt

*A XIII. kerületben, a Frangepán utca, Béke utca, Hajdú utca és a Rákospatak határolta területen volt egy major. Bérlőjét Tarnainak hívták. Innen az elnevezés

számára. Zsinkó Vilmosra is felfigyeltek a KIMSZ tagjai. 1928 végén az északi kerület titkársága jelentette a KIMSZ Központi Bizottságának, hogy a Watt-gyárban sikerült kapcsolatot teremteniük: felvették tagnak az egyik tanoncot. Ez Zsinkó Vilmos volt.

Zsinkó Vilmos leveleket, cikkeket kezdett írni a tanoncok helyzetéről a KIMSZ lapjába, az „Ifjú Proletár"-ba. Az illegális lapok szerkesztője akkor Sallai Imre volt, aki álnéven, titokban tartózkodott Budapesten. Az írásokból Sallai felismerte Zsinkó Vilmos tehetségét, és meg akart ismerkedni vele. Az összekötő útján találkozóra hívta. Itt kikérdezte az

ifjúmunkást életkörülményeiről, s megbeszélte vele, miről és hogyan írjon. De ezt az egyszeri tanácsadást nem tartotta elegendőnek Sallai Imre. 1929 elején felkereste őt otthonában, a Béke út 11-ben, ahol Zsinkó Vilmos apja házfelügyelő volt. A kis lakásban javítgatta cikkeit, további tanácsokat adott neki, búcsúzóul pedig egy Lenin kötettel ajándékozta meg. Zsinkó Vilmos csak 1932 nyarán, a letartóztatott Sallai Imrének az újságban közölt fényképéről tudta meg, ki volt az ő vendége, ki tanította őt az írás mesterségére.

Zsinkó Vilmos az üzemben mindent elkövetett, hogy a KIMSZ politikai befolyását kiterjessze tanonctársaira. Beszélgetett velük, felhívta figyelmüket az őket ért sérelmekre. Egyenként győzte meg a fiúkat arról, hogy az igazgatóság magától nem javít helyzetükön, nekik maguknak kell azt harccal megváltoztatniuk. A győzelem lehetősége fellelkesítette a tanoncokat, és hetekig tartó megbeszélések, tanácskozások után összeállították négy pontból álló követelésüket. A tizenhatfilléres órabérüknek tizennyolc fillére való felemelését kérték. A gyár adjon munkaruhát és fizesse a tanonciskolai könyveket, füzeteket, rajz- és írószereket, s végül követelték, hogy a mesterek és a segédek ne verjék őket.

1930 június végére megérett a helyzet a követelések kiharcolására. Ebben az időben készült a KIMSZ is II. kongresszusára. A titkárságot elfoglalta a kongresszus előkészítése; így Zsinkó Vilmos majdnem magára hagyatva készítette elő üzemében a tanoncok sztrájkját.

A legtöbb gyerek nem mert otthon szólni, mert attól tartott, hogy szülei megakadályoznák sztrájkjukat, hiszen még arra a pár pengőre is szüksége volt a családnak, amit inas fiuk keresett.

A tanoncok háromtagú bizottságot választottak követeléseik átnyújtására. Az igazgató elképedt ekkora merészség láttán, és felháborodva utasította vissza ezeket a „teljesíthetetlen" követeléseket. A bizottságot pedig elkergette.

Másnap a tanoncok nem mentek dolgozni, sztrájktanyájukat a szabad ég alatt, a Tarnai réten ütötték fel. Hazulról a napi elemózsiával mentek el reggelenként, este vacsoraidőben otthon voltak, mintha munkából tértek volna haza. A gyerekeknek tetszett a dolog, csak a mindinkább közeledő szombat este nyugtalanította őket, amikor fizetésüket kellett volna átadniuk szüleiknek.

Zsinkó Vilmos éjt nappallá téve dolgozott a sztrájkbizottság másik két tagjával együtt. A KIMSZ titkárságának tagjai is segítettek nekik: elmentek néhány tanonc szüleihez, hogy támogassák a fiatalok sztrájkját. Kérték, ne szidják meg a fiúkat, ne kergessék vissza a gyárba, amíg

követeléseiket nem teljesítik. A KIMSZ külön röpiratot is adott ki a tanoncok bátorítására, a felnőtteket pedig szolidaritásra szólította fel.

A szülők többsége azonban nem volt megértő, szombaton hiányzott a pénz, és nemcsak egy-két pofonnal könnyítettek haragjukon, hanem hétfőn vissza is kísérték fiaikat az üzembe. Így teljes vereséggel végződött Zsinkó Vilmos életének első sztrájkja. Őt, a sztrájk értelmi szerzőjét, szervezőjét és vezetőjét kidobták a gyárból, meg sem engedték, hogy kitöltse tanoncidejét. Ezért nem is lett szakmunkás. Egy ideig nem kapott munkát, később a Fuchs és Schlichter edénygyárban felvették napszámosnak.

A Watt-gyári sztrájk után bevonták a KIMSZ titkárságába. Munkaterülete bővebb, felelőssége nagyobb lett. Fáradhatatlanul arra törekedett, hogy megfeleljen a bizalomnak. Az angyalföldi üzemek ifjúmunkásaival igyekezett kapcsolatot teremteni. Feljárt a vasasszakszervezet Váci úti ifi-csoportjába, ahol baloldali többség kezdett kialakulni.

Az 1930-as év harcos, mozgalmas esztendő volt Zsinkó Vilmos életében. A történelmi nevezetességű szeptember elsején az angyalföldi ifik az ő vezetésével leállították a Nagymező utcában a villamost, és az úttesten keresztbe fordítva barikádot csináltak belőle.

Még el sem halványodott a nagy tüntetés emléke, amikor már november 7-re, az Októberi Forradalom 13. évfordulójának megünneplésére mozgósította a KIMSZ a tagjait. Nemcsak röpirattal, hanem tüntetéssel is készültek az évfordulóra. Az angyalföldi ifik a Honvéd utcai Pallas-nyomdát szemelték ki, mert az ott készülő egyik jobboldali lapban a Szovjetuniót gyalázó cikk jelent meg az előző napokban. Az adott jelre zengett az utca a Szovjetuniót éltető jelszavaktól és csörömpölve hullottak a járdára a bezúzott ablaküvegek. Az utcákon tömegével sétáló polgári ruhás rendőrök pillanatok alatt ott teremtek, bekerítették a tüntetőket. Az ifik dulakodni kezdtek velük, ezalatt a többségnek sikerült elmenekülnie. Huszonnégy fiatalt azonban letartóztattak, köztük Zsinkó Vilmost is. A rendőrségről a megkínzott fiúkat a Markó utcai fogházba szállították. A törvényszéki tárgyaláson, 1931. szeptember 11-én, Zsinkó Vilmost egy évi börtönre ítélték a tüntetésen való részvétel miatt.

Néhány nappal kiszabadulása után már együtt tüntetett a munkanélküliekkel az Almássy téren. Ismét elfogták, de az első utcasarkon kitépte magát a detektív kezéből és elmenekült.

A KIMSZ X. kerületi szervezetének kapcsolata volt a kőbányai Ney és Róna gépgyárban is. 1931 végén tanoncsztrájkot készítettek elő az üzemben. A KIMSZ Zsinkó Vilmost küldte segítségükre. Gazdasági

követelésekért és a tanoncok helyzetének megjavításáért indult meg a harc, és 1932 januárjában sztrájkba léptek. Ez a tanoncsztrájk is vereséggel végződött, mégsem volt hiábavaló, mert a mozgalomban résztvevő fiatalok osztálytudata nagymértékben erősödött, s így a kőbányai baloldali ifjúsági mozgalom értékes aktívákkal gyarapodott.

Ez év nyarán ülésezett Moszkvában a Kommunista Ifjúmunkás Internacionálé Végrehajtó Bizottsága. A KIMSZ képviselői között volt Zsinkó Vilmos is. A VB ülés befejezése után pártiskolára küldték, csak 1933 tavaszán tért haza. Az utat oda és vissza is illegálisan tette meg. Óvatosságból nem jött egyenesen Magyarországra, hanem Csehszlovákiába ment. Ott egy alkalommal igazoltatták, okmányait nem találták rendben és letartóztatták. Néhány hét múlva engedték csak ki, így nyárra fordult az idő, mire hazaérkezett.

Zsinkó Vilmos Csepelen kapott munkát. Mindössze néhány hónapig dolgozhatott, mert ősszel be kellett vonulnia katonának. Cegléden a huszároknál szolgált. A rendőrség politikai osztálya elküldte a parancsnokságra Zsinkó Vilmos priuszát. A századot felállították az udvaron, őt kiszólították a sorból és az egész század előtt megfenyegették. Ezzel akarták elérni, hogy ne merjen kommunista tevékenységet kifejteni. Zsinkó Vilmost a fenyegetés nem riasztotta vissza, csak óvatosságra intette. Meggyőződése mellett szilárdan kitartott, ha a hadsereg kötelékébe tartozott is, s mint a KIMSZ antimilitarista szekciójának vezetője, felvilágosító munkát végzett a katonák között. Vigyázott azonban, nehogy provokátorok beugrassák. Sikerült is letöltenie az egy évet minden baj nélkül.

Leszerelése után új tapasztalatokkal gazdagodva tért vissza a fővárosba. Ismét Csepelen jutott munkához, s a KIMSZ-ben is folytatta munkáját. 1930-tól a KIMSZ állandó folyóiratán, az „Ifjú Proletár"-on kívül több lapot is adott ki, mindig más és más címmel. Zsinkó Vilmosnak mindegyikben jelent meg egy-egy cikke. Képes volt éjszakákon át dolgozni. Röplapokon hívta fel az üzemi ifjúság figyelmét a csepeli viszonyokra, az egészségvédelmi berendezések hiányosságára, s arra, hogy nem tartják be a tanoncokat érintő rendeleteket. A röpiratokat maga vitte az üzembe és szórta szét ott anélkül, hogy nyomára jöttek volna, hogyan kerültek azok a gyárba.

Zsinkó nemcsak írásaival, hanem élőszóval is küzdött a munkások érdekeiért. Nem is tűrték meg Csepelen sokáig, hanem kiadták a munkakönyvét. Hónapokig nem dolgozott, míg végre ismét felvették a Fuchs és Schlichter edénygyárba.

1936 júliusában kitört a spanyol polgárháború. Amikor a világ demokratikus érzelmű tömegei azt látták, hogy Hitler és Mussolini fasiszta csapatai Francót támogatják, nem maradtak tétlenek. Megmozdult a nemzetközi proletariátus. A világ minden tájáról, így Magyarországról is titokban útnak indultak a dolgozók, hogy országok határain, hegyeken, völgyeken átkelve, eljussanak a pireneusi félszigetre.

Zsinkó Vilmos is jelentkezett, de ekkor nálunk még nem volt jól megszervezve a kiutazás. Türelmetlenségében egyedül vágott neki az útnak. Az Ipolynál lépte át a magyar—csehszlovák határt. Kassa környékén elfogták és visszatoloncolták. Ekkor barátaival elhatározták, hogy útlevelet kérnek. Zsinkónak priusza volt, rendes úton nem kapott volna útlevelet, de egy százas megtette a hatását. Hosszú huzavona után, 1938 márciusában szabályos útlevéllel, de titkolt útiránnyal elindulhatott Spanyolország felé.

Először Franciaországba ment. Onnan csoportokba osztva utaztak tovább az Európából összegyűlt antifasiszták. Az egyik magyar csoporttal 1938 májusában ért Zsinkó Vilmos a Pireneusokon át spanyol földre. Több ütközetben vett részt, háromszor sebesült meg. A harmadik sebesüléséből még fel sem épült teljesen, amikor saját kérésére újra a frontra küldték. Az Ebrónál elkeseredett harcok dúltak a fasiszták és a Nemzetközi Brigád között. Zsinkó Vilmos, az angyalföldi ifjúmunkás is ott küzdött a hős internacionalisták soraiban, amikor fiatal életét kioltotta az ellenség golyója . . .

BÉKÉS-GLASS IMRE

Gyermekkora és inas évei Budapest füstös, poros külvárosában, Angyalföldön teltek el. Heten voltak testvérek és a Glass-gyerekek még kenyérrel sem lakhattak mindig jól. Imre éles eszű, jó tanuló volt, ezért tandíjmentesen végezhette el a négy polgárit. Tizenöt éves korában lakatosinas lett egy kisebb műhelyben, majd amikor felszabadult, a Csonka-gépgyárban kapott munkát.

Mint általában a munkásnegyedek gyermekei, Glass Imre is korán megismerkedett a munkásmozgalommal. A tüntetések, felvonulások élményei maradandó nyomot hagytak benne. Ezek után természetesen szervezett munkás lett, amint kinyílt előtte a gyárkapu. Szerette szakmáját, sokat tanult, és állandóan technikai kísérleteket folytatott. Egyformán érdekelték az elméleti és gyakorlati kérdések. Tanulmányozta a tudományos szocializmust, nyelveket is azért tanult, hogy a marxista irodalom újabb külföldi kiadványait olvashassa.

Amikor munkanélkülivé vált, segédmunkásnak ment. Főnöke felfigyelt képzettségére, és egy idő múlva adminisztrációs munkakörbe helyezte. Így lett Glass Imréből tisztviselő.

1925-ben belépett a Magyarországi Szocialista Munkáspártba. Tehetséges szervező és agitátor volt. Szép eredményeket ért el, különösen vidéken. Budapesten gyakran felkereste a kubikos munkások Teleki téri szállását. Azok nagyon szerették, mert mondanivalóját az egyszerű emberek nyelvén adta elő. Dózsa Györgyről szóló előadásai még fokozták népszerűségét. Ennek az előadásnak anyagát egyik letartóztatásakor megtalálták nála és emiatt súlyosabb ítéletet kapott.

1927-ben került először a rendőrségre. Az SZDP vezetősége a Virányosi réten rendezte meg május elsejei ünnepségét, ahol nagy tömeg gyűlt össze. A fiatalok este gyalog, mozgalmi dalokat énekelve tértek

vissza a fővárosba. A Széna téren már rendőrkordon várta őket, és egy részüket bekerítették. Közöttük volt Glass Imre is. Eljárás indult ellenük, de valamennyiüket felmentették.

Ebben az évben vette fel a Kommunisták Magyarországi Pártja tagjai sorába Glass Imrét. A párt továbbra is a földmunkások közötti propagandamunkát bízta rá. Kapcsolatba került Holler Mihállyal és Solymosi Ignáccal és az ő révükön segítette a vidéki illegális munkát.

1929-ben sok kommunistát letartóztatott a rendőrség. Glass Imre lakásán megtalálták az írógépet, amelyen előadásokat és röpiratokat gépelt.

Két évi börtönre ítélték. Büntetésének egy részét a szegedi Csillagbörtönben töltötte. Az ottani kommunistáktól sokat tanult, és marxista ismeretekben gyarapodva szabadult ki.

1937-ben Párizsba utazott. Ekkor vette fel a Békés nevet, Franciaországban csak így ismerték. Jelentkezett a magyar kommunista emigrációs csoportnál. Eleinte az oktatási munkában vett részt, később az egyik kerületi sejtben kapott pártmunkát.

Amikor a fasiszta Németország megtámadta Franciaországot, Békés Imre is beállt a francia hadseregbe. Harcolt a német fasiszták ellen, védte a francia nép szabadságát. A hadvezetőség készületlensége és az árulás miatt a hadsereg nem tudta kivédeni a nácik csapásait, és két hét múlva letette a fegyvert. A megalázó fegyverletétellel sok francia hazafi nem értett egyet, és tovább harcolt a nácik ellen. Békés Imre velük tartott. Amikor az összeomlás bekövetkezett, Dél-Franciaországba ment, leszerelt, majd más névre szóló okmányokkal visszatért Párizsba. Néhány hét múlva már az ellenállási mozgalom technikai apparátusában dolgozott. Központi sajtóelosztó, majd 1941-ben egy fegyveres ellenállási csoport vezetője lett. A csoport a német megszállók raktárait, éttermeit, szállodáit és benzinkútjait robbantotta. Később egy vonatrobbantó csoportban dolgozott. Sokszor ő állította össze az ehhez szükséges készülékeket. Most jó hasznát vette régi otthoni kísérleteinek.

Az ellenállási mozgalomban való részvétel nagy elszántságot, önuralmat és bátorságot követelt. A német járőrök éjjel-nappal cirkáltak, állandóan razziák voltak. Sem a lakásban, sem az utcán nem volt biztonságban senki. A fasiszták megmotozták a földalatti villamosok megállóinál és a vasútállomásokon várakozó utasokat. Nem volt irgalom, ha valami kompromittálót találtak valakinél. Az ellenállási mozgalom részvevői, mintha munkába mennének, kenyérzsákkal a vállukon, az étel közé rejtve vitték a robbantó anyagot. Zsebükben csőre töltött revolverrel indultak neki annak az útnak, ahonnan nagyon bizonytalan volt a visszatérés.

A Gestapo valóságos hajtóvadászatot rendezett ellenük, spiclik, provokátorok százait szervezte be az ellenállók lebuktatására. A börtönök zsúfolásig megteltek, a tömeges kivégzések napirenden voltak. Az ellenállók, vagy ahogyan Franciaországban nevezték őket, a „makik" úgy éltek, mint az űzött vadak, minden éjjel másutt húzták meg magukat, de a harcot nem adták fel. Dolores Ibarruri szavai csengtek a fülükben: „Inkább állva meghalni, mint térdelve élni!"

Békés Imrét 1943. november 17-én egy utcai találkozón elfogták. A fasiszták minden eszközzel ki akarták venni belőle ellenállási csoportja irányítóinak és résztvevőinek a nevét. De bárhogyan is kínozták, egyetlen áruló szót sem tudtak kicsikarni belőle. Halálra ítélték és 1944. február 22-én kivégezték.

Felesége egyszerre kapta meg férje búcsúlevelét és a hivatalos értesítést arról, hogy Békés Imrét, mint merénylőt kivégezték.

Csodálatos bátorság, derűlátás, szilárd meggyőződés, tántoríthatatlan párthűség árad rövid búcsúleveléből, amelyben utolsó gondolatait küldi szeretteinek.

„. . . Ezek életem utolsó órái. Délután három órakor kivégeznek bennünket. Ez a papírlap nem elég arra, amit írni szeretnék . . .

Kicsi Ilám, csókollak, végtelenül szeretlek. Remélem meg fogsz gyógyulni és újra egészséges leszel. Legyetek olyan optimisták, mint én vagyok.

Nincs semmi megbánnivalóm; úgy éltem, mint egy öntudatos ember, és úgy is halok meg. Az élet nem nagy érték szabadság nélkül, és akinek nincs bátorsága harcolni érte, az nem is érdemli meg . . .

Ha tudtok, küldjetek néhány fillért Magyarországra az apámnak, aki nagyon-nagyon szegény, és már nyolcvan éves.

Ila, ne felejts el soha!

Nekem ezer és ezer barátom van . . . rokonaim, nincs elég hely, hogy nevüket leírjam, ölelem mind, mind . . .

Bátor vagyok és úgy is halok meg.

Ölellek mindnyájatokat, utoljára. Ezer csók."

Békés Imre egyike azoknak a magyar kommunistáknak, akik a fasiszta Horthy-rendszer elől menekülve Franciaországba kerültek, és ott folytatták a harcot a fasizmus ellen.

Békés Imre fegyvert fogott Franciaország védelmében, majd partizánharcokban, elkeseredett, bátor küzdelemben, a proletár internacionalizmus szellemétől áthatva védte a francia földet. A francia hazafiakkal, az ott élő különböző nemzetiségű kommunistákkal együtt ontotta vérét, áldozta életét a francia nép szabadságáért.

ALPÁRI GYULA

Az első imperialista világháború előtti magyar munkásmozgalom osztályharcos, forradalmi szárnyának legkiválóbb vezetője volt Alpári Gyula.

Vallásos szülei papnak szánták, és az elemi iskola elvégzése után beiratták a pozsonyi papnevelő intézetbe. Rendkívül nagy szorgalommal tanult, több nyelvet sajátított el.

Pozsony ebben az időben egyike volt a legfejlettebb iparú magyar városoknak. A munkásmozgalom itt is nagyon fellendült. Plakátok jelentek meg az utcákon, amelyeken munkásgyűléseket hirdettek. Tüntetések, sztrájkok követték egymást. Mindez felkeltette a fiatal Alpári érdeklődését. Titokban tanulmányozni kezdte a szocialista irodalmat, és azokat a társadalmi és természettudományi munkákat is, amelyekre Marx és Engels hivatkoztak. Rádöbbent, hogy a vallás tanításai hamisak. Egyre inkább magáévá tette a szocialista eszméket és beszélt azokról diáktársainak, az intézet növendékeinek. Tanárai emiatt gyakran róttak ki rá szigorú büntetést. Alpári „javíthatatlan" maradt, ezért 1900-ban kicsapták az intézetből. Nem ment haza szüleihez Dunaföldvárra, hanem Budapestre utazott. Állást keresett, de csak alkalmi munkát kapott. Amikor már dolgozott, belépett a szociáldemokrata pártba. Tevékenységét az akkor még gyermekcipőben járó, de mindinkább erősödő ifjúmunkás-mozgalomban kezdte el. Tanulmányozta a tanoncok családi és munkaviszonyait, s cikkekben, novellákban, megrázó szavakkal ismertette nyomorúságos helyzetüket, kiszolgáltatottságukat. Írásait elküldte a „Népszavá"-nak. A szerkesztőség felfigyelt Alpári Gyulára, felismerte kiváló képességeit, és kulturális munkatársnak alkalmazta.

Most már behatóbban foglalkozhatott a tanoncok ügye mellett a munkásmozgalom kérdéseivel. Külföldi lapok, tudományos folyóiratok

olvasásával, tanulmányozásával tudása állandóan gazdagodott, látóköre szélesedett.

A szociáldemokrata pártban felhasználták sokoldalúságát. Szervező munkát bíztak rá, emellett előadásokat tartott és cikkeket írt. Kifogyhatatlan volt a témákból. Mindent megfigyelt, feljegyzett. Írásai meggyőzőek voltak, mert mindig az életből merítette tárgyát. Idegen nyelvekből is fordított szocialista és közgazdasági munkákat. Ezeket felhasználta a dolgozóknak tartott előadásaiban. 1903-ban magyarra fordította Paul Lafargue-nak „A gazdasági materializmus" című munkáját.

Az 1900-as években Magyarországon is nagy léptekkel haladt előre a kapitalizmus. A gyáripar fejlődésével, a kartellek létrejöttével a munkásság kizsákmányolása, nyomora fokozódott. De erősödött a proletariátus ellenállása is. Egyre gyakoribbakká váltak a sztrájkok és tüntetések. A kormány a legdurvább eszközökkel akarta elnyomni a munkásság megmozdulásait. Sokszor véres összetűzés támadt a rendőrség és a munkásság között. Alpári legtöbbször részvevője vagy szemtanúja volt ezeknek az összecsapásoknak.

Ő maga 1903-ban került először összetűzésbe a hatóságokkal. A kispesti munkások május elsejei ünnepi gyűlésén méltatta a nap jelentőségét. A főszolgabíró csendőröket és rendőröket vezényelt ki a rend fenntartására. Alpárit ez egy cseppet sem zavarta, és lelkes szavakkal beszélt a nemzetköziség hatalmas erejéről. A főszolgabíró többször félbeszakította, végül kijelentette, ha Alpári így folytatja, láncra vereti. Az elnök megijedt, és berekesztette a gyűlést.

A szociáldemokrata pártban már az 1900-as évek elején kezdett kialakulni egy ellenzéki csoport. Ez a csoport elégedetlen volt a vezetőség opportunista politikájával. Alpári Gyula is mindinkább e csoport felé hajlott, mert úgy látta, hogy a munkásság gazdasági és szociális helyzetének megváltoztatásában csak akkor lehet eredményeket elérni, ha politikai kérdésekben erőteljesebb harcot indít és vezet a szociáldemokrata párt.

A magyar ifjúmunkás-mozgalom fellendítésében és fejlesztésében nagy érdemeket szerzett Alpári Gyula. 1904. november 1-én megindult a havonta megjelenő „Ifjúmunkás" című lap. Legtevékenyebb munkatársa Alpári Gyula volt. Írásaiból mind többen és többen ismerték meg nevét. Előadásain ifjú hallgatói zsúfolásig megtöltötték a termet. Népszerűségét nemcsak széleskörű és alapos tudásának, jó előadókészségének, hanem megnyerő egyéniségének, a munkásérdekek védelmében tanúsított becsületes, őszinte magatartásának köszönhette.

Az ellenzéki mozgalomra nagy hatással volt az 1905—1907-es oroszországi forradalom. Erről 1927-ben így írt Alpári Gyula:

„Harcoltunk a reformisták ellen, akik a jövő államába való békés belenövésről fecsegtek. Azonban nem volt tiszta képünk a valóban forradalmi harcok eszközeiről. Az 1905-ös forradalom tanított rá, hogy az általános sztrájkokat és fegyveres felkelést, mint a proletárforradalom legfontosabb harci eszközeit felismerjük."*

* Internationale Presse Korrespondenz, 1927. augusztus 15. 1773. old.

Alpári Gyula a tüzérségnél szolgált mint közlegény, és 1906-ban töltötte le katonaidejét. Itt alaposan megismerte, milyen az élet a császári és királyi hadseregben. Ebben az évben a belügyminiszter, osztályharcos és antimilitarista cikkei miatt, betiltotta az „Ifjúmunkás"-t és csak 1907 januárjában engedélyezte ismét a megjelenését. Ekkor Alpári Gyula lett a lap szerkesztője.

Fáradhatatlan tevékenysége is hozzájárult, hogy 1907. március 31-én megtarthatták az első országos ifjúmunkás kongresszust, melynek napirendjén szerepelt az antimilitarista mozgalom és az ifjúság nemzetközi kapcsolatainak megteremtése. Mind a két napirendi pontnak Alpári Gyula volt az előadója. A küldöttek feszült figyelemmel hallgatták beszédét, és nagy tetszéssel fogadták el a beterjesztett határozati javaslatot. A határozati javaslat kiemelte, hogy a legfőbb feladat az ifjúmunkások osztálytudatra ébresztése és a szocializmus elméletének terjesztése.

Alpári Gyula javaslatára az értekezlet kimondta, hogy összeköttetést létesít más népek ifjúmunkásaival és csatlakozik a Nemzetközi Ifjúmunkás Szövetséghez. A szövetség Stuttgartban megtartandó alakuló kongresszusára elküldi a magyar ifjúmunkások képviselőjét. A kongresszus Alpári Gyulát választotta meg küldöttnek.

Stuttgart 1907 augusztusában két jelentős munkásmozgalmi eseménynek volt a színhelye: 18-án nyílt meg a II. Internacionálé kongresszusa, amely hat napig tanácskozott, 24-én pedig a nemzetközi ifjúmukás kongresszus kezdte meg alakuló ülését.

Ezek a napok felejthetetlen élményt jelentettek Alpári Gyula számára. Már 17-én megérkezett Stuttgartba, és vendégként részt vehetett a II. Internacionálé tanácskozásain. Ekkor ismerkedett meg a német munkásmozgalom nagyjaival: Karl Liebknechttel, Rosa Luxemburggal, Franz Mehringgel és Wilhelm Pieckkel.

A nemzetközi ifjúmunkás kongresszuson élénk vita indult meg az ifjúság neveléséről. Alpári több kérdésben felszólalt. Hevesen vitázott az osztrák és svájci küldöttel, akik azt javasolták, hogy a tanoncnevelés programjában első helyre a természettudományos nevelést és a vallás elleni harcot állítsák. Alpári azért szállt síkra, hogy a szocialista nevelés alapja a társadalomtudomány legyen. Alpári a kongresszuson külön beszámolót tartott „Az ifjúság gazdasági harcai" címmel.

A kongresszus nagymértékben szélesítette Alpári látókörét. A tanácskozásokról részletes tudósításokat küldött haza, amelyeket közölt az „Ifjúmunkás".

A kongresszus után még egy ideig Berlinben maradt. Részt vett a Németországi Szociáldemokrata Párt baloldali csoportjának munkájában. Ott is következetes antimilitarista álláspontot foglalt el. A német kormány hamarosan kiutasította Berlinből a háborúellenes mozgalom e „veszélyes" harcosát, mint nemkívánatos idegent. Ekkor Drezdába utazott. Sokat tanult a német munkásmozgalom vezetőitől. Németországi tartózkodása idején is fenntartotta kapcsolatát a magyar munkásmozgalommal; állandó tudósítója volt az „Ifjúmunkás"-nak és a „Népszavá"-nak. Németországban munkatársa lett néhány munkásújságnak és haladó szellemű lapnak. Ezekben leginkább a magyar gazdasági és politikai viszonyokról és a munkásmozgalomról írt értékes, színes közleményeket. Alpári Gyula kitűnő újságíróvá fejlődött. Mindig volt érdekes mondanivalója, stílusa egyszerű, világos és harcos szellemű.

Több mint egy évi távollét után, 1908-ban hazatért Magyarországra. Kapcsolatait továbbra is fenntartotta külföldi barátaival.

Itthon már erősebb és szervezettebb ellenzéket talált az SZDP-ben, különösen a VIII. kerületi pártszervezetben, ahol ismét bekapcsolódott a munkába. Műveltsége, a német munkásmozgalom vezetőivel való ismeretsége alapján szerzett elméleti és gyakorlati tudása, harcos egyénisége révén csakhamar kiemelkedő alakja lett az ellenzéknek. Bíráló cikkeit a „Népszava" nem közölte, erre Alpári elküldte a „Bremer Bürger Zeitung"-nak, amelynek állandó tudósítója lett.

Ellenzéki magatartása miatt és mert a szociáldemokrata párt vezetőségének megalkuvó politikáját a külföldi sajtóban, itthon pedig röpiratokban, vitákban, gyűléseken leleplezte, az SZDP vezetősége üldözte Alpári Gyulát. Megakadályozta, hogy álláshoz jusson, így akarták térdre kényszeríteni. De Alpári inkább nélkülözött, nyomorgott, semhogy elárulja elveit. Pedig tudta, hogy ha csatlakoznék az opportunistákhoz, neki is jó munkakört biztosítanának. Tudásban, elméleti ismeretekben messze felülmúlta az SZDP bármelyik vezetőjét. Végül egy nagyon szerény állást kapott: a VI. kerületi Népház könyvtárosa lett.

Tovább folytatta a harcot az SZDP opportunistái ellen. Küzdött a párt és a szakszervezetek különválasztásáért is.* Ezt a küzdelmet több szakszervezet és kerületi pártszervezet támogatta, így a cementipari munkások és üveges munkások szakszervezete, az I., II. és VIII. kerületi pártszervezet.

* A szakszervezet tagjai automatikusan az SZDP tagjai lettek. A szakszervezeti tagdíjak bizonyos százalékát be kellett fizetni az SZDP pénztárába.

Az SZDP opportunista vezetősége végül is megsokallta Alpári támadásait, annál is inkább, mert egyre többen sorakoztak fel mögéje. Ki akarták zárni Alpárit a pártból, és ezért fegyelmit indítottak ellene. Alpári nyíltan kijelentette a választott bíróság előtt, hogy a jövőben is ország-világ elé tárja a pártvezetőség hibáit, opportunizmusát, mert ezzel akarja kényszeríteni, hogy szakítson osztályáruló politikájával.

A választott bíróság nem talált fegyelmi okot és Alpári ügyét az Ellenőrző Bizottság elé utalta. Ez a pártfórum — hosszú vizsgálat után — dorgálásra ítélte Alpári Gyulát. Az SZDP vezetősége azonban nem elégedett meg ezzel a határozattal, és az 1910. március 27-én összeült pártkongresszus elé terjesztette kizárási javaslatát. Az Alpári-ügy nagy érdeklődést keltett. A javaslat körül éles vita indult meg. Beleavatkozott ebbe a karzat hallgatósága is. A kizárási indítványt a küldöttek kéthármad többséggel elfogadták. Erre olyan vihar tört ki, hogy a rendőrség kiürítette a karzatot.

Alpári Gyula kizárása nagy felháborodást keltett a baloldali munkásság körében. Több szervezetben felmerült az SZDP-ből való kiválás gondolata, és egy új osztályharcos párt megalakításának a terve. A VIII. kerületi pártszervezet rendkívüli taggyűlést hívott össze. A taggyűlés kimondta, hogy Alpári Gyula kizárását nem veszi tudomásul. Röpiratban fordultak a szociáldemokrata munkássághoz:

„Mi azt hirdettük, hogy pártunk nem nyugszik demokratikus alapokon, a pártvezetésben a munkásság akarata nem érvényesül, és annak következménye — legalábbis mi úgy látjuk —, hogy az egész úgynevezett politikai mozgalom nem annyira az összmunkásságnak, mint inkább az egyes vezetőknek az érdekeit szolgálja.

A kongresszus kizárási határozatát tudomásul nem vesszük, az áldemokráciával szervezetünkre erőszakolt vezetőséget el nem ismerjük, és az egész ügyet a Koppenhágában megtartandó nemzetközi kongresszus elé visszük."*

És Alpári valóban a II. Internacionálé koppenhágai kongresszusa elé vitte ügyét. Az öntudatos munkásság annyi pénzt gyűjtött össze, hogy Alpári Gyula mint az üveges munkások küldötte részt vehetett a kongresszuson, amely 1910. augusztus 28-tól szeptember 3-ig ülésezett. Így a magyar munkásmozgalom osztályharcos rétegét, a szociáldemokrata

* PI Archívum. I/3—1910/663.

párt ellenzékét ő képviselte; az SZDP hivatalos küldöttei Garami Ernő és Buchinger Manó voltak.

Szeptember elsején tárgyalta a Nemzetközi Iroda Alpári Gyula ügyét. A bizottságnak tagja volt Lenin, Rosa Luxemburg és Klara Zetkin is. Velük szemben álltak az opportunisták, MacDonald vezetésével. A baloldaliak hiába szavaztak Alpári kizárása ellen, kisebbségben maradtak.

Alpári további fejlődése és munkája szempontjából döntő jelentőségű volt ez a kongresszus. Itt ismerkedett meg Leninnel és a vele folytatott politikai eszmecserék mindinkább meggyőzték Alpárit, hogy Magyarországon osztályharcos politikai munkáspártot kell alakítani.

A kongresszusról hazatérve hozzáfogott terve megvalósításához. Összehívta az ellenzék legképzettebb tagjait, és megalakították a 25-ös előkészítő bizottságot. Mindenekelőtt lapot akartak kiadni. Ez azonban nagy anyagi nehézségekbe ütközött. 1911 márciusában az ellenzéknek sikerült összehoznia a pénzt egy havonta megjelenő folyóiratra. A folyóirat címe: „A Szociáldemokrata" volt. A lap első számának minden cikkét Alpári írta. Bevezetőjében megindokolja, miért kellett létrehozni a lapot. Rávilágít arra a sötét útra, amelyre az SZDP vezetősége tért.

„Rövid fél évtized előtt a magyarországi szociáldemokrata munkásmozgalom szép fejlődésben volt. A proletárságot osztálytudatos, forradalmi szellem hatotta át, amelynek időnként történő megnyilatkozása méltán szolgált rá az egész világ harcoló munkásságának elismerésére . . .

Útjában azonban hirtelen megállott ez a mozgalom. A proletárságból lassan kezdett eltűnni a lelkesedés és a harci készség.

Mi idézte elő ezt a változást?

E változás oka az, hogy a mozgalom vezetői a rájuk bízott erkölcsi és anyagi javakat nem használták fel a munkásság forradalmi érzéseinek fejlesztésére, — mert nem használhatták fel azon egyszerű okból, mert függő helyzetben vannak az uralkodó osztályok végrehajtó közegeitől.

Igenis, a magyarországi szociáldemokrata párt vezető emberei függenek a kormánytól!"

A lap megjelenése bősz üvöltést váltott ki a „Népszavá"-ból és a legtöbb polgári lapból, de nagy megelégedést keltett az osztályharcos munkásság körében.

A szociáldemokrata párt vezetősége Alpárit, Magyarország egyik legműveltebb, legkitűnőbb újságíróját, osztályharcos magatartása miatt a legnagyobb nyomorba taszította. Addig mesterkedtek, amíg elbocsátották a Népház könyvtárosi állásából. Ugyanakkor felmondtak feleségének is, aki a Szaktanácsnál volt alkalmazásban, mint takarítónő. Alpári Gyula nem adta fel a harcot. Alkalmi munkát vállalt, cikkeket írt külföldi újságokba és magyar polgári lapokba, a „Világ"-ba, a „Huszadik Század"-ba. Alkalmazták az 1910-es népszámlálási munkánál; Angyalföldön végezte az összeírást. Mélységesen megdöbbentette az ott élő munkáscsaládok helyzete. Megrázó szavakkal számolt be a „Huszadik Század"-ban élményeiről „Egy számlálóbiztos feljegyzései" címmel.

„Hihetetlen körülmények között laknak itt emberek. Pedig ezek nem munkanélküliek, hanem olyan családok, ahol mindenki tíztizenkét éves korától fogva dolgozik. Mégis nyolc-tízen laknak egy szobában. Ezek az emberek nem a hús, hanem a kenyér drágasága miatt panaszkodnak, mert még abból sem lakhatnak jól."

Az ellenzék még egy ideig erejét megfeszítve harcolt egy forradalmi párt megalakításáért, de sem szervezetileg, sem anyagilag nem tudott eléggé megerősödni, s nem is volt elég tapasztalata ahhoz, hogy az SZDP vezetőségével és a kormánnyal szemben megvalósítsa tervét. A küzdelmet nem adták ugyan fel, de azt egy időre megszakította az első világháború kitörése.

Alpári Gyula húsz hónapig volt a fronton. Súlyos betegen került haza, s hosszas gyógykezelésre volt szüksége. Lassan lábadozott. Rossz egészségi állapota miatt felmentették a katonai szolgálat alól. Később állásba került. A „Neues Politisches Volksblatt"-nak lett a munkatársa. Ezt a lapot főleg kisbirtokosok, nyugdíjasok és állami alkalmazottak olvasták. Írt más polgári újságokba is. Ezért ellenfelei támadták. Vádaskodásukat önérzetesen utasította vissza:

„Soha egy betűvel sem vétettem az elvhűség ellen. Nézzétek meg írásaimat, cikkeimet. Bár polgári lapokban voltam kénytelen dolgozni, mégis megőriztem lelkiismereti szabadságomat. Cikkeim marxista cikkek, nem megalkuvók, — amivel a »Népszava« nem dicsekedhetik."

A Kommunisták Magyarországi Pártjának munkájában 1919. február 21-től vett részt, amikor a KMP vezetőségének egy részét letartóztatták.

A proletárdiktatúra kikiáltása után a tanácskormány külügyi népbiztos-helyettesnek nevezte ki. Mint külügyi népbiztos-helyettes cikket írt a „Vörös Ujság"-ban és az „Internacionálé" című lapban a proletárállam külpolitikájáról. Cikkében különösen azt emelte ki, hogy a proletariátus összességének érdekeit kell szem előtt tartani:

„A külpolitikában a proletariátusnak ugyanazokat az irányelveket kell követnie, mint a belpolitikában. A proletár összesség érdekeit kell megvédelmeznie.

A proletárság összességének érdekei ellentétben állanak bármely gyarmati és nemzeti háborúval.

Ennélfogva a kapitalista államok háborús konfliktusai alkalmával a proletariátusnak a háború ellen kell állást foglalnia. Meg kell akadályoznia a háború kitörését, s ha ez nem sikerülne, akkor arra kell törekednie, hogy a háborúból keletkező nagy megrendülést a burzsoázia legyőzésére, a kapitalizmus megdöntésére használja fel . . .

Külpolitikában a proletárállam legfőbb ereje a fegyveres erő, amelyre támaszkodik.

A proletárállam tehát nem mondhat le két dologról: hadseregéről és a forradalom eszméjének terjesztéséről."

A Tanácsköztársaság leverése után Alpári Gyula Csehszlovákiába emigrált, Reichenbergben (ma : Liberec) élt 1921 májusáig. Tevékenyen részt vett a csehszlovák munkásmozgalomban, nagy elméleti tudásával és gyakorlati tapasztalatával segített Csehszlovákia kommunista pártja megalakulásában. Érdemei elismeréséül a KCSP küldötteként vett részt a III. Internacionálé harmadik kongresszusán Moszkvában, 1921 júniusában.

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága egy központi lap kiadását határozta el. Létrehozásával és vezetésével Alpári Gyulát bízták meg. Alpári Berlinbe utazott, és hozzálátott feladata végrehajtásához. Még abban az évben napvilágot látott az első nemzetközi központi kommunista politikai és elméleti sajtóorgánum, az Internationale Presse Korrespondenz (rövidítve: Inprekorr) és tizenkét éven át tekintélyt és elismerést szerzett a forradalmi proletariátus előtt. Eleinte négy, majd hét nyelven jelent meg. A lap szerkesztősége Berlinben volt; kis létszámú szerkesztősége, vagy csak egy-egy megbízottja működött Londonban, Párizsban, Stockholmban és Prágában, valamennyi Alpári irányításával. A lap színvonala állandóan emelkedett.

Alpári Gyula a magyar illegális kommunista mozgalomtól sem szakadt el. Részt vett a párt kádernevelő munkájában, tanított a bécsi magyar pártiskola két tanfolyamán. 1925 augusztusában pedig fontos szerepe volt a KMP illegális kongresszusának előkészítésében. Részt vett a kongresszus tanácskozásain és a párt politikai irányvonalának kidolgozásában. Tagja lett a KMP Központi Bizottságának, később pedig a Külföldi Bizottságnak.

A fasizmus erősödésével Alpári felkészült arra, hogy az Inprekorr szerkesztőségének el kell hagynia Németországot. Ezért még Hitler uralomra jutása előtt Svájcba küldte a szerkesztőség egyik munkatársát, és „Rundschau" címmel 1932 júliusában megjelentette az Inprekorr testvérlapját. Ez az előrelátás tette lehetővé, hogy a fasizmus győzelme után a nemzetközi forradalmi sajtóinformáció zökkenő nélkül működhetett tovább. Ekkor Alpáriék is Svájcba költöztek.

A „Rundschau" szerkesztése és kiadása a „semleges" Svájcban nem történhetett nyíltan és szabadon. A munka nagy óvatosságot és körültekintést követelt. Alpári Gyula kiváló szervező képességével meg tudta oldani ezt a nehéz feladatot. A szerkesztőség tagjai gyakran változtatták lakásukat, hogy a rendőrség ne akadjon nyomukra.

1934-ben azonban mégis el kellett hagyniuk Svájcot, és Párizsba költöztek. Ott is illegálisan éltek, de a legálisan megjelenő „Rundschau"-ban dolgoztak. Alpári Gyula nem szerepelt nyilvánosan, a háttérből irányította a munkát. Személyes kapcsolatban állt a testvérpártok vezetőivel: G. Dimitrovval, H. Pollit-tal, M. Thorezzel, M. Cachinnal, W. Pieckkel és másokkal. A lap cikkeit, híreit tőlük vagy a párt által kiválasztott tudósítóktól kapta. A világirodalom kimagasló alakjai közül is többen tartoztak a „Rundschau" cikkírói közé: Martin Andersen Nexő, H. Barbusse, R. Rolland, A. Tolsztoj, H. Mann és mások.

A fasizmus mind szélesebb területre terjesztette ki befolyását. De Alpári Gyula rendületlenül hitt a tömegekben:

„Bízva saját erejükben és ezt az erőt nemzeti és nemzetközi méretekben harcra összefogva — a munkásság úrrá lesz minden fasizálási kísérleten és a fasiszta gyújtogatókon" — írta egyik cikkében.

Síkraszállt a politikai üldözöttekért, a gondolat szabadságáért és a haladó mozgalmak mellett. Szüntelenül harcolt a nemzeti függetlenségi mozgalmak elnyomása, a gyarmatosítás, a nemzetközi munkásmozgalom opportunistái és árulói ellen.

A Komintern történelmi jelentőségű VII. kongresszusáról ő írta a tudósításokat, és mélyenszántó értékelést közölt a határozatokról, főleg a népfrontpolitika megvalósításáról.

Állandóan szélesítette tudását. Sokoldalúságát cikkeinek tömege bizonyítja. Tudósításokat közölt a szocializmus építéséről a Szovjetunióban. Figyelemmel kísérte a világsajtót, különösen az ellenfelek lapjait, vitázott velük a nemzetközi és nemzeti események megítélésében.

Számos tanulmányt írt a marxizmus köréből. 1937 decemberében jelent meg F. Mehringről szóló írása. Méltatta a „Kommunista Kiáltvány" jelentőségét megjelenésének 90. évfordulóján. Megemlékezett Bebelről halálának huszonötödik évfordulója alkalmából, kiemelte nagy érdemeit a nemzetközi munkásmozgalomban. Értékes munkát írt „Bevezető Marx »Tőké«-jének tanulmányozásához" címmel.

Munkatársaival meleg baráti kapcsolatot alakított ki. Nevelte őket, megkövetelte, hogy állandóan képezzék magukat. Ebben és munkájukban is készséges segítőjük volt.

A nemzetközi munkássajtó színvonalának emeléséről is gondoskodott. Kezdeményezésére 1938-ban Párizsban nemzetközi kommunista újságíró-tanfolyamot indítottak. A kommunista pártok lapjai mintegy tizenöt országból küldtek ide hallgatókat. Az elvi és elméleti kérdésekről a marxista irodalom és újságírás kiválóságai tartottak előadásokat: M. Cachin, G. Péri, E. E. Kisch. A hallgatók a gyakorlati munkát a „Rundschau" szerkesztőségében végezték.

A háború kitörése és a francia összeomlás Párizsban érte Alpári Gyulát. Egyik utcai találkozóján a nácik elfogták. Berlinbe hurcolták, majd a sachsenhauseni koncentrációs tábor börtönépületének sötét magánzárkájába dobták. Éheztették, ütötték-verték, kínozták.

1942 szeptemberében meglátogatta a tábort Himmler. Azt gondolta, hogy a húsz hónap már eléggé megpuhította Alpárit. Parancsot adott, hogy helyezzék át világos zárkába, adjanak neki íróasztalt, lássák el papírral és írószerekkel. Majd maga elé hívatta és megparancsolta, hogy írja meg a III. Internacionálé történetét és saját munkásmozgalmi múltját: kikkel állott összeköttetésben, és ezek milyen szerepet játszottak a nemzetközi munkásmozgalomban.

Alpári Gyulát továbbra is elkülönítve őrizték, mégis megtalálta a módját, hogy egyik fogoly elvtársával üzenjen a pártnak:

„Üdvözöld nevemben a pártot, és mondd meg, hogy hűséges voltam és maradok mindhalálomig. Kihallgatásomkor senkit sem árultam el.

Feleségemet elpusztították Ravensbrückben és nekem is meg kell halnom. De ügyünk győzelmébe vetett szilárd hittel halok meg."*

Azután hozzáfogott utolsó munkájához. Ezzel kezdte:

„Énekelni fogok mint a madár, és azt mondom, amit mondanom kell: az i g a z s á g o t!"**

Alpári Gyula kimutatta, hogy a társadalom törvényszerűsége alapján miért nem lehet hosszú életű a hitlerizmus. Megjósolta a fasizmus közeli bukását, és azt példák és érvek sorozatával támasztotta alá. Könyvét 1944 júniusában fejezte be, és átadta a börtön parancsnokának.

A könyvet továbbították Himmlernek. Amikor kiderült, hogy Alpári a III. Internacionálé története helyett lángoló vádiratot írt a náci fasizmus ellen, felbőszülve azonnal elrendelte Alpári Gyula kivégzését.

A magyar uralkodó osztályok és az opportunisták ellen vívott harcban, a bolsevik párt küzdelmeinek példája nyomán vált Alpári Gyula a nemzetközi proletariátus élcsapatának, a Kommunista Internacionálénak kiváló katonájává. Életével, munkájával megbecsülést szerzett a magyar névnek, a magyar munkásosztálynak a világ proletariátusa és a haladó, szabadságszerető népek előtt.

* PI Archívum. Hans Appeł visszaemlékezéseiből.
** Ugyanott.

NAGY ICA

(KLEIN ILONA)

Az 1940-es évek elején a 15—16 éves Klein Ilona a tanonciskolában folytatott kommunista agitáció hatására kezdett eljárni a Ruházati Munkások Szakszervezetébe, az Almássy térre. A szabó-ifik adták a magas, izmos, fiatal leánynak a „nagy" előnevet, hogy megkülönböztessék a csoport többi Ica nevű tagjától. Annyira rajta maradt ez a név, hogy a mozgalomban nem is ismerték másképp, mint Nagy Icának.

A szakszervezet jobboldali vezetősége sohasem nézte jó szemmel az ifjúmunkás-csoportot, és különösen ebben az időben minden útonmódon akadályozta, hogy szervezett ifjúmunkás-kollektíva alakuljon ki. Sokszor még helyiséget sem adtak nekik az összejövetelre, ha meg az udvaron, a kapu alatt vagy a lépcsőházban álltak csoportosan, már figyelték őket a bürokraták vagy bizalmi embereik. Ilyen körülmények között a fiatal szabómunkások osztályharcos szellemben való nevelése nagyon szűk keretek közé szorult. Főleg túrákon, kirándulásokon folyt a marxista elméleti oktatás, ott tartottak szemináriumokat, vitákat.

Az értelmes, jó felfogású lány érdeklődését felkeltette a sok új, amit hallott. Kezdetben csak kirándulásokon, ifinapokon, kulturális összejöveteleken vett részt, később azonban a bérharcokban, a szervező munkában is nagyon használható munkatársnak bizonyult. A komoly, szerény lányt szerették és becsülték.

A hitleri fasizmus politikai befolyása mindinkább érezhetővé vált Magyarországon. A Kommunisták Magyarországi Pártja felvette ellene a harcot és célul tűzte ki a széles, nemzeti függetlenségi front megteremtését. Ezért létrehozta a Magyar Történelmi Emlékbizottságot, amelynek az volt a feladata, hogy összefogja a magyar társadalom antifasiszta erőit a magyar függetlenség megvédésére.

A Magyar Történelmi Emlékbizottság 1942. március 15-én nemzeti ünnepséget rendezett a Petőfi-szobornál. Az ünnepség fasisztaellenes tüntetéssel fejeződött be.

Ez a tüntetés volt Nagy Ica mozgalmi tűzkeresztsége. Szorongó érzéssel indult el hazulról, de felbátorodott, amikor látta a lelkes tömeget a Petőfi téren. Az ünnepség befejezése után szívből énekelte a többiekkel:

„Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni."

Gumibotos rendőrök rontottak rájuk. Nagy Ica nem rémült meg. Bátran megragadta az ütésre emelt gumibotot, és teljes erővel hátrarántotta a botot görcsösen szorító rendőrt, aki a nem várt támadástól megingott és hanyatt vágódott. Nagy Icának minden baj nélkül sikerült elmenekülnie.

Ebben az időben már minden érdeklődése a munkásmozgalom felé fordult. Nem maradt el egyetlen akcióról, vitáról, szemináriumról sem. Nagy buzgalommal tanult. Megismerte a Szovjetunió történetét, a fasizmus lényegét, igazi arcát, és gyűlölet lángolt fel benne a népelnyomó rendszer ellen.

Minél mélyebben hatolt be a fasiszta hadsereg a Szovjetunió területére, minél gyakrabban adott hírt a Hitler-barát magyar kormány hivatalos jelentéseiben a német előrenyomulásról, annál nehezebben viselték el a tehetetlenséget a forradalmi érzelmű munkások. Majd amikor a Vörös Hadsereg támadásba ment át, és szinte megállás nélkül űzte visszafelé a fasiszta hordákat, a szabó-ifik úgy érezték, nem ülhetnek tovább ölbe tett kézzel. Előttük lebegett a szovjet és jugoszláv partizánok hősi példája. Mivel Magyarországon akkor még nem volt ilyen mozgalom, megbeszélték egymás között, hogy átszöknek Jugoszláviába és csatlakoznak az ottani partizánokhoz, hogy fegyverrel harcoljanak a fasiszták ellen.

Tervüket közölték a szakszervezet kommunista frakciójának vezetőjével, és kérték a párt hozzájárulását. Amikor megkapták az engedélyt, a legnagyobb titokban fiatal lányokból és fiúkból csoportot szerveztek. Nagy Ica is közöttük volt. 1944. január 31-én indultak el Jugoszláviába, de csak a párt tudott arról, mikor és merre mentek. Senkitől nem búcsúztak el, sem családjuktól, sem barátaiktól.

A párt egyengette útjukat a határon át, azután partizánok vezetésével lopakodtak a Bácskán keresztül egy fasisztáktól megtisztított helyre. Leírhatatlanul boldogok voltak, amikor szabad területen elénekelhették az Internacionálét . . .

A fruskagorai partizántáborba irányították őket. Egy hónapig maradtak ott. Katonai kiképzésben részesültek, megtanulták a fegyverforgatást, a felderítés módjait, a jelekből való tájékozódást, az éberséget. Fegyvert nem kaptak, mert kevés volt. A partizánok az ellenségtől szereztek maguknak puskát és lőszert.

A nehezebb körülmények között derült ki, hogy Nagy Ica milyen nagyszerű bajtárs. Gondoskodott a csoport tagjairól, varrt, mosott rájuk. Rövidesen az is bebizonyosodott, hogy kiváló harcos. Egy hónap múlva a Boszut folyó mellett levő Racsa nevű községbe vezényelték őket az

első partizánbrigád parancsnokságához. Itt kapták meg első beosztásukat: sebesült szabadságharcosokat kellett szállítaniuk a kötözőhelyre. Nagy Ica lelkiismeretesen, fáradhatatlanul, erejét nem kímélve, életét kockáztatva, sokszor hátán cipelte sebesült bajtársait.

Egységük Boszniában, a Majevics-hegységben került először szembe az ellenséggel. Pihenő német csapatot támadtak meg. A fasisztákat részben megsemmisítették, részben menekülésre kényszerítették. A szabó-ifik ebben a harcban szereztek fegyvert maguknak. A németeket üldözve tértek vissza Racsára, ahol szörnyű látvány tárult eléjük. Míg a község fegyverforgató lakossága valahol a hegyekben harcolt, Hitler banditái felégették a falut, az ott maradt védtelen öregeket, gyermekeket halomra gyilkolták. Az utcákat borzalmasan megcsonkított holttestek borították. A partizánok megesküdtek, hogy megfizetnek ezért . . .

Nagy Ica számtalan felderítésben, véres harcban vett részt. Bátorságáért több ízben fontos megbízást kapott. Ilyen volt utolsó feladata is, amelynek teljesítése közben hősi halált halt.

Egy nagyobb német alakulatot kellett megtámadnia az egységnek. Háromtagú előőrsöt küldtek ki terepszemlére — köztük volt Nagy Ica is. A Dráva partján, az erdőszélen haladtak 5—600 méterrel a partizánegység előtt. Hirtelen lövések dördültek el. A partizánegységet váratlanul megtámadták. Másfél napon át folyt az elkeseredett küzdelem, míg végül a partizánok nagy veszteséget okoztak az ellenségnek, és visszaszorították őket. Azután az előőrsbe küldött elvtársak keresésére indultak, de csak holttestüket találták meg.

Nagy Ica fegyveréből minden golyó hiányzott: az utolsó töltényig harcolt. A harcban vállán és bokáján megsebesült, s így nem tudott elmenekülni, élve került az ellenség kezébe. A fasiszták szörnyű bosszút álltak rajta. Elvágták a nyakát és csuklóján az ereit, hasát felmetszették.

Nagy Ica elvesztése mély fájdalommal töltötte el az egységet. Holttestét Racsára vitték, ott temették el többi elesett bajtársával együtt, ünnepélyes partizántemetéssel. A sírnál társaik fogadalmat tettek, hogy megtorolják halálukat, és még elszántabban szállnak szembe a dolgozó nép függetlenségére és szabadságára törő fasiszta banditákkal.

REZI KÁROLY

Budapesten született, Újpesten nőtt fel. Özvegy édesanyja nagy áldozatok árán taníttatta. Kitűnő tanuló volt, ennek köszönhette, hogy tandíjmentesen felvették a gimnáziumba. Édesanyja napszámoskodott, keresetéből még a legszükségesebbre sem telt, s bár a két nagyobb gyermek is dolgozott már, a család sokat nélkülözött. Károly ritkán nevető, komoly gyermek volt. Nemcsak a nélkülözés tette komorrá gyermekkorát, hanem a gúny, a lenézés is, amit a gimnáziumban négy esztendő alatt el kellett szenvednie egyik-másik tanárától és diáktársaitól. Károly kora tavasztól késő őszig mezítláb járt, mert sokszor nem volt lábbelije, ha pedig volt, kímélnie kellett, hogy télre megmaradjon. Márpedig a Könyves Kálmán gimnázium tekintélyének ártott, hogy egyik diákja mezítlábas, mégha szinjeles tanuló is. Ezért minden módon igyekeztek elkeseríteni életét, elvenni kedvét a tanulástól.

Minél nagyobb lett, annál mélyebben sértette önérzetét tanárainak és diáktársainak gúnyolódása. A negyedik osztály elvégzése után, tizennégy éves korában kimaradt a gimnáziumból, és elment inasnak egy kéziszövödébe. Itt azonban oly keveset keresett, hogy édesanyja felbontotta a szerződést, és tanoncnak adta egy drogériába. Most teljes ellátást is kapott, s ez némileg megkönnyítette édesanyja helyzetét. Károly azonban nem érezte jól magát ezen a helyen, és alig szabadult fel, visszament a kéziszövőgéphez.

Újpest nagy gyárvárossá fejlődött az idők folyamán. Budapest egyik legnagyobb munkás-külvárosa volt, erős munkásmozgalommal. Szinte egymást érték a különböző szakmák gyűlései. Sztrájkok robbantak ki, és gyakran rendezett tüntetést valamelyik iparág munkássága. Rezi Károly hamarosan bekapcsolódott a munkásmozgalomba. Rendszeresen bejárt a Kolozsvári utcai munkásotthonba. Szorgalmas olvasója volt a

könyvtárnak. Szenvedélyes érdeklődéssel olvasta a marxista irodalmat és az illegális úton behozott haladó szellemű külföldi és szovjet szépirodalmi műveket.

Az a nyomor, amelyben élt és amelyet maga körül látott, hamar komollyá érlelte, fogékonnyá tette a munkásság problémái iránt. S megértette, hogy a proletariátus életét meg kell és meg lehet változtatni.

1931-ben kapcsolódott be az illegális kommunista ifjúmunkás-mozgalomba. Szervezte az üzemi ifjúságot, a leventében is végzett mozgalmi munkát. Fejlett politikai érzéke, éleslátása, bátor, határozott fellépése

a legtöbbször sikerre vitte a mozgalmi akciókat. 1933 tavaszán felvették a kommunista pártba. Egyike lett a párt legjobb proletár kádereinek. Bevonták a területi bizottságba.

1934 őszén bukott le először, az Egyesült Izzóban szervezett sztrájk idején. A rendőrségen gerincesen, kommunista módon viselkedett. Ez alkalommal — bizonyítékok híján — három hónapos büntetéssel úszta meg. Amikor kijött a börtönből, sokáig nem kapott munkát. Minden idejét a nagy tartaléksereg, a munkanélküliek hatalmas táborában töltötte. Ő vezette köztük a párt akcióit, a munkanélküli-segélyért folyó harcokat.

A Chinoin vegyészeti gyár előtt állt egy barakktelep. Lakói leírhatatlan ínségben éltek. Valóságos járványfészek volt ez a nyomortelep. A város vezetősége nem akart költeni egészségvédelemre, emberhez méltó lakások építésére, csatornázásra. A párt Rezi Károlyra bízta, hogy a telep lakói között szervezzen mozgalmat ivóvíz bevezetésre, patkányirtásra és általános fertőtlenítésre. Rezi Károly megszervezte az agitációs gárdát, és munkájuk eredményeként küldöttségek nyújtották át a követeléseket a polgármesternek. Az akció sikerrel járt, és Rezi Károly neve egy csapásra ismertté vált a telep lakói között.

Ezután történt, hogy a KMP mozgósította az újpesti munkanélkülieket is a munkanélküliséget enyhítő közmunkák megindításáért. Ezt a harcot is Rezi Károly vezette. A város rövid idő múlva megindította a fóti országút építését. Rezi Károly is ott kapott munkát.

Alig dolgoztak néhány napig, Rezi Károllyal az élén küldöttség kereste fel a polgármestert, és azt követelte, hogy az idősebb munkásokat reggel vigyék ki a munkához és este hozzák be Újpestre azon a kocsin, amelyiken a szerszámokat szállítják. A követelés felbőszítette a polgármestert, a küldöttséget elkergette, Rezi Károlyt két napra becsukatta és elbocsátotta a szükségmunkából.

Dolgozott gyárakban, egyszer mint segédmunkás, máskor mint tisztviselő, de mindig csak rövid ideig, mert mindenütt szervezte a mozgalmat és ezért elbocsátották. De a sok éhezés, nyomorúság nem törte meg . . .

Minden szabad idejét a munkásotthonban töltötte, a munkanélküli-akciók szervezése jórészt itt történt. Megismerkedett a többi szakma: a bőrösök, vasasok, fások, építők, textilesek helyi csoportjainak vezetőivel. Tekintélye egyre nőtt az újpesti munkásmozgalomban, úgy néztek rá, mint a párt képviselőjére. Erre a nagy tekintélyre azért tett szert, mert jól tudott bánni az emberekkel. Értett ahhoz, hogyan kell a párt

politikai jelszavait a gyakorlatba átvinni. És ami a legfontosabb, odaállt azok mellé, akik segítségét kérték. Hitet öntött a csüggedőkbe, kitartásra buzdította őket.

A gyakorlati mozgalomban szerzett tapasztalatai alapján, kitűnő proletárérzékkel, becsületes, szívós, kitartó munkával igen jó eredményt tudott elérni.

Az 1935-ös községi választások alkalmával a KMP konkrét harci célok érdekében igyekezett létrehozni a Szocialista Munkások Egységblokkját. Ide tartoztak volna az ellenzéki munkások, a szociáldemokraták és a haladó polgári rétegek is. A cél az volt, hogy a kormány listája a választásokon kisebbségben maradjon. Az egységblokk létrehozásának feltételeit pártközi bizottság dolgozta ki. Rezi Károly itt a baloldali munkásokat képviselte. A Szocialista Munkások Egységblokkja meg is alakult, de a kormány brutális hatósági beavatkozással lehetetlenné tette, hogy részt vegyen a választásokon.

1936-ban a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága határozatot hozott a KMP politikai irányvonalának a népfrontpolitika szellemében történő megváltoztatására. A néhány hónap múlva megalakult új Központi Bizottság úgy határozott, hogy a konspirációs válság leküzdése érdekében átmenetileg szüneteltetik a pártszervezetek működését. Az újpesti kommunisták is végrehajtották ezt a határozatot, de a munkásokat egy pillanatra sem hagyták magukra, folytatták a tömegek politikai nevelését mind a szakszervezetekben, mind a szociáldemokrata pártban. Rezi Károly — a párt tanítása értelmében — mindent elkövetett annak érdekében, hogy kommunista befolyás alá kerüljön a szakszervezetek vezetése is.

Ez az elgondolás hamarosan a megvalósuláshoz közeledett. Az újpesti szakszervezeti helyi csoportok között együttműködés jött létre. Az ellenzék mind jobban megerősödött, és két év múlva kommunista befolyás alatt álló baloldali vezetősége volt minden újpesti szakszervezeti helyi csoportnak. Az újpesti szakmaközi együttműködés másutt is hatott a baloldali rétegekre. A szakmaközi bizottság munkáját Rezi Károly irányította.

Rezi Károly tevékenységével magára vonta a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek haragját és gyűlöletét. Megpróbálták mindenféle rágalmakkal befeketíteni, eltávolítani a munkásotthonból, de a tagság szeretete védőfalként vette körül.

S ő lankadatlanul dolgozott tovább. A munkásotthonban politikai és kulturális előadásokat tartott. A Vörös Segély gyűjtésében is részt vett.

A finn—szovjet háború idején védte a Szovjetunió helyes politikáját és mozgósította a kommunistákat, hogy szálljanak szembe a jobboldali szociáldemokraták rágalmaival, s leplezzék le azokat.

A KMP 1939 nyarán Budakalászon illegális értekezletet tartott, ahol a kommunista ifjúmunkások feladatait tárgyalták meg. A legfontosabb területekről és szakmáktól egy-egy megbízottat hívott meg erre a párt. Az újpesti szakszervezeti kommunisták közül Rezi Károly volt jelen. Ez után az értekezlet után ismét megindult a párt ifjúsági szervezeteinek létrehozása a legális szervezetekben.

A második világháború kitöréséig ismét megalakultak Újpesten is a KMP szervei a legális munkásszervezetekben és több üzemben. Folytatták a harcot a kormány fasizálási törekvései ellen, a dolgozók és a munkanélküli tömegek érdekeinek védelméért. A háború kitörése után pedig minden erejükkel dolgoztak a KMP népfront-politikájának megvalósításán. 1941 november elsejére megszervezték, hogy az újpestiek is vegyenek részt a Kerepesi temetőben azon a demonstráción, amelyet a párt a Kossuth mauzóleumnál a nemzeti függetlenség jelszavával rendezett. Rezi Károly sokat tett ezen akció sikeréért.

Az 1942. március 15-i nevezetes tüntetés után a kormány súlyos csapást mért a függetlenségi mozgalomra és annak irányítójára, a KMP-re. Áprilisban Rezi Károlyt is letartóztatták. Két napig kínozták, anélkül, hogy a mozgalomra vagy az elvtársaira vonatkozóan vallomást tudtak volna kicsikarni belőle. A harmadik nap meghalt a rendőrség kínzókamrájában.

RÓZSA FERENC

Rózsa Ferenc édesapja vasút- és hídépítő mérnök volt, a haladó szellemű értelmiséghez tartozott. Két fiát, Richárdot és Ferencet tíz éves korukig Zágrábban, a Magyar Államvasutak magyar—horvát nyelvű intézetében neveltette. Ezután a fiúk a polgárit egy kaposvári internátusban, a gimnáziumot Budapesten végezték el.

Rózsa Ferenc 1924-ben érettségizett, majd Németországba utazott tanulmányútra. Édesapja összeköttetései révén egy hamburgi export-import cégnél helyezkedett el fizetés nélküli gyakornokként. Nagyon bántotta azonban az önérzetét, hogy édesapja tartja el, pedig nála sokkal fiatalabbak is megálltak már a maguk lábán. Ahogy múlt az idő, egyre inkább türelmetlenkedett, lázadozott, hogy a nagy jövedelmű cég nem törődik azzal, miből él. Elhatározta, hogy inkább elmegy napszámosnak egy építkezésre, semmint ingyen gyakornokoskodjék a milliókat összeharácsoló vállalatnál. Elhatározását tett követte: kőművesinasnak ment, s ettől kezdve nem fogadta el családja segítségét.

A szokatlan munka nehézségeit kemény akarattal leküzdötte. Keveset keresett, mégis elégedett volt, mert saját erejéből tartotta fenn magát. Míg inaskodott, sokat koplalt, megismerte a nehéz, gondokkal teli életet.

Nem húzódott semmilyen munkától, jókedvűen csinált mindent, amit mint inasnak el kellet végeznie. Tanonctársaival jó viszonyban volt. Sem mesterei, sem a vállalat kőművesei nem tudták, hogy érettségizett inasuk van. Szerették, és ha egyetlen cigarettájuk volt, azt is megosztották vele. Rózsa Ferencet ezek a német kőművesek nemcsak a szakmára tanították meg, hanem a munkásmozgalommal is megismertették. Megértette azokat a gazdasági és politikai kérdéseket, amelyeknek megoldásáért a munkásság bérharcokkal, munkabeszüntetésekkel, tüntetésekkel harcolt.

Tanulmányozni kezdte Marx munkáit, és sok, társadalomtudománnyal foglalkozó könyvet olvasott. Így gazdagodtak párhuzamosan elméleti és gyakorlati ismeretei. Tanoncévei alatt politikai és munkásmozgalmi tapasztalatokra tett szert. Két esztendő múlva — 1926-ban — felszabadult, kezébe kapta munkakönyvét. Ekkor Karlsruhéba utazott, és beiratkozott a műszaki egyetemre, ahol két évet töltött, azután Drezdában fejezte be tanulmányait.

Mind a két városban részt vett a szocialista diákcsoport munkájában és azokban a politikai mozgalmakban, amelyeket a német kommunista párt szervezett a hitlerizmusnak szállást csináló kormány ellen. Ezek a harcok nevelték kommunistává.

Rózsa Ferenc akkor élt Németországban, abban az időben kapcsolódott be a munkásmozgalomba és kezdett a marxista elmélettel foglalkozni, amikor a német kommunista mozgalom felfelé ívelt, a kommunista pártnak nagy volt a tömegbefolyása, és mind élesebb harcban állott az erősödő nácizmussal.

Azzal az elhatározással jött haza — 1931 végén —, hogy itthon is részt vesz a munkásmozgalomban. Tudta, hogy ez Magyarországon sokkal veszélyesebb, hiszen a kommunista párt csak illegálisan működhet, és bátyja is kommunista tevékenysége miatt ül már több éve börtönben.

Tizennyolc éves diák volt, amikor elment, és huszonöt éves, komoly, szakmájában képzett, marxista tudással rendelkező fiatalemberként került haza.

Az itthoni körülmények eleinte ismeretlenek és szokatlanok voltak számára.

Egyelőre nem nézett állás után, tájékozódni akart. A gazdasági válság egyre mélyült, a munkanélküliség óriási arányokat öltött, és a kommunista párt ellen érvénybe léptették a statáriumot.

Rózsa Ferencet örömmel töltötte el, hogy itthon is harcos, baloldali munkásmozgalmat talált. De nem ismert senkit, akinek révén kapcsolatba kerülhetett volna a kommunista párttal. Németországi tapasztalatai alapján tudta, hogy a legbiztosabban a munkások között kerülhet össze kommunistákkal. Hamarosan állást vállalt, egy nagy építkezés vezető mérnöke lett.

Idejének legnagyobb részét az építkezéseken töltötte a dolgozók között. Nemcsak irányította a munkát, hanem sokszor meg is mutatta, hogyan lehet könnyebben és gyorsabban rakni a falat, és ez sokat jelentett a munkásoknak, amikor teljesítménybérben dolgoztak.

Az építőmunkások hamar észrevették, hogy ez a mérnök más, mint a többi. El-elbeszélget velük munkájukról, családi viszonyaikról, még politikáról is. Érdeklődéssel hallgatták, amit németországi tapasztalatairól mondott. Egyeseknek újságokat, könyveket adott kölcsön. Lassan megnyerte a baloldali munkások bizalmát: elvitték pl. hozzá aláírás végett azt az ívet, amelyen Sallai Imre és Fürst Sándor statáriális bíróság elé állítása ellen tiltakoztak.

Rózsa Ferencet, bár kitűnő mérnök és statikus volt, elbocsátották állásából, mert munkaadói nem nézték jó szemmel, hogy a munkásokkal

barátkozik és az ő követeléseiket támogatja. Rózsa Ferenc nem is tudott mérnöki munkakörben elhelyezkedni, és ezért alkalmi munkát vállalt. Egy ideig kocsikísérő volt a Shell Oilnál.

Bátyja, Richárd, 1932 júliusában szabadult a börtönből. Ismét jelentkezett pártmunkára, és öccsét is bevonta az illegális mozgalomba.

Rózsa Ferenc eleinte a „Kommunista" című lap szerkesztő bizottságában dolgozott, tudósításokat írt a gyűlésekről, sztrájkokról. 1935 végén tagja lett a Területi Bizottságnak. Összekötőként részt vett a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségének munkájában. Jelen volt az egységfront létrehozását előkészítő tárgyalásokon. 1938-ban az ő irányításával kezdődött meg az SZDP-ben és a szakszervezetekben az illegális kommunista szervezetek kiépítése. 1939 májusában Párizsba utazott, hogy felvegye a kapcsolatot a KMP ott-tartózkodó ideiglenes vezetőségének tagjaival. E megbeszélés eredményeképpen 1939 nyarán létrehoztak egy háromtagú politikai irányító szervet a hazai kommunista mozgalom vezetésére, és annak egyik tagja Rózsa Ferenc volt.

A Felvidék és Erdély egy részének Magyarországhoz csatolásával a Kommunisták Magyarországi Pártjára még nagyobb feladatok hárultak. Biztosítani kellett, hogy ezeken a területeken is egységes irányítással dolgozzanak a pártbizottságok.

Még nehezebbé és veszélyesebbé vált a pártmunka. A kommunisták üldözése fokozódott, megkezdődött a vad, soviniszta terror időszaka. A párt röpiratokat adott ki a felvidéki dolgozók számára, melyekben harcra és kitartásra buzdította őket.

1940 október végén Rózsa Ferencnek be kellett vonulnia háromhónapos katonai szolgálatra. Leszerelése után tagja lett a KMP Központi Bizottságának, később a Titkárságnak is.

A bel- és külpolitikai helyzet mindinkább éleződött. 1941. április 11—14-én a magyar hadsereg egységei megszállták a Délvidéket. Június 22-én a fasiszta Németország orvul megtámadta a Szovjetuniót, és öt nappal később Magyarország is megindította csapatait a Szovjetunió ellen. Ekkor több kommunista illegalitásba vonult — köztük Rózsa Ferenc is. A munkát azonban megszakítás nélkül folytatta. Ő vezette a függetlenségi propagandát, és ő készítette elő a „Népszava" 1941. évi karácsonyi számát.

A háborús uszítással, a fasiszta propagandával szemben az illegális KMP sajtó nélkül állt. Nyomdáira egymás után tette rá kezét a rendőrség. A tömegek tudták, hogy dolgozik az illegális kommunista párt, és várták, hogy ennek jelét is adja. A kommunista párt Központi Bizott-

sága a nehéz helyzet ellenére elhatározta, hogy pártlapot ad ki és illegális nyomdát rendez be. A párt szembeszállt a határtalan terrorral, kijátszotta a rendőrség éberségét, és ezer akadályt leküzdve 1942. február 1-én kiadta az illegális „Szabad Nép"-et. Szerkesztője Rózsa Ferenc lett.

A lap segítségével a párt eredményesebben vezethette, taníthatta a tömegeket. Mutatta az utat, amelyen a magyar nép kijuthat a háború megpróbáltatásaiból és megszabadulhat a fasiszta elnyomástól.

Néhány nappal az illegális „Szabad Nép" megjelenése után, a párt röpiratot is adott ki, amelyben leleplezte azt a borzalmas vérfürdőt, amelyet a magyar fasiszták a Délvidéken rendeztek a jugoszláv lakosság között. A párt megbélyegezte a fasiszta magyar kormányt a véres bűntettért, ráolvasta, hogy üldözi, gyilkolja a népet, emberek ezreit börtönzi be és viszi vágóhídra a hitlerizmus érdekében.

A párt békét követelt, nemzeti összefogást sürgetett, és a hazaáruló kormány elűzésére, a szabad, független, demokratikus Magyarország megteremtésére hívta fel a magyar népet. „A fékevesztett és vereségre ítélt német imperializmus fenyegetésével szemben, a németeknek kapituláló kormány háborús, kalandor politikája ellen csak a demokratikus erők mozgósításával védekezhetünk" — írta Rózsa Ferenc a „Szabad Nép"-ben.

Az illegális „Szabad Nép" és a párt aláírásával megjelenő röpiratok azt mutatták, hogy a kommunista párt az üldözés ellenére is erősödik és felveszi a harcot a Hitler-csatlós kormány és politikája ellen. Több sikeres, háborúellenes akció bizonyította, hogy a párt tömegbefolyása szélesedett, mélyült, és szava mind nagyobb tömegekhez jutott el. Nagy jelentőségű volt a nemzeti összefogás gondolatát kifejező tömegdemonstráció 1942. március 15-én a Petőfi-szobornál.

Érthető, hogy a magyar reakció a kommunista pártban látta háborús politikájának fő ellenségét, s ezért arra törekedett, hogy elszigetelje a pártot a tömegektől. A munkásszervezetekbe spicliket, provokátorokat épített be, és — mint oly sokszor az elmúlt húsz évben — döntő csapást készült mérni a KMP-re.

A kormány 1942 tavaszán több száz szakszervezeti funkcionáriust és gyári bizalmit büntetőszázadban a szovjet frontra hurcoltatott. Áprilisban pedig sikerült a rendőrségnek hozzáférkőznie a KMP Központi Bizottságához.

Április 11-én még Rózsa Ferenc figyelmeztette egyik elvtársát a találkozón, hogy menjen illegalitásba, mert sok elvtársa lebukott. A „Szabad

Nép"-ben a kommunista magatartásról, a rendőrségen, csendőrségen való viselkedésről írt Rózsa Ferenc:

„. . . Fel kell készíteni a párt egész tagságát az osztályellenség fokozott támadására, a rendőrség, csendőrség, katonaság alkalmazására minden osztályharcos, demokratikus vagy háborúellenes mozgalom ellen.

Elvtársainknak, akik ezeket a mozgalmakat vezetik, meg kell állniok helyüket a rendőrség, a bíróság, de még a hóhér előtt is!

A párttagokat olyan erős szellemi és erkölcsi fegyverzettel kell ellátni, hogy ne roppanjanak össze a rendőrségi kínzások alatt és ne árulják el a pártot és a kapcsolatokat, amikről tudomásuk van.

Semmilyen kínzás sem mentség a pártárulásra!"

1942 június elsején, tízéves illegális pártmunka után Rózsa Ferenc az ellenség kezébe került.

Őt is az Andrássy-laktanyába vitték, és a szokásos brutális módszerekkel hallgatták ki. A vallatás során azonban semmit sem tudtak meg tőle. Betartotta, amit néhány héttel azelőtt írt: „. . . Inkább válaszd a halált, minthogy árulóvá légy."

Édesapját is bevitték az Andrássy-laktanyába. Fenyegették, kényszeríteni akarták, hogy terhelő vallomást tegyen fiára. Kihallgatása közben ordításokat hallott. Valakit kínoztak. Rózsa Ernő érezte, hogy az ő fiát gyötrik, de keményen tartotta magát, hogy ne vegyék észre rajta aggódását. Július nyolcadikán hazaengedték, a folyosón összetalálkozott borzalmasan megkínzott fiával, aki alig vonszolta magát. Csendőr kísérte kihallgatásra.

Három nap múlva levelezőlapot kapott fiától, amelyben fogkefét, szappant kért. Az eltorzult írás azt mutatta: Rózsa Ferencnek már annyi ereje sem volt, hogy keményen fogja a ceruzát. A kért dolgokra azonban már nem volt többé szüksége. Ugyanazon a napon, amikor a levelezőlapot megírta, ismét a kínzókamrába hurcolták. Amikor visszavitték az őrizetesbe, már félrebeszélt.

Június 14-én Rózsa Ernő táviratot kapott, amelyben értesítették, hogy fiát délután elföldelik . . .

Rózsa Ferenc törhetetlen elvhűsége a párt harcaiban edződött acélkeménnyé. Nála egyet jelentett a szó a tettel. Igaz kommunista maradt élete utolsó pillanatáig.

SCHÖNHERZ ZOLTÁN

Életére döntő hatással volt a Szovjet-Oroszországból 1920-ban hazatért forradalmár nagybátyja. A fiatal diák szomjas kíváncsisággal hallgatta szavait az orosz proletárforradalomról, fejtegetését a tőkés és szocialista társadalmi rendszerről. Sokszor a hajnal még ébren találta a tanítót és tanítványt, amint élénken társalogva a múlt eseményeit vitatták vagy a jövő lehetőségeit tervezgették.

Schönherz Zoltán, miután jelesen leérettségizett, beiratkozott a műegyetemre Brünnben, majd Prágában tanult, és elektromérnöki oklevelet szerzett. Tanulmányain kívül állandóan foglalkozott a marxista—leninista elmélettel. Több nyelven beszélt, és ez lehetővé tette, hogy szovjet és nyugat-európai tudományos folyóiratokat olvasson, bővítse ismereteit.

Már egyetemi évei alatt bekapcsolódott a kommunista mozgalomba. A mérnöki diploma megszerzése után nem ment állásba — egy ideig még Prágában maradt, mint a csehszlovákiai kommunista párt függetlenített munkatársa.

Később hazament Kassára, Szlovákiában kapott pártfeladatokat.

Kassa régi munkásmozgalmi központ volt. Ezt a szerepét megtartotta 1918 után is, amikor az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlásával Csehszlovákia önálló állammá vált. Ekkor a munkásság harcát az uralkodó osztályok ellen már a Csehszlovák Kommunista Párt vezette. A párt működését a „demokratikus" kormány mindenféle eszközzel gátolta. Vezetőit koholt vádak alapján hosszabb-rövidebb időre, sokszor bírói ítélet nélkül bebörtönöztette. Schönherz Zoltánt is többször letartóztatta a rendőrség. Vádat nem emeltek ellene, mégis hónapokig tartották a lőcsei és illavai fegyházban.

Schönherz Zoltán kapcsolatot tartott a Kommunisták Magyarországi

Pártjával is. A magyar rendőrség 1928-ban egyik bizalmas jelentésében Schönherz Zoltánról már mint a „KMP bizalmi emberéről" ír.

A szlovákiai ifjúsági mozgalomban vezető szerepet töltött be: 1934-ben a Szlovák Ifjúsági Szövetség titkárává választották. Nagy gondot fordított a fiatalok ideológiai fejlődésére, általános műveltségük emelésére. Gondoskodott arról, hogy szovjet szépirodalmi munkákat olvassanak. Vezetésével sokat fejlődött az ifjúsági szövetség.

Munkásmozgalmi tevékenységét színesíteni tudta sokoldalú tehetségével. Kora ifjúságától szerette a zenét. Később néhány osztályharcos verset megzenésített. Már a 30-as évek elején elterjedt Magyarországon és Romániában is „A harcban nem szabad megállni" kezdetű dala. Később pedig a szlovákiai Magyar Fiatalok Szövetsége indulójára szerzett zenét:

„Hirdetni jöttünk forró igéket,
Magyar éneket, amely (úgy) éget..."

De mind kevesebb ideje maradt a muzsikára, mert a politikai események következtében szaporodtak a pártfeladatok.

1935-ben a párt Moszkvába küldte. A Kommunista Ifjúmunkások Csehszlovákiai Szövetségét képviselte a Kommunista Ifjúmunkás Internacionálében. A Szovjetunióban behatóan foglalkozott a nemzetiségi kérdéssel, mivel Csehszlovákia is többnemzetiségű állam volt. Ebből a szempontból igen tanulságos volt számára a Csuvas Autonóm Köztársaság lenini Komszomoljának 1936 februárjában Csebokszariban tartott konferenciája, amelyen maga is részt vett.

Visszatérve Szlovákiába egy ideig illegalitásban élt, mert a rendőrség körözte. Ekkoriban bízta meg őt a párt ismét a szlovákiai ifjúsági mozgalom irányításával.

A Csehszlovák Kommunista Párt az ifjúság soraiból harcos vezetőket nevelt. Egész Szlovákia területéről kiválogatták a mozgalomhoz hű, tehetséges fiatalokat, és nyáron a hegyekben kéthetes tanfolyamokon készítették fel őket a feladatokra. A tanfolyamokat Schönherz vezette.

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának határozata értelmében — a fasizmus terjeszkedésének meggátlására — a kommunista pártoknak meg kellett teremteniük a munkásegységet, a munkás-paraszt szövetséget és létre kellett hozniuk a népfrontot.

A CSKP létrehozta — többek között — a Magyar Fiatalok Szövetségét, amelynek több városban helyi szervezetei alakultak. 1938. február

20-án tartotta az MFSZ ungvári szervezete alakuló gyűlését. Előadó Schönherz Zoltán volt.

Néhány héttel az ungvári gyűlés után a rendőrség letartóztatta. Két hónapot töltött a lőcsei börtönben. Ez alatt az idő alatt Marx és Engels levelezését és Lenin „Filozófiai füzetek" című munkáját tanulmányozta.

1938. november 11-én — azon a napon, amikor Németország és Olaszország döntőbírósági ítélete alapján Horthy hadserege bevonult a Felvidék Magyarországhoz csatolt részére — a csehszlovákiai kommunista

párt illegalitásba vonult. A vezetőket elrejtették és a nyomokat eltüntették, de a harcot a legnagyobb elszántsággal folytatták tovább.

Ezután történt, hogy a KMP külföldi politikai irányító szervének utasítására Kulich Gyula, az Országos Ifjúsági Bizottság titkára Kassára utazott, és felvette Schönherz Zoltánnal a kapcsolatot.

A népfront kiszélesítése és megerősítése céljából a párt munkás-paraszt ifjúsági találkozó megrendezését bízta az OIB-re. 1939. augusztus 20-án, a Szent István napi ünnepségek alkalmával sikerült is megtartani egy összejövetelt anélkül, hogy arról a rendőrség tudomást szerezhetett volna.

Itt találkozott először Schönherz Zoltán a magyar fiatalokkal. Fel is szólalt az értekezleten, a Szovjetunióról és a szovjet fiatalokról beszélt.

1939 őszén a Szovjetunióba utazott, és csak 1940 elején tért ismét vissza Magyarországra azzal a megbízással, hogy az országon belül létrehozza a párt központi szervét. Ez azonban akkor, a közbejött események miatt, nem valósulhatott meg.

A felvidéki megszállt terület kommunista mozgalmának felgöngyölítése során a rendőrségnek tudomására jutott, hogy Schönherz Zoltán a kommunista párt vezetői közé tartozik, és megindította a hajszát elfogására.

1940 tavaszán tömegesen tartóztatták le a magyar kommunistákat az ország egész területén. Ekkor fogták el Kulich Gyulát is. A KMP több funkcionáriusának sikerült ugyan kicsúsznia a rendőrgyűrűből, a nagyarányú letartóztatás mégis nagy csapást mért a mozgalomra. Segítségre, útmutatásra volt szükségük. Ezért Schönherz Zoltán, vállalva minden veszélyt és nehézséget, a Szovjetunióba utazott. Moszkvában beszámolt a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának a magyarországi eseményekről, a párt helyzetéről.

1940 nyarán a Kommunista Internacionálé határozatot hozott a magyarországi pártmunka megjavítására, és három kommunistát — köztük Schönherz Zoltánt — Magyarországra küldött a pártvezetés megerősítésére.

1940 decemberében indult vissza. Gyalog lépte át a határt. Éjjel a sötétben eltévesztette az utat. Öt napig bolyongott egyedül a hóborította Kárpátokban. Ennivalója már harmadnapra elfogyott. Éjjel-nappal mennie kellett a dermesztő hidegben, nem pihenhetett meg, tudta, hogy ha elalszik, nem ébred fel többé.

Száz veszély közepette, viszontagságos körülmények között érkeztek meg mind a hárman külön-külön Budapestre. Beszámoltak az illegális

mozgalom itthoni vezetőinek megbízatásukról. Titkárságot és Központi Bizottságot alakítottak, amelynek Schönherz Zoltán is tagja lett.

1941 áprilisában, amikor a magyar fasiszta hadsereg rátört Jugoszláviára, a Központi Bizottság elhatározta, hogy politikájában a nemzeti függetlenség gondolatát állítja előtérbe. Ennek megvalósítására a párt létrehozta az illegális Függetlenségi Bizottságot Schönherz Zoltán vezetésével, és kiadta a független, szabad, demokratikus Magyarország jelszavát. A Függetlenségi Bizottság tevékenységének első megnyilvánulása október 6-án volt, amikor a munkás-paraszt és egyetemi ifjúság együtesen koszorúzta meg a Batthyány-emlékmécsest. November elsején pedig a Kerepesi temetőben Kossuth és Táncsics sírjánál rendeztek emlékünnepséget. Ugyancsak a Függetlenségi Bizottság munkájának eredménye volt a „Népszava" 1941-es karácsonyi száma is.

A fokozódó fasiszta terror idején, háborús viszonyok között megszervezték a párt sajtóapparátusát. 1942. február 1-én megjelent az illegális „Szabad Nép". A lap első vezércikkét — „Szabad nép szabad országban" — Schönherz Zoltán írta.

A függetlenségi mozgalom jegyében rendezte meg a Magyar Történelmi Emlékbizottság 1942. március 15-én a nemzeti ünnepet, amely független, demokratikus Magyarországot követelő tüntetéssel végződött.

Az illegális „Szabad Nép" megjelenése és a március 15-i tüntetés után a rendőrség latba vetette minden erejét, hogy a sajtóapparátust felderítse, s a párt vezetőit lefogja. De ez hónapokon át nem sikerült. Rendszeresen megjelent a lap, és a röpiratok száma is növekedett. A május elsejét előkészítő röpirat megjelenése után százával fogták el a kommunistákat és a forradalmi érzelmű munkásokat. A legbarbárabb módszerekkel, szörnyű kínzásokkal kicsikart vallomások alapján mind közelebb jutottak a párt vezetőihez, és 1942. július 6-án elfogták Schönherz Zoltánt is.

Összetörve, láztól gyötörve, bilincsbe verve, napokig eszméletlenül feküdt a padlón. Kommunista meggyőződését, fasisztaellenességét egy pillanatig sem tagadta.

Hónapokig tartó nyomozás és vizsgálat után, 1942. szeptember 29-én hazaárulás vádjával haditörvényszék elé állították. A vádirat többek között ezt mondja:

„... szövetkeztek arra, hogy a Magyarországgal hadban álló Szovjet-Oroszország megsegítése érdekében a szociáldemokrata pártban és a szakszervezetekben tömörült munkásságot független, szabad,

demokratikus Magyarország jelszavával és ennek követelésével befolyásuk alá vonják..."

A tárgyaláson Schönherz Zoltán büszkén vallotta: híve az önálló, független, demokratikus Magyarországnak, harcolt a háború ellen, amely a magyar népre csak mérhetetlen szenvedést hozott. Bátran utasította vissza a pártot ért aljas rágalmakat és gyalázkodásokat... Nyíltan hangoztatta, hogy hisz a Szovjetunió győzelmében.

Az utolsó szó jogán az uralkodó osztályt képviselő, katonai egyenruhás bíráknak a magyar nép évszázados elnyomottságáról, kizsákmányoltságáról, a pusztító népbetegségekről és az alacsony kultúrszínvonalról beszélt.

A tárgyaláson von Jagow német követ és német vezérkari tisztek is jelen voltak. Ez azonban nem gátolta Schönherz Zoltánt abban, hogy elmondja: mindig gyűlölte a magyarságot elnyomó német nagyburzsoáziát, szervezte és szervezni fogja a harcot a magyar nép függetlenségéért, küzdött és küzdeni fog a szabad, független, demokratikus Magyarországért. Beszédét emelt hangon azzal fejezte be, hogy a kommunisták igaz hazafiak, mert megértik és megérzik a nép baját, segíteni akarnak rajta, és fel akarják emelni a magyar népet a kultúrnemzetek sorába.

Jól tudta, hogy beszédével nem könnyített helyzetén. Ütközet volt ez a tárgyalás és ő kommunista fegyverrel, az igazság fegyverével vívta azt meg.

Horthy vészbírósága kötél általi halálra ítélte Schönherz Zoltánt. Ő maga nem kért kegyelmet, de családja mindent elkövetett megmentésére. Hasztalan! Schönherz Zoltánnak meg kellett halnia. Kommunista volt, a magyar nép felemelkedéséért harcolt, és ezzel nagy bűnt követett el a fasiszták szemében.

Schönherz Zoltánt nem sújtotta le a halálos ítélet. Még ő vigasztalta mélységesen megrendült szüleit, hugát, akik alig bírták elviselni fájdalmukat elvesztése miatt. Elvtársaitól úgy búcsúzott, hogy magatartásával egy életre szóló felejthetetlen példát mutatott nekik: „Csak azt sajnálom — mondotta —, hogy most, a győzelem küszöbén kell elválnom tőletek."

A siralomházban írt levelei utolsó gondolatairól, egész lényét betöltő érzéseiről tanúskodnak:

„... Én nem cselekedhettem másképpen, mint ahogyan cselekedtem. Mikor felismertem, hogy milyen veszély fenyegeti embertársaimat

Magyarországon, nem hallgathattam, meg kellett szólalnom, nem tehettem másképpen...

Nem hal meg azért mindenki, akit a földbe tesznek ..."

Október 9-én reggel végezték ki a Margit körúti katonai fogház udvarán. Emelt fővel, kemény léptekkel ment a bitó alá a kivezényelt katonák sorfala előtt. Érces hangon kiáltotta feléjük: „Honvédek, harcoljatok a szabad, független, demokratikus Magyarországért!" Hogy szavait elnyomják, a szolgálatvezető tiszt megfújatta a trombitát. De még a trombitaszót is túlharsogta Schönherz hangja: „Vesszen Hitler! Éljen a béke!" „Éljen a Szovjetunió!"

Schönherz Zoltánt megölhették, de hitében megtörni nem tudták. Úgy halt meg, ahogyan búcsúlevelében írta:

„... Sokat dolgoztam, és abban a hitben halok meg, hogy munkám nem volt hiábavaló. Ha még egyszer születnék és újból élnék, akkor sem tudnék másképpen élni! Töretlenül állok itt, mint egész életemben, és úgy is halok meg."

FÖLDES FERENC

Szülei haladó gondolkodású emberek voltak. Édesapja a Tanácsköztársaság kikiáltásáig tanácsosi rangban Bácspalánkán a határrendőrségnél teljesített szolgálatot. Rokonszenvvel figyelte a háborúellenes, majd a forradalmi mozgalmat. 1919. március 21. után felajánlotta szolgálatait a tanácshatalomnak, majd ő is fegyvert fogott a proletárhaza védelmére — harcolt a Vörös Hadsereg kötelékében. A proletárdiktatúra leverése után megfosztották állásától és mint festékügynök kereste meg a szűkös kenyeret családja számára. Két gyermekét nagy anyagi áldozatok árán taníttatta. A fiatalabbik, Ferenc, tanári pályára készült. Tanítása költségeit maga teremtette elő azzal, hogy tanította jómódú diáktársait. Középiskoláit Budapesten, a Markó utcai reáliskolában végezte, ott is érettségizett, jelesen. Kitűnő nyelvérzéke volt, már tizennyolc éves korában jól beszélt németül, olaszul és franciául.

Érettségi után, 1928-ban, Párizsba utazott, és beiratkozott a Sorbonnera. A filozófiai szakot választotta. A kommunista Henri Wallon és a liberális demokrata Albert Bayet professzorok voltak a tanárai. Bővítette nyelvismereteit is: latinul és angolul tanult. A következő évben Olaszországban a bolognai egyetem hallgatója lett. 1930-ban visszatért Párizsba és a Sorbonne-on folytatta tanulmányait.

Párizsi tartózkodása idején Földes Ferenc összebarátkozott más nemzetiségű forradalmi érzelmű diákokkal. Belépett az egyetemi ifjúság forradalmi szellemben vezetett szervezetébe, a Union Féderale des Étudiants-ba (Egységes Diákszövetség). Ennek a szervezetnek volt magyar csoportja is, amely illegálisan működött. A francia kormány ugyanis nem engedélyezte a külföldi egyetemi hallgatók politikai szervezkedését. Ezért Földes Ferenc Faludi Ferenc álnéven vett részt a mozgalomban. Az UFE szemináriumain megismerkedett a marxizmus-

sal, a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseivel. Ott volt a párizsi munkásság gyűlésein, tüntetésein.

1932-ben tudományos, társadalmi és politikai ismeretekben gazdagodva tért haza Magyarországra, azzal a szándékkal, hogy itthon fejezi be tanulmányait. Az egyetemre azonban nem vették fel. Állást sem kapott, nyelvtanítással kereste kenyerét. Munkásmozgalmi tevékenységét itthon is folytatni akarta, ezért belépett a szociáldemokrata pártba, és bekapcsolódott a VI. kerületi szervezet ifjúsági csoportjának munkájába. Tudása, politikai ismeretei, szerény, megnyerő egyénisége hamar meg-

hódította a fiatalokat, akiknek nemcsak túrapartnere, hanem tanítója is lett. Hamarosan felvették a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségébe. A KIMSZ megbízásából részt vett az SZDP ifjúsági mozgalmának központi irányításában, az Országos Ifjúsági Bizottság munkájában.

1934 márciusában letartóztatták a KIMSZ vezetőségének több tagját, ekkor fogták el Földes Ferencet is. Ügyükben május 28-án tartották meg a tárgyalást. Földes Ferencet négy hónapi fogházra ítélték. A Tábla és a Kúria döntése után az ítélet 1936 januárjában vált jogerőssé. Földes Ferenc februárban megkezdte büntetése letöltését.

Kiszabadulása után —1936. június 8-án — még kevésbé gondolhatott arra, hogy állást kap, ezért továbbra is nyelvtanítással foglalkozott. Ebben az időben kezdte meg irodalmi tevékenységét is. Filozófiai és társadalmi kérdéseket tárgyaló cikkei és tanulmányai külföldi haladó szellemű folyóiratokban jelentek meg. Tagja lett az illegális kommunista pártnak, de továbbra is az ifjúság körében dolgozott.

1938-ban pártengedéllyel Olaszországba ment, hogy befejezze tanulmányait. A bolognai egyetemen megszerezte a nyelvtanári oklevelet és a filozófia doktorává avatták. 1939 elején Bolognából Párizsba utazott. Ott is nyelvtanításból élt. Bekapcsolódott a magyar politikai emigráció munkájába. Még az év őszén, röviddel azután, hogy Hitler fasiszta hadserege megtámadta Lengyelországot, hazatért. Haladéktalanul kapcsolatot keresett az illegális mozgalommal és pártmunkát kért.

Cikkek, tanulmányok írásával bízták meg. Munkáit a „Népszavá"-n kívül több hazai és külföldi folyóirat is közölte. Igen népszerű és elterjedt volt fő műve, a Cserépfalvy kiadásában 1941-ben megjelent: „A munkásság és a parasztság kulturális helyzete Magyarországon" című tanulmánya. Az 1930-as népszámlálás alapján Földes Ferenc megdöbbentő képet festett arról, milyen alacsony volt a magyar munkásság és parasztság kulturális színvonala.

1941 nyarán Magyarország is belépett a Szovjetunió elleni háborúba. A KMP mindent elkövetett, hogy a magyar népet megmentse a katasztrófától, hogy kiszakítsa a Németországgal való szövetségből. Ezt a hazafias erők összefogásával akarta elérni. Elhatározta, hogy Magyar Történelmi Emlékbizottság néven legális szervezetet hoz létre, amely a haladó hagyományok emlékeinek gyűjtésével, a szabadság és függetlenség eszméjének ébren tartásával összefogja a különböző demokratikus erőket.

Ebben az időben a „Népszavá"-nál működő kommunista csoportba tartozott Földes Ferenc is. Vele állt összeköttetésben az illegális párt

Központi Bizottságának két tagja — Schönherz Zoltán és Rózsa Ferenc. Földes Ferenc tevékenységével hozzájárult a „Népszava" 1941 karácsonyi számának megjelenéséhez.

Földes Ferencnek ebbe a számba írt tanulmánya megmutatja a jobbágyság szerepét a függetlenségi harcokban.

A „Népszavá"-nak ez a száma általános érdeklődést keltett, érződött, hogy valami fontos belpolitikai változás várható. De ez csak a kezdet volt. A KMP megbízottai tárgyaltak a polgári pártok vezetőivel. Elvben mindenki helyeselte a Magyar Történelmi Emlékbizottság megalakítását, és egyetértett a megalakulást közlendő kiáltvány szövegével is, de egyesek a legkülönbözőbb ürügyekkel próbálták húzni-halasztani a dolgot, mert veszélyes vállalkozásnak tartották, hogy az üldözött kommunista párt tagjaival egy bizottságban foglaljanak helyet. A KMP megbízottainak határozott magatartása vetett véget a huzavonának.

Földes Ferencnek elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy 1942 február végén megalakult a Magyar Történelmi Emlékbizottság, és hogy március elsején a „Népszavá"-ban megjelent a Magyar Történelmi Emlékbizottság kiáltványa a magyar néphez.

Ezzel egy időben a Magyar Történelmi Emlékbizottság kiadott egy Petőfi-jelvényt és egy márciusi emlékkönyvet — „Petőfi útján" címmel.

A Magyar Történelmi Emlékbizottság megalakulása, a kiáltvány nyilvánosságra hozása, és e kiadványok megjelenése a fasiszta háború győzelmi propagandazajában valóban nagy jelentőségű volt, megdöbbentette a reakciós köröket. A Magyar Történelmi Emlékbizottság tevékenysége folytatódott. Az 1848-as szabadságharc kilencvennegyedik évfordulóján — 1942. március 15-én — ünnepséget rendezett a Petőfi téren. Az ipari munkásság, a dolgozó parasztság és a haladó értelmiség képviselői megkoszorúzták a Petőfi-szobrot, utána a tömeg elindult a Kossuth-szoborhoz. Végig az úton tüntetett a szabad, független, demokratikus Magyarország megteremtéséért, a háború ellen.

A hazafias jelszavakat hangoztató, ünneplő tömegre kivont karddal, gumibottal csaptak le a készenlétben álló rendőrök. A nemzetiszínű szalagos koszorúkat összetiporták, a Kossuth-nótát éneklő, Petőfi-jelvényt viselő embereket szétkergették, ütötték, kardlapozták, sok tüntetőt letartóztattak, vagy a toloncházba zártak.

Nem sokkal ezután Földes Ferencet büntető századdal Ukrajna aknamezőire hurcolták a fasiszták, és megölték a magyar nép függetlenségének és szabadságának sok bátor harcosával együtt.

RÓZSA RICHÁRD

Iskoláit Zágrábban, Kaposvárott és Budapesten végezte. Érettségi után beiratkozott a Technológiára és vegyészi oklevelet szerzett. 1924-ben Németországba utazott tanulmányútra. Bejárta Németország több városát, ezenkívül volt Bécsben és Bratislavában is. Néhány hónap múlva visszatért Budapestre, és elhelyezkedett.

Rövidesen belépett a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségébe. A vegyészeti szakosztályhoz tartozott, itt kapcsolatba került Fürst Sándorral, a szakosztály titkárával. Rózsa Richárd egy ideig a legális tömegszervezetekben dolgozott, de 1926-ban már bevonták az illegális ifjúmunkás-szövetségbe. 1927 februárjában több mint száz kommunistát tartóztatott le a rendőrség, de Rózsa Richárd idejében tudomást szerzett a letartóztatásokról és eltűnt a fővárosból. Vidékre utazott édesapjához, aki vasúti mérnök volt, és útépítési munkálatokat vezetett. Rózsa Richárd hónapokon keresztül az útépítésnél dolgozott, mint fizikai munkás, tiszántúli és csongrádi földmunkásokkal együtt. Tanította őket. Előadásokat tartott nekik a magyar nép forradalmi harcairól és az osztálytársadalom fejlődéséről.

Majdnem egy évig tartózkodott vidéken, és értékes szervező, agitációs és propaganda tevékenységet fejtett ki a nincstelenek legforradalmibb rétege, a kubikosok között. Kapcsolata a párttal sohasem szűnt meg.

Amikor visszatért Budapestre, az Újlaki téglagyárban kapott állást, a vegyészeti laboratóriumban dolgozott. A rendőrség figyelte, de hónapokig nem tudott mást jelenteni a nyomozó, mint azt, hogy kora reggel munkába indul és este egyenesen hazamegy. Ez így is volt, de Rózsa Richárd a gyárban pártfeladatot is végzett : a téglagyári sejt munkáját irányította, a párt röpiratainak és az „Ifjú Proletár"-nak cikkeit gépelte sokszorosító papírra a gyár írógépén munkaidő után, késő estig. Senki sem sejtette,

min dolgozik olyan szorgalmasan. Mivel a hosszas figyelés eredménytelen maradt, a rendőrség arra a megállapításra jutott, hogy Rózsa Richárd minden valószínűség szerint visszavonult az illegális mozgalomtól. Pedig abban az időben lett tagja a KIMSZ titkárságának. Ebben a beosztásban dolgozott 1929. február 26-ig, amikor éjjel detektívek jelentek meg a lakásán és előállították a rendőrség politikai osztályára. Rajta kívül még 51 ifjú kommunistát tartóztattak le. A fiatalokat kegyetlenül megkínozták, de megtörni nem tudták őket. Magatartásukról ezt jelenti Schweinitzer rendőrtanácsos felettes hatóságának:

„. . . Az előállítottak kihallgatása folyamatban van, azonban minden eddigi tapasztalatot felülmúló konoksággal találkozunk. Az egyes emberek kiképzése és védekezésre való előkészítése tökéletes."

Ügyükben csak 1930. szeptember 10-én tartották meg a főtárgyalást. A tárgyalás bővelkedett izgalmakban. Számítva arra, hogy a vádlottak beszélni fognak arról, hogyan bántak velük a rendőrségen, az ügyész zárt tárgyalás elrendelését kérte. Tiltakozásul a vádlottak heves tüntetést rendeztek a tárgyalóteremben. Felugráltak helyükről és kommunista jelszavakat kiabáltak:

„Le a burzsoá osztálybírósággal!" „Nem kell zárt tárgyalás!"
„Éljen a III. Internacionálé!" „Éljen a proletárdiktatúra!"
„Éljen a Szovjetunió!" „Éljen a kommunista sajtó!"
„Gyilkosok, megöltétek Lőwyt!"

A fogházőrök el akarták hallgattatni a fiatalokat, de az ifjú kommunisták lerázták őket magukról és dulakodni kezdtek velük.

A jelenet felháborította a hallgatóságot, s hangosan méltatlankodtak. Az ügyész rendőri segítséget hívott és kiüríttette a termet. Az elnök valamennyi vádlottat megbilincseltette az előszobában, majd egyenként szólíttatta őket a terembe kihallgatásra. Az ifjú forradalmárok nem voltak hajlandók felelni a kérdésekre. Ilyen válaszokat kapott az elnök:

„Nem óhajtok felvilágosítást adni!"
„Nem kívánok nyilatkozni!"
„Megtagadom a választ!"
„Osztálybíróság előtt nem vallok!"
„Mivel a politikai foglyok élete nincs biztonságban, minden feleletet megtagadok!" — mondotta Rózsa Richárd.

Valamennyiüket súlyosan elítélték. Rózsa Richárd három és fél évi fegyházat kapott. A tárgyaláson tanúsított magatartásuk miatt még külön is felelősségre vonták őket. Rózsa Richárdot is még öt hónapra ítélték és különböző fegyelmikkel sújtották.

Bár zárt tárgyalás volt, egyes polgári lapok — természetesen elítélően — mindenről részletesen beszámoltak. Így a tömegek is tudomást szereztek a kommunisták bátor magatartásáról.

Rózsa Richárd a Markó utcai, a Pestvidéki és a Gyűjtőfogházban

töltötte büntetését. Sokszor kapott fegyelmit, mert állandóan harcolt a politikai foglyok törvényes jogainak betartásáért. 1930 októberében egynapi sötétzárkába csukták, 1931 májusában külön hatheti kedvezmény-elvonást róttak ki rá, hat hétig pedig a sétaidőnek másodnaponként egy órára való csökkentését rendelték el, pedig a törvény napi két óra sétát írt elő.

A börtönben is igyekezett kihasználni az időt, nyelveket tanult, tudományos munkákat, szakkönyveket olvasott. Így bővítette ismereteit és biztosította szakmai fejlődését a kényszerű tétlenség ellenére is.

1932. július 1-én szabadult a Gyűjtőfogházból. Az illegális mozgalomban egy ideig nem vehetett részt, mivel a politikai nyomozók ismerték. A mozgalom nélkül azonban nem tudott meglenni, ezért saját elhatározásából ismét vidékre ment. Három évig dolgozott a parasztok között. Tevékenységével nagyban hozzájárult a földmunkás-mozgalom erősödéséhez. Mind sürgetőbben hangzott el a földmunkásszövetség helyi csoportjai megalakításának követelése.

Rózsa Richárd kezdeményezésére a földmunkásszövetség Dob utcai helyiségében szemináriumokat szerveztek a téli hónapok alatt. A szemináriumokra az ország minden részéből felutaztak a fővárosba a legöntudatosabb, legbátrabb földmunkások, akik már számos esetben bebizonyították, hogy alkalmasak a falusi szegénység mozgalmának vezetésére.

A szeminárium-hallgatóknak kulturális estéket is rendeztek. Olyan műsort állítottak össze, amelyben bemutatták a szegényparasztság életét és harcait a földesurakkal, a proletariátus küzdelmét az uralkodó osztállyal. Ezek az előadások nagy hatással voltak a nézőtéren helyet foglaló hallgatókra. 1935. február 25-én különösen nagy sikert aratott egy jelenet, amely a Dózsa György által vezetett parasztháborúról szólt.

A parasztmozgalmak erősödésére felfigyelt a csendőrség és hosszas nyomozás után sikerült többeket letartóztatnia. A nyomozási jegyzőkönyv jelentése szerint:

„... nagyon komoly szervezkedésnek jutott nyomára a csendőrség... úgy tapasztalják, hogy már a parasztság is megtanult konspirálni, — és éppen ezért a jövőben a vidéken is mind nehezebb lesz a kommunista taktika miatt a szervezkedéseket felderíteni."

1935 októberében a csendőrség hetvenhárom földmunkást fogott el, velük Rózsa Richárdot is. Ekkor került másodszor a Horthy-pribékek kezébe. A kommunista tevékenységgel gyanúsított parasztokkal ember-

telen kegyetlenséggel bántak, hogy elriasszák őket a mozgalomtól. De százszorosan megkínozták a párt összekötőjét, a városi munkást vagy értelmiségi kommunistát, aki a parasztok közé ment tanítani. Rózsa Richárdot különösen gyűlölték. Három év óta végezte illegális munkáját ott, ahol nem is gondolták: a magyar falvak viskói között...

Egy-egy kihallgatás után napokig eszméletlenül feküdt. A csendőrségen valósággal ronccsá tépték fiatal, egészséges testét, de Rózsa Richárd nem ismerte el, hogy köze van a parasztmozgalomhoz, és minden választ megtagadott. A nyomozók jelentésükben ezt írták:

„... Rózsa Richárd bűnösségét semmi sem bizonyítja jobban, mint konok hallgatása, — hogy előttünk vallomást tenni nem volt hajlandó."

Ügyükben 1935 decemberében volt a tárgyalás. Semmi tárgyi bizonyítékot nem találtak arra vonatkozólag, hogy Rózsa Richárd a KMP parasztbizottságának tagja, a bíróság csupán feltételezte ezt. Mint visszaeső bűnöst két és fél évre ítélték. A felső bíróság három és fél évre emelte büntetését.

A börtönben Rózsa Richárd ismét sokat tanult, arra törekedett, hogy idejét minél hasznosabban töltse el. Tudományos munkákat olvasott, alaposan feldolgozta azt a marxista irodalmat, amelyet sikerült eljuttatni hozzá.

Amikor az ítélet jogerőre emelkedett, 1938-ban Szegedre szállították.

1939. május 4-én letelt a büntetése. Szabadulása után Budapestre utazott.

Szervezete a három és fél év alatt sem heverte ki a csendőrségi vallatást. A párt gyógyulni és tanulni kiküldte Moszkvába. Ott egy tudományos kutatóintézet munkatársa lett. Életéről, munkájáról kerülő úton — Svédországon át — gyakran írt szüleinek. Leveleiben sok szeretettel írt a Szovjetunióról és a szovjet népről. 1941-ben örömmel közli családjával, hogy a május elseje tiszteletére tett felajánlások kihirdetésénél az intézet legjobb négy dolgozója között megemlítették az ő nevét is.

Tudományos munkásságának véget vetett a fasiszta Németország támadása a Szovjetunió ellen, 1941. június 22-én. Rózsa Richárd haladéktalanul jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Ejtőernyős és rádiós összekötő lett.

Amikor megkezdődött a fasiszta hadsereg kiűzése a Szovjetunióból, Rózsa Richárd kérte, hogy küldjék haza Magyarországra, mert szeretne

részt venni az illegális munkában, szervezni a belső ellenállást a fasisztákkal szemben, és fokozni a küzdelmet a magyar nép függetlenségéért.

1943 nyarán elérkezett az idő arra, hogy teljesítsék kérését. Június 2-án éjjel két magyar kommunistával együtt repülőgépre szállt, hogy a front mögötti területen leereszkedve, partizánok segítségével hazajusson.

Varsó közelében, a megállapított helyen elsőnek Rózsa Richárd lépett a repülőgép nyílásához. Mosolyogva intett búcsút társainak — és kiugrott a gépből. Néhány perc múlva két elvtársa is követte. Az ejtőernyőn lebegve még látták, hogy a földre érve zseblámpájával fényjelzést ad, de amikor jóval távolabb ők is földre értek, hasztalan keresték, Rózsa Richárdnak nyoma veszett...

Valószínűleg fasiszta banditák kezébe került, akik elhurcolták és meggyilkolták.

KILIÁN GYÖRGY

Apja famunkás volt. Kispesten, egy szoba-konyhás lakásban élt, szűkösen, nehéz gondokkal küszködve, feleségével és négy gyermekével. György, a legidősebb fiú a négy elemit végezte el, amikor anyja elhatározta, hogy házmesterséget vállal a fővárosban. Úgy gondolta, ha férje nem kap munkát — ami gyakran előfordult —, a házmesterség talán jövedelmez annyit, amennyi a legszükségesebbre elegendő. 1917-ben a VII. kerületbe, a Dob utca 33. számú házba költöztek. Nehezen szokták meg a szűk Dob utcát, a sötét, levegőtlen földszinti lakást. Különösen a gyermekek sínylették meg a változást, hiszen a kispesti beépítetlen üres telkeken napestig játszhattak, futkározhattak.

Györgyöt a Wesselényi utcai polgári iskolába iratták be. A negyedik osztályt mint az iskola legjobb tanulója végezte el. Azután egy józsefvárosi lakatosműhelybe szerződött tanoncnak, három évre. Még inasévei alatt beiratkozott a Technológia esti gépipari szakrajz tanfolyamára. Jó szakmunkás lett — mestere mégis elbocsátotta, amikor 1925-ben felszabadult. A kisiparos inkább tanoncokkal dolgoztatott, mert a segédnek több bért kellett fizetnie.

Kilián György belépett a Vas- és Fémmunkások Szövetségébe. Tagja lett a vasasifi-csoportnak és a Természetbarátok Turista Egyesülete V—VI. kerületi osztályának. Nagyon szerette a természetet. Ritka volt az olyan ünnep- vagy vasárnap, amikor a magas, vékony fiú nem állt ott a „Banánszigeten" (a mai Marx téren) gyülekező munkás kirándulók között.

Egy évig hasztalan járt a vasasszakszervezet munkaközvetítőjébe. Nem kapott munkát a szakmájában. Végül is kerékpáros kifutó lett egy napilapnál.

1927 tavaszán sikerült elhelyezkednie az újpesti Egyesült Izzóban — de csak segédmunkásnak. Néhány hónap múlva a munkások egy-egy elejtett szavából kivette, hogy az üzemben illegális kommunista munka folyik, de sokáig semmi bizonyosat nem tudott. Majdnem egy esztendeje dolgozott már a gyárban, amikor végre a gyári KIMSZ-sejt titkára — akit egyébként túrákról ismert, de nem tudta róla, hogy részt vesz az illegális mozgalomban — hosszabban beszélgetett vele. Nem sokkal ezután közölte vele, hogy a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége felvette tagjai sorába, és elhívta a legközelebbi sejtülésre.

Kilián György előbb a gyári sejt sajtófelelőse, majd az illegális üzemi újságnak, a „Vörös Tungsram"-nak a szerkesztője lett. 1929-ben az Egyesült Izzóban már két KIMSZ- és egy KMP-sejt működött, a Vörös Segélynek pedig több mint 250 tagja volt, akik rendszeresen támogatták a politikai bebörtönzötteket. Kilián Györgynek nagy része volt abban, hogy ezek az illegális szervek megalakultak az üzemben.

Hosszú munkanélkülisége idején Kilián György megtanulta az eszperantó nyelvet. Élénk levelezést folytatott külföldi munkás eszperantistákkal. 1929 augusztusában a világ eszperantistái Lipcsében tartották meg kongresszusukat, s ezen Kilián György is részt vett. Ez alkalommal a párt fontos feladattal bízta meg, melyet végre is hajtott.

1929-ben évfordulót készült megünnepelni a KIMSZ. Tíz évvel azelőtt, 1919. április 6-án vette fel az Ifjúmunkások Országos Szövetsége a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége nevet. A tíz esztendő alatt — négy hónap kivételével — a KIMSZ csak illegálisan dolgozhatott.

Hosszú hallgatás után az évforduló tiszteletére már 1929 januárjában megjelent a KIMSZ saját titkos nyomdafelszerelésével előállított illegális hivatalos lapja, az „Ifjú Proletár". „Be a tömegekbe!" jelszóval mutatta meg az utat, amelyen a KIMSZ-nek haladnia kell. A cikk ezzel a felhívással fejeződött be: „Kommunista ifjúmunkások, be a tömegekbe! Ifjúmunkás tömegek, be a KIMSZ-be!"

Kilián György gyakorlati munkáját ezeknek a jelszavaknak jegyében végezte. Nemcsak üzemében, nemcsak a KIMSZ északi kerületében, hanem a tömegszervezetekben, a Természetbarátoknál és a Munkás Eszperantisták Egyesületében is dolgozott.

Egyenes jelleme, lelkes mozgalmi munkája, tiszta magánélete alkalmassá tette arra, hogy vezető váljon belőle. A KMP 1930 nyarán őt is kiküldte a KIMSZ II. kongresszusára — amelyet a Bécs melletti hegyekben tartottak meg.

A kongresszuson Kilián György több napirendi ponthoz hozzászólt. Kongresszusi szereplése is hozzájárult ahhoz, hogy a párt megvalósítsa vele kapcsolatos régebbi szándékát, és Moszkvába küldje pártiskolára.

Egy évet töltött a Szovjetunióban. Ez alatt az idő alatt szorgalmasan, lelkiismeretesen tanult, az iskolán tanulókör-vezető lett. Ott-tartózkodása alatt nagyon megszerette a szovjet népet, a Szovjetuniót.

Megismerte a szovjet irodalmat, művészetet. Rendszeresen sportolt, megtanult fegyverrel bánni, kitűnő céllövő lett. „Lehet még belőlem vöröskatona" — mondogatta.

1931. szeptember 1-én érkezett haza. Családja úgy tudta, hogy Svájcban dolgozott egy üveggyárban. Decemberben visszakerült régi üzemébe, az Egyesült Izzóba — ismét csak segédmunkásnak. Ugyanakkor a KIMSZ másodtitkára, később pedig — 1932 tavaszától — első titkára és a KIMSZ lapjának, az „Ifjú Proletár"-nak a szerkesztője lett.

Mint a KIMSZ titkára részt vett a KMP Titkárságának ülésein is, így közvetlen munkatársa lett Sallai Imrének és Fürst Sándornak.

A KIMSZ fontos feladata volt a levente-kiképzés elleni harc, és az ott tömörített fiatalok megnyerése. A párt irányításával a KIMSZ jó munkát végzett ezen a területen is.

Az „Ifjú Proletár"-ba írt cikkeiben, röpiratokban Kilián György leleplezte a levente-intézmény igazi célját.

Sokat fáradozott a Levente-ellenes Liga létrehozásán. A liga megindította a harcot a levente-törvény megszüntetéséért.

A KMP útmutatása alapján Kilián György erős kézzel javított az ifjúsági mozgalom hibáin. Lassan megjavult a konspiráció, rendszeresebb lett az elméleti oktatás és emelkedett az „Ifjú Proletár" színvonala.

Ez a szép fejlődés váratlanul félbeszakadt; 1932 júniusában letartóztatták Sallai Imrét és Fürst Sándort. A Titkárság többi tagja — közöttük Kilián György is — erről mit sem sejtve elment a titkársági ülésre. A lesben álló detektívek valamennyiüket letartóztatták.

Ügyét elkülönítették Sallai Imre és Fürst Sándor ügyétől, csupán mint tanút hallgatták ki a statáriális tárgyaláson.

A többi vádlott ügyében később megtartott tárgyaláson Kilián Györgyöt az osztálybíróság két és fél évi börtönre ítélte. Büntetése egy részét a Markó utcai, majd a Pestvidéki fogházban töltötte. Amikor jogerős lett az ítélet, Szegedre szállították a Csillagbörtönbe. Hosszú fogsága alatt megtanult németül. 1935 februárjában szabadult ki. Azonnal kapcsolatot keresett a KMP-vel és folytatta illegális tevékenységét.

Még az év júniusában a párt Párizsba küldte fontos megbízatással. Illegálisan lépte át a határt, s egy hónap múlva ugyanúgy tért vissza. Hozzátartozói és ismerősei úgy tudták, hogy a Bükk hegységben volt túrán. Éppen csak átadhatta a pártnak a Párizsból hozott utasításokat — augusztus hatodikán délután a lakásán elfogták. Rajta kívül még 26-an kerültek akkor a Hadik-laktanyába. Egy besúgó jelentése alapján tartóztatták le őket. Kilián Györgytől azt akarták megtudni, hol járt az egy hónap alatt, mit csinált, kikkel érintkezett? De ő állhatatosan kitartott amellett, hogy négy hétig túrázott a Bükkben, mert a két és fél évi börtönbüntetés kitöltése után vágyott a szabadba.

A katonai nyomozók minden igyekezete csődöt mondott — semmit sem tudtak rábizonyítani. Ezért egy sokkal súlyosabb vádat, a hazaárulás vádját koholták ellene. A fasiszta kormány már évekkel azelőtt titkos lőszergyárat létesített a Bükkben. Ráfogták Kiliánra, hogy túra ürügyén kémkedett a lőszergyár körül. De hiába gyötörték az eszméletlenségig, ő nem tört meg, semmit sem vállalt.

Másfél év múlva, 1937 elején került sor a tárgyalásra. Több vádlottat, köztük Kilián Györgyöt, Martos Flórát és Háy Mihályt fel kellett menteni, mert semmi terhelő bizonyíték nem volt ellenük. A kommunisták magatartását jellemzik a katonai bíróság jegyzőkönyvének alábbi sorai:

„. . . Megemlítésre szorul, hogy a bűnügy vádlottjai a főtárgyalás folyamán általában nagy önérzettel tiltakoztak a hűtlenség, kémkedés és hazaárulás vádja ellen."

Bár Kilián Györgyöt felmentették, mégis csak 1938. július 21-én helyezték szabadlábra. Három évet ült börtönben ítélet nélkül.

A katonai ügyészség börtöneiben még szigorúbb, még kegyetlenebb volt a bánásmód, mint a polgári fegyintézetekben. Könyveket nem engedélyeztek, csupán a bibliát és szótárakat. A politikai foglyok szépirodalmi és tudományos munkák olvasására vonatkozó kérését az ügyész ezzel utasította el: „. . . Nem az a célunk, hogy művelt kommunisták kerüljenek ki innen, hanem az, hogy tönkretett, tehetetlen emberek!"

Kilián Györgyöt azonban nem tette sem tönkre, sem tehetetlenné a három esztendős rabság. Kiszabadulása után a pártmunkában egyelőre nem vehetett részt, mert a nyomozók nagyon is jól ismerték, s veszélyt hozott volna a mozgalomra és munkatársaira. Megpróbált elhelyezkedni, de feketelistán volt, ezért sehol nem kapott munkát. Végül október 27-én felvették az Első Magyar Gazdasági Gépgyárba, de 1939. január 12-én innen is elbocsátották. Egy ideig még próbálkozott gyárakban, de a „veszedelmes" kommunistával szóba sem álltak. Ilyen előzmények után 1939 nyarán pártengedéllyel Jugoszlávián, Görög- és Törökországon keresztül a Szovjetunióba utazott. A Fekete-tengeren egy szovjet hajón hallotta a hírt, hogy Hitler megtámadta Lengyelországot.

Moszkvában a 2. sz. óragyárban dolgozott. Nemsokára sztahanovista lett. Megválasztották szakszervezeti bizalminak.

Amikor Hitler fasiszta hordái megtámadták a Szovjetuniót, azonnal jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Bevonulása után első levelében ezt írta:

„... Már egy hete, hogy a dicsőséges Vörös Hadseregben szolgálok. Ez alatt a rövid idő alatt sokat tanultam. Megtanultam még jobban gyűlölni a fasisztákat, ha ezt a gyűlöletet még fokozni lehetett. Végtelenül büszke vagyok arra, hogy a Vörös Hadsereg egyenruháját hordom, és fegyverrel a kezemben küzdhetek a Szovjetunióért és a magyar nép szabadságáért. Most fizetni fogok az éhezésért, a nyomorúságért, amit a fasiszta uralom alatt kénytelen voltam elviselni. Most puskagolyóval fogok fizetni a Horthyék által kivégzett barátaimért is. Még egyet megtanultam: értékelni a szabadságot, a békét, amelyet a fasiszták elraboltak tőlünk!"

Egy sorban harcolt a hős szovjet katonákkal.

Néhány hónap múlva Moszkvába rendelték, ahol új feladatokat kapott. A hadifogoly-táborokban végzett politikai felvilágosító munkát. 1942 végén ismét a frontra került. Ekkoriban a Donnál folytak a harcok.

Kilián György arra kérte a KMP Moszkvában tartózkodó vezetőségét, küldjék őt haza Magyarországra, illegális pártmunkára. Kérését akkor még nem teljesítették.

Később a kurszki fronton hangszórón közvetítette a szovjet parancsnokság felhívásait a német katonákhoz, hogy ne harcoljanak a tőkések, a fasiszták érdekeiért.

1943. május 29-én kelt levelében ezt írja:

„... Ma hat hónapja, hogy a fronton vagyok... ezeket a sorokat egy parasztházból írom, ahol a hadsereg politikai részlege tartózkodik. Holnap utazom vissza a frontra... az első küzdő vonalba kerültem... Nyolc éjszakán keresztül, az első vonalban, hangszórón keresztül agitáltam. Nagyon érdekes volt. Ha beszéltem, csend volt, de ha azt mondtam, hogy hazudnak a német tisztek, akkor lövöldözni kezdtek..."

Alig küldte el ezt a levelet, ismét Moszkvába rendelték. Közölték vele, hogy teljesítik régebbi kérését és hazaküldik illegális pártmunkára. A párt Kilián Györgyöt alaposan felkészítette a feladatokra. 1943. június 25-én este indult el két társával Moszkvából. A repülőgép nagy magasságban vitte őket a front fölött Varsó irányában. Az adott jelre Kilián ejtőernyővel kiugrott a gépből. Nemsokára felcsillant a zseblámpájának fénye: szerencsésen földet ért, Minszk-Mazoveckij környékén. Lengyel partizánok segítségével eljutott Varsóba, de ott nyoma veszett.

SÁGVÁRI ENDRE

Édesapja jónevű budapesti ügyvéd volt. Szülei kitűnő nevelésben részesítették. Mindent megadtak ahhoz, hogy korán megmutatkozó kiváló képességei kibontakozhassanak. Színjeles tanuló volt. Beszélt németül, franciául és angolul. Jól zongorázott. Írói tehetségéről tanúskodtak szép gyermekmeséi. Az irodalmi szakkörben és a sportban is több kitüntetést kapott. Zongoratanára és vívómestere is nagy jövőt jósolt neki. Ságvári Endre azonban kora ifjúságától gyermekorvos akart lenni.

A 20-as évek közepétől az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjának befolyása érződött a gimnáziumi és az egyetemi ifjúság körében is. Ságvári Endréhez is eljutottak röpiratok, amelyek a reakciós kormány politikája elleni állásfoglalásra szólították fel a diákokat. De Ságvári Endre ekkor még tanulmányain kívül nem törődött semmivel.

Egyik barátjától külföldről becsempészett és titokban terjesztett szovjet szépirodalmi műveket kapott kölcsön. Nagy élvezettel olvasta az épülő új társadalom életéről szóló, új formában és új szellemben megírt alkotásokat. Elgondolkozott felettük. Felébredt érdeklődése, és egyre többet akart megtudni a Szovjetunióról.

1931-ben leérettségizett, és beiratkozott az egyetemre, de nem az orvosi, hanem a jogi fakultásra. Családjuk régi barátja rábeszélte, hogy édesapja hivatását folytassa, és édesanyja is örömmel támogatta ezt a javaslatot.

Változatlan szorgalommal, szilárd céltudatossággal folytatta tanulmányait, de ebben az időben már más állott érdeklődése középpontjában. Titokban tanulmányozni kezdte Marx műveit. Gondolkozásában, érzéseiben és cselekedeteiben egyre közelebb került a munkásosztályhoz.

1936-ban fejezte be egyetemi tanulmányait. A sajtótörvény és a katonai büntető törvénykönyv című disszertációja alapján megkapta a jogi doktorátusi oklevelet. Családi összeköttetései révén tisztviselői álláshoz jutott a Városházán.

Ekkor iratkozott be a szociáldemokrata pártba. Már ezt megelőzően világnézeti kérdésekben ellentétbe került családjával. Ez az ellentét később elmérgesedett, ezért elköltözött hazulról. Rövidesen megházasodott, felesége szegény varróleány volt, akinek politikai nevelésével sokat törődött, és bevonta az ifjúsági mozgalomba is.

Ságvári Endre a szociáldemokrata párt ifjúsági szervezetében kezdte el mozgalmi tevékenységét. Eljárt az előadásokra, részt vett a politikai vitákban, rögtönzött előadásokat tartott külföldi folyóiratokban megjelent érdekes cikkek, tanulmányok alapján. Nem maradt el a háziagitációkról sem. Részt vett a kultúrgárda munkájában és azokban a sportversenyekben, amelyeket az Országos Ifjúsági Bizottság a gödi és a horányi munkás-strandtelepen rendezett. Rövid idő múlva otthonosan érezte magát az ifjúmunkások között, és őt is hamar megszerették a fiatalok.

Az OIB titkára felfigyelt Ságvári hozzászólásaira, előadásaira, magatartására. Több gyakorlati feladattal bízta meg, amelyeket Ságvári sikeresen végrehajtott. Hamarosan az OIB belső munkatársai közé tartozott. Részt vett azoknak az ifjúsági gyűléseknek megszervezésében, amelyek 1937 nyarán zajlottak le. Ezek között legjelentősebb volt az első, amelyet Kispesten rendeztek július 28-án. Erre a napra tették át az évről évre szokásos augusztus 1-i antifasiszta és háborúellenes tüntetést.

1937-ben a nyilasok többször követtek el merényletet a munkások és szervezeteik ellen : beverték a szakszervezetek helyiségeinek ablakait, megzavarták a munkások összejöveteleit, ünnepségeit, megtámadták a túrákról kisebb csoportokban vagy magányosan hazatérő munkásfiatalokat. 1937. május 1-én virradatkor az SZDP fiataljai a hűvösvölgyi nagyrétet díszítették az ünnepségre. Egyszerre csak nyilasok támadtak rájuk, meg akarták munkájukat akadályozni. Az ifik szembeszálltak velük, s elkergették őket. Erre a nyilasok rájuk lőttek, és az egyik ifjúmunkást súlyosan megsebesítették.

Az OIB többségében az a vélemény alakult ki, hogy a gaztetteket meg kell torolni. Szeptember 16-án elérkezett a kedvező alkalom. A nyilasok képviselői beszámolót hirdettek Tompa utcai helyiségükben. Ságvári Endre angyalföldi, ferencvárosi és VIII. kerületi fiatalokból gárdát szervezett, megbeszélte velük a tennivalókat. A kitűzött időpontban meg is jelentek a nyilas fészek előtt. Még felnőtt munkások is segítségükre siettek. A helyiség ablakait bezúzták, kőzáport zúdítottak a terembe, és a fejveszetten egymást taposva kifelé menekülő fasisztákat alaposan helybenhagyták. A mentők négy autóval vonultak ki, s a sebesült nyilasokat kórházba szállították. A „Tompa utcai csata" az ifjúmunkások győzelmével végződött. A sikeres akció nagyban emelte Ságvári Endre tekintélyét a fiatalok előtt.

A rendőrség hozzálátott a tettesek és az értelmi szerző kinyomozásához. Előállították az OIB tagjainak egy részét, közöttük Ságvári Endrét is.

A polgári lapok nagy szenzációval közölték Ságvári Endre letartóztatását és szerepét a Tompa utcai összetűzésben. Az ifjúmunkások körében nagy izgalmat keltett a hír, és együttérzésüket különböző formában juttatták kifejezésre. Az építőipari fiatalok például táviratban köszöntötték születésnapja alkalmából.

1937 decemberében tárgyalták ügyüket. Ságvári Endrét nyolc hónapra ítélték. Mivel ekkor már büntetésének egyharmadát letöltötte — szabadlábra helyezték. Újra bekapcsolódott az ifjúsági mozgalomba. Állását elveszítette, és amíg a „Népszavá"-nál nem alkalmazták, felesége csekély keresetéből nyomorogtak.

Az OIB élén ekkor Kulich Gyula állott, és mint az előző titkár, ő is maga mellé vette segítségül Ságvári Endrét. Ettől kezdve ő lett Kulich Gyula legmegbízhatóbb munkatársa. Szervezte az oktatást, gyűléseket rendezett, és a vidéki mozgalom megindításában és megerősítésében is vezető szerepet töltött be. A KMP útmutatása alapján fokozták a vidéki, főleg a paraszti fiatalokkal a kapcsolatok kiépítését. Ennek eredménye megmutatkozott az 1938. augusztus 20-án megrendezett munkás-paraszt ifjúsági találkozó és az azt követő gödi munkás-sportverseny sikerében is.

Az ifjúmunkás-mozgalom mind többször került napirendre a csendőrségi és rendőrségi jelentésekben. Műsoros esték, szemináriumok nagy látogatottságáról és forradalmi hangulatáról számolt be a megfigyelő.

Ságvári Endre rendszeresen látogatta az ifi-csoportokat és figyelemmel kísérte tevékenységüket. A IX. kerületi csoport működésével nem volt megelégedve. Miután megvizsgálta a körülményeket, meglepő dologra bukkant: a Ludovika kertben napról napra birkózó verseny folyt, amelynek legyőzhetetlen hőse a Ferencváros egyik legnagyobb vagánya volt. A fiatalok tömege drukkolt a szabad mecccsen, vagy birkózni tanult ettől a fiatalembertől. Ságvári Endre odament, hogy megnézze őket. Megismerkedett a „bajnokkal", és mindenki füle hallatára mérkőzésre hívta ki. Megegyeztek egy közös túrában, ahol majd megbirkóznak. 1939 pünkösdjén együtt indultak kétnapos túrára. Ságvári Endre az ifikkel, a birkózó „bajnok" egy sereg hívével. A verseny szabályainak betartásával, izgatott szurkolók gyűrűjében győzte le Ságvári Endre a ferencvárosi fiatal sportrajongók bálványát. Két napot töltött együtt a két csoport, összebarátkoztak, még azon a héten csoportosan részt vettek az ifi-napon, és hatvanan jelentkeztek a Ságvári vezette szemináriumra.

Ságvári Endre ötletességével, sokoldalúságával lelke volt az ifjúmunkásmozgalomnak. Ezért hívta meg a párt 1939 nyarán a Budakalászon megrendezett illegális konferenciára, amelyen az üzemben dolgozó fiatalok megszervezésének módszereit dolgozták ki.

A párt segítsége, Kulich és Ságvári jó munkája hozzájárult ahhoz, hogy amikor Kulich Gyulát 1940 tavaszán letartóztatták, Ságvári Endre pedig júniusban megkezdte jogerőssé vált büntetésének letöltését a Gyűjtőfogházban, nem maradt vezető nélkül az ifjúsági mozgalom. Helyükre az általuk nevelt fiatalok állottak.

Ságvári Endre a börtönben irodalmi munkával foglalkozott. „Óriások és törpék" című gyermekmeséin kívül négerekről szóló történeteket is írt. Három és fél hónap múlva azonban esedékessé vált katonai szolgálatának ideje. Börtönőr kísérte Ikladra, ahol átadta egységének. Három hónap múlva pedig katonai őr kísérte vissza a Gyűjtőfogházba a még hátralevő büntetés letöltésére.

1941 elején szabadult. Átvette az OIB vezetését. A KMP Központi Bizottsága irányította munkáját. Nagy feladatok vártak az osztályharcos munkásságra és ezen belül az ifjúságra. Ságvári Endre olyan feladatokat kapott, amelyek nehéz próbára tették képességeit.

1941 március végén a Szovjetunió ünnepélyes külsőségek között adta vissza Budapesten az 1848-ban a cári csapatok által zsákmányolt magyar zászlókat. Erre az alkalomra az OIB mozgósította a fiatalokat, akik segítettek a Szovjetunió iránt megnyilvánuló szimpátiát fokozni. Néhány hét múlva újabb alkalom kínálkozott arra, hogy a fiatalok tömegagitációt végezzenek a Szovjetunió mellett. A május 2—12-e között megtartott Budapesti Nemzetközi Vásáron a szovjet pavilon állott az érdeklődés központjában. Napról napra hatalmas embergyűrű vette körül a sarló-kalapácsos, vörös zászlós szovjet pavilont. A magyar nép mélységes rokonszenve nyilvánult meg abban, hogy a látogatók tömege néha órák hosszat állt sorba, amíg bejuthatott a pavilonba, hogy megnézze a szovjet föld termékeit, a szovjet ipar alkotásait.

Ságvári Endre irányításával az SZDP ifjúsági szervezetének tagjai nagy lelkesedéssel mozgósítottak a szovjet kiállítás látogatására. Az utolsó napon pedig rokonszenv-tüntetést rendeztek a pavilonnál.

A további események azonban azt mutatták, hogy a német nagytőke imperialista politikáját végrehajtó Hitler kiszélesíti a háborút és beletaszítja Magyarországot is. A KMP Központi Vezetőségére nagy és nehéz feladatok vártak. Elsősorban a párttagságot kellett felkészíteni erre az esetleges háborúra. Égetően szükségessé vált a nemzeti függet-

lenségi front megteremtése, a háborúellenes és antifasiszta erők összefogása, különösen Jugoszlávia megtámadása után.

Ságvári Endre teljesen átérezte ennek a feladatnak a fontosságát, s fáradtságot nem ismerve tevékenykedett megvalósításán. Az OIB erre a feladatra összpontosította minden erejét. De még csak elkezdték a „független, szabad, demokratikus Magyarországot" jelszó alatt az ifjúság egységbe tömörítését, amikor 1941. július 22-én a német fasiszta hadsereg megtámadta a Szovjetuniót, rombolva és pusztítva tört Moszkva felé, hogy „villámháborúval" igájába hajtsa a szabad szovjet népet. Pár nap múlva a náci politikához csatlakozott magyar kormány is nyíltan belépett a háborúba.

Az osztályharcos ifjúság fokozta a háború- és fasisztaellenes propagandáját, és minden erejét megfeszítve dolgozott az ifjúság egységének létrehozásáért, a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtéséért. Munkájuk eredménye már október 6-án megmutatkozott, amikor a Batthyány-emlékművet több száz munkás-, értelmiségi és parasztfiatal megkoszorúzta. Még sikerültebb volt november 1-én a magyar függetlenség nagy harcosai, Kossuth Lajos és Táncsics Mihály sírjánál rendezett emlékünnepély. Több ezer szervezett munkás, valamint munkás-, paraszt- és értelmiségi fiatal tüntetett a magyar függetlenség mellett. A párt irányításával ezeket az akciókat újabbak követték.

A fiatalság mozgósítását Ságvári Endre szervezte. Ő gondoskodott arról, hogy eszmeileg is felkészülten vegyenek részt ezeken a tüntetéseken. Előadásaiban ismertette a magyar függetlenségi harcok történetét, nemzeti hagyományainkat, nemzeti hőseink életét.

Ságvári Endre munkája hozzájárult, hogy a főváros és környékének fiatalsága tömegesen vett részt a Petőfi-szobornál 1942. március 15-én rendezett tüntetésen.

A kormány felismerte, hogy a KMP-nek ez a törekvése — a nép nemzeti tudatra ébresztése — mennyire veszélyezteti Hitler-barát politikáját. Újabb hadjáratot indított a kommunisták ellen. Országszerte hónapokon át folytak a letartóztatások. Százával hurcolták el a baloldali munkásokat és vitték őket a Def* kínzókamráiba. Ekkor Rózsa Ferencen és Schönherz Zoltánon, a KMP két vezetőjén kívül a kezükbe került a párt több funkcionáriusa és egyszerű katonája. Ságvári Endrének sikerült illegalitásba

* A Katonai Törvényszék különleges nyomozó szerve. — Defenzív Osztálynak nevezték.

mennie. A rendőrség elveszítette a nyomát, s bár mindent elkövetett felkutatására, két esztendeig nem akadt rá.

A kormány nem elégedett meg a több száz forradalmi érzelmű munkás elfogásával, hanem minden eszközzel meg akarta gátolni az ifjúság mozgalmát. Rendeletben tiltotta meg a leventeköteles fiataloknak, hogy politikai pártnak tagjai lehessenek. Ekkor az SZDP vezetősége — 1942 májusában — megszüntette az OIB működését.

Ságvári Endre az illegalitásból irányította az ifjúsági mozgalmat. Felszólította az SZDP fiataljait, hogy a szakszervezetekben tömörüljenek és ott dolgozzanak tovább.

A KMP vezetősége 1943 nyarától megváltoztatta a párt nevét és Békepárt néven vezette a harcot a háború ellen, a független, szabad, demokratikus Magyarországért. Ságvári Endre, dacolva minden veszéllyel, két illegális nyomdát szervezett a pártnak. Egymástól nagy távolságban, a főváros más-más területén rejtették el az apparátust. Az egyik tartalékban állott, a másikon éjszakáról éjszakára nyomták a párt buzdító, felvilágosító szavait.

1943 végén a rendőrség felfedezte az egyik nyomdát, s az ott dolgozó fiatal házaspárt letartóztatta. Haditörvényszék elé állították, és halálra ítélték őket.

Ságvári Endre mindent elkövetett megmentésükre. Tiltakozó röpiratot szerkesztett, a tartaléknyomdából ez jött ki elsőnek. A kommunisták mozgósították a közvéleményt. Egy hónapi kemény küzdelem után elérték, hogy az elítéltek kegyelmet kaptak.

Ságvári Endre készítette elő a Békepárt lapját, a „Béke és Szabadság"-ot, amely 1944. március 15-én jelent meg és a párt nyomdájában készült. Szerkesztője mindvégig Ságvári Endre volt. Ő vezette az ellenállási csoportokat és a fegyvergyűjtést is.

Egy csendőrségi nyomozó hetek óta figyelt egy kommunistát, akinek 1944. július 27-én találkozója volt a Múzeum-kertben Ságvári Endrével. A nyomozó nem ismerte ugyan Ságvárit, de mivel társáról már úgyis tudta hol lakik, és bármikor megtalálhatta, Ságvárit tartotta szemmel, és mindenhová követte, anélkül, hogy ő észrevette volna.

A Múzeum-kertből Ságvári Endre még egy találkozóra sietett, onnan már másodmagával ment Budára megszemlélni egy német fegyverraktárt. A véreb követte őket. A két fiatalember betért a Budakeszi úton a Nagy-féle cukrászdába. A csendőrnyomozó egyedül nem mert cselekedni, telefonon segítséget kért. Rövid idő múlva három nyomozó robogott autón a helyszínre. Egyenesen Ságváriék asztalához tartottak.

Ságvári azonnal átlátta a helyzetet, fegyvert rántott. Három nyomozót lelőtt, azután kirohant a cukrászdából. Ekkor érte őt hátulról a halálos lövés. A kémelhárító gépkocsivezetője lőtte le.

Az általa szervezett nyomdában készült a röpirat, amelyben a Békepárt búcsúzik tőle és hírül adja hősi halálát:

„. . . Ságvári Endre úgy halt meg, ahogy élt: harc közben. Utat mutatott életével — példát mutat most halálával. Fegyverrel kell szembeszállnunk a bérgyilkos söpredékkel, amely a terror és népcsalás minden eszközével taszítja sírba nemzetünket!

Harcoljatok Ságvári Endre szellemében, akit élete és halála a magyar nép szabadsághősévé avatott."

IHÁSZ-KOVÁCS SÁNDOR

Már egészen fiatal korában napszámba járt, mint a többi hozzá hasonló sorsú fiú — mert apja éppen csak tengődött negyedmagával az öt hold szikes földön, az adót is alig bírta kiizzadni belőle. A hat elemi elvégzése után sommásnak szegődött. Látástól vakulásig nehéz munkát végzett, mégsem tudott magának egy jó ruhadarabot vásárolni, pedig józanul, takarékosan élt. A zsírosparasztok, uradalmi ispánok durva bánásmódja mélyen sértette önérzetét, dacot és gyűlöletet váltott ki belőle. Zárkózottá és bizalmatlanná vált. Gyakran megtörtént, hogy az igazságtalanság ellenállásra ingerelte, haragra gyúlt, de ilyenkor mindig ő húzta a rövidebbet, és mehetett másfelé munkát keresni. Bebarangolta az egész Dunántúlt, sokat látott, sokat tapasztalt.

1939 őszén bevonult katonának. A régi kaszárnya-szellem, amely ki akarta irtani az önérzetet a fiatalokból, s gondolkozás nélküli ágyútöltelékké akarta átgyúrni az embereket, csak fokozta Ihász-Kovács Sándor zárkózottságát, bizalmatlanságát. A háború valódi céljáról semmit sem tudott, a politika nem érdekelte.

1942-ben, bár lázas beteg volt, kivitték a frontra. Csapatát azonnal beosztották a harcba vetett egységekhez. A szovjet hadsereg támadását azonban nem sikerült feltartóztatni. A magyar parancsnokság elrendelte a visszavonulást. Ihász-Kovács betegen nem bírta az út fáradalmait, lemaradt csapatától. Megsebesült. A győzelmesen előretörő szovjet katonák akadtak rá, amikor a sebesülteket szedték össze. Kórházba került, majd felgyógyulása után hadifogoly-táborba szállították.

Ihász-Kovács Sándor életében ekkor nagy fordulat következett be. A fogolytáborban olyan embereket ismert meg, amilyenekkel azelőtt nem találkozott. Itt beszélt először magyar kommunistákkal. Érezte, hogy amit ők mondanak, az az igazság, s ez lelke mélyéig hatott. Csodál-

kozva nézte a fogolytábor könyvtárában a rengeteg könyvet —, ennyit még életében nem látott. Bátortalanul vette át a könyvtárostól — egy régi, szervezett vasmunkástól — az első kötetet, amelynek „Új barázdát szánt az eke" volt a címe. Szinte egyfolytában olvasta végig, annyira érdekelte. Ezután szorgalmas látogatója lett a könyvtárnak. Új világ tárult fel előtte, érdeklődése egyre nőtt. Lassan feloldódott zárkózottsága, és számos kérdéssel fordult a kommunistákhoz. Tanulni kezdett. Megismerte a magyar munkásmozgalom és a bolsevik párt történetét, s itt, a táborban tanulta meg Magyarország, a magyar nép igazi történetét

is. József Attila-verseket olvasott, életében először, s minden sora mélyen meghatotta.

Más megvilágításban látott most mindent, öntudatra ébredt. Mondogatta is, hogy eddig csak érezte, de most már tudja, mit jelent embernek lenni! Megfogadta, hogy egész életében a kizsákmányolás megszüntetéséért és a szocializmus megvalósításáért fog harcolni.

Később gondolatait már írásba is tudta foglalni. Szorgalmas levelezője lett az „Igaz Szó"-nak — a magyar hadifoglyok antifasiszta újságjának. Cikkeivel támogatta a helyes politikai irányvonalat.

Lankadatlan szorgalommal tanult. S ahogy gyarapodtak elméleti és politikai ismeretei, egyre inkább megértette a szovjet nép harcának jelentőségét és egyre jobban erősödött benne az az elhatározás, hogy nem nézi tétlenül a szovjet nép erőfeszítéseit. Többször felvetette, hogyan vehetnének részt a hadifoglyok is a fasiszták elleni küzdelemben? És minthogy mind többen juttatták kifejezésre ezt a kívánságot, a szovjet kormány lehetővé tette, hogy az önként jelentkező magyar hadifoglyok szovjet partizánegységekben harcolhassanak a nácik ellen.

Ihász-Kovács Sándor az elsők között kérte beosztását. 1944 januárjában a Szatanovszki-féle, főleg lengyelekből és ukránokból álló partizánegységhez került, itt harcolt néhány hónapon át a németektől megszállt területen. Most látta csak, mire képesek a fasiszták. Látta a civil lakosság holttestével borított gránáttölcséreket, látta fiatal leányok és fiúk megcsonkított tetemét, látott ajtófélfákra akasztott öregeket, széttaposott csecsemőket... S ezekben a harcokban ismerte meg a bátor, veszélyektől nem riadó, az ellenséget halálosan gyűlölő szovjet emberek áldozatos hazaszeretetét, testvéri, bajtársi segítőkészségét is. Megtanult oroszul. Így lehetővé vált, hogy hírszerző munkára vállalkozzék. Az ő jelentése alapján a partizánok megtámadtak és megsemmisítettek egy lőszerszállító fasiszta osztagot. A partizánegység ekkor hatalmas lőszertartalékkal gazdagodott.

1944 májusában a szovjet csapatok kiverték a németeket arról a területről, ahol a partizánok működtek. Ihász-Kovácsot bátor magatartásáért kitüntették és partizániskolára küldték.

A szovjet hadsereg diadalmasan nyomult előre, közeledtek a magyar határ felé. Ihász-Kovács részt akart venni ebben a harcban. Kérésére beosztották egy magyar partizáncsoportba, amely hazakészült Magyarországra. A KMP Moszkvában székelő vezetősége őt jelölte ki az egység politikai megbízottjának.

Az egység minden tagja hazáját szerető, elszánt, bátor ember volt. Mindenre felkészültek, tudták, hogy kemény feladatok várnak reájuk. Nagybánya vidékén ereszkedtek le ejtőernyővel 1944. augusztus 20-án. Egyik társuk, dr. Gellén István orvos szerencsétlenül egy fa tetejére esett, és eltörött a combja. A többieket nem tudta értesíteni, és mielőtt azok megtalálták volna, kutyákkal cirkáló partizánvadászok akadtak rá. Elvitték a súlyosan sebesült orvost, kegyetlenül bántalmazták, hogy megtudják tőle, hányan voltak, hová és milyen feladatokkal jöttek. De a harcokban edzett partizánorvos semmit sem árult el. Végül is halálra kínozták a fasiszták.

Ihász-Kovács Sándor ejtőernyőjét messze sodorta a szél, de szerencsésen földet ért. Társait azonban hiába kereste, nem találta meg őket. Azt gondolta, hogy a hegyekben, erdőkben biztosan rejtőznek kommunisták, partizánok. Nekivágott az ismeretlen útnak, de csak pásztorokkal, favágókkal találkozott. Néhány hétig azok rejtegették, segítették élelemmel, mutatták neki, merre menjen tovább. Az egyik pásztorkunyhóban azonban ellenséges érzelmű emberek fogadták. Míg jó szóval tartották, titokban értesítették a csendőrséget. Farkaskutyákkal jöttek a partizánvadászok. Bekerítették a kunyhót. Élve akarták elfogni Ihász-Kovács Sándort. De ő nem adta meg magát, elszántan felvette a küzdelmet és védekezett, amíg csak tudott. Harc közben, fegyverrel a kezében érte a halál.

SZŐNYI MÁRTON

Huszonnégy esztendős korára olyan életpályát futott be, amely polgári felfogás szerint „csodálatos karriernek" számított. Később mégis visszatért a munkásosztályhoz, amelyből származott, és eljutott osztálya élcsapatához, a magyar dolgozó nép felszabadításáért harcoló kommunista párthoz. Életútja kiválóan példázza a marxista ideológia emberformáló erejét.

Nagyapja gyári munkás, apja kis fizetésű postadíjnok volt. A szülőknek nagy gondot okozott három gyermekük felnevelése. Szőnyi Márton gyermekkora igen nehéz körülmények között telt el. Az öttagú család egyetlen helyiségből álló lakásban élt. Helyzetük egyre rosszabbodott, az apát elbocsátották állásából, és semmi reménye sem lehetett az elhelyezkedésre. Az alkalmi munkákból pedig nem tellett arra, hogy a jól tanuló legidősebb fiút, Mártont tovább taníttassák.

1931-ben változás állott be a Szőnyi család életében: az apát felvették portásnak a Nemzeti Bankba. Így rendes lakáshoz jutottak, és lehetővé vált, hogy Márton tovább tanulhasson.

A négy középiskola elvégzése után beiratkozott a Kereskedelmi Akadémiára. Jól tanult, sportolt, kitűnően tornászott, a BESZKÁRT válogatott kosárlabda játékosa volt.

A Szőnyi családban nem politizáltak. Mártont nem vonzotta a Horthy-rendszer fasiszta ifjúsági mozgalma. De nem találkozott a baloldali diákmozgalommal sem.

1938-ban jelesen elvégezte a Kereskedelmi Akadémiát és állást keresett. Akkoriban tették közzé a Honvédelmi Minisztérium felhívását: közép- és főiskolát végzett fiatalokat kerestek, akik kedvet éreznek a repüléshez. Szőnyi Márton hirtelen elhatározással jelentkezett, és fel is vették. Kiképzésre a többiekkel együtt Olaszországba küldték.

Egy év múlva mint vadászrepülő tért vissza. Itthon zászlósi rangot kapott. A Székesfehérvár melletti Börgöndön, majd a mátyásföldi repülőtéren teljesített szolgálatot. A magas, jóképű, életvidám fiatalember előtt olyan jövőt csillogtatott meg az élet, amilyenről szülei a Nemzeti Bank portási lakásában álmodni sem mertek. Társasága előkelő, elegáns tisztekből állott. Egy vezérőrnagy lányának udvarolt. Az előkelő szülők szívesen látták a fiatal zászlóst... Szőnyi Márton a legjobb úton haladt afelé, hogy elszakadjon osztályától.

Ebbe a felfelé ívelő életpályába azonban beleszólt a háború. A Szovjet-

unió elleni fasiszta támadásba a magyar lakájkormány először gépesített erőkkel kapcsolódott bele. Szőnyi Mártont az első támadó egységbe osztották be. A harmadik bevetés alkalmával — 1941. augusztus 27-én — a szovjet vadászgépek megsemmisítő erővel csaptak a támadókra, és hírmondónak csupán két rostává lőtt magyar vadászgép tért vissza a támaszpontjára. Szőnyi Márton nevét másodiknak vésték rá a mátyásföldi repülőtér márványtáblájára a hősi halált halt pilóták neve közé...

De Szőnyi Márton nem halt meg. Ejtőernyőjével szerencsésen földet ért a szovjet vonalak közelében, és hadifogságba esett. Hosszú ideig magányosan lézengett a hadifogoly-táborban, és mint egyetlen magyar, idegenül érezte magát a német tisztek között. Most ismerte meg közelebbről őket, és egyre erősbödő ellenszenvet érzett velük szemben. A tábor parancsnoksága ezt észrevette. Szovjet tisztek keresték fel. Egy ízben beszélgetés közben azt mondták neki, hogy fasiszta. Szőnyi ezt nagy megütközéssel hallotta. Elismerte, hogy Horthy parancsára harcolt, de azért ő, a magyar királyi zászlós, nem fasiszta. A szovjet tisztek türelmesen elmagyarázták neki, hogy mi Hitler politikájának a lényege, mi a német imperialisták célja, és hogy a magyar lakájkormány miért áldozza fel az országot. Szőnyi megdöbbent — ezt nem tudta. A hallottak mélyen elgondolkoztatták. Belátta, hogy bűnös célok szolgálatába szegődött, gondolkozás nélkül hajtotta végre a fasiszták parancsát, segített egy békés ország megtámadásában, békés emberek meggyilkolásában. Szőnyi Mártont ez a felismerés nagyon megrendítette. Hálás volt a szovjet tiszteknek, hogy felnyitották a szemét.

1942-ben már igen sok magyar katona esett szovjet hadifogságba, a táborokban megalakultak az antifasiszta kollektívák, s ezeken keresztül a kommunisták megkezdték a politikai felvilágosító munkát. Ennek eredményeként sok hadifogoly kérte, hogy fegyverrel harcolhasson a fasiszták ellen. A szovjet kormány teljesítette kérésüket. Az előkészítő munkára — a kommunisták kezdeményezésére — a különböző nemzetiségű hadifoglyok saját soraikból bizottságokat alakítottak. Gondos kiválasztás után politikai továbbképzésre küldték az arra megfelelőket. Így került Szőnyi Márton is a 27-es táborba, amelyben a legkülönbözőbb emberek kerültek össze. Volt itt minden nemzetiségbeli, magas rangú katonatiszt és béresgyerek. Abban azonban teljesen egyetértettek, hogy valamennyien a fasiszták ellen akartak harcolni. Ekkor már meglátszott a változás Szőnyi Márton gondolkozásában. A tisztek általában elkülönültek, egymás között érezték csak jól magukat. Nem mutatták ugyan,

hogy lenézik a közlegényeket, de nem is barátkoztak velük. Szőnyi Márton viszont szívesen beszélgetett a közkatonákkal.

A táborban, amely egyúttal iskola is volt, rohamosan gyarapodott Szőnyi Márton politikai és marxista tudása.

Visszatérve a hadifogoly-táborba, most már ő is nevelt, igyekezett a becsületesen gondolkozó tiszteket kivonni azoknak a befolyása alól, akik ott is hazaáruló magatartást tanúsítottak. Erről több cikke jelent meg a magyar hadifoglyok újságjában, az „Igaz Szó"-ban.

És eljött az az idő, amikor Szőnyi Márton joggal vallhatta magát kommunistának. Egyre ostromolta elvtársait, adjanak lehetőséget neki, hogy olyan feladatot hajtson végre, amellyel bebizonyítaná hűségét és szeretetét a Szovjetunió iránt, és amely Magyarország felszabadítását is előmozdítaná. Szőnyi Mártont ekkor partizániskolára küldték.

Az iskola elvégzése után beosztották egy partizánegységbe. Hónapokon át harcolt együtt a szovjet partizánokkal. Kitűnt bátorságával és lelkesedésével. Volt parancsnoka így emlékezik meg róla: „Szőnyi Márton kitűnő felderítő volt, nagyszerű katona-szakember. Felderítő útjáról mindig nyolc-tíz magyar katonával tért vissza, akiket meggyőzött a fasiszta háború igazságtalanságáról és reménytelenségéről."

Szőnyi Márton mellére nemsokára feltűzték az elsőosztályú partizánérmet. Az elismerés és a bizalom jeleként a második csoporttal mehetett haza, hogy mint ejtőernyős felderítő segítse a szovjet hadsereg harcosait. 1944 őszén indult el repülőgépen tizenkét társával együtt. Közöttük volt Csizmadia Gyula pécsi bányász és Ősz-Szabó János, délvidéki kommunista földmunkás, a csoport politikai megbízottja.

A Bükk hegységben, Ózd környékén ereszkedtek le. Fontos felderítéseket hajtottak végre. Többször keveredtek tűzharcba a partizánvadászokkal és a szökött katonákat kereső csendőrökkel. Ezekben a harcokban tíz partizán elesett vagy elfogták őket. Szőnyi Márton harmadmagával folytatta a felderítést, hogy rábízott feladatát teljesítse. Már úgy látszott, hogy munkájáról személyesen számolhat be az előretörő szovjet hadsereg parancsnokának, — ekkor azonban árulás következtében a csendőrök nyomukra találtak. Mindhármukat elfogták, és a helyszínen meggyilkolták.

Szőnyi Márton és társai igaz hazafiak voltak, akik dacolva minden veszéllyel, visszatértek hazájukba, hogy segítsenek megmenteni azt a pusztulástól, és a népet a rabszolgasorstól.

RICHTMANN SÁNDOR

Apja segéd nélkül dolgozó cipész kisiparos volt. Sándor, a legidősebb gyermek, a négy polgári elvégzése után a bőrdíszműves mesterséget választotta.

A KIMSZ jó agitációs és szervező munkát folytatott a tanonciskolákban. Richtmann Sándor érdeklődését is felkeltették a politika iránt. Utolsó éves tanonc volt, amikor az egyik iskolatársa meghívására az ifjúmunkások egyik tömegtúráján vett részt. Az ott előadott műsor forradalmi tartalma, majd a politikai összefoglaló nagy hatással volt az alig tizenhét esztendős Richtmann Sándorra. Beiratkozott a Munkás Testedző Egyesületbe, és a Bőripari Munkások Szakszervezete ifi-csoportjába kezdett eljárni. A szakszervezeti ellenzék sokat foglalkozott a fiatalok nevelésével, bevonta őket a bérmozgalmakba is.

Richtmann Sándort elsősorban a gazdag könyvtár vonzotta a szakszervezetbe. Szeretett volna tovább tanulni, de a Horthy-rendszer leküzdhetetlen akadályt állított a felsőbb iskolákba vágyó munkásifjúság elé. Richtmann Sándor pótolni akarta hiányos ismereteit. Mindennap bement a szakszervezet olvasójába, hacsak egy órára is. A könyvtáros — régi szervezett, baloldali érzelmű munkás — kiválogatta számára azokat a könyveket, amelyek műveltségét és elméleti tudását fejlesztették.

Mire Richtmann Sándorból segéd lett, a bőrös ifi-csoport legképzettebb tagjai közé tartozott. De nemcsak a bőrösszakszervezeti mozgalomban dolgozott, eljárt a MÉMOSZ-székházban (Aréna út, ma Dózsa György út) levő SZDP helyiségébe is. Ott megismerkedett faluról felkerült fiatal építőmunkásokkal, és szoros barátságot kötött velük. Tanította őket, felvilágosította osztályhelyzetükről, hogy megértsék a bérmozgalmakat és részt vegyenek azokban. Saját családjában is végzett politikai nevelőmunkát, három fiatalabb testvére is így ismerte fel osztályhelyzetét.

A KIMSZ akcióiban kitűnt bátorságával, jó szervező munkájával. 1928-ban a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége felvette tagjai sorába. Nem sokkal később már az északi kerületi bizottságnak lett a tagja, amelynek titkára ekkor Kilián György volt. Jó munkájával hozzájárult az angyalföldi ifi-mozgalom jelentős fejlődéséhez.

Az ő vezetésével vett részt az északi kerület ifjúsága az 1930. szeptember 1-i nagy tüntetésen. Richtmann Sándor, amikor látta, hogy a detektívek kivezetik a tömegből a röpiratszórókat, és a rendőrök karddal támadnak rájuk, dulakodni kezdett velük. Példáját követték a többiek,

és sok ifit sikerült kiszabadítaniuk a rendőrgyűrűből. Richtmann Sándor napokig viselte a közelharc nyomait, a kék foltokat a szeme alatt, emiatt nem is mehetett ki az utcára.

Sem a statárium életbe léptetésével — 1931-ben —, sem Sallai Imre és Fürst Sándor meggyilkolásával — 1932-ben — nem tudta a kormány a munkásság harckészségét letörni. A sztrájkok és tüntetések száma nem csökkent. A munkásság megmozdulásaiban érezhető volt a KMP irányítása, a KIMSZ pedig szorosan felzárkózott az élcsapat mögött. Az angyalföldi ifik — történelmi múltjukhoz híven — az első sorokban küzdöttek. Az emlékezetes 1930. szeptember 1. második évfordulóján a KIMSZ harcba hívta a munka nélküli fiatalokat. A tüntetés egyik szervezője Richtmann Sándor volt. Angyalföldön a Röppentyű utcából a Béke téren és a Szent László úton át haladva a Róbert Károly körút felé 4—500 főből álló ifi-csoport indult el, forradalmi dalokat énekeltek, a párt jelszavait hangoztatták és munkát-kenyeret követelve tüntettek a Horthy-rendszer, a kormány ellen.

Az angyalföldi ifi-csoportot ekkor nagy veszteség érte. Egy lelkes tagját, Bauer Oszkárt, a fiatal sütőmunkást, aki a menet élén vörös zászlót vitt, a Róbert Károly körút sarkán egy rendőr agyonlőtte.

Richtmann Sándor 1932 októberében bevonult katonának. Kapcsolatát a mozgalommal végig megtartotta. Helyes konspirációval végzett felvilágosító munkát a katonák között, melynek eredményeként többen közel kerültek a mozgalomhoz. Leszerelésekor sok bajtársától barátként búcsúzott el. Segítőkészsége még távozásakor is megnyilvánult. Egy akkor bevonuló újoncnak, akinek nem voltak meg a szükséges használati eszközei, sem katonaládája, a sajátját mindenestől odaajándékozta.

Katonaidejének letöltése után azonnal bekapcsolódott a szakszervezeti ellenzék munkájába. 1934-ben a jobboldali vezetőség kizárta a szakszervezetből, de ő kitartóan eljárt a szakszervezet elé beszélni szaktársaival, és így kívülről vezette a mozgalmat. A tagság követelésére 1937-ben a vezetőség kénytelen volt őt visszavenni. Egészen 1942-ig irányította a szervezést és a politikai nevelőmunkát. Ez alatt az idő alatt életre keltette a Bőripari Munkások Szakszervezetének addig csak papíron létező szűcs—bőröndös—bőrdíszműves szakosztályát. Lelkes munkatársakat nevelt maga mellé. Számos sztrájkot ő vezetett le. Ezekben a harcokban fejlődött baloldali szervezetté a kézműipari szakosztály.

Kapcsolatban állott Rózsa Ferenccel és Schönherz Zoltánnal. Az ő lebukásuk után Richtmann Sándor is eltűnt szülei lakásáról. Lajta

Endre névre szóló okmányokkal ellátva illegalitásba ment. Egy ideig Börzsönyben élt, majd visszatért Budapestre. Nappal kőműves segédmunkásként dolgozott, éjjel a munkahelyén aludt. Így sikerült elkerülnie a letartóztatást.

Később a XIV. kerület Gizella úti Textiliána-szövőgyárban dolgozott segédmunkásként.

Richtmann Sándor megnyerő egyéniségével nemcsak a munkások között tudott jó eredményt elérni, hanem a gyár főmérnökét, Wersitz Emilt is közelebb hozta a mozgalomhoz. Wersitz Emil jó hazafi volt, határtalanul gyűlölte a nácikat és a nyilasokat. S gyűlölete csak fokozódott március 19-e, Magyarország náci megszállása után. Ebben az időben Richtmann azt a megbízást kapta a párttól, hogy keressen alkalmas helyiséget, ahol fegyvereket lehet elrejteni addig, amíg a párt kiadja az utasítást a fegyveres felkelés megindítására. Richtmann Sándor a gyár egy elhagyott részét szemelte ki erre a célra. Amikor elérkezettnek látta az időt, bevonta a főmérnököt az ellenállási mozgalomba, és közölte vele fegyver-elrejtési tervét. Wersitz szívesen segített neki. A sötétség beálltával napról napra különféle fegyverekkel szaporodott a kis arzenál. A kommunisták elszántan készültek a hitleristák elleni támadásra.

Nem sokkal ezután szükségessé vált a párt nyomdájának átmentése egy másik helyiségbe és ott kellett üzembe helyezni. Erre is Richtmann Sándor kapott megbízást. Nagyon nehéz feladat volt ez a németek által megszállt országban. Nem is talált más megoldást, minthogy Wersitz főmérnök lakására vigyék a nyomdát. Wersitz beleegyezett, ő maga is részt akart venni a munkában. Vidékre küldte a családját azzal az ürügygyel, hogy a bombázásoktól biztonságba akarja őket helyezni. 1944 június 1-én pedig lakása egyik szobáját kiadta „takarításért" egy fiatal házaspárnak, „Melczer Lajosnak" és feleségének. A „Melczer" házaspár nem volt más, mint Rákosi Endre és felesége, Éva, akik a párt nyomdáját kezelték, újságot és röpiratokat állítottak elő. A „kibombázott" házaspár meglehetősen sok csomaggal érkezett. Az egyik csomagba rejtették el a nyomdai felszerelést. A nyomdát felállították és megkezdték a munkát. Wersitz és Richtmann nappal a gyárban dolgozott, este a nyomásnál, csomagolásnál segített.

Öt hónapon át dolgoztak, nem törődve a veszéllyel. Sokszor kínozta őket a türelmetlenség, szerették volna előre tolni az időt, hiszen a Vörös Hadsereg már átlépte a Kárpátokat.

Az 1944. október 15-i Szálasi-puccs még inkább nehezítette Richtmannék helyzetét. Fokozott óvatosságra volt szükség. A fegyverek is tovább

gyűltek. A Vörös Hadsereg már magyar területen mérte megsemmisítő csapásait a fasisztákra.

November 3-án éjjel háromezer röpiratot állítottak elő Richtmannék. Korán reggel Rákosi Éva elvitte a sajtóelosztónak. A három férfi — Richtmann Sándor, Rákosi Endre és Wersitz Emil — eltüntette a nyomokat, és teljes bizakodással készült a további munkára. Beszélgettek a tennivalókról, az eseményekről, tervezgettek. Egyszerre csak megszólalt a csengő. Abban a hiszemben, hogy Rákosi Éva érkezett vissza, Richtmann Sándor nyugodtan nyitott ajtót. A küszöbön két géppisztolyos nyilas állott. Richtmann nem veszítette el lélekjelenlétét: becsapta az ajtót. A nyilasok lőttek, ő is előkapta pisztolyát és viszonozta a tüzet. A harc egyenlőtlen volt. Richtmann Sándor több golyótól találva elesett a párt nyomdájának védelmében. Rákosi Endrét és Wersitz Emilt elhurcolták a nyilasok.

TÓTH-BUCSOKI ISTVÁN

A magyar munkásosztálynak a tőkések ellen vívott küzdelmében a bányamunkások mindig az első sorokban harcoltak. Nehéz, életveszélyes munkájukért, amely milliókat jövedelmezett a bányabáróknak, ők csak alamizsna számba menő fizetést kaptak. Sok bányász már tizenkét éves korától a tárnában dolgozott. Korán megismerték az osztályharcot, s fiatalon bekapcsolódtak a mozgalmi életbe. Tóth-Bucsoki István is már gyermekkorában a bányában kereste kenyerét.

„Öreg" bányász, gazdag munkásmozgalmi tapasztalatokkal, hosszú évek óta tagja a bányászszakszervezetnek és a szociáldemokrata pártnak, amikor a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hírére a nyomor-kolóniák felett is fölragyogott a reménység sugara. Tóth-Bucsoki István még fáradhatatlanabbul szervezett, agitált, hogy mozgósítsa az örök éjszaka robotosait a forradalmi harcra.

A magyar szervezett munkásság akkori vezetői azonban nem az orosz bolsevik párt útját választották, hanem a burzsoáziával való együttműködését. Ezt zavarta meg az 1918. november 20-án megalakult Kommunisták Magyarországi Pártja, amely a forradalom továbbviteléért és a proletariátus uralomra juttatásáért harcolt. Széles bányászrétegek követték a KMP útmutatását.

Peyer Károly, a szociáldemokrata párt egyik vezetője, a polgári demokratikus kormány belügyminiszteri biztosa 1919 januárjában belelövetett a salgótarjáni bányásztömegekbe. Tóth-Bucsoki István ezután nem akart többé a szociáldemokrata párthoz tartozni. Belépett a KMP-be. A legjobb kommunista bányászagitátorok egyike lett.

A proletárdiktatúra kikiáltása után belépett a Vörös Hadseregbe, a 8. munkásezrednek politikai biztosává nevezték ki

A tanácshatalom leverése után Tatabánya—Dorog és vidéke forradalmi bányászmozgalmát szervezte és vezette. Összeköttetésben állt a salgótarjáni és a megszállás alatt levő baranyai bányászokkal is. A 20-as évek elejétől évről évre megismétlődő bányászsztrájkok szervezői és vezetői közé tartozott. 1925-től sikerült kapcsolatot találnia az illegális mozgalomhoz. Ő irányította a Magyarországi Szocialista Munkáspárt szervezését a bányavidékeken. Tisztelték, becsülték határozott magatartásáért, a közösség érdekében folytatott munkájáért, áldozatkészségéért. Havi 30—35 pengős keresetéből hatodmagával élt nagy szegénységben, de a Vörös Segélyt állandóan támogatta. Az ilyen ember szavának volt is foganatja, agitációjára a bányászok csoportosan fizettek elő a párt legális folyóiratára, a „100%"-ra, majd a „Társadalmi Szemlé"-re, hogy ezekből tanuljanak. Megszervezte a tanulókört, és vállalkozott annak vezetésére. Hamarosan kialakult körülötte egy politikailag fejlett csoport, amely a bányászmozgalomban a KMP irányvonalát követte. A hatóságok figyelték Tóth-Bucsoki tevékenységét és nyilvántartásukban úgy szerepelt, hogy „vallástalan, megbízhatatlan, igen szélsőséges magatartású".

1927 júniusában kommunista tevékenysége miatt letartóztatták, és hat hónapra ítélték. Büntetésének letöltése után, 1928 január végén hazautazott. A felsőgallai állomáson lelkes tömeg várta — elhalmozták szeretetük minden jelével.

Több súlyos összecsapása volt Peyerrel. A Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1929 februári V. országos és 10. éves jubileumi közgyűlésén élesen bírálta a vezetőséget a bérmozgalmak elárulása miatt. Szemébe vágta Peyernek a dolgozók ellen elkövetett bűneit. Követelte, hogy a szakszervezet tisztviselőként, illetve titkárnak a jövőben csak bányamunkást alkalmazzon.

A hatóságok továbbra is minden lépését számontartották. Csak a legnagyobb óvatossággal érintkezett elvtársaival, a hatóság mégis sejtette, hogy ő az egyik vezetője a baloldali bányászmozgalomnak. Ha valahol bérkövetelés volt, vagy sztrájk tört ki, a nyomozás szálai Tóth-Bucsokihoz vezettek.

1933 júniusában a győri ügyészség utasította a vizsgálóbírót, hogy Tóth-Bucsokit helyezze előzetes letartóztatásba és „alaposan" hallgassa ki. Ebből az „alapos" kihallgatásból soha többé nem gyógyult fel. A baloldali mozgalomban azonban továbbra is vezető szerepet vitt. Nagy érdeme, hogy felismerte a bányászok közé befurakodott pártellenes elemeket, leleplezte őket, és ezáltal fel tudták venni ellenük a

harcot. Nagy segítségére voltak az olyan kiváló, külföldről hazatért kommunista bányászok, mint Kara József, Golub Rudolf, Nédermann Ferenc, később az általuk nevelt Petőfalvi Lajos, Neuschl László, Bugyács Imre és mások.

Amikor Hitler fasiszta hadserege megtámadta a Szovjetuniót, a tapasztalt, kipróbált kommunista bányászok tudták, hogy nehéz idők következnek. Illegális kapcsolatot teremtettek a többi bányavidékkel. Nédermann Pécsnek, Petőfalvi Salgótarjánnak volt az összekötője. Tóth-Bucsokit betegsége mind gyakrabban és mind hosszabb időre

kötötte ágyhoz. Elvtársai látogatás ürügyén a lakásán tárgyalták meg vele a tennivalókat.

A kommunisták még a német megszállás előtt, 1943 őszén megalakították a tatai medencében a központi bányászbizottságot. Vezetője a beteg Tóth-Bucsoki helyett Golub Rudolf lett. A bizottság az egész vidéket felölelő szervezetet épített ki. Az általuk kiadott röpcédulák, felhívások eljutottak a Pécs környéki, salgótarjáni, dorogi és tatai szénmedencékbe is. A bányászbizottság munkájának eredményeként nagy szabotázscselekmények indultak meg. 1944 nyarán már 50%-kal csökkent a termelés.

A szovjet hadsereg közeledésének hírére 1944 nyarán a bányászbizottság elhatározta, hogy a Tatabánya közelében levő környebányai orosz hadifogoly-tábor lakóit kiszabadítja. A német őrséget ártalmatlanná teszik, a német fegyverraktárt kiürítik, a budai hegyeken át a szlovák határig egységes partizán arcvonalat szerveznek, és csatlakoznak a szlovák partizánokhoz.

A németek azonban a hadifoglyok közé német kémeket, álhadifoglyokat helyeztek el, akik tudomást szereztek a tervről. De akadt más áruló is. A bányászbizottság néhány tagja és a mozgalom több vezetője egy Franciaországot járt méhésznél tartott megbeszélést. Este 10 órakor a Gestapo emberei körülfogták a házat, és a bentlevőket elhurcolták. A méhész veje volt az áruló.

A többiek azonnal illegalitásba vonultak. Néhányan közülük egy erdei vadászlakban húzódtak meg. Ezt a vadászlakot Nagy Kornél mérnök és édesapja, a tatabányai református lelkész, bocsátották a mozgalom rendelkezésére.

A bányászmozgalom vezetőinek másik csoportja Budapestre utazott. Létrehozták a „Harcoló Bányász" című illegális lapot.

A Szálasi-puccs után a bányászbizottság úgy határozott, hogy minden tagja más bányavidékre utazik, hogy közvetlenül irányítsa a mozgalmat, csupán Tóth-Bucsoki marad Tatabányán. Szálasiék uralomra jutása Tatabányán az egész lakosság ellenállását váltotta ki. A bányászok, katonák, diákok fasisztaellenes akciókat hajtottak végre. Ezeket a kommunisták vezették. Minden szem Budapest felé tekintett, ahonnan véres harcok híre érkezett. Az egyik bányász hugával együtt motorkerékpáron utazott Budapestre, hogy a párttal felvegye a kapcsolatot. Ez sikerült is.

Golub Rudolf és Petőfalvi Lajos Salgótarjánba utazott. Napok alatt kiépült az egész bányavidéket átfogó szervezet. Szálasiék általános

mozgósítási parancsának a férfi lakosság egy része ellenszegült, és az erdőkbe vonult. A mozgósítási parancsot később felfüggesztették, s a férfiak visszatértek, de állandóan készenlétben álltak.

A kommunisták felvették a kapcsolatot a Losonc környéki szlovák partizánegységekkel. Golub és Petőfalvi október 30-án Budapestre ment, hogy beszámoljon a munkáról és propagandaanyagot vigyen a bányászoknak. A fővárosban ülésre hívták össze a bányászbizottságot. Még nem volt együtt az egész bizottság, amikor fegyveres nyilasok rontottak be a lakásba, szuronyos puskájukat előre tartva, „fel a kezekkel!" kiáltással. Az ottlevőket a Rökk Szilárd utcai nyilasházba hurcolták. A bizottság két tagját az utcai találkozón fogták el.

A bányászmozgalom, a bányász-ellenállás vezetői, szervezői a Gestapo kezébe kerültek. Tóth-Bucsoki Istvánt betegágyából hurcolták el, és vallatás közben a csendőrségen agyonverték. A többieket Németországba hurcolták, ahonnan egy sem tért többé vissza.

HONTI LAJOS

Földhözragadt szegény szülei tizenhárom éves korában ácstanonc-nak adták egy pesterzsébeti kisiparoshoz. Négy esztendeig kellett dolgoznia mesterénél, mert teljes ellátással szerződtették, hogy a hat kisebb gyereknek egy falattal több jusson. Az épületeken, ahol dolgozott, szervezett munkásokkal került össze, tőlük tudta meg, hogy mi is a szakszervezet, és hogy minden öntudatos munkásnak ott a helye. Ezt meg is szívlelte és négy év után, amikor megkapta segédlevelét, első útja a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségébe vezetett, és haláláig megszakítás nélkül annak tagja volt.

Sokszor volt munka nélkül — főleg télen —, ilyenkor segédmunkásként dolgozott.

A Tanácsköztársaság idején ő is fegyvert fogott a proletárdiktatúra védelmében. A tanácshatalom leverése után a Héjjas-különítmény kezébe került, egy barátja azonban megszöktette. Csehszlovákiába akart menekülni, de nem sikerült átjutnia a határon, ezért visszafordult, és a Dunántúl egyik községébe, Lovasberénybe ment. Bedics Sándor néven élt itt, s kitanulta a szobafestő és mázoló mesterséget is. Két év után azt hitte, „bűne" már elévült. Hazatért Kunszentmiklósra, de elfogták, bíróság elé állították, és másfél évre ítélték. Büntetését Szegeden a Csillagbörtönben töltötte le. Sokat tanult, a kommunisták börtönközössége nagy politikai iskolát jelentett számára.

Kiszabadulása után Budapestre ment, sikerült szakmájában elhelyezkednie.

Újra bekapcsolódott a munkásmozgalomba, részt vett az építőszakma minden megmozdulásában. Segített a bérmozgalmak szervezésében és a követelések kidolgozásában. Szaktársai előtt tekintélye volt — nemcsak szaktudását, hanem politikai ismereteit, osztályharcos, egyenes maga-

tartását is sokra értékelték. Munkaadói is becsülték kiváló munkájáért.

Sok időt fordított tanulásra is. Az olvasás volt legkedvesebb szórakozása.

1930 a magyar munkásmozgalom eseményekben gazdag éve volt. Ekkor már javában tombolt a nagy gazdasági világválság, amely Magyarországon is éreztette hatását. Januárban hatalmas munkanélküli tüntetések zajlottak le, az egész ország visszhangzott a „Munkát!, Kenyeret!" jelszótól. Sztrájkok és politikai tüntetések sora vezetett a híres szeptember

elsejei forradalmi tüntetéssel végződő „néma sétáig". Honti Lajos oly lelkesen, fáradhatatlanul vett részt ezekben a harcokban, hogy kiérdemelte a kommunisták bizalmát, és felvették tagnak az illegális kommunista pártba. Mozgalmi munkáját 1931-től főleg a szakszervezeti ellenzékben végezte.

1932-ben a kommunisták a szakszervezeti pozíciók meghódítását tűzték ki célul. Ezt a feladatot adta a párt Honti Lajosnak is a szakszervezetben. Honti Lajos a megbízást olyan jól hajtotta végre, hogy egy év múlva a MÉMOSZ festőszakosztálya beválasztotta őt a vezetőségbe. Ebből a pozícióból „hivatalosan" támogathatta a bérmozgalmakat. Tagja volt az 1933-as festősztrájkot előkészítő bizottságnak és az építőipari sztrájkbizottságnak is. A festőszakosztály kommunista csoportjával rajta keresztül tartotta a párt a kapcsolatot.

Honti Lajos jól konspirált, a vezetőség szociáldemokrata tagjai nem gondolták, hogy a MÉMOSZ egyik kommunista frakciójának ő a vezetője.

Harmonikus családi életet élt. Felesége, akit ő tanított és nevelt osztálytudatossá, szívvel-lélekkel támogatta munkájában.

1935 februárjában munkanélküli tüntetést szerveztek a kommunisták a Mátyás téren. Honti Lajos tagja volt az akcióbizottságnak, és ő is részt vett a tüntetésen. Egyszerre csak detektívek vették körül... Előállították a főkapitányságra, majd átszállították a Markó utcai ügyészségre. A tárgyalásra két és fél hónap múlva került sor. Öt hónapra ítélték.

Az öt év óta végzett lelkiismeretes, eredményes munkájáért a KMP küldöttnek jelölte a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusára, amelyet 1935. július 25-től augusztus 20-ig tartottak Moszkvában.

Honti Lajos más névre szóló útlevéllel Bécsen keresztül utazott a Szovjetunióba.

Távollétében zajlott le a gazdasági válságot követő évek első legnagyobb építőmunkás-sztrájkja, amelynek előkészítésében még részt vett.

1935 őszén jött vissza a kongresszusról. Öt hétig illegalitásban élt, és csak azután ment haza a lakására.

A Szovjetunióban való rövid tartózkodás, a kongresszus tanácskozásain való részvétel nagy hatással volt Honti Lajosra. Ezután felkészültebben, szélesebb látókörrel végezte feladatát a magyar építőmunkásmozgalomban.

A kommunisták fáradhatatlan munkája következtében az osztályharcos, szervezett építőmunkások tábora állandóan növekedett. Politikai és gazdasági követeléseikért kisebb-nagyobb sztrájkok zajlottak le a

szakmai mozgalomban. A jó szervezés és vezetés eredményeképpen 1937. szeptember 16-án harmincezer építőipari munkás lépett 24 órás sztrájkba a nyolc órás munkanap bevezetéséért és más politikai követelésekért. A KMP-nek a kommunista frakción keresztül nagy befolyása volt ezekre a mozgalmakra, és Honti Lajos éjt nappallá téve fáradozott a győzelem kivívásáért.

A második világháború kitörése előtt még egy jelentős bérmozgalom megszervezésében vett részt: 1940 tavaszán ismét béremelésért robbantottak ki sztrájkot az építőszakma összes dolgozói. Csak ezzel a munkabeszüntetéssel tudták kényszeríteni a munkaadókat, hogy követeléseik egy részét teljesítsék.

A mindinkább élesedő politikai helyzet, majd a háború kirobbanása sok és nehéz feladat elé állította a kommunistákat. Honti Lajosnak jelentős szerepe volt a Magyar Történelmi Emlékbizottság akcióinak megszervezésében és a Függetlenségi Front létrehozásában.

A kormány a kommunista párt fedőszerveit látta ezekben a németellenes szervezetekben, és a Katonai Törvényszék nyomozó szervét, a Def-et bízta meg a KMP megsemmisítésével. 1942 tavaszán indultak meg a letartóztatások a munkásszervezetekben. Honti Lajos pártutasításra vidékre utazott, hogy elrejtőzzön. Előbb Balatonzamárdin, majd Tihanyban vállalt munkát. A nyomozó hatóság körözést adott ki ellene. Tihanyban felismerték, és július 14-én elfogták. Harminc elvtársával együtt katonai bíróság elé állították. Honti Lajost öt évre ítélték.

1944. november 4-ig a Margit körúti katonai fogházban töltötte büntetését. Ekkor a mindinkább közeledő szovjet csapatok elől a komáromi Csillag-erődbe szállították. Egy hét múlva, november 11-én Németországba hurcolták a dachaui koncentrációs táborba, onnan nem tért többé vissza...

KULICH GYULA

Kilencéves volt, amikor az első imperialista világháborúban megrokkant édesapja meghalt. Anyja egész nap úri házak mosókonyháiban a teknő fölött görnyedt, hogy apró gyermekeinek megkeresse a mindennapit, ezalatt Gyula vigyázott három kisebb testvérére.

Nehéz, küzdelmes gyermekkora volt Kulich Gyulának. Keményen megdolgozott azért, hogy iskolába járhasson. Nyáron labdaszedő gyerek volt és napszámba járt, hogy ősszel együtt legyen a pénz és beiratkozhasson a gimnáziumba.

Édesanyjának azt mondta a tanító: minden áldozatot meg kell hoznia, hogy fia tovább tanulhasson. De a szegény asszony hiába dolgozott látástól vakulásig, s hiába vonták meg szájuktól a falatot, Gyulának mégis búcsút kellett mondania a gimnáziumnak — nem szegény ember gyermekének építették azt a múltban.

Szabómunkás lett. 1932-ben, tizennyolc éves korában felszabadult, de munka nélkül maradt. Békésesabán nem kapott munkát, ezért Budapestre utazott. De a fővárosban sem volt több szerencséje, nem tudott elhelyezkedni, alkalmi munkákból tengődött.

A munkásmozgalomról már gyermekkorában sokat hallott a szomszédoktól, ismerősöktől s jól emlékezett ezekre a beszélgetésekre. De szerette volna sokkal többet tudni a nép életéről, a munkásság küzdelmeiről. Belépett a szociáldemokrata pártba és a szabómunkások szakszervezetébe, s ideje legnagyobb részét a szakszervezet könyvtárában töltötte.

Az illegális kommunista párt ekkor veszítette el több kiváló harcosát és két vezetőjét: Sallai Imrét és Fürst Sándort. Kulich Gyulára nagy hatással volt az az akció, amelyet Budapest munkássága és haladó értelmisége indított megmentésükért, s bekapcsolódott ebbe a mozgalomba.

Ekkor került össze a VIII. kerületi ifikkel. Ezután már rendszeresen bejárt a vasasok székházában levő helyiségükbe, kirándulásokra ment velük. Ott volt a szociáldemokrata párt gyűlésein is.

A komoly, kevés beszédű Kulich Gyula hamarosan bizalmat keltett az ifi-csoport KIMSZ-tagjaiban, foglalkozni kezdtek vele, kisebb feladatokkal bízták meg, illegális sajtót adtak neki olvasni — majd később bevonták a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségébe.

Azok a gazdasági és politikai mozgalmak, amelyek 1933–34-ben zajlottak le Budapesten, igen nagy hatással voltak Kulich Gyulára. Részt

vett a munkanélküliek akcióiban. A lóden-posztógyári sztrájk idején szervezte a sztrájkőrséget, amelynek ő is tagja volt, gyűjtött a sztrájkolóknak, agitált, segítette harcukat. A bebörtönzött kommunisták szabadonbocsátását követelő tüntetésekről sem maradt el.

1935-ben a szociáldemokrata párt ifjúsági mozgalmának élére kommunistákból és baloldali szociáldemokratákból álló vezetőséget választottak. Ennek hatása hamarosan megmutatkozott. Több tüntetést rendeztek a magyar és külföldi fasiszták ellen — így a német birodalmi iskolánál (a Damjanich utcában) és egy olasz hajózási társaság Thököly úti házánál.

A rendőrség nyomozni kezdett és a szálak az Országos Ifjúsági Bizottsághoz vezettek. Ezt követően az OIB többsége a KIMSZ-szel való egységfront mellett szavazott. Ezzel betelt a mérték: a szociáldemokrata párt vezetősége feloszlatta a szervezetet. A fiatalok mind sürgetőbb követelésére azonban Peyerék kénytelenek voltak engedni. 1936-ban tehát ismét megkezdte működését az OIB. Tagjai között volt Kulich Gyula is. Nem sokkal ezután kapcsolódott be az ifjúsági mozgalomba Ságvári Endre.

A KMP segítségével az új vezetőség programot dolgozott ki politikai és gazdasági, valamint szociális és kulturális célkitűzésekkel. A programot körlevélben megküldték a szervezeteknek. A körlevél ezekkel a szavakkal zárult:

„. . . A mi harcunk a fasizmus ellen nem merülhet ki üres kiabálásokkal a fasizmusról, hanem konkrét utat kell mutatnunk. Hirdetnünk kell, hogy — a magyar ifjúság boldog életének útja a demokratikus Magyarországon keresztül vezet.

. . . Tehát mozgalmunk legközelebbi célkitűzései: Egy demokratikus Magyarországért küzdő ifjúsági front kialakítása, amely sikeresen szembe tud szállni a fasiszták ifjúságot behálózó törekvéseivel."*

Kulich Gyula az OIB-ben ingadozás nélkül hajtotta végre az illegális kommunista párt ifjúsági politikáját. Sok érdeme volt abban, hogy a KMP szokásos augusztus elsejei háborúellenes tüntetését legális keretek között tarthatta meg. Az SZDP kispesti szervezetének ifjúsági csoportja ugyanis 1937. július 28-án nagygyűlést hívott össze, s ezen tüntettek a háború és a fasizmus ellen.

* PI Archívum. A. VI. 18/28.

A KMP néhány év alatt művelt, ideológiailag képzett ifjúsági vezetőt nevelt Kulich Gyulából. 1938 elején ő lett az OIB titkára, ugyanakkor bevonták a Kommunisták Magyarországi Pártjába is.

Az OIB sorozatos gyűléseket rendezett a fővárosban és vidéken, amelyeken az ifjúság választójogát követelték. Ezek a gyűlések igen népesek voltak, a budapesti gyűlésekre nagy számban mentek el a környező falvak fiataljai is. 1938. január 17-én Kaposvárott az egyik gyűlésen csaknem ezer fiatal vett részt.

A párt útmutatásával Kulich Gyula kidolgozott egy tervet a fiatalok fokozottabb aktivizálására és nevelésére, valamint a vidéki szervezés megindítására. Munkájának eredménye megmutatkozott az 1938. augusztus 20-án megrendezett első munkás-paraszt ifjúsági találkozón is. Rendszeresen politikai beszámolókat tartottak a csoportokban. A munkásság körében háziagitációt végeztek.

Kulich Gyula javaslatára „fiatal segéd"-csoportok alakultak a szakszervezetekben. Ily módon nagyszámú fiatal munkást tudtak kivonni a jobboldali szakszervezeti bürokraták befolyása alól. Újpesten is megalakultak a vasas, fás, bőrös, textiles „fiatal segéd"-csoportok. Legerősebb volt az Egyesült Izzó vasas csoportja. Hetenként tartottak klubnapot, politikai és gazdasági kérdéseket vitattak meg. Kulich Gyula több előadást tartott, és válaszolt a felmerült vitás kérdésekre.

1938 őszén megalakult a KMP magyarországi vezető szerve, amelynek Kulich Gyula is tagja lett.

1939. január 29-én tartotta XXXII. kongresszusát a szociáldemokrata párt. Bár Kulich Gyula az OIB nevében szólalt fel, személyében mégis az illegális KMP egy vezetője fordult a kongresszus küldötteihez. Hangot adott azoknak a politikai és gazdasági követeléseknek, amelyek az osztályharcos élcsapat célkitűzései voltak. Bátran állott ki a magyar nemzeti függetlenség védelmében.

Az év februárjában Kulich Gyulát a párt Svájcba küldte. Ott találkozott a KMP Ideiglenes Vezetőségének bizalmi emberével, aki közölte vele a magyarországi munkásmozgalom irányítására vonatkozó utasításokat, amelyek megfeleltek a megváltozott külpolitikai helyzetnek. Ennek értelmében — néhány héttel visszatérése után — mint az OIB titkára beutazta az egész országot. Járt a Magyarországhoz csatolt szlovákiai városokban is. Megteremtette az összeköttetést az ottani legális ifjúmunkás szervezetekkel. Ugyancsak a svájci megbeszélés értelmében Kassán felvette a kapcsolatot Schönherz Zoltánnal, aki nem sokkal ezután Budapestre utazott.

Éjt nappallá téve fáradhatatlanul dolgozott, hogy létrehozza a munkás-, paraszt- és értelmiségi fiatalok szilárd egységét a fasizmus ellen.

A népfrontpolitika értelmében a KMP részt vett az 1939 májusi országgyűlési választási harcokban. Minden erejét a nyilasok ellen vonultatta fel, s a szociáldemokrata párt jelöltjeit támogatta. A fiatalok Kulich Gyula vezetésével nagy harci kedvvel vetették magukat a küzdelembe. Többnyire ők festettek mindenfelé a falakra, járdákra jelszavakat: „Nem akarunk háborút!" „Békét, munkát, kenyeret, fasisztáknak kötelet!" „Vesszen Hitler és magyarországi bérencei!"

Az OIB szervezetei megerősödtek ezekben a harcokban. Az üzemekben azonban még nem sikerült megszilárdítani a párt ifjúsági szervezeteit. Ezért 1939 nyarán a párt illegális konferenciát hívott össze Budakalászon. A részvevők között volt: Kulich Gyula, Ságvári Endre és Rezi Károly is. A konferencián egységes irányelvet fogadtak el az üzemi ifjúsági munka megindítására.

A fiatalok politikai nevelésének segítésére Kulich Gyula sillabuszokat készített — többek között Dimitrovnak a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán mondott előadói beszédéről, a kül- és belpolitikai helyzetről, a „Kommunista Kiáltvány"-ról és a dialektikus és történelmi materializmusról. Törődött a fiatalok egyéni problémáival is, igyekezett mindenben segítségükre lenni.

Önmagáról ritkán beszélt, de jól ismerte az OIB-ben vele együtt dolgozó elvtársak családi körülményeit, magánéletét. Minden érdekelte, ami közvetlen munkatársaival történt, ha az nem ment a „konspiráció" rovására. És szívesen el is mondták neki ügyes-bajos dolgaikat, mert tudták, hogy mindig számíthatnak rá. Tudták róla is, hogy szeretne megházasodni, de ehhez kétszáz pengőre lett volna szüksége, és ennyi pénze soha nem volt együtt . . .

1940 márciusában a kommunisták és baloldali munkások százait vették őrizetbe és hurcolták az alagi csendőrség kínzókamráiba, ahol heteken át kínozták őket. Közöttük volt Kulich Gyula is.

Május első napjaiban szállították be a meggyötört embereket az ügyészség fogházába, s egy év múlva tartották meg ügyükben a főtárgyalást. Az ügyész a burzsoá társadalmi rend erőszakos felforgatásának kísérletével vádolta őket.

Amikor az elnök a tárgyaláson Kulich Gyulát hazaárulással vádolta, ő emelt hangon válaszolta: „Én nem a magyar nép ellen, hanem a magyar népért harcoltam!"

Három és fél évre ítélték.

Néhány hónap múlva a fasiszta magyar kormány belesodorta a népet a Szovjetunió elleni háborúba. Erre az időre esett Kulich Gyula és társai ügyének tárgyalása a Kúrián. Az uralkodó osztályok legfelsőbb bírósága súlyosbította a kommunista vádlottak büntetését. Kulich Gyulára nyolc évet szabott ki. Védője nehéz szívvel indult a Gyűjtőfogházba, hogy közölje vele a Kúria ítéletét.

Mint mindig, most is mosolyogva ment Kulich Gyula a „beszélőre". Első szava az volt: „Mi újság?" Védője kissé zavartan kezdte: „Sajnos, nagyon rossz. A Kúria . . ." tovább nem folytathatta, Kulich türelmetlenül közbevágott: „Nem erre vagyok kíváncsi! Kint a fronton mi újság?" És csak miután értesült azokról a hírekről, amelyek őt saját sorsánál is jobban érdekelték, kérdezte meg: „Mi történt a Kúrián?" Amikor meghallotta, hogy nyolc évet kapott, legyintett és nevetve mondta: „Nem él már ez a rendszer nyolc évig."

Ezután a szegedi Csillagbörtönbe szállították. Amikor a Vörös Hadsereg délen átlépte a határt, Vácra, onnan Komáromba, végül pedig Németországba, a dachaui gyűjtőtáborba szállították őket.

Kulich Gyula hitt abban, hogy börtönének zárját a felszabadító Vörös Hadsereg fogja összetörni. De azt is tudta, hogy ezzel az osztályharc nem ér véget. Készült erre a harcra, szüntelenül tanult.

Amikor egyik börtönből a másikba hurcolták, kedélyesen mondta elvtársainak: „Nem akarok rémhírt terjeszteni, de nyilván vonulnak vissza a nácik." A gyűjtőtáborban is megőrizte derűs, bizakodó kedvét, de ereje rohamosan csökkent, csontig soványodott . . . 1944 karácsonyának reggelén a fasiszták osztályozták a tábor lakóit: balra a gyengéket, jobbra a munkaképeseket állították. Kulich Gyulát a baloldalra küldték, a többieket elvitték dolgozni. Ekkor látták utoljára . . .

PATAKI ISTVÁN

Nagyvárosi proletárgyermek volt, két kisebb testvérével korán apa nélkül maradt. Erős akaratú édesanyja jól kézben tartotta gyermekei nevelését. Kötelességtudásra, fegyelemre szoktatta őket, szigorúan megkövetelte, hogy lelkiismeretesen tanuljanak. Míg ő a gumigyárban dolgozott, István, a legidősebbik, pontosan elvégezte, amit édesanyja rábízott. Nagy szeretettel foglalkozott húgával és öccsével. Amikor különösen rosszra fordult soruk, édesanyjuk kénytelen volt árvaházba adni őket. Később férjhez ment, és hazavitte gyermekeit. Mostohájuk édesapaként gondoskodott róluk, neki köszönhette István, hogy elvégezhette a négy középiskolát. Nagy szó volt ez akkor! A Horthy-rendszer idején a legtöbb munkásifjú az elemi iskola elvégzése után nem tanulhatott még szakmát sem, mert kenyeret kellett keresnie. Megpróbálhattak kifutónak vagy segédmunkásnak elhelyezkedni, de ez sem ment könnyen, mert sok volt a munkanélküli. Később Pataki István szülei is gyakran voltak munka nélkül, a lakbért nem tudták fizetni, nem egyszer kilakoltatták őket. Ilyenkor hetekig a ház udvarán, a lépcsőházban húzták meg magukat, amíg valami szükséglakást utalt ki részükre a főváros. Laktak a VIII. kerület proletárnegyedében, Angyalföld és Kőbánya szükséglakásaiban.

Pataki István nyomdász szeretett volna lenni. A nyomdászok azonban igen kevés tanoncot szerződtettek. Pataki István két évig is hiába várt arra, hogy valamelyik nyomdába bekerülhessen. Tizenhat éves korában vésnöktanoncnak ment.

A tanoniskolában beszervezték az ifjumunkás-mozgalomba. Tagja lett a nemesfémesek ifjúsági csoportjának. A Nemesfémipari Munkások Szakszervezetében rendszeresen tartottak marxista szemináriumokat, ezeket Pataki István szorgalmasan látogatta.

Egy év múlva — 1934-ben — munkanélkülivé vált, ekkor ismét szabóságba ment dolgozni. Közben beiratkozott a Technológia esti tanfolyamának esztergályos szakára. Amikor azt sikeresen elvégezte, felvették a Magyar Acél- és Fémárugyárba. Belépett a vasasszakszervezetbe, csatlakozott az ottani ifjúmunkás-csoporthoz. Rövid idő múlva nagy befolyásra, tekintélyre tett szert, ő vezette a vasas ifi-csoportot.

Pataki István szenvedélyesen szerette a könyveket. Mint a legtöbb fiatal, eleinte ő is mindenféle kalandos, detektívregényt, ponyvát olvasott, csak később ismerkedett meg a magyar és külföldi klasszikusokkal.

Komoly irodalmi műveltséget szerzett, amelyet később azzal is gyümölcsöztetett, hogy irodalmi témájú előadásokat tartott a vasas ifiknek. Előadásai színesek, érdekesek voltak. Minden évben rendezett Petőfi—Ady—József Attila-estet. Ő maga is tagja volt a kultúrgárdának, szeretett és tudott is szavalni. Többször szerepelt forradalmi tartalmú, egyfelvonásos színdarabokban.

A vasas ifik szerették és nagyra becsülték Pataki Istvánt. Akkor is barátjuknak tartották, amikor már kinőtt az ifi-korból és nem tartozott hozzájuk. S amikor a szakszervezet vezetősége az ifi-csoport élére felnőtt vezetőt akart állítani, a fiatalok egyöntetű kívánságára Pataki Istvánra esett a választás.

1942-ben elbocsátották a Magyar Acélárugyárból. Ekkor a BESZKÁRT-hoz került kalauznak. A vasas ifi-csoportot azonban tovább vezette.

Az ifjúság problémái sokat foglalkoztatták, erről beszélt a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének XVIII. országos rendes és negyven éves jubileumi közgyűlésén is. Felszólalásában örömmel állapította meg, hogy a szövetség felismerte az ifjúsággal való törődés szükségességét és a fiatalok nevelésének fontosságát. Beszédében kifejtette, hogy egyetlen szakma sem nélkülözheti az ifjúság részvételét a mozgalomban. Felszólította a bizalmiakat, fordítsanak nagyobb gondot a tanoncok és fiatal segédek szervezetbe tömörítésére. Követelte, hogy a szaklapban rendszeresítsenek külön ifjúsági rovatot és adjanak ifjúsági mellékletet is. Beszédét azzal fejezte be, hogy az új vezetőségtől az ifjúsági csoport anyagi támogatását is várja.

1943 telén súlyosan megbetegedett. Abban az időben, ha a BESZKÁRT-alkalmazott hat hónapnál tovább betegeskedett, elbocsátották állásából. Őt is ez a sors érte. Felgyógyulása után a csepeli Weiss Manfréd-gyárban dolgozott, mint idomszerész. 1944-ben, a német megszállás után mind gyakoribbá váló bombázások miatt a gyár egy fontos részlegét a kőbányai sörgyárak régi, katakomba-szerű pincéibe helyezték át. Pataki István műhelye is idekerült. Rövid idő múlva itt is megszervezte a fiatalokat, és a kőbányai csoporthoz kapcsolta őket.

A vasasoknál kisebb kommunista csoportok öntevékenyen megindították a fegyveres ellenállás megszervezését. Legelőször is fegyvereket gyűjtöttek és raktároztak el. Pataki István is bekapcsolódott ebbe a munkába.

1944. november 23-án, kora reggel találkozója volt valakivel. Átvett tőle egy revolvert, kabátja belső zsebébe rejtette, és bement a gyárba

dolgozni. Kilenc óra körül detektívek mentek érte munkahelyére. Körülfogták, megmotozták és megtalálták nála a fegyvert. Azonnal a Margit körúti katonai fogházba vitték. Ugyanakkor fogták el, de más helyen, a vasas-csoport felső összekötőjét, Pesti Barnabást és a fegyverszerző csoport egyik tagját, Kreutz Róbertet.

Budapestet ekkor már csaknem körülzárta a szovjet hadsereg. Egy keskeny rés volt még nyitva, s ezen menekültek nyugatra, akik féltették az irhájukat. A politikai foglyokat is ezen az úton hurcolták el. A sopronkőhidai fegyházba vitték őket, itt tartották meg az ellenállási mozgalom elfogott résztvevőinek tárgyalását. A legsúlyosabb vádakkal Pataki Istvánt, Pesti Barnabást és Kreutz Róbertet vádolta a fasiszta vésztörvényszék. Mind a hárman bátran, öntudatosan viselkedtek a kihallgatáskor és a tárgyaláson is.

A haditörvényszék mindhármukat halálra ítélte.

Pataki István szép, szabályos betűivel búcsúlevelet írt családjának:

„Kedveseim!

Teljesen nyugodt és megbékélt vagyok. Halálra ítéltek. Utolsó gondolataim ti voltatok . . .

Anyám, ne sírj! Sok keserű órát okoztam Neked, de most bocsáss meg nekem, és gondolj szeretettel fiadra . . . Húgom, haladj megkezdett utadon és összeszorított fogakkal küzdj, verekedj életed céljáért, mert érdemes. Most is azt mondom, érdemes volt.

. . . Kis húgom, gondolj majd arra, volt egy bátyád, aki téged nagyon szeretett, és aki meghalt egy eszméért, mert érdemes volt érte meghalni . . .

. . . Mindenkitől búcsút veszek, hiszen név szerint nem tudnék mindenkit felsorolni."

A fegyházból már elmenekültek a magasabb rangú tisztviselők, a kivégző osztagot is elvezényelték, csak kisszámú őrszemélyzetet hagytak hátra. A rabokat is nyugatra hurcolták, a halálraítélteket azonban otthagyták. A fegyőrök nem vállalkoztak az ítélet végrehajtására, de életben hagyni sem merték őket. Az utcán fogadtak fel züllött suhancokat, akik fejenként ötven pengőért végrehajtották a gyilkosságot. A kivégzésnél jelen volt lelkész később elmondotta, hogy a három kommunista bátran, büszkén állt a puskacső elé.

Koporsó nélkül földelték el őket a fogház kertjében. A felszabadulás után a hamvaikat tartalmazó urnát Budapesten, a Kerepesi-temetőben helyezték el a mártírok emlékművében.

HÁY MIHÁLY

Haladó szellemű polgári családból származott. Édesapja földbérlő volt Fegyverneken. Két fiából tanult, művelt embert akart nevelni, olyanokat, akik tehetségükkel és tudásukkal alapozzák meg jövőjüket.

Háy Mihály a jászberényi gimnáziumban végezte el a négy alsó osztályt, a másik négyet Mezőtúron, ahová szülei költöztek. Érettségi után beiratkozott a budapesti műszaki egyetemre. Mérnök akart lenni. Hazulról mindennel ellátták, a tanulással pedig nem nagyon erőltette meg magát ; könnyen tanult. Szeretett szórakozni, hamar beilleszkedett a bohém diáktársak baráti körébe. Azt vallotta, hogy „rendes diáknak nem erénye a stréberkedés" — , elég ha éppen csak megfelel a követelményeknek.

Ebből a légkörből ragadta ki a háború 1914-ben. Az utászokhoz sorozták be. Kiképzése után hadapródőrmesterként került a frontra.

A háborús évek nem változtattak gondolkodásán, hiszen tisztek között élt, akiknek az volt a filozófiájuk: még ma kifacsarni minden lehetőt az életből, ki tudja, meddig tart. . . ?

Az összeomlás után — 1918 novemberében — hazatért Mezőtúrra. Otthon egészen más világot talált. Mezőtúron ekkor már megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártjának helyi szervezete. Háy Mihály belépett a pártba, bár marxista ismerete, szocialista elméleti tudása nem volt. Magával ragadta a forradalmi lendület, lelkes agitátora lett a proletárdiktatúra eszméjének. Nagy érdeklődéssel fogott hozzá az orosz forradalom és a marxizmus tanulmányozásához. Ebben kommunista bátyja is segítségére volt. A forradalmi tanítások teljesen megváltoztatták gondolkodását, érzéseit és szívvel-lélekkel küzdött a párt célkitűzéseiért.

És amikor a tanácshatalom megvédésére felállították a Vörös Hadsereget, Mezőtúron az elsők között jelentkezett katonának. Mindvégig a fronton volt. Harcolt a román imperialisták ellen, részt vett a szolnoki csatában, amikor visszaszorították a betolakodókat. Ezután egységét az északi frontra irányították, majd ismét a románok ellen vezényelték.

Háy Mihály életének új szakasza kezdődött akkor, amikor belépett a kommunista pártba, majd részt vett a proletárdiktatúra megteremtéséért és megtartásáért folyó harcokban. Ez azt jelentette, hogy nemcsak

elszakadt a burzsoáziától, hanem szembefordult vele, és teljes szívvel a proletariátushoz csatlakozott.

A tanácshatalom leverése után bujkálnia kellett, majd 1920 márciusában Bécsbe emigrált.

Bécsben felkereste a magyar kommunista emigráns csoportot, és munkára jelentkezett. Tennivaló akadt elég, és Háy Mihály lelkiismeretesen dolgozott, bármilyen feladatot bíztak rcá. A gyakorlati munka mellett szorgalmasan tanult.

1921 nyarán beosztották a berlini magyar emigrációhoz. Fő tevékenységét azonban a Berlinben székelő Nemzetközi Közgazdasági Tudományos Kutató Intézetben fejtette ki. De dolgozott Németország Kommunista Pártjában is. 1928 végéig élt Berlinben, mindvégig a forradalmi munkásmozgalom szolgálatában.

Az alatt a nyolc esztendő alatt, amelyet Háy Mihály az emigrációban a magyar, német és más nemzetiségű kommunisták között eltöltött, hivatásos forradalmár, képzett marxista lett. Fejlődésében nagy szerepet játszott Henriette Rywossz, egy művelt, nagy marxista tudású lengyel kommunista, aki már hosszabb időt töltött Piłsudskiék börtönében, és kiszabadulása után emigrációban élt a német fővárosban.

Henriette Rywossz később feleségül ment Háy Mihályhoz, de a lengyel párt hívó szavára elbúcsúzott férjétől és gyermekétől, illegálisan hazatért Lengyelországba, hogy a lebukottak helyére álljon.

Nem sokkal ezután Háy Mihály is követte felesége példáját, és hazatért Magyarországra illegális pártmunkára.

Ebben az időben Bécsben az osztrák rendőrség kezébe került a KMP egész irattára. Ennek következtében 1929 tavaszán Budapesten letartóztatták a párt vezetőit. Megszakadt a szervezetek irányítása és az augusztus elsejére tervezett antiimperialista, háborúellenes tüntetés szervezése. E feladat végrehajtására és az újjászervezendő titkárság vezetésére küldte haza a KMP Külföldi Bizottsága Háy Mihályt.

Ilyen előzmények után, a csaknem biztos lebukás veszélyével is vállalta a megbízást. Más névre szóló okmányokkal 1929 júniusában érkezett meg Budapestre. Felvette a kapcsolatot a már újjászervezett titkárság tagjaival, és megkezdte a munkát. Július 15-én ülést tartottak. Egy olyan lakásban jöttek össze, amelyben már a lebukott kommunisták is találkoztak, így azt a rendőrség szemmel tartotta. Háy Mihály negyedmagával a rendőrség kezére került.

A rendőrség pontosan értesült arról, hogy a külföldről jött Háy Mihály a KMP titkárságának vezetője, és a mozgalom egészére vonatkozó

vallomást akart kicsikarni belőle. Ez szépszerével nem ment, s így a legdrasztikusabb eszközökhöz folyamodtak.

Kínzásokkal nem tudtak belőle kiszedni semmit, de Hain Péternek, a rendőrség politikai osztálya legkörmönfontabb nyomozójának beugrató kérdései megzavarták, és a mozgalomra vonatkozó vallomást tett. Ezért súlyos pártbüntetést kapott, s ez fájdalmasabb volt számára, mint az a négy esztendő, amit az osztálybíróság szabott ki rá.

Büntetését a Markó utcai fogházban, a Gyűjtőben és Szegeden töltötte le. 1933 augusztusában szabadult. Utána Berlinbe utazott, hogy találkozzék ott-tartózkodó feleségével. Ekkor látták egymást utoljára. Két hónap múlva Háy Mihály visszatért Budapestre, felesége pedig Lengyelországba ment illegális pártmunkára.

Háy Mihály egyetlen célt tűzött maga elé: jóvátenni hibáját, kiérdemelni elvtársai megbecsülését. Ezért fokozott erővel dolgozott a munkásmozgalomban, és segítette a párt politikáját minden területen, minden módon és minden eszközzel. A kapott pártmegbízásokat a legnagyobb odaadással végezte.

1935 júliusában nagyarányú letartóztatást hajtott végre a vezérkari főnökség Def néven hírhedtté vált nyomozó osztálya. Háy Mihály is a letartóztatottak között volt, bár nem állt kapcsolatban az elfogott kommunistákkal.

A Def túl akart tenni a politikai rendőrségen, nagyobb eredményt akart felmutatni, és olyan vallatási módszerekhez folyamodott, amilyet a rendőrség addig nem használt. A villanyozás és a fejre húzott tormás zacskó a Def találmánya volt.

Háy Mihály hősiesen viselte a minden emberi képzeletet felülmúló gyötrelmeket. Nem tudták rábírni, hogy a Def által kitalált vádakat elismerje. Egyetlen szót sem vallott mozgalmi munkájával kapcsolatban.

Öt esztendőt töltött a katonai törvényszék Conti utcai, majd Margit körúti börtönében.

A kommunisták börtön-kollektívájának egyik erőssége volt. Nyugodt, derűs magatartásával, elvtársias modorával sokszor enyhítette azt a feszültséget, amit különböző vérmérsékletű emberek évekig tartó kényszerű összezártsága okozott.

1940 augusztus végén szabadult. Ismét olyan területet keresett, ahol leginkább segíthette elvtársai munkáját. De nem sokáig tevékenykedhetett.

1941. június 22-én a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, és 27-én Magyarország is belépett a háborúba. A magyar kormány

ezrével csukatta internáló táborokba a kommunistákat és antifasisztákat, hogy háborús politikájának végrehajtása minél kevesebb ellenállásba ütközzék.

Háy Mihály is az internáltak között volt. 1941. július 21-én elszakították szülés előtt álló feleségétől.* Előbb Kistarcsára, azután Garanyba, végül Nagykanizsára szállították. Egyik elvtársa így ír róla visszaemlékezésében:

„... Sokan voltunk ott fiatal elvtársak, akik a kommunista mozgalomban részt vettünk, de elég tapasztalattal nem rendelkeztünk, képzettségünk nem volt elég alapos, látókörünk nem volt elég széles. Háy Mihály látta ezt. Fő feladatának tartotta, hogy megszervezze főleg a fiatalok oktatását. Rendszeresen tartott marxista—leninista előadásokat. Nagyszerű memóriája lehetővé tette, hogy szabadon ismertesse Lenin egyes műveit. Rendkívül színes előadásmódjával érdekessé és vonzóvá tette ezeket a csoportos szemináriumokat.

Német nyelvű könyveket, folyóiratokat szerzett, és németül tanított bennünket.

Külön érték volt számunkra Háy Mihály rendkívül meleg, közvetlen emberi egyénisége, bizakodó hangulata. Mindnyájunk általános szeretete övezte mind a magyar, mind a szomszédos országokból bekerült elvtársak részéről. Hogy Nagykanizsán egy erős kommunista közösség alakult ki, és hogy az ottani élet tűrhetővé vált, neki döntő érdeme.

... Amikor kiszabadultam, ő gondoskodott részemre megfelelő papírokról, ő teremtette meg a pártkapcsolatomat is."

Háy Mihályt 1943 augusztus végén engedték szabadon. Budapestről kitiltották, családjával Érdligeten húzódott meg. Minden veszéllyel dacolva bejárt a fővárosba, hogy elvégezze az elvtársai által rábízott feladatokat. A németek bevonulása után illegalitásba ment. De aggódó féltéssel gondoskodott feleségéről, imádott gyermekéről. Egyik rejtekhelyről a másikra lopta őket.

Mentette az üldözötteket, okmányokat, búvóhelyeket szerzett elvtársainak. Részt vett az ellenállási mozgalom szervezésében. Hamis papírokkal élelmiszer-kiutalásokat szerzett a partizánmozgalomban részt vevőknek és más illegalitásban élő kommunistáknak.

* Másodszor is megnősült — 1940-ben.

A szovjet csapatok ágyúdörgése neki is az új élet hajnala közeledtét jelentette. Sóvárogva várta a felszabadító Vörös Hadsereget, tudta, hogy erre már nem kell sokáig várnia. Ez a vakmerőségig bátorrá tette. 1944. december 31-én bement a Városház utca 14. szám alatti nyilas fészekbe, hogy egy újabb élelmiszer-kiutalást írasson alá. Az aláírást sikerült megszereznie, de mielőtt elhagyta volna az épületet, igazoltatták. Többé senki sem látta...

Emlékét szeretettel és tisztelettel őrzik barátai, elvtársai, akikkel végigharcolta a Horthy-fasizmus véres időszakát.

BRAUN ÉVA

Braun Róbertnek, az ismert társadalomtudósnak volt a leánya. A felvilágosodott, művelt, puritán szülők már gyermekkorában önállóságra szoktatták, határozott jelleművé formálták.

Éva kitűnően tanult. Beszélt németül, angolul, franciául. Érettségi után egy évet Angliában töltött. Hazatérve a Chinoin-gyárban kapott állást. Bizalmas munkakörben, a kísérleti osztályon dolgozott. Belépett a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségébe. 1938-ban tagja lett a szociáldemokrata párt kőbányai szervezete ifjúsági csoportjának.

Szülei természetesnek tartották, hogy Éva eljutott a munkásmozgalomhoz. Szívesen látták házuknál barátait, az ifjúmunkás-mozgalomban tevékenyen résztvevő fiatalokat. Sok örömet szerzett nekik, amikor látták, hogy komoly vitákkal, tanulással töltik az estéket.

Abban az időben már erősödött a nyilas-mozgalom, és előrevetette árnyékát a második imperialista világháború. Braun Éva örömmel vállalt minden mozgalmi feladatot: cikkeket, röpiratokat írt, sajtót terjesztett, tanult és tanított.

1939-ben az SZDP Országos Ifjúsági Bizottságának tagja és Kulich Gyula munkatársa lett. A művelt, marxista és közgazdasági ismeretekben jártas fiatal leány nagyszerű képességeit jól tudták hasznosítani az ifjúmunkás-mozgalomban. Ő gondoskodott az augusztus 20-án, Szent István napján illegálisan megtartott ifjúsági konferenciára érkező vidéki ifjúmunkások és parasztfiatalok elszállásolásáról. Nagy körültekintéssel végezte ezt a munkát.

Nem sokkal az ifjúsági konferencia után az OIB nagy jelentőségű akciót szervezett. Az egyik kőbányai sporttelepen egésznapos vasárnapi nagygyakorlatot rendezett a leventeparancsnokság. Ebből az alkalomból az OIB röpiratban fordult a fiatalokhoz, szálljanak szembe az ország-

vesztő nyilas-mozgalommal, ne engedjék, hogy idegen érdekekért ágyútölteléket neveljenek belőlük, hanem harcoljanak a dolgozókkal együtt a független, szabad és boldog Magyarországért.

Az OIB az akció lebonyolításával kőbányai csoportját bízta meg. Az ifik kitettek magukért. Vasárnapra virradó éjjel teleszórták röpiratokkal a sportpályát. Fehér festékkel, óriási betűkkel jelszavakat írtak a sporttelep deszkakerítésének belső oldalára: „B É K E!" „S Z A B A D S Á G!" „F Ö L D!" „K E N Y É R!" Braun Éva is részt vett az éjszakai „dekorálásban", amely teljes sikerrel járt. Reggel

a levente-gyakorlaton nagy számban jelentek meg a fiatalok. Felkapkodták a földről a röpiratokat, és hangosan olvasták a jelszavakat. Igen lelkes hangulat támadt. A leventeoktatókra azonban egészen más hatással volt a „dekoráció". A gyakorlatot nem tartották meg, hazaküldték a fiúkat.

Braun Éva feladatai közé tartozott az is, hogy az SZDP vidéki ifjúsági szervezeteit ellássa propaganda-anyaggal. A hatóság a postát szigorúan ellenőrizte, de Braun Éva nagyon leleményes volt, mindig más és más módját eszelte ki a röpcédulák és egyéb sajtótermékek vidékre juttatásának. Bizalmas csendőrségi jelentések szólnak arról, hogy még az eldugott falvakba is eljutott a háborúellenes és antifasiszta propaganda.

1940 tavaszán nagyarányú letartóztatást hajtott végre a politikai rendőrség. Elfogták az OIB több tagját. Április 18-án Braun Éva súlyos mellhártyagyulladással feküdt otthon, amikor a nyomozók felkeresték, és a rendőrségre hurcolták, majd átadták az alagi kínzó különítménynek. A lázas, gyenge leányt napokig gyötörték. Braun Éva igazi hősként viselkedett, senkire nem vallott. Magatartásával bátorította társait is.

A nyomozás nem tudott semmit rábizonyítani, így néhány hét múlva szabadon bocsátották.

Braun Éva ekkor lett tagja az illegális pártnak. Nem sokkal ezután egy vasárnap mozgalmi munkája kapcsán a gödi Duna-partra kellett mennie. Az ott ólálkodó nyomozók egyike felismerte, és a többi kommunistával együtt őt is elfogták. Ekkor a Toloncházba került, majd egy politikai fogoly-szállítmánnyal Nagykanizsára, az internáló táborba.

Az internáló táborban sokat tanult a kommunistáktól, de tőle is sokat tanultak társai. Gyönyörűen szavalt és olvasott fel verseket. Könyv nélkül tudta Petőfi, Ady és József Attila legszebb költeményeit.

Másfél év múlva szabadult, s rövidesen újra csatasorba állott. Ott tevékenykedett ismét az SZDP kőbányai ifi-csoportjában és az OIB-ben.

1944. március 19-e után, amikor a fasiszta német hadsereg megszállta Magyarországot, Braun Éva illegalitásba ment. Júniusban más névre szóló okmányokkal a Chlorodont vegyészeti üzemben német—magyar levelezői állást vállalt. Kollégáival hamar összebarátkozott. Megszerették a feltűnően intelligens „Nórát", aki még a légitámadások idején is megőrizte nyugalmát. Az óvóhelyen verseket olvasott fel nekik, vagy angol nyelvű közgazdasági munkákat tanulmányozott.

Egyszer — nyár közepén — mélységesen levert és szomorú lett. Amikor kolléganője négyszemközt megkérdezte, mi a baja, könnyekkel

szemében mondta meg, hogy régi jó barátját megölték. Ez a barátja Ságvári Endre volt.

A Szálasi-puccs után még óvatosabb lett. Szemgyulladásra hivatkozva néhány napig nem ment be dolgozni. De azután folytatta munkáját. November 9-én a nyilasok igazoltatták az üzem dolgozóit. Az egyik tisztviselőnőnek és Braun Évának a papírjait nem találták rendben, és magukkal vitték őket a VII. kerületi rendőrségre.

Braun Éva ott is kommunistához méltóan viselkedett. A veszélyes helyzetben is vigasztalta, bátorította kolléganőjét. Szerencsére társnőjének édesapja este nyolc órakor megtalálta őket, és kellő okmányokkal felszerelve mindkettőjüket kiszabadította.

Braun Évát ez az eset sem riasztotta vissza az illegális tevékenységtől. Találkozóra ment, üzeneteket vitt, hozott, személyazonossági okmányokat szerzett illegalitásban élő elvtársainak, akiket sikerült így megmentenie.

Budapestet már bekerítette a szovjet haderő. A lakosság az óvóhelyeken elcsigázottan, de reménykedve hallgatta a szovjet csapatok mind közelebbről hallatszó ágyúlövéseit. Budapest dolgozói sóvárogva várták a felszabadító Vörös Hadsereget. 1945. január 1-én Braun Éva lebonyolította találkozóját, majd elindult, hogy egy igazolványt eljuttasson egyik elvtársának.

A Nyugati-pályaudvarnál két elvtársnővel találkozott. Betértek az Ilkovics-büfébe, úgy gondolták, ott feltűnés nélkül beszélgethetnek. De nyilas biztonsági szolgálatosok igazoltatták a bentlevőket. Braun Évának hiába voltak jó papírjai, a táskájában levő másik igazolvány vesztét okozta. A rendőrségre vitték, vallatni kezdték, de nem tudták kivenni belőle, hogy kinek szánta a bejelentőlapot. Néhány nap múlva Budára, a Várba hurcolták. Már sokan voltak ott. Naponta hoztak be újakat, és naponta vitték el a meggyötört embereket, akik tudták, hogy a biztos halál vár rájuk.

Braun Éva is jól tudta ezt. Suttogva mondta az egyik mellette ülő fogolytársának, aki egyedül maradt életben a Várba hurcoltak közül: „Csak addig élek, amíg itt vagyok." De ez a tudat nem törte le. Amikor őt szólították, szilárd léptekkel indult az ajtó felé, onnan visszafordult, s egy utolsó pillantással elbúcsúzott az ottmaradottaktól. . .

Braun Évát valóban utolsó útjára kísérték a nyilas gyilkosok. Holttestét a felszabadulás után találták meg a Vár alatti szakadékban.

RÁKOSI ENDRE

Rákosi Endre apja — a mesterségét kitűnően értő famunkás — előrehaladott tüdőbaja miatt nem vehetett részt aktívan a munkásmozgalomban, de két fiát úgy nevelte, hogy már egészen fiatalon, a legveszélyesebb időkben az osztályharcos élcsapat soraiban harcoltak.

Rákosi Endre, miután elvégezte a középiskola négy osztályát — 1938-ban —, egy kisebb nyomdába szegődött tanoncnak. Édesapja 1940-ben meghalt. A család eltartása édesanyjukra hárult. Rákosi Endre utolsó fillérjét is hazaadta —, boldog volt, hogy tanonc-fizetésével segítheti édesanyját. Négy év múlva felszabadult. Ez a négy esztendő Rákosi Endre életében nemcsak a mesterség elsajátításának, hanem a munkásmozgalom megismerésének az iskolája is volt. Még azon a napon, amikor tanonc lett, belépett a nyomdászszakszervezet ifi-csoportjába.

A nyomdászok a múltban a munkásosztály legjobban kereső rétegéhez tartoztak, de szakszervezetük élén az átlagosnál is jobboldalibb szakszervezeti vezetők állottak. A vezetőség kíméletlenül elfojtott minden baloldali kezdeményezést, üldözött mindenkit, aki kommunistagyanús volt. De a kommunista párt mégis behatolt a nyomdászok soraiba is, és igyekezett igazi osztályöntudatra nevelni őket. Ennek eredménye különösen az ifjúmunkások csoportjában mutatkozott meg.

A nyomdászoknál a fiatalok között egészséges kollektív élet alakult ki. Nyáron a békásmegyeri Duna-parton, tavasszal és ősszel túrákon, télen pedig a szakszervezeti helyiségben nevelte az illegális párt a fiatalokat az élcsapat tagjaivá.

Rákosi Endre jó felfogó képességgel gyorsan haladt az elmélet elsajátításában, és a gyakorlati munkában is megállta a helyét. Vidám pajtása volt társainak, de fegyelmezett magatartásával tekintélyt tudott sze-

rezni előttük. Már tanonckorában beválasztották az ifi-csoport vezetőségébe.

Rákosi Endre bekapcsolódása az ifjúmunkás és a baloldali mozgalomba a fasizmus terjeszkedésének idejére esett: Ausztria és Csehszlovákia megszállása, a második imperialista háború kirobbanása, Lengyelország leigázása, a Szovjetunió megtámadása.

Budapesten megszaporodtak a sztrájkok, tüntetések, röpgyűlések. Rákosi Endre részt vett ezekben az akciókban, a jelszavak festésében, röpcédulák szórásában.

1942 őszén Rákosi Endre életében két nagy esemény történt. Az egyik az, hogy nyomdászsegéd lett, több pénzt keresett, és többet adhatott haza. A másik, hogy akkor kapta az első pártfeladatot: kapcsolatot kellett teremtenie a parasztpárt és a kisgazdapárt néhány fiatal tagjával. 1943-ban részt vett az ifjúsági ankét megszervezésében. Az ankéttal kapcsolatosan lebukások voltak. Rákosi Endre ezt csak úgy kerülte el, hogy egy időre eltűnt hazulról. Amikor elsimult az ügy, hazament és folytatta munkáját. Rövid idő múlva nyomda felállítására kapott utasítást a kommunista párttól, mert az 1940-es és 42-es nagy lebukásokkal a párt sok tagja és több vezetője a rendőrség és a kémelhárító kezére került, és a párt nyomdái is — egy kivételével — zsákmányul estek. Ezért gondoskodni kellett tartalék nyomdáról. Rákosi Endrének, hogy ezt a fontos feladatot végrehajtsa, illegalitásba kellett mennie. Nem járhatott többé az ifi-csoporttal. Vállalnia kellett, hogy sokan azt higgyék róla: „megijedt", visszavonult a mozgalomtól. Ha véletlenül találkozott régi barátaival, azok megvetően elkerülték, de ő is igyekezett gyorsan eltűnni. Hazulról veszekedés ürügyével távozott, nem mondta meg, hová megy.

Nyomdagépet, betűket, festéket, papírt kellett beszereznie. Abban az időben ezek megszerzése külön-külön is óriási feladat volt, hát még együtt. Betűket, festéket, papírt csak nyomdák, vállalatok, legális pártok kaptak, magánszemélyek csak egyes vagy régitípusú betűket vásárolhattak. Rákosi Endre reggeltől estig járta a várost, rótta az utcákat, amíg sikerült apránként mindent beszereznie. Ezért kapta a „Talpaló" illegális nevet. December végére minden kellék együtt volt.

Most még lakásról kellett gondoskodnia. A Pasaréti út egyik villájában takarításért kis szobát kapott egy fiatal házaspár, Melczer Lajos és felesége, vagyis Rákosi Endre és munkatársa, Éva, egy fiatal nyomdászlány.

Alighogy odaköltöztek, gyanús körülményeket észleltek. Felső összekötőjük — Ságvári Endre — azonnal másik helyet keresett részükre. Három nap múlva mindent összepakolva Schlanger Istvánék lakásába költöztek, Zuglóba. A szociáldemokrata Schlangerék rokonszenveztek a kommunistákkal. Nagy bátorságról és proletárhűségről tettek tanúságot, amikor az illegális kommunista párt nyomdájának helyet adtak. Két kisgyermekük miatt érzett aggodalmuk sem tartotta vissza őket. Vállalták a veszélyt, csakhogy támogassák a fasiszták elleni harcot.

Rákosi Endre és Éva 1944. január 1-én éjjel megindították a kis gépet, és hangos rádiószó mellett, hogy ne hallatszon ki a zörgés, nyomták, nyomták szakadatlanul a fasisztákat, a kormányt leleplező, harcra buz-

dító röpiratokat. Csak éjjel 12-ig dolgozhattak, amíg rádióadás volt. Azután következett a röpiratok összecsomagolása és elrejtése, hogy egy esetleges rajtaütésnél a rendőrség ne találjon semmit. Másnap egy piaci kosár mélyén rejtőzött a fontos csomag, amelyet utcai találkozókon adtak tovább a sajtó-elosztónak.

Március 15-ére kinyomták az első négyoldalas lapot, a „Béke és Szabadság"-ot. Boldogan és büszkén olvasták nyomdájuk első, igazi újságját.

A fasiszta német hadsereg március 19-én megszállta Magyarországot. Még sokkal nehezebbé és veszélyesebbé vált a két ifjú nyomdász munkája. De ők lelkesen dolgoztak tovább — bár tudták, mi vár rájuk, ha leleplezik őket. — A fasiszták gyűlölete, a magyar nép iránti szeretet és a párthűség mindennél erősebben élt bennük. Nem féltek sem a megkínzástól, sem a haláltól. Nagy-nagy büszkeség töltötte el a két fiatalt, amint egymás után hullottak a gépből a röpiratok. Arra gondoltak, hogy a magyar főváros utcáin német ágyúk és gépfegyverek csövei merednek lövésre készen, hajtóvadászatot rendeznek a kommunistákra, a párt pedig szinte a fasiszták szeme láttára vezeti a tömegek harcát ellenük, erősíti és kitartásra buzdítja a dolgozókat. És ezt ők ketten közvetítik ! Érezték, hogy hatalmas, legyőzhetetlen a párt ! Ez a tudat megsokszorozta önbizalmukat.

Nem sokkal az SZDP betiltása után Schlangernét előállították a rendőrségen. Nem is tért többé vissza, elhurcolták Németországba, és ott megölték.

A nyomozók a harmadik szobában nem tartottak házkutatást, Schlangerné pedig hallgatott a nyomdáról. Rákosi Endre és Éva nem veszítette el lélekjelenlétét, a gépet és a kellékeket gyorsan becsomagolták, biztonságba helyezték. Újra lakást kellett keresniök. Egy elmenekült csendőralezredes lakására bukkantak. Ide költöztek. De ott sem érezték magukat biztonságban, és megfelelőbb környék után néztek. Ekkor a párt segítségükre küldte régi, kipróbált harcosát: Richtmann Sándort. Ő általa jutottak megfelelő lakáshoz a Textiliana szövőgyár vezető mérnökénél, Wersitz Emilnél, a XIV. kerületben. Június elsején foglalta el új lakását a „Melczer-házaspár". A hely biztonságosnak látszott. Rákosi Endre nagy derűlátással mondogatta: „Itt nyomjuk ki a szovjet hadsereget üdvözlő kiáltványt is."

Az új helyiségben elsőként a Magyar Front felhívását nyomtatták ki. Rákosi Endre munkatársaival együtt étlen-szomjan dolgozott, hogy minél előbb a tömegek kezében legyen a biztató, útmutató szó.

Néhány nap múlva azonban egy gyászkeretes röpiratot nyomtak, amelynek tartalma mélységesen megrendítette őket: Ságvári Endre hősi halálát adta hírül a Békepárt. Akkor még nem tudták, hogy az ő felső összekötőjükről szól a gyászjelentés.

Végre szeptemberben sor került arra a röpiratra is, amely hírül adta a tömegeknek, hogy az újjáalakult kommunista párt a felszabadított területeken megkezdte legális működését. Azután az illegális „Szabad Nép" két számát nyomták. Mindegyik egy-egy hírnöke a közeli felszabadulásnak. A négy főre szaporodott nyomdász-csoportot ez még nagyobb lelkesedéssel töltötte el, de fokozottabb óvatosságra is intette.

A dolgozó tömegek és a fasiszták egyaránt tudták, hogy közeledik a leszámolás órája. Mindkét fél készült erre. A munkásosztály élcsapata fegyvereket gyűjtött, a nácik elleni támadást készítette elő — a fasiszták pedig fokozták a terrort. Október 15-én elhangzott a rádióban Horthy kiáltványa, utána pedig a Szálasi-puccsal a nyilasok átvették a hatalmat.

Rákosi Endre és munkatársai találgatták: mi lesz a következő feladat? Várták az utasítást. Felső kapcsolatukkal esedékes volt a találkozó. A tétlenség és a bizonytalanság nyugtalanította őket. Richtmann és Wersitz el-elcsüggedt: mi lesz ha lebukás miatt megszakad az összeköttetés? De Rákosi Endrét nem hagyta el derűlátása. „Nem bukott le — mondotta —, és mi sem bukunk le! De ha úgy lenne is — tette hozzá —, háború van, annyi ember meghal értelmetlenül, idegen célokért. Mi legalább nem hiába éltünk. Egy kevéssel hozzájárultunk az igaz ügyhöz." Bizakodása előzte a többiek aggodalmát is.

Végre eljött a találkozó ideje. Minden rendben volt, elhozta az utasítást és az anyagot a további munkához.

Nyomban hozzáláttak. Kiszedték a kapott szöveget. November 3-án éjjel elkészült a röpirat, amely harcba szólította Budapest népét a megszállók ellen. Egész éjjel dolgoztak. Reggel Éva a röpiratokat rendeltetési helyére juttatta. Míg távol volt, megtörtént a tragédia — rajtuk ütöttek, Richtmann Sándort megölték a nyilasok . . .

Amikor Éva visszatért, még látta, hogy elhurcolják férjét és Wersitz Emilt.

A Stefánia úti nyilasházba, majd a Rökk Szilárd utcai kémelhárítóba vitték őket. Hetek múlva Komáromba, onnan pedig Augsburgba kerültek. Röviddel a szovjet hadsereg megérkezése előtt Rákosi Endre Wersitz Emillel együtt a fasiszták áldozatául esett.

DR. SCHÖNSTEIN SÁNDOR

Prágában járt egyetemre. Bőrgyógyász akart lenni. Tanulmányai nagyon foglalkoztatták, sokszor éjszakákon át virrasztott orvosi szakkönyvek fölött. Megismerkedett a haladó diákmozgalommal, és felébredt érdeklődése a társadalmi problémák és a marxizmus iránt. Kielégíthetetlen tudásszomjjal búvta a társadalom történetével foglalkozó szocialista könyveket. Azt vallotta, nem elég, ha az orvos csupán a betegeket gyógyítja. A XX. század orvosának — ha be akarja tölteni hivatását — állást kell foglalnia a politikai kérdésekben is, mégpedig azok mellett, akik el akarják pusztítani a bajok okozóját, a kapitalizmust, hogy vele pusztuljanak az egészségtelen tömeglakások, a tudatlanság és a nyomor.

Azzal a szilárd elhatározással tért vissza Budapestre, hogy bekapcsolódik a munkásmozgalomba. Tudta, hogy a kommunista párthoz csak a tömegszervezeteken keresztül juthat el, ezért beiratkozott a szociáldemokrata pártba és a Természetbarátok Turista Egyesületébe. Ekkor ismerkedett meg a baloldali munkássággal. Ezzel egy időben került a Kaszab-poliklinikára, a bőrgyógyászati osztály helyettes vezetőjének.

A művelt, széleslátókörű, szocialista világnézetet valló orvos nagy tekintélyre tett szert kartársai előtt. Szívesen hallgatták fejtegetéseit a felmerült gazdasági, politikai és társadalmi kérdésekről. Ő pedig ki akarta nyitni az orvosok szemét — főleg a fiatalokét, és előkészíteni őket a kétségtelenül bekövetkező harcokra. A Kaszab-poliklinikán ugyanis mind a kinevezett, mind a bejáró orvosok teljesen ingyen dolgoztak a kórházban és az ambulancián. Dr. Schönstein Sándor ennek az állapotnak a megszüntetését tűzte ki célul. Tudta, hogy nehéz feladatra vállalkozik, de ez az ott dolgozó orvosok többségének gazdasági érdekeit

érintette, s ezért úgy vélte, közös harcba lehet vinni őket kizsákmányolásuk ellen.

Nem elégedett meg poliklinikai tevékenykedéssel, és jelentkezett a Szaktanácsnál meg a szociáldemokrata pártban, hogy szívesen tartana egészségügyi előadásokat. Örömmel fogadták. Schönstein doktor nagyon jó előadó volt, mind többen és többen látogatták előadásait és fordultak hozzá tanácsért.

A munkás kulturális egyesületek már ekkor a baloldali munkásság, főleg a fiatalság gyűjtőszervezetei voltak. Ide is meghívták Schönstein doktort. A kommunisták hamarosan felismerték, hogy baloldali gondolkozású, és párttaggá akarták nevelni. Sollner József, a volt 19-es vörös-katona, az illegális mozgalom egyik legjobb propagandistája többször beszélgetett vele, s ennek eredményeképp tagja lett a kommunista pártnak.

Élete ettől kezdve összekapcsolódott a párttal és a baloldali munkásmozgalommal.

A munkások szeretettel és megbecsüléssel vették körül. Tömegesen keresték fel orvosi tanácsért. Soha egyetlen fillért sem fogadott el tőlük, sőt nagyon sokszor ingyen gyógyszert szerzett számukra. Részt vett szórakozásaikban, velük ment a budai hegyekbe vagy a gödi Duna-parti „prolistrandra". Nyári vasárnapokon kora reggel sokszor rótta a váci országutat egy-egy ifi-csoporttal. Lelkesen énekelték együtt a forradalmi dalokat, vagy egészségügyi és politikai kérdésekről beszélgettek. Hacsak tehette, nem mulasztotta el a nagy kézilabda-csatákat és az úszóversenyeket sem.

A munkások harcaiban is részt vett. Ott volt a szociáldemokrata párt tattersalli nagygyűlésén 1929. október 13-án. A baloldali munkások a kommunisták vezetésével a gyűlést harcos tüntetéssé változtatták, és kitódulva az utcára az Internacionálét énekelték. A rendőrség lovas attakja csak a Nemzeti Színháznál tudta szétoszlatni a tömeget. Schönstein doktor végig kitartott a tüntetőkkel.

A munkás kulturális egyesületek egyre inkább a kommunisták szervezeteivé váltak. Ez nemcsak a rendőrségnek, hanem a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőségének is szemet szúrt. Ezért 1930 elejétől sorozatosan zárták ki az ellenzékieket az MTE-ből, az AMSZ-ból, a MEE-ből és a TTE-ből.* Az utolsó kizárás március 22-én történt — és 23-án már

* Munkás Testedző Egyesület, Alkoholellenes Munkás Szövetség, Munkás Eszperantó Egyesület, Természetbarátok Turista Egyesülete.

megalakult Proletár Sport Egyesület néven a kizártak új szervezete. Elnöke dr. Schönstein Sándor lett.

Schönstein doktor politikai munkájának eredménye 1930-ra megmutatkozott a Kaszab-poliklinikán is. Sikerült néhány fiatal kartársát meggyőznie és maga mellé állítania. Az ő segítségükkel 100—150 tagú orvos-csoportot szervezett a szociáldemokrata párton belül. A csoportnak tagja lett a Kaszab-poliklinika orvosainak túlnyomó többsége, továbbá a főváros kórházaiból és az OTI rendelőintézeteiből is sokan csatlakoztak.

1931 őszére a Kaszab-poliklinika orvos-csoportja már felkészült a harc megindítására. Sérelmeiket beadványban foglalták össze. Követelték, hogy orvosi munkájukat díjazzák. Rámutattak arra, hogy a gazdag kórházfenntartók, akiknek áldozatkészségéről annyit beszélnek, az orvosok nehéz munkáját nem fizetik. A klinika igazgatója nem volt hajlandó teljesíteni a követelést, mire a kórház orvosai — szám szerint hetvenen — 1932. január 20-án sztrájkba léptek. A kórházfenntartó egyesület ígérgetésére az orvosok februárban dolgozni kezdtek, de mivel az ígéretet nem váltották be, február 21-én ismét abbahagyták a munkát. A sztrájk április 12-ig tartott, és az orvosok győzelmével végződött.

Ez volt az egyetlen orvossztrájk Magyarországon. Szervezésében és vezetésében oroszlánrésze volt dr. Schönstein Sándornak.

Nem sokkal az orvossztrájk után a kormány fasiszta jellegű orvoskamara felállítását határozta el, s e célból orvos-kongresszust hívott össze. A szocialista orvos-csoport küldöttei, élükön dr. Schönsteinnel, maguk mellé állították a kongresszus többségét, s az orvoskamara megalapításáról szóló javaslatot — bár Gömbös miniszterelnök is jelen volt — elutasították. A győzelem két évvel kitolta ennek a fasiszta intézménynek a felállítását.

A szociáldemokrata párt jobboldali vezetőségének dr. Schönstein osztályharcos tevékenysége már régen nem tetszett, és 1932 áprilisában kizárta a pártból.

Dr. Schönstein munkatársa volt a kommunista párt 1927 őszén megindított legális folyóiratának, a „100 %"-nak, amely segítette a párttagok és szimpatizálók politikai nevelését.

Cikkeket írt a párt másik két legális folyóiratába, a 30-as évek elején megindult „Társadalmi Szemlé"-be és később a „Gondolat"-ba is, mindkét lap szerkesztésében is részt vett.

1932-ben lefordította és feldolgozta a Német Kommunista Párt által kiadott „Marxistische-Arbeiter Schulung" című füzetsorozatot. Ezek a füzetek „Marxizmus" címmel jelentek meg, és nagyon népszerűek voltak a munkásság és a haladó értelmiség körében. Minden számát valósággal szétkapkodták. Nemcsak a fővárosban olvasták, hanem vidéki városokban is. A kubikosok révén még a falvakba is eljutott. Az ötödik szám után, 1933 márciusában a rendőrség elkobozta a füzeteket, és letartóztatta dr. Schönstein Sándort. A bíróság egy hónapra ítélte. Utána rendőri felügyelet alá helyezték. 1940-ben a rendőri felügyeletet gyakori jelentkezéssel szigorították meg.

Dr. Schönstein Sándor mindig lelkesen és fáradhatatlanul végezte feladatát.

A Szovjetunió megtámadása után, a kezdeti fasiszta előnyomulás ellenére derűlátó volt, s mindenkor feltétlenül bízott a Szovjetunió győzelmében.

1944-ben a fasiszták őt is elhurcolták Németországba. A tábor felszabadítása előtti napon egy őrt álló magyar csendőr lelőtte, amikor a kiéhezett ember ennivalót keresett.

Az illegális KMP tagjai és a baloldali munkások szeretettel gondolnak harcostársukra, dr. Schönstein Sándorra, a magyar orvostársadalom kiváló alakjára.

VÁMOS ILONA

Szüleivel Erdélyből költözött Budapestre még gyermekkorában. A négy polgári elvégzése után műhímzést tanult. Fillérekért dolgozott, de munkát így sem mindig kapott. Az első imperialista világháború idején kezdett érdeklődni politikai kérdések iránt, és fokozatosan közelebb került a forradalmi munkásmozgalomhoz. 1919-ben belépett a szabómunkások szakszervezetébe. A Magyar Tanácsköztársaság leverése után is bejárt oda. Tagja volt a megmaradt kis forradalmi csoportnak.

A Magyarországi Szocialista Munkáspártba megalakulása után azonnal belépett. Megismerkedett Hámán Katóval, aki hamarosan bevonta őt az illegális mozgalomba. Vámos Ilona bátor, lelkes tagja lett a KMP-nek.

1925 őszén a rendőrség letartóztatta a KMP vezetőségét és sok tagját. Vámos Ilona is a letartóztatottak közé került. Mivel semmi bizonyíték nem volt ellene, néhány hónap múlva szabadon engedték. Habozás nélkül folytatta tevékenységét az illegális mozgalomban. A párt nagyra értékelte odaadó munkáját, és 1926-ban Berlinbe küldte iskolára. Visszatérve széles területen kezdte kiépíteni az illegális Vörös Segélyt, így az MSZMP-ben, a szociáldemokrata pártban és a szakszervezetekben. Szerényen, feltűnés nélkül dolgozott, de árulás következtében 1927 februárjában mégis a rendőrség kezébe került. Hősiesen tűrte a nyomozók brutalitását, semmit nem tudtak meg tőle, csak szocialista meggyőződését ismerte el.

A statáriális bíróság elé állított harminc vádlott között ő volt az egyetlen nő. Nem félt a fenyegető halálos ítélettől. Szilárd meggyőződéssel mondotta el az elnök kérdésére, hogyan került a munkásmozgalomba, hogyan lett kommunista, hogyan döbbent rá a tőkés társadalom nagy igazságtalanságaira.

A tárgyalóterem mélységes csendjében szavai eleven képet festettek a nép életéről, nyomoráról. Elmondotta, hogy gyógyulás végett néhány hónapig Parádon élt. Megfigyelte, hogy az üveggyárban keményen dolgoznak az emberek — nemcsak a felnőttek, hanem már a tízéves gyermekek is —, a lakosság mégis a legnagyobb ínségben él. Ugyanakkor a parádi fürdőhely fényes szállóiban a gazdag üdülővendégek két kézzel szórják a pénzt. Felismerte az uralkodó osztály hazug erkölcsét, ezért állott azok közé, akik ezt meg akarják változtatni: az osztályharcos munkások közé.

A világ haladó szellemű közvéleményének nyomására ügyüket áttették a rendes bírósághoz. Kilenchónapos vizsgálati fogság után a törvényszéki tárgyaláson Vámos Ilonát másfél évre ítélték, de rossz egészségi állapota miatt szabadlábra helyezték. De ő nem sokat törődött egészségével, első dolga az volt, hogy a VS-ellátásban a lebukás következtében beállott zavarokat megszüntesse. Ismét megszervezte a VS-bizottságot, amelynek egyik tagja — később pedig vezetője — Martos Flóra lett. Megteremtette az összeköttetést a bécsi VS-központtal, megbeszélte a bizottsággal a feladatokat, és amikor 1929 márciusában megkezdte jogerős büntetésének letöltését, jól működő Vörös Segély szervezet bizonyította odaadó munkásságát.

Ebben az időben szép számmal voltak kommunista női foglyok a Markó utcai fogházban. A szigorú korlátozások ellenére Vámos Ilona mégis megszervezte a rendszeres tanulást, a zárkák foglyainak a szemináriumát. Nemcsak tanította, hanem kommunista magatartásra is nevelte a bentlevő fiatal, még nem elég tapasztalt elvtársnőket. Valósággal lelke volt a fogház kommunista kollektívájának, s nagy része volt abban, hogy ez a kollektíva a fogház személyzete előtt tekintélyt szerzett. Magatartásukkal elejét vették annak, hogy beléjük köthessenek, de ha ez mégis megtörtént, ügyészi kihallgatáson követeltek elégtételt.

Vámos Ilona megszervezte, hogy a börtönben is megünnepeljék a munkásosztály nagy napjait: március 21-ét, május 1-ét, augusztus 1-ét, november 7-ét. Ilyenkor a sétára ünneplőt öltöttek, amiben a vasárnapi beszélőkre szoktak menni. A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának tizedik évfordulójára írt kis tanulmányát zárkáról zárkára adták a kommunisták. Az 1929-es nagy éhségsztrájkban mindvégig részt vett, pedig gyenge egészségi állapotán ez a koplalás sokat rontott.

1930. január 9-én szabadult a börtönből. Rövidesen ismét az illegális párt soraiban küzdött.

A Vörös Segély nem csupán segélyező, hanem harci szervezete is volt a pártnak. Mozgósította a tömegeket a KMP akcióinak és politikájának támogatására. 1930. március 21-ére röpiratot adott ki:

„... Elvtársak! Március 21-én, a magyar proletárdiktatúra 11. évfordulóján tüntessetek a burzsoázia börtöneiben sínylődő harcos vezetőitek, a kommunisták mellett!..."

A rendőrség Vámos Ilonát gyanúsította a röpirat megírásával, de mert ezt bebizonyítani nem tudta, nem állíthatta bíróság elé, hanem a

Toloncházba vitette. A „keresztény politika" cégére alatt uralkodó magyar fasizmusnak egyik leggyalázatosabb intézménye volt a Toloncház, ahová meghatározatlan időre, bírói eljárás és ítélet nélkül, pusztán rendőrségi zaklatásból csuktak kommunistákat. Ha az elítélt kommunisták büntetése már letelt, nem engedték haza őket, előbb a Toloncba vitték, ahonnan csak hetek, néha hónapok múlva szabadultak. A társadalom salakjaival: csavargókkal, zsebtolvajokkal, selyemfiúkkal, prostituáltakkal kellett egy teremben lenniük. Csupasz vassodronyon aludtak. A sodronynak tíz centis lába volt, úgyhogy szinte a cementpadlón feküdtek. Takarónak egy pokrócdarabot adtak. Ehhez képest a börtöncella luxuslakosztálynak számított.

Vámos Ilonát kilenc hónapig tartották a Toloncházban. Azt hitték, ezzel elriasztják a mozgalomtól. Tévedtek. Kiszabadulása után ismét folytatta tevékenységét a VS-mozgalomban.

Napról napra fáradhatatlanul járt a bebörtönzöttek hozzátartozóihoz, üzeneteket közvetített, találkozókra ment. Intézkedett, hogy vegyék át a VS-tagok a gyűjtött összegeket vagy ajándékcsomagokat.

1932-ben Sallai Imre és Fürst Sándor lebukásakor őt is elfogták, irtózatosan megkínozták. Semmi bizonyíték nem volt ellene. Hosszú hónapokig ismét a Toloncházba csukták. Amikor kiengedték, olyan meggyötört volt, hogy egy időre vissza kellet vonulnia az illegális munkától. Sokáig betegeskedett, de nem szakadt el a mozgalomtól. Tudta, hogy a rendőrség figyeli, ezért csak néhány elvtárssal érintkezett, azokkal is ritkán, nehogy veszélyeztesse őket.

Amikor Hitler megtámadta a Szovjetuniót és Magyarország is belépett a háborúba, Vámos Ilona nem tudott tovább távol maradni a mozgalomtól, újra bekapcsolódott az illegális munkába. De nem sokáig dolgozhatott, 1942-ben őt is elfogták és az Andrássy-laktanyába hurcolták, ahol a többiek sorsában osztozott. Hősiesen viselte a kínzásokat. A laktanyából a Conti utcai katonai fegyházba szállították, hónapok múlva pedig Márianosztrára. Ott a „kegyes nővérek" éppen olyan kegyetlen porkolábok voltak, mint a kémelhárító börtönőrei.

1944-ben Németországba szállították a politikai bebörtönzötteket. Vámos Ilona Bergen-Belsenbe került. A hiányos táplálkozás miatt ereje napról napra fogyott. Nagy erőfeszítéseket tett, hogy a kollektíva helyzetét ne nehezítse azzal is, hogy róla kelljen gondoskodniuk. Összeszorított foggal küzdött, hogy életben maradjon, hogy megérje a győzelmet, amelyben töretlenül hitt. Hiába volt minden... 1945-ben, kevéssel a felszabadulás előtt a náci pribékek megölték.

SIMON FERENC

Az öt elemi elvégzése után azonnal szakmát tanult. Tanítómestere édesapja volt. Ügyes kezű, keresett cipész, mégis kora reggeltől késő estig keményen kellett dolgoznia, hogy biztosítsa népes családja kenyerét. Étkezésnél kilencen ültek körül az asztalt. A szükség gyakori vendég volt a háznál később is, amikor már a család aprajanagyja — mindegyik a maga módján — kivette részét a megélhetésért folyó küzdelemből.

Simon Ferenc tizennyolc éves korában elhagyta a szülői házat, és Budapestre ment dolgozni. Vonzotta a nagyváros, és szeretett volna tanulni, művelődni. Budapesten egy belvárosi cipőszalonba került, ahol a segédek harcos, baloldali szervezett munkások voltak. Törődtek a fiatal, tapasztalatlan vidéki szaktárssal. Elvitték a szakszervezetbe, tanították, könyvet adtak a kezébe, és túrákra, illegális, baloldali kultúrelőadásokra hívták. Simon Ferenc hamar megértette a szervezkedés jelentőségét. De azt is megértette, hogy nem mindegy, kik irányítják a szervezett munkásságot, s ezért az ellenzékhez csatlakozott. Rövid idő alatt harcos öntudatos munkássá nevelték a bőrösszakszervezet kommunistái. Nagy érdeklődéssel olvasta a marxista műveket. Jelentős szervező munkát is végzett. Élete most már elválaszthatatlanul összeforrt a munkásmozgalommal.

Tekintélye állandóan nőtt a bőripari dolgozók előtt, és néhány év múlva a tagság baloldali csoportja már egyik vezetőjét látta benne. Kitartóan harcolt a szakszervezet opportunista vezetősége ellen.

1930-ban tagja lett az illegális kommunista pártnak. A párt túraszemináriumokat rendezett a szakszervezeti kommunista frakciók vezetői részére, hogy elméleti és gyakorlati oktatással erősítse munkájukat. Simon Ferenc nagyon jó eredménnyel végezte a tanfolyamot.

Sokat tanult. Komoly, szerény magatartásával kivívta munkatársai szeretetét és megbecsülését. Hallgattak rá, követték útmutatásait. Határozott, bátor egyénisége alkalmassá tette a vezetésre. Közismert volt áldozatkészsége és önzetlensége. A szakszervezetben megszervezte a VS támogatását. Az ő vezetésével sikeresen harcolt a szakszervezeti baloldal a kizárt ellenzéki tagok visszavételéért.

Simon Ferenc még nem volt huszonöt éves, amikor már a cipészszakosztály vezetőségébe választották, ugyanakkor tagja lett az elnökségnek és a központi vezetőségnek is.

Különösen nagy szeretettel foglalkozott a bőrösszakszervezet ifjúmunkásaival. Nevelte, oktatta és a gyakorlati munkába is bevonta őket. Tőle tanulták meg szeretni osztályukat, gyűlölni a tőkéseket és az osztályárulókat.

A harmincas évek elején a bőripari szakma fellendülőben volt, egymást érték a bérmozgalmak. Simon Ferenc jó szervezőnek, fáradhatatlan agitátornak bizonyult. A sztrájk- és egyeztető bizottságnak is tagja volt. A munkaadók többször kijelentették, hogy nem hajlandók vele tárgyalni, mert tudták, hogy nem alkuszik meg. A munkások azonban ragaszkodtak személyéhez, bíztak abban, hogy érdekeiket minden körülmények között megvédi.

Munkaadója többször is el akarta bocsátani, de szaktársai tiltakozásul egy emberként letették a szerszámot, s a munka addig állt, amíg a főnök vissza nem vonta az elbocsátást.

A szociáldemokrata párt vezetősége újra és újra megkísérelte, hogy Simon Ferencet megnyerje a maga számára, de szilárd jellemén, osztályhűségén minden igyekezetük megtört.

Simon Ferenc gyakran felszólalt értekezleteken, taggyűléseken,vezetőségi üléseken. Akár politikai, akár gazdasági kérdésekről beszélt, mindig a KMP irányvonalát képviselte. Ésszerű fejtegetései, érvei sokszor döntötték el a vitát az ellenzék javára. Nemcsak jó szervező és agitátor, hanem kitűnő előadó és szónok is volt, beszédeivel magával ragadta hallgatóit.

1934-ben került először a politikai rendőrség kezébe. Hónapokig volt vizsgálati fogságban, de ügye felmentéssel végződött. 1935-ben a rendőrség a vidéki illegális mozgalomra csapott le. Százával tartóztatták le a kommunista parasztmozgalom résztvevőit. Simon Ferencnek kapcsolata volt a vidéki mozgalomhoz, s hogy elkerülje a letartóztatást, illegalitásba ment. A mozgalomban azonban tovább dolgozott.

A második világháború kitörését megelőző évtizedben Magyarországon, és különösen a fővárosban lezajló bérmozgalmak megmutatták, hogy a dolgozó tömegek harckészsége még a gazdasági válság idején is eredményes lehet, ha azt a forradalmi párt vezeti. A bőripari munkások is számos bérletörési kísérletet vertek vissza, és többször harcoltak ki béremelést. Ezekben a küzdelmekben Simon Ferenc az első vonalban harcolt. A szakszervezet kulturális munkájában is részt vett, elnöke volt a kultúrgárdának.

1938 végétől lebukásáig a Bőripari Munkások Szakszervezetének alelnöke volt. Nemcsak a bőripari munkások, hanem az összes szakmák

baloldali csoportjai ismerték, és a szakszervezeti ellenzék egyik élharcosát becsülték benne.

1941-ben pártutasításra ismét illegalitásba ment, ugyanakkor a KMP szakmai bizottságának lett a titkára. Feladata az volt, hogy a kibontakozó függetlenségi mozgalmat erősítse a szakszervezetekben. Simon Ferenc nem tudta feladatát végrehajtani, mert 1942 májusában nyolcvankét elvtársával együtt, közöttük a bőripari munkásság legjobbjaival a kémelhárítók kezébe került. Hét hétig kínozták őket az Andrássy-laktanyában. Simon Ferenc végig keményen tartotta magát, példát mutatva társainak.

A nyomozás befejezése után a Margit körúti katonai fogházba, majd onnan Vácra szállították őket. November végén ugyanott tartották meg a tárgyalást, ami hetekig elhúzódott. A magyar nép árulói vádolták hűtlenséggel a magyar nép érdekeinek igazi képviselőit. Valamennyiüket súlyos fegyházbüntetéssel sújtották. Simon Ferencet hét évre ítélték.

Két esztendőt töltöttek már el Vácott, amikor a győzelmesen közeledő Vörös Hadsereg elől 1944. október 10-én előbb a komáromi vár erődjébe, majd Németországba, Dachauba hurcolták őket. Ott az SS-banditák meggyilkolták Simon Ferencet s vele együtt legjobb munkatársait: Romhányi Jánost, Szeibert Jánost, Baktai Gyulát, Pintér Rezsőt és Tóth Pált.

SZIKLAI SÁNDOR

Szegényparaszt szülők gyermeke volt. Édesapját korán elragadta a tüdővész, édesanyja magára maradt hároméves kisfiával. Napszámba járt Justh Gyula politikus, 48-as képviselő birtokára, majd férjhez ment egy béreshez, aki jó nevelőapja lett a kis árvának. Sziklai Sándor élte a béresgyermekek életét, dolgozott a majorban: libákat, pulykákat, ertéseket, később szarvasmarhákat őrzött. Elvégezte a hat elemit, s azután már nemcsak tavasztól őszig, hanem egész évben dolgozott. Volt éves cseléd parasztgazda tanyáján, napszámos, summás arató. Megpróbált ipart is tanulni. Leszerződött egy cipészmesterhez, de mivel keresete hiányzott a családnak, otthagyta mesterét és visszament az urasághoz.

Még nem töltötte be a tizenkilencedik évét, amikor kitört az első világháború, és besorozták katonának. A 2. honvéd gyalogezredhez vonult be. Rövid kiképzés után az orosz frontra vitték. 1915 januárjában több ezer bajtársával együtt hadifogságba esett. Szibériába, az Ob folyó melletti Novonyikolajevszkbe szállították őket. A rossz élelmezés és az egészségvédelem hiánya miatt a zsúfolt hadifogoly-táborban tífuszjárvány tört ki. Sziklai Sándor is megbetegedett. Kórházba szállították, de még fel sem épült egészen, amikor vissza kellett mennie a táborba.

1916 tavaszán vasútvonalat építettek Pétervártól Murmanszkig, az északi jeges-tengeri kikötővárosig. A novonyikolajevszki hadifoglyok közül is sokat szállítottak oda dolgozni. Sziklai Sándor szívesen ment velük, mert így megszabadulhatott a szinte elviselhetetlen tábori élettől. Hetekig tartó utazás után érkeztek meg keserves rabságuk második állomására. A kiéhezett, lerongyolódott emberek alig vonszolták magukat. A kaukazusi hegyilakók, a „vad hadosztály”-ból kirendelt örök kanesuká-

val serkentették őket nagyobb szorgalomra. Okkal, ok nélkül ütötték őket.

Az egyoldalú, silány táplálkozás következtében a hadifoglyok között felütötte fejét a skorbut. Menekülni akartak a biztos pusztulástól, s többen elhatározták, hogy megszöknek, bár tudták: ezzel is életüket kockáztatják. Elindultak délnek, és hosszú, viszontagságos út után eljutottak Petrozavodszkba. De nem maradtak ott sokáig. Tovább, délebbre, könnyebben elviselhető éghajlatra vágytak. Így kerültek Moszkva közelében egy hadifogoly-táborba. Onnan azonban hamarosan

elszállították őket északra, az Urálban levő Nagyezsgyinszk nevű városba. Itt egy nagy hadianyag-gyár volt, s hogy a frontra gyorsabban szállíthassák a lőszert, második vasútvonalat kezdtek építeni. A hadifoglyok egy része fakitermelésen, a másik része pályaépítésen dolgozott. Voltak itt orosz munkások is, tőlük hallottak az 1917-es februári forradalomról. Az orosz munkások biztatták őket: ne engedjék magukat kizsákmányolni, és követeljenek jobb ellátást. Megfogadták a tanácsot, és Sziklai Sándor néhány társával összeállította a követeléseket. A követeléseket az igazgatóság nem fogadta el, mire a hadifoglyok beszüntették a munkát. A sztrájk leverésére kozákokat hozatott a vállalat. A vezetőket — közöttük Sziklai Sándort — letartóztatták. Börtönőreik, idősebb katonák, beszélgetni kezdtek a foglyokkal, kérdezték, mit követtek el, miért vannak bezárva? Amikor megtudták lefogatásuk okát, szabadon engedték őket,' olyan látszatot keltve, mintha megszöktek volna.

Sziklai Sándor és társai kiszabadulásuk után elhatározták, hogy Nagyezsgyinszkbe mennek dolgozni a gyárba. A vállalkozás nem volt veszélytelen, de a hadifoglyoknak olyan kevés veszíteni valójuk volt, oly sok mindenen mentek már keresztül, hogy nem riadtak vissza semmitől. Májusban érkeztek meg Nagyezsgyinszkbe, s mindjárt alkalmazták őket az üzemben. Sziklai Sándor itt ismerkedett meg Szamuely Tiborral, a Magyar Tanácsköztársaság későbbi népbiztosával. Közelebbi kapcsolatba kerültek most orosz munkásokkal, forradalmárokkal, bolsevikokkal, akik a hadifoglyokban nem ellenséget, hanem csupán más nyelven beszélő dolgozót láttak, az uralkodó osztály áldozatait — és emberségesen bántak velük.

A sokat szenvedett hadifoglyok végtelenül hálásak voltak a baráti szóért, az emberséges bánásmódért. Szinte lélegzetvisszafojtva hallgatták a bolsevikok tanítását. Csatlakoztak a munkásokhoz, amikor a gyárban sztrájk tört ki, és velük együtt fogtak fegyvert, amikor a győzelmes forradalmat kellett megvédeni.

Sziklai Sándorból a bolsevikok öntudatos forradalmárt neveltek. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a bolsevik párt lelkes agitátora lett. Hirdette programját a magyar hadifogolytáborokban, beszélt az orosz nép életét megváltoztató forradalomról, beszélt a magyar szegénység keserű életéről. A volt béresgyerek szavai reményt ébresztettek hallgatóiban, hogy az ő sorsuk is jobbra fordulhat.

A régi rendszer urai és hívei hamarosan szervezkedni kezdtek a szovjethatalom megdöntésére. A hadifoglyok megtudták a nagyezsgyinszki munkásoktól, hogy a Volga menti Szamarában Kujbisev parancsnoksága

alatt Vörös Gárda alakult az ellenforradalmárok leverésére. 1917 december elején — Sziklai Sándor vezetésével — tömegesen indultak útnak a sok száz kilométerre levő városba. A hó végére érkeztek meg, és beállottak a vörös zászló alá. Sziklai Sándor szervezője és agitátora lett az I. Szamarai Kommunár Csapatnak. A polgárháború végéig nem is tette le a fegyvert. Harcolt Orenburgban, Közép-Ázsiában, Turkesztán vidékén, az Urálban, a Közép-Volgánál, a ferganai fronton, a Kaspi-tenger környékén, mint a kazanyi ezred Kommunár partizáncsapat komisszárja és az ezred katonai forradalmi bizottságának a tagja. 1919-ben, a Kaspi-fronton meg is sebesült.

Sziklai Sándort már 1917-ben felvették a bolsevik párt tagjai sorába, és bátor magatartását megismerte a legfelső pártvezetőség is. 1920-ban négy hónapos katonai politikai iskolára küldték Taskendbe. Nagy akaraterő kellett hozzá, hogy huszonöt éves fejjel, hat nehéz háborús esztendő után ceruzát fogjon kemény munkához és fegyverhez szokott kérges ujjai közé, és — mint kisgyermek korában — beüljön az iskolapadba, s megtanulja írni-olvasni a cirill betűket. Az iskolán megmutatkoztak kiváló szellemi képességei. A pártnak, a szovjethatalomnak szüksége volt képzett bolsevik oktatókra, ezért tömegesen küldött munkásokat és parasztokat a felső iskolákba. Sziklaira is felfigyeltek, és elküldték Moszkvába tanulni. Azzal az elhatározással lépte át a Szverdlov Egyetem küszöbét, ha bármilyen erőfeszítésébe kerül is, az elsők közé küzdi fel magát.

Előbb rövidített tanfolyamon elvégezte a középiskolákat, majd beiratkozott a bölcsészkarra, és marxista filozófiát tanult. Az előadók között volt Lenin, a bolsevik párt nagy vezére és a párt több vezetője, Vorosilov, Kujbisev és mások. Sziklai Sándor kitűnő eredménnyel végzett, és négy év múlva mint párttörténet- és filozófia-szakos tanár hagyta el a Szverdlov Egyetemet.

A Nyugati Egyetemre került tanárnak a párttörténet és a dialektikus materializmus tanszékére. Ez a Komintern egyeteme volt, ahol külföldi kommunistákat tanítottak. Sziklai Sándor a tanítás mellett maga is állandóan gyarapította ismereteit. Ezenkívül ellátta a moszkvai pártbizottság mellett működő nemzetiségi csoport titkári teendőit is, továbbá az agitációs és propagandamunkából is kivette a részét. Gyakran járt vidékre előadásokat tartani. Tagja volt a Szverdlov Egyetem pártbizottságának is.

Sziklai Sándort soha nem hallotta senki panaszkodni, hogy sok a pártmunkája. Bármilyen feladattal bízták meg, nagy odaadással végezte.

Egyforma lelkiismeretességgel készült fel, akár egyetemi hallgatóknak, akár pionîroknak tartott előadást — az ő szemében mind a kettő fontos pártmunkának számított.

1928-tól 1932-ig a Szakszervezeti Internacionáléban is dolgozott. A polgári foglalkozás nem feledtette el Sziklai Sándorral katona-múltját. 1932-ben jelentkezett a négyéves tiszti iskola esti tanfolyamára, és kitűnő eredménnyel elvégezte.

Megtisztelő feladatokat bízott rá a párt, magas funkciókat töltött be Sziklai Sándor, az egykori nincstelen paraszt. 1934-ben ott, a Szverdlov Egyetemen, ahová 1920-ban mint hallgató lépett be, elfoglalta az egyik katedrát, mint a bolsevik párt történetének tanára.

A Szovjetunióban töltött eseményekben gazdag húsz esztendő után Sziklai Sándor, a volt vörös partizán, megvált egyetemi tanszékétől, és a párt engedélyével 1936 decemberében Spanyolországba utazott, hogy segítse a spanyol nép harcát. Madridban a Központi Fronttanács főhadiszállásán kapott beosztást, mint tanácsadó összekötő tiszt. Három év alatt a polgárháborúnak majdnem valamennyi frontját bejárta. Egy ideig politikai tiszt volt a magyar önkénteseknél. Egy évig harcolt a fasiszták ellen az ostromolt Madridban. 1938-ban a barcelonai szakaszra vezényelték, majd az ebrói csatában küzdött mindaddig, míg a Nemzetközi Brigádot kivonták Spanyolországból.

A spanyol polgárháború leverése után a Nemzetközi Brigád több ezer tagja Franciaországon át akart visszatérni hazájába, de a francia kormány hosszú időre internáló-táborokba csukatta őket. A kommunisták ott is folytatták politikai, szervező és kulturális tevékenységüket. Ezzel tették elviselhetőbbé primitív életkörülményeiket. Sziklai Sándor tagja volt a tábor központi pártvezetőségének, ugyanakkor kilenc nemzetiség közös pártcsoportjának titkári tisztségét is betöltötte.

Amikor Hitler fasisztái megtámadták a Szovjetuniót — 1941 júliusában — a francia hatóságok Sziklai Sándort kilenced magával az afrikai Dzselfába száműzték kényszermunkára. Ezt az időt viselte el legnehezebben. Az a tudat, hogy második hazája drága földjét ismét ellenség tapossa, szinte kibírhatatlan lelki gyötrelmet okozott neki.

Amikor a szovjet kormány és a bolsevik párt tudomást szerzett sorsukról, diplomáciai úton felszólította a francia kormányt: bocsássa szabadon a szovjet állampolgárokat.

Sziklai Sándor 1943-ban — hatévi távollét után — érkezett Moszkvába. Azonnal jelentkezett katonának, újra felvette a Vörös Hadsereg egyenruháját. A párt fontos politikai munkára osztotta be: a 165-ös anti-

fasiszta tábor partizán-iskolájának vezetésével bízta meg. Az iskolán maga is tartott előadásokat. Kevesen tudtak olyan hatást elérni a partizán-iskola hallgatóinál, mint Sziklai Sándor. A saját ifjúságából vett példákkal idézte fel a magyar szegényparasztság sorsát. Előadásai sok hadifogollyal gyűlöltették meg a tőkés társadalmi rendet. 1944 nyaráig tanított az antifasiszta iskolán. Ekkor kéréssel fordult a bolsevik párthoz: engedje meg, hogy részt vehessen szülőföldje felszabadításában. Az engedélyt megkapta, és 1944 őszén fegyveresen harcolva lépte át a magyar határt.

Sziklai Sándor mély meghatottságot érzett, amikor annyi esztendő után hazai földre lépett. A Keleti-Kárpátokon át tért vissza, ugyanazon az úton, amelyiken harminc esztendővel azelőtt, mint tizenkilenc éves ifjút a harcmezőre vitték. Még életben találta édesanyját, aki már rég elsiratta, és alig ismerte fel az őszülő szovjet katonatisztben az ő Sándor fiát.

A felszabadított országrészeken azonnal megindult a pártmunka. Sziklai Sándort a Magyar Kommunista Párt vezetősége visszahívta a hadseregből politikai munkára. Előbb Szegeden, majd Debrecenben dolgozott az MKP országos központjában.

Budapest felszabadítása után — 1945 elején — a párt a fővárosba hívta, és a budapesti pártbizottságon az agitációs és propagandaosztályra osztotta be. Később, amikor az MKP kérésére a szovjet kormány elhatározta a magyar hadifoglyok hazabocsátását, a párt a hadifogoly-iroda vezetésével bízta meg Sziklai Sándort. Ugyanakkor főszerkesztője lett a „Magyar Hadifogoly Híradónak".

Ezek a feladatok — bármennyire fontosak voltak is — nem merítették ki határtalan munkabírását és képességeit. Pártnapokon előadásokat tartott, kijárt üzemekbe, megyékbe, nagygyűlések szónoka volt. A Munkás- és Szabad Egyetemen a dialektikus és történelmi materializmust tanította.

1948-ban a párt a Honvédelmi Minisztériumba küldte politikai munkára. Ezredesi rangban vette át megbízatását. Tagja lett a Honvédelmi Minisztérium pártbizottságának és a politikai főcsoport állandó előadójának jelölték ki. Öt évig dolgozott ezen a területen. Munkája mellett sokat olvasott, magyar és külföldi folyóiratokat, újságokat, könyveket. Jól beszélt oroszul, románul, spanyolul és franciául.

Meg akarta írni életének történetét, hogy gazdag tapasztalatait és háborús élményeit az utókorra hagyja.

Munkája mellett sok öröme telt családjában. Bálványozásig imádta két kisleányát és feleségét.

1953-ban kinevezték a Hadtörténeti Intézet parancsnokává. Az ő igazgatása alá tartozott a Hadtörténeti Könyvtár és Múzeum is. Már három éve vezette Sziklai Sándor ezeket a katonai tudományos intézményeket, amikor az ellenforradalom viharfelhői kezdtek gyülekezni a magyar népi demokrácia fölött.

A nyugati imperialisták, a külföldre menekült magyar reakciósok, a visszaszivárgott és itthon megbújt fasiszták évek óta tartó titkos előkészítő munkájuk alapján 1956-ban elérkezettnek látták az időt a támadásra.

Sziklai Sándor Budakeszin lakott családjával. Részt vett a község társadalmi életében: előadásokat tartott a helyi pártszervezetben, felesége tanácstag, szemináriumvezető, anyósa a helyi pártszervezet elnöke, apósa — Kiss Lajos — a Hazafias Népfront helyi elnöke volt. Fáradhatatlanul dolgoztak a nép jobb életéért. Az ellenség éppen ezért gyűlölte őket. Még az ellenforradalom kitörése előtt fenyegető hangú cédulát dobott be valaki az udvarukra. Sziklai Sándor, aki oly sokszor állt szemben az ellenséggel, nem tartotta veszélyesnek ezt a fenyegetést.

Az október 24—25-i események azonban már igen nyugtalanították. Látta, hogy munkakerülő suhancok, börtönviselt emberek puskákat, kézigránátokat szereztek, és nagy hangon terrorizálták a lakosságot. Feleségét és anyósát a két gyermekkel egy távolabb lakó ismerősüknél rejtette el, ő pedig apósával, a régi illegális pártmunkással, ott maradt, még mindig bízva abban, hogy ha megtámadnák, okos szóval le tudja majd csillapítani a félrevezetett embereket. Egyetlen revolver volt a házban, azt magához vette. Apósa a fejszét készítette elő. 26-án délelőtt egy felfegyverzett, vérszomjas csoport, léhűtő csőcselektől kísérve, üvöltözve körülfogta a házat.

Sziklai Sándor látta, hogy ezekkel a banditákkal beszélni nem lehet. Tudta, hogy elveszett, de harc nélkül nem akart kezükbe kerülni. Amikor megrohanták a házat, bezúzták az ablakokat és lövöldöztek, Sziklai Sándor is viszonozta a tüzet, és leterítette a banda vezérét. Akkor már kézigránátokkal támadtak. Sziklai Sándor halálosan, apósa könnyebben sebesült meg. A benyomuló gyilkosok Kiss Lajost fejszével verték agyon.

Sziklai Sándor és Kiss Lajos becsületes, harcos életét kioltották a fasiszta gyilkosok, de az eszmét, amelyért ezrek és ezrek áldozták életüket, nem tudták megölni.

ASZTALOS JÁNOS

Budapesten a Nefelejts utcai kis szoba-konyhás lakásban élt idősebb Asztalos János cipészsegéd hattagú családjával. Sokat nélkülöztek, mert az apa megbélyegzett ember volt: a Tanácsköztársaság idején egy mechanikai cipőüzem vezetésével bízták meg. Emiatt a proletárdiktatúra leverése után egy évre bebörtönözték.

Ifjabb Asztalos János a négy polgári elvégzése után vasas szeretett volna lenni. Akkor még tartott a nagy gazdasági válság, s ezrével álltak a munkaközvetítőkben a vasipari dolgozók. A tőkések nem alkalmaztak gyárukban fiatal fiúkat, mert erős férfi szakmunkást is kaphattak segédmunkásnak. A Láng-gyár főmérnöke, amikor meglátta a tanoncnak jelentkező kopott, de tiszta ruhájú, illedelmes fiút, ráripakodott, hogy nem ilyen gyerek való a gyárba inasnak.

Ez a fogadtatás nagyon elbátortalanította Asztalos Jánost. De azért máshol is próbálkozott, mert érdekelték a gépek, szeretett volna nagyüzembe kerülni. Hiába, nem sikerült. Családja hosszas tanakodás után úgy döntött, hogy nemesfém-ipari szakmát tanuljon.

1932 őszén egy belvárosi ékszerészhez szerződött tanoncnak. Szorgalmas és igen ügyeskezű volt, három év alatt kitanulta e luxusipar minden csínját-bínját. Rövidesen a szakma elismert munkása lett. Főnöke nemcsak a jó, hanem a feltétlen megbízható szakmunkást is becsülte és szerette benne. Felszabadulása után sem bocsátotta el, mint segéd dolgozott nála 1942 nyaráig.

Asztalos János inasévei 1935 őszén teltek le. Már ezt megelőzően bekapcsolódott az ifjúmunkás-mozgalomba. Öccsével együtt beiratkozott a vasas tornászcsoportba. A kommunistáknak nagy befolyásuk volt a vasas fiatalokra, főleg a sportolókra. Sok fiatal ott kapott először politikai oktatást, közösségi szellemben való nevelést. Túrákra jártak.

Bebarangolták a budai hegyeket, a Pilis és a Börzsöny tájait. Közben előadásokat hallgattak, kül- és belpolitikai vitákat rendeztek, forradalmi dalokat énekeltek. A kocsmákat, tánchelyiségeket elkerülték.

Asztalos János egyéniségének megfelelt ez az életmód. A politikai kérdések és az ismereteit bővítő előadások nagyon érdekelték. 1936-ban tagja lett a Nemesfémipari Munkások Szakszervezetének. Ettől kezdve idejét megosztotta vasas barátai és saját szakszervezete között. Itt a kommunisták már évek óta magas színvonalú szemináriumokat vezettek. Asztalos János rendszeresen látogatta az előadásokat, amelyek — az akkori körülmények között — igen alapos marxista ismereteket nyújtottak a fiataloknak. Szaktársai felfigyeltek rá. Szorgalma, fiataloknál szokatlan komolysága, a felmerült politikai kérdésekben nyilvánított helyes véleménye tekintélyt szerzett neki. Az 1937-es közgyűlésen, tizenkilenc éves korában beválasztották a szakszervezet vezetőségébe.

Bár Asztalos János ilyen fontos tisztséget töltött be, az ifjúmunkások akcióiból sem maradt ki. 1937. szeptember 16-án részt vett a Tompa utcai nyilasok ellen intézett támadásban, amelyet Ságvári Endre szervezett. A rendőrség gyűrűjéből sikerült kimenekülnie.

1939 őszétől, a második világháború kitörésétől kezdve a politikai bebörtönzötteknek és az internáló táborok lakóinak száma állandóan emelkedett. A Vörös Segélyre nagy feladatokat rótt a lefogottakról való gondoskodás. Asztalos Jánost is bevonták a VS munkájába. Nagy buzgalommal gyűjtött a vasas tornászoknál — ahol akkor már titkár volt — és a nemesfémeseknél is, hogy a bebörtönzöttek helyzetén könnyítsenek. Mozgalmi tevékenysége 1940-ben néhány hónapra megszakadt, mert be kellett vonulnia katonának. De hamarosan leszerelték, mivel pozsonyi születése miatt nem ismerték el magyar állampolgárnak. Ebben az időben lett tagja a vasas tornászcsoport kommunista sejtjének. Most már közvetlenül a KMP irányításával folytatta mozgalmi munkáját. Részt vett azokban a tömegmozgalmakban, amelyek a párt politikájának végrehajtását célozták; így a függetlenségi mozgalom szervezését előmozdító akciókban: 1941. október 6-án, a Batthyány-emlékmécses megkoszorúzásán, november 1-én Kossuth és Táncsics sírjánál rendezett emlékünnepélyen, majd a Petőfi-szobornál tartott történelmi nevezetességű tüntetésen 1942. március 15-én.

A munkásmozgalomban az 1942-es év nemcsak a sikerek, hanem a veszteségek éve is volt. Százával vittek baloldali munkásokat, szakszervezeti funkcionáriusokat büntető századokban az ukrajnai aknamezőkre. Tömegesen tartóztatták le a kommunistákat és a KMP vezetőit. Ekkor

kerültek a katonai nyomozók kezére Asztalos János munkatársai is. Őt hat héttel előbb behívták katonai szolgálatra — bár két évvel azelőtt nem ismerték el magyar állampolgárságát —, csapattesténél tartóztatták le és onnan hozták Budapestre. Valamennyien a hírhedt Andrássy-laktanyába kerültek, ahol a vallatás olyan kegyetlen módszerekkel folyt, hogy többen belehaltak, így Rezi Károly és Rózsa Ferenc is.

Asztalos János keményen állta a kínzásokat, csak az nyugtalanította, mi van a feleségével. Hathónapos házasok voltak. Töprengett, hogyan figyelmeztethetné a veszélyre. Nem tudta, hogy feleségét már előbb

letartóztatták. Egyik napon, amikor a kihallgatásról kísérték vissza, a folyosón összetalálkoztak. A legnagyobb önuralommal mentek el egymás mellett, csak tekintetükkel biztatták, bátorították egymást. Asztalos Jánost másfél évre, feleségét két esztendőre ítélték. Büntetésüket a Margit körúti és a váci fegyházban, illetve a Conti utcai katonai börtönben és a márianosztrai fegyházban töltötték.

Asztalos Jánost kiszabadulása után hamarosan a nagykanizsai internáló táborba vitték. A váratlanul és gyorsan előre törő szovjet csapatok mentették meg a tábor lakóit az elhurcolástól. A felszabadított területen a kommunisták azonnal megkezdték a munkát, szervezték a pártot. Asztalos János Nagykanizsán vett részt a párt megalakításában, és ott dolgozott 1945-ig, akkor visszatért a felszabadított fővárosba. Annyi szenvedés és küzdelem után végre találkozott a fiatal Asztalos-házaspár.

Asztalos János pártiskolai oktató lett. Ez volt az a terület, ahol tudásával, egyéni adottságaival a legtöbbet használhatott a pártnak. Munkájában fegyelmezett, szigorú volt, s hallgatóitól is megkövetelte, hogy kötelességüket pontosan teljesítsék, ugyanakkor egyszerűsége, közvetlen elvtársi magatartása a bizalom légkörét teremtette meg tanfolyamain. Dolgozott a IX. kerületi, majd a budapesti pártbizottságon. 1946-tól a budatétényi pártiskolát vezette. 1947-ben az MKP I. kerületi szervezete nyolcas alapszervezetének lett a titkára.

1948-ban a magyar néphadsereg újjászervezését tűzte napirendre a párt. Oktatni, tanítani, elméletileg képezni kellett a munkás- és paraszt-származású fiatal tiszteket, tisztjelölteket. Asztalos János örömmel vállalkozott erre a feladatra, s mint politikai tiszt kiváló oktató és szervező munkát fejtett ki. Nyolc év alatt ezredesi rangra emelkedett. Érdemei elismeréséül magas kitüntetéseket kapott. Beosztottjai szerették és tisztelték becsületes, nyílt, mélységes emberi magatartásáért. Imádta családját. Négy kisfiára nagyon büszke apa, feleségét változatlan rajongással szerető férj volt.

1956. október 23-án ő is aggodalommal észlelte az ellenforradalmi megnyilvánulásokat. A kommunista tisztek egy része mind világosabban látta az árulást a vezérkarban és a kormányban. Asztalos János 28-án bement a Honvédelmi Minisztériumba, remélve, hogy végre utasítást kapnak a rend helyreállítására. Ehelyett kiadták a „tüzet szüntess!" parancsot.

Az elvhű kommunista tisztek már csak a pártban bíztak és a pártot féltették. Ezt szóvá is tették a parancsnokságon és követelték a pártházak védelmét. Heves vita után ezt el is rendelték — de csak önkéntes

jelentkezés alapján. Parancsot kaptak arra is, hogy ha az utcán le akarják őket fegyverezni, nem szabad ellenállniuk. A párthoz hű tisztek — közöttük Asztalos János is — azonnal az Akadémia utcába, a pártközpontba siettek, és a pártházak védelmét kezdték szervezni. Majd Asztalos János honvéd-ezredes, Szabó Lajos honvéd-alezredes és Papp József tüzér-ezredes a Köztársaság téri budapesti pártbizottságra ment. Semmi fegyveres segítséget nem kaptak, magúknak alig volt fegyverük. Az ellenforradalmárok pedig jól felszerelve — a csőcseléktől támogatva — készültek a támadásra.

Asztalos János 29-én este Szabó Lajos kíséretében hazament a családjához. Az utcán a legaggasztóbb jeleneteknek voltak tanúi. Ellenforradalmi fegyveres járőrök igazoltattak katonatiszteket. Leszedték rangjelzésüket, átkutatták zsebeiket, elvették revolverüket. Asztalos János igyekezett megnyugtatni családját, elbúcsúzott tőlük, és visszament a Köztársaság térre.

Másnap, október 30-án, miután segítségkérésük minden alkalommal süket fülekre talált a minisztériumban és a parlamentben is, a pártház ötórás ostroma után elhatározták — a pártközpontból kapott tanács értelmében —, hogy tárgyalnak az ellenforradalmárokkal. Asztalos János ezredes, Szabó Lajos alezredes és Mező Imre kiléptek a kapun. Az ellenforradalmárok abban a pillanatban tüzet nyitottak reájuk. Mező Imre súlyosan megsebesült, a két tiszt azonnal meghalt.

Asztalos János a párt védelmében halt hősi halált. A szocialista Magyarország védelmében áldozta fiatal életét.

MEZŐ IMRE

Szegényparaszt-családból származott. Tízen voltak testvérek, és mindnyájuknak már serdülő koruktól erősen kellett dolgozniuk, hogy megkeressék a mindennapit. A családban Imre és iker-leánytestvére voltak a legkisebbek. Kilencéves volt, amikor édesapja meghalt. Attól kezdve az ő vállára is felelősségteljesebb munka nehezedett. Volt egy lovuk és kocsijuk, édesapjuk azzal fuvarozta a ramocsaházi kis szikvízüzemből a környező falvakba a szódavizet. Halála után Imre ült a bakra. Éjfél után indult útnak, hogy elszállítsa az árut. Estére hazatért, újból megrakodott, és hajnalban folytatta útját a soron következő helységbe. Így ment ez kora tavasztól késő őszig, éveken át.

Mező Imrének sohasem volt iskolatáskája, füzete, ceruzája. Az iskolát csak kívülről ismerte. Pajtásai sem voltak, nem ért rá játszani, dolgoznia kellett.

Tizennyolc éves korában — 1923-ban — elment tanoncnak egy kisvárdai szabómesterhez. Négy évre szerződött, teljes ellátással. Nemcsak a műhelyben dolgozott, hanem a házi és kerti munkában is kellett segítenie. Alvásra, pihenésre alig maradt ideje. Mégis elcsípett éjszakáiból egy-egy órát írásra-olvasásra. Az idősebb inas tanítgatta vasárnap délutánonként a betűvetésre. Újságot, könyvet szeretett volna venni, de pénze nem volt. Mestere engedélyével hulladékszövetből sapkákat készített és eladta. A vasárnap délutánjait áldozta erre, és az az öröm, hogy ezzel édesanyját is támogathatja, feledtette vele a fáradtságot.

Utolsó inasévét töltötte, amikor mestere elhatározta, hogy kivándorol külföldre szerencsét próbálni, mert itthon nem tudott rendesen megélni. Mező Imre is szeretett volna világot látni, és kérte, vigye magával.

Letelt a négy esztendő és a huszonkét éves Mező Imre vizsgamunkának elkészítette magának élete első új ruháját. 1927-ben elbúcsúzott övéitől

és útra kelt mestere családjával együtt. Előbb Németországba mentek, de ott csak rövid ideig maradtak, azután Belgiumba utaztak és Antwerpenben telepedtek le. Így került a Szatmár megyei parasztfiúból lett szabósegéd Kisvárdáról a belgiumi nagy kikötő-városba. Ott ismerte meg a munkásmozgalmat.

A Horthy-terror elől menekült magyar forradalmárok egy része a nyugati országokban kapott menedéket. Számukat növelték azok az emigránsok, akik munkanélküliség miatt hagyták el Magyarországot. Belgiumban is sok magyarnak sikerült elhelyezkednie részben az iparban,

részben a kereskedelemben. A magyarok egy szervezetbe tömörültek. A politikai emigránsok fokozatosan átvették ennek a szervezetnek az irányítását, és politikai nevelőmunkájukat kiterjesztették a tagságra.

Tanítómestere műhelyt nyitott, és Mező Imre elszegődött hozzá segédnek. Az idegen városban ők is örömmel keresték fel a magyar szervezetet, mert honfitársaik körében kevésbé kínozta őket a honvágy, és a kölcsönös támogatás könnyítette az idegenek elé tornyosuló nehézségek leküzdését. Segítséget elsősorban a kommunistáktól kaptak.

A tudásra szomjas Mező Imre mindennapos látogatója lett a magyar klubnak. Az ott hallott előadások új világot nyitottak meg előtte, a kultúra világát. Pótolni akarta azt, amire eddig nem volt alkalma. Hihetetlen energiával tanult, csodálatos gyorsasággal és könnyen sajátította el a politikai, gazdasági, természet- és társadalomtudományi kérdések megértéséhez feltétlenül szükséges ismereteket. Mező Imre ezekből a tanításokból ismerte meg saját és millió más proletár nyomorúságos életének igazi okát. A felismerés lelke mélyéig megrendítette, s elhatározta, hogy életét az elnyomottak és kizsákmányoltak felvilágosításának és felszabadításának szenteli. Ez az elhatározása vezérelte további életében. Két év múlva, 1929-ben az alig huszonöt éves Mező Imre a belgiumi magyar csoport vezetője lett. A szerény, lelkes, fáradhatatlan fiatalembert honfitársai szerették, becsülték és feltétlenül bíztak benne.

1932-ben megnősült. Feleségét a mozgalomban ismerte meg, de egymás mozgalmi munkájáról nem tudtak.

Mező Imre visszavágyott Magyarországra. Ez nemcsak az a fajta honvágy volt, amely minden hazájától távol élő embert elfog néha. Ő itthon akart illegális pártmunkát végezni. Édesanyját is nagyon szerette volna látni. Mozgalmi munkája azonban Belgiumhoz kötötte.

Az évek során gyarapodtak marxista—leninista ismeretei, és általános műveltsége is bővült: megtanult németül, flamandul és franciául. 1934-ben a Belga Kommunista Párt bizalmi részlegének munkatársa lett. Ezt a feladatkört 1936 végéig töltötte be.

A spanyol polgárháború kitörése után, amikor az önkéntesek a világ minden részéről a spanyol nép segítségére siettek, a Mező-házaspár is jelentkezett a pártnál az önkéntesek csapatába. Mező Imre már 1936 végén megérkezett spanyol földre. A belgiumi és franciaországi magyarokkal együtt a Nemzetközi Brigádba osztották be. Felesége, aki később érkezett, ápolónő lett.

Kiképzése után Madrid védelmében esett át a tűzkeresztségen. A harc-

ban is megállotta a helyét, bátorságával és kitartásával példát mutatott. 1936 novemberében Madridnál megsebesült. Felgyógyulása után tiszti iskolára küldték, és főhadnagyi ranggal került vissza a harctérre Szalvai Mihály parancsnoksága alá, a jaramai frontszakaszra. Rövid idő múlva — 1937 februárjában — ismét megsebesült, de hamar felgyógyult, és újra beállt a fasiszták ellen harcolók sorába. Ott küzdött az utolsó puskalövésig.

A Spanyol Köztársaság leverése után — 1939 februárjában — a Nemzetközi Brigád tagjai elhagyták Spanyolországot. Túlnyomó többségük — köztük Mező Imre is — Franciaországba került, ahol a „demokratikus" francia kormány parancsára internáló táborokba vetették őket. Úgy bántak velük, mint kényszermunkára ítélt gonosztevőkkel. A hatalmas, szöges drótsövénnyel bekerített puszta területen épületnek vagy fedélnek nyoma sem volt, a szabad ég alatt tanyáztak. Még inni való vízben is szűkölködtek. Mosakodásról vagy egyéb higiéniai követelményekről szó sem lehetett. A legsilányabb kotyvalékot kapták ennivalóként. Ha a Vörös Segély nem gondoskodik róluk, valamennyien ott pusztultak volna. A Francia Kommunista Pártnak többüket sikerült kimenteni a táborokból, így 1939 őszén Mező Imrét is.

A külföldi kommunisták, hogy a kormány ne toloncoltassa ki őket, tömegével álltak be a francia hadseregbe. Tudták, hogy ezzel tulajdonképpen az idegenlégióba léptek be, de így francia állampolgári jogokat nyertek. Ezeket az önkénteseket Szíriába vitték, hogy egy esetleges konfliktus alkalmával a Szovjetunió ellen vessék be őket. A kommunisták felvilágosító munkát fejtettek ki a légióban. A parancsnok hamarosan belátta, hogy a Szovjetunió ellen ezeket az embereket nem lehet felhasználni. 1941 elején visszaszállították őket Franciaországba, és a forradalmi gondolkodású katonákat leszerelték, hogy ne agitálhassanak a félrevezetett emberek között.

Észak-Franciaország ekkor már a fasiszta hódítók elnyomása alatt szenvedett. Dél-Franciaország megtelt menekültekkel. Mező Imre és felesége is odakerült. Mind a ketten a mezőgazdaságban dolgoztak 1943 februárjáig. Akkor Mező Imrét az illegálisan működő Francia Kommunista Párt Párizsba szólította. Újra az élvonalba állította a párt bizalma: az idegen nyelvű ellenállási csoport vezetője lett. Egy lépést sem hátrálva, egy pillanatra meg nem inogva irányította a hős internacionalistákat, akik francia földön harcoltak a fasiszták ellen, az elnyomott népek szabadságáért. Párizs felszabadításáig, a fasiszta hordák kiűzéséig végezte Mező Imre ezt a feladatot. Azután vidéki

szervező munkára osztották be. 1945 tavaszáig járta fáradhatatlanul a francia vidéket, s a Francia Kommunista Párt zászlaja alá tömörítette a legöntudatosabb dolgozókat.

Mező Imre és felesége, mint oly sokszor házasságuk alatt, megint elbúcsúztak egymástól. Mező Imre a Magyar Kommunista Párt hívó szavára 1945 áprilisában gyalogszerrel indult haza, hogy tizennyolc évi távollét után ő is segítsen felépíteni az új Magyarországot. Szomorú gyermekkorának színhelyére, szülőfalujába el sem ment. Édesanyja már nem élt, testvérei sem laktak ott. Sietett Budapestre — amelyet akkor látott először —, hogy minél előbb beállhasson azok sorába, akik a háború és a régi rendszer romjait takarították el.

Itthon különböző párt- és szakszervezeti munkakörökben dolgozott. Bárhova állították, mindenhol lelkiismeretesen látta el feladatát. Minden pozícióban megmaradt egyszerű, szerény pártmunkásnak, amilyennek a kommunista párt nevelte tizenhat esztendőn át. Munkatársai, beosztottjai szerették és becsülték. 1945-től a budapesti pártbizottság agit-prop. osztályán, majd szervezési osztályán töltött be vezető munkakört, emellett 1949-től 1953-ig országgyűlési képviselő is volt. 1953-ban a SZOT termelési osztályvezetőjévé nevezték ki, 1954-ben a budapesti pártbizottság titkára, 1956 júliusától pedig a Központi Vezetőség tagja lett.

1956. október 23-tól, az ellenforradalom nyílt támadásától kezdve Mező Imre nem hagyta el a helyét. Példamutató, bátor magatartásával erősítette a budapesti pártbizottságon dolgozó kommunistákat, akiknek többsége mindvégig bátran viselkedett. Tartották a kapcsolatot a kerületekkel, biztatták őket, ennél többet nem tehettek, mert segítséget ők sem kaptak. A hadseregbe, a kormányba és a pártba befurakodott ellenség és az árulók „tüzet szüntess!" parancsa lefogta a nép hű fiainak fegyveres kezét. Harmincadikán délelőtt Mező Imre összehívta elvtársait, és tájékoztatta őket a helyzetről. Elmondotta, hogy a pártház környékén fegyveres ellenforradalmárok gyülekeznek, úgy látszik, támadásra készülnek. Hangsúlyozta, hogy bentről nem fognak rájuk lőni, megpróbálnak tárgyalni velük, de az épületbe nem engedik be őket. Mező Imre ezzel fejezte be beszédét:

„. . . Lehet, hogy mindannyian itt fogunk elvérezni, de ezt a házat nem adjuk fel, mert ez a párt háza, ezt nekünk meg kell védenünk. Ha valaki úgy gondolja, hogy inkább elmegy, az elmehet."

Nagyon kevesen mentek el . . .

Nem sokkal ezután — tíz óra tájban — megkezdődött a pártház ostroma és fél háromig tartott. Ez alatt az idő alatt többször kértek segítséget, de a vezetés ekkor már az árulók kezében volt. Déltájban tankok érkeztek, de nem a felmentésükre, hanem az ellenforradalmárok támogatására. Parancsnokuk, egy árulóvá lett tüzértiszt, lőni kezdte a pártházat. Ekkor Mező Imre megfogadta a pártközpontból kapott tanácsot, és elhatározta, hogy tárgyalni fog az ellenforradalmárokkal. Asztalos János ezredes és Szabó Lajos alezredes kíséretében fehér zászlóval a kezében fél háromkor kilépett a kapun. Alig tettek pár lépést, sortüzet zúdítottak reájuk. Véresen terültek el a kövezeten. Mező Imre nem halt meg azonnal. A tömegből egy bőrkabátos munkás meg akarta menteni. Tudta, hogy ez nagyon kockázatos, ezért szitkozódva tolakodott oda, kiabálva, hogy majd ő „elintézi" ezt a kommunistát. Még egy munkás lépett mellé, és ketten bevitték Mező Imrét egy kapu alá, majd rövid idő múlva hordágyon kórházba szállították, de már nem lehetett megmenteni. Nagy szenvedések között november elsején meghalt.

Mező Imre élete példamutató, mártírhalála figyelmeztetés, intő jel új világot építő népünk számára.

KALAMÁR JÓZSEF

Édesapja ninestelen útkaparó volt a seregélyesi út egyik szakaszán. Reggeltől estig a határban dolgozott; egyengette a városba vezető makadámút köveit. Télen a havat takarította el, hogy a kocsik és szekerek közlekedhessenek.

Kalamár József az iskolai szünetben — sokszor többkilométeres távolságra — ebédet vitt édesapjának. Ilyenkor ott is maradt segíteni.

A hat elemi elvégzése után szülei tanoncnak adták Lovasberénybe egy asztalosmesterhez. Fájt, hogy el kell szakadnia apjától, húgától, pajtásaitól. Ebben az időben még egy nagy megrázkódtatás érte: elveszítette édesanyját. Az idegen környezetet nagyon nehezen szokta meg, a különben is csendes, kevés beszédű fiú hangját most még kevésbé lehetett hallani. Ügyeskezű és szolgálatkész volt, feltétlen megbízható, őszinte és becsületes. Négy esztendő múlva, mire felszabadult, mind a mester családja, mind Kalamár József egy kis szomorúsággal búcsúzkodott, annyira megszerették egymást.

Kalamár József 1913-ban Budapestre utazott és Csepelen, az akkori Weiss Manfréd-gyárban vállalt munkát. A csepeli dolgozók mind szervezettek voltak. Kalamár József is hamarosan belépett a szakszervezetbe és előfizetett a „Népszavá"-ra. Az első világháború kitörésekor őt is besorozták, s rövid kiképzés után az olasz frontra vitték.

Kalamár József egy pillanatig sem lelkesedett a háborúért. Amit a fronton tapasztalt, egyenesen meggyűlöltette vele a háborút, és azokat is, akik előidézték. Éjjeli őrségen, távol a fronttól vagy a fülsiketítő pergőtűzben egyre gyakrabban gondolt arra, hogy mit keres ő a dél-tiroli havasokban, mit véd ő a 3116-os magaslaton?

Gondolatait papírra is vetette, és elküldte a „Népszavá"-nak. A katonai cenzúra elfogta levelét. Kalamár Józsefet haditörvényszék elé

állították. A tárgyalást a fronton tartották meg, de ítéletet nem hoztak. Az ügyet azzal zárták le, hogy a háború után majd felelősségre vonják. Erre azonban a bekövetkezett események miatt nem került sor.

1918. október 31-én a forradalmi munkástömegek harcos megmozdulással lemondásra kényszerítették a háborús kormányt. A megalakult Nemzeti Tanács kinyilvánította a békét. A katonák otthagyták a frontot, visszatértek hazájukba és otthonukba. Kalamár József is hazaérkezett Csepelre.

Igyekezett minél előbb bekapcsolódni a mozgalmi munkába. Vissza-

ment dolgozni az üzembe. Az üzemi forradalmi csoport egyik vezetője, Gombos Ferenc kovács, Korvin Ottóval és Sallai Imrével állott összeköttetésben, és már régebben részt vett az antimilitaristák és forradalmi szocialisták munkájában. Kalamár József szívvel-lélekkel csatlakozott ehhez a csoporthoz. Az üzemrész dolgozói hamar felismerték benne a becsületes, harcos proletárt, és megválasztották bizalminak. Feladatát jól végezte, szaktársai elégedettek voltak tevékenységével és beválasztották a munkástanácsba. Később a községi direktóriumnak is tagja lett.

1918 november végén részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártja csepeli szervezetének megalakításában, valamint azokban a harcokban, amelyeket a párt folytatott a forradalom továbbviteléért és a hatalom megdöntéséért. Amikor a KMP vezetőségének egy részét letartóztatták — 1919. február 20-án — a csepeli szervezet vezetőségével együtt fáradhatatlanul dolgozott a kiszabadításukat követelő gyűlés előkészítésén és a nagygyűlés határozati javaslatának megszövegezésén.

1919 áprilisában a tanácshatalom megvédésére felöltötte a Vörös Hadsereg egyenruháját, és a csepeli 22-es gyalogezreddel a román frontra ment. Később Landler Jenő parancsnoksága alatt a cseh fronton küzdött. A visszavonulási parancs után sem tette le a fegyvert, hanem újra a románok ellen vonuló csapatokhoz csatlakozott. A túlerőben levő külső és belső ellenség azonban leverte a proletárdiktatúrát. A tanácshatalom leverése után Kalamár József családot alapított. Már öt éve gondolt komoly szándékkal egy csepeli mosónő szerény, dolgos leányára. 1919. október 26-án össze is házasodtak.

Az ellenforradalom bosszúja belegázolt a fiatal Kalamár-házaspár életébe. Néhány hét múlva letartóztatták Kalamár Józsefet, kegyetlenül megkínozták, majd a Margit körúti katonai börtönbe vetették, később pedig a zalaegerszegi internáló táborba szállították.

A fiatal Kalamárné nem ismerte a munkásmozgalmat, nem értett a politikához — de ismerte férjét és tudta, hogy amiért ő harcol, az csak igaz ügy lehet. Kitartott férje mellett, igyekezett könnyíteni helyzetén, szeretettel gondoskodott róla. Leveleiben vigasztalta, biztatta, nem panaszkodott, még azt sem írta meg, hogy első gyermekük a szó szoros értelmében éhen halt. Kalamár József két évi fogság után, 1921 őszén szabadult. Visszament dolgozni a WM-be. Az átélt szenvedések és a börtön nem félemlítette meg, nem vonult vissza a munkásmozgalomtól, hanem még szilárdabb meggyőződéssel, több tapasztalattal, de nagyobb óvatossággal folytatta tevékenységét. Újból funkcióba emelte a munkások bizalma: tagja lett a Szakmaközi Szervező Bizottságnak. Néhány

hónap múlva — 1922. március 14-én — sztrájkba léptek a munkások, mert az igazgatóság visszautasította bérkövetelésüket. Csak négyheti harc után engedett, és megadta a fizetésemelést. Kalamár József egyik fő szervezője és vezetője volt a sztrájknak. Ekkor vonták be az illegális kommunista mozgalomba. Egy év múlva újabb bérmozgalom kezdődött és négy hétig tartott. Kalamár Józsefnek is érdeme, hogy a harci kedv nem csökkent, míg a sztrájk győzelmesen be nem fejeződött.

Már öt éve töltötte be a bizalmi és szervező bizottsági tag tisztséget, amikor egyik vezetője lett addigi élete legjelentősebb sztrájkjának. 1927. augusztus 4-én 20%-os béremelésért indult a harc. Erre a munkaadók szövetsége — a GYOSZ — kizárással válaszolt. Tizenhétezer vasas állott szemben egy fillér nélkül néhány milliomos tőkéssel — mégis kitartottak négy hétig, amíg a vasasszakszervezet jobboldali vezetősége el nem árulta a harcot, és a munkások háta mögött egyezséget nem kötött a gyárosokkal.

Kalamár József elnöke volt az SZDP csepeli szervezetének. 1932. február 20-án az SZDP baloldali érzelmű vezetőségi tagjai értekezletet hívtak össze. Megvitatták, hogyan lehetne a központi vezetőségre hatni, hogy olyan politikát folytasson, amellyel a tömegeket visszaszereznék. Kalamár Józsefet is meghívták erre a megbeszélésre. Hozzászólásában kijelentette, hogy szerinte a csepeli munkásság többsége a kommunistákat követi. Javasolta, válasszanak háromtagú bizottságot, az vegye rá a központi vezetőséget, hogy osztályharcos politikát folytasson.

Kalamár József ekkor már szoros kapcsolatban állt a „Társadalmi Szemle" szerkesztőségével. Baráti szálak fűzték dr. Madzsar Józsefhez, dr. Schönstein Sándorhoz, Antal Jánoshoz, akik tőle értesültek az üzemi munkások hangulatáról, és az SZDP-ben történő bizalmas intézkedésekről. Kalamár József irányította a „Társadalmi Szemle" előfizetésének és kollektív olvasásának a szervezését. 1933. március 11-én éppen a folyóirat szerkesztőségében tartózkodott, amikor a rendőrség rajtuk ütött, és mindenkit letartóztatott, akit ott talált. Kalamár József is csak három hónap után látta viszont családját. Ügyük felmentéssel végződött. De a kommunista Kalamár József lelepleződött az üzem igazgatósága és az SZDP vezetősége előtt. Munkakönyvét kiadták. A vasiparban — ahol 1927-től mint segédmunkás dolgozott — nem tudott többé elhelyezkedni, fekete listára került. Most is — mint oly sokszor házasságuk óta — felesége vállára nehezedett a nagy család megélhetésének minden gondja. Kalamárné éjt nappallá téve dolgozott, hogy mindennap kerüljön kenyér az asztalukra.

Két évig volt munka nélkül, amikor végre Mihályiban munkát kapott a petróleum-mélyfúrásnál. Néhány hónapig dolgozott csak, mert a fekete lista ott is elérte. Papp Simon főgeológus azzal bocsátotta el, hogy „menjen haza a csepelieket lázítani".

Hosszabb munkanélküliség után a Hazai Fésűsfonóban helyezkedett el. 1942 nyaráig nem történt semmi baj. Óvatosan dolgozott az üzemben és Csepelen is. A nagy letartóztatások idején azonban hozzá is elvezettek a nyomok, és a Def emberei az Andrássy-laktanyába hurcolták. Hat hétig tartották ott. Vallatták nap nap után, kínozták, de sem ő, sem azok, akikkel dolgozott semmit sem vallottak.

Kalamár József erejét megsokszorozta feleségének és három gyermekének bizalma, ragaszkodása. Mindig szeretettel várták haza, s amikor kiszabadult, meg se kísérelték, hogy visszatartsák a munkásmozgalomtól. Hittek annak az eszmének igazságában, amelyért — úgy látták — édesapjuk még az életét is feláldozná.

Kiszabadulása után Kalamár József újra megkereste a kapcsolatot az illegális mozgalomhoz. A háború tombolt, a fasiszták győzelmi propagandája sok csepelit is hatalmába kerített. A kommunisták minden erejükkel ellensúlyozni akarták ezt. Röpiratokat terjesztettek a csepeliek között. Kalamár József tagja volt annak az illegális bizottságnak, amelyet 1944 őszén hoztak létre a fasisztaellenes hazafias erők összefogására. A Csepel határában állomásozó katonák között megindították az agitációt, rábeszélték őket a szökésre. Civil ruhákat szereztek nekik. Agitációjuk olyan sikerrel járt, hogy hamarosan le kellett váltani az egységet, mert több mint a fele megszökött.

Partizántevékenységet fejtettek ki. Elvagdalták a front telefonvezetékeit, a Királyerdő felé vezető úton nyolc tagból álló csoportjuk kétszer megtámadta és megsemmisítette a németek élelmiszer-szállítmányát. Ekkor rendelte el a nyilas hatóság Csepel kiürítését. A kommunisták agitációjára többezres tömeg gyűlt össze a községháza előtt. Tüntettek a fasiszták ellen és a Vörös Hadsereg mellett. Fegyveres összecsapásra is sor került, amelyben a kommunista Kormos László és három nyilas elesett. Ezután a fasiszták lemondtak Csepel kiürítéséről. 1945. január 9-én elhagyták a községet. Kalamár József már 9-én hajnalban ott állt a WM-gyár kapujában, és amikor a nyilasok elhagyták az üzemet, ő bement oda, összeszedett néhány munkást, s velük együtt fegyverrel védte meg a csőcseléktől az ott felhalmozott élelmiszert. Kalamár Józsefnek köszönhető, hogy a több vagon liszt, zsír, szalonna átsegítette a lakosságot a felszabadulást követő nehéz napokon.

A Vörös Hadsereg bevonulása után Kalamár József kezdeményezésére a csepeli kommunisták megalakították a Magyar Kommunista Párt csepeli szervezetét. Ettől kezdve a dolgozók és a párt bizalmából vezető pozíciókat töltött be. Tagja volt az MKP Központi Ellenőrző Bizottságának.

1945. január 9-től 1948. július 31-ig Csepel község főbírája volt. Hat évig különböző vállalatok vezetését bízta rá a főváros és a minisztérium. 1954. november 28-án visszakerült Csepelre tanácselnöknek. Ott dolgozott legszívesebben, hiszen negyvenegy éve élt már a községben. Soha nem felejtette el, hogy a csepeli szervezett munkások tanították őt, és velük küzdött a tőkés kizsákmányolás és a Horthy-fasizmus ellen.

A hatvan éves Kalamár József korát meghazudtoló frisseséggel, fáradhatatlanul dolgozott a község lakosságának javára. Felesége — harminchat esztendő küzdelmében és szenvedésében hűséges társa — titkon abban reménykedett, hogy a felszabadulás után majd a családnak él, többet lesz velük. Azután belenyugodott abba, hogy nem így történt. Kalamár József egy nagyobb családnak lett a feje. Egész Csepel lakosságának bajával, gondjával, jólétével és jövőjével kellett törődnie. Szíve-lelke odafűzte Csepel dolgozóihoz, és büszke volt arra, hogy neki is része volt azokban a küzdelmekben, amelyek elvezettek a szocializmus alapjainak lerakásához. Azt akarta, hogy a szocializmus felépítésében is ők haladjanak az élen, ahogy a forradalmi dal hirdeti: „Vörös Csepel, vezesd a harcot!"

A nyílt és megbújt ellenség látta ezt a rendíthetetlen osztályhűséget, és Kalamár József nevét is felírta a halállistára. Amikor elkezdődött az ellenforradalmárok által szervezett tüntetés — 1956. október 23-án —, Kalamár József felismerte jellegét, de bízott abban, hogy a fegyveres erők parancsnokai a helyükön vannak, és úrrá lesznek a helyzeten. Naponta bement a tanácsházára, végezte munkáját, figyelte az eseményeket, igyekezett megnyugtatni a tanács dolgozóit. Október 25-én délután fegyveres csőcselék fogta körül a tanácsházát. A tanács dolgozói úgy döntöttek, elrejtik Kalamár Józsefet Királyerdőn a légoltalmi központban. Sikerült is kimenteniük. Az ellenforradalmi banda azonban megtudta, hol tartózkodik, és 26-án a légópincéhez vonult, s követelte a tanácselnök kiadását. Az ellenforradalmárokhoz csatlakozott egyik légó-ügyeletes kinyitotta a biztonsági zárakkal ellátott ajtót, és kiszolgáltatta nekik Kalamár Józsefet.

Megölték a munkásosztály hű fiát, a kommunista párt igaz harcosát, aki élete javát a nép szebb jövőjéért folyó küzdelemben töltötte el.

KÁLLAI ÉVA

Kállai Évát bátyja, a csepeli WM-ben dolgozó szervezett esztergályos, 1938 őszén elvitte a vasasszakszervezet ifjúsági csoportjába, hogy húga ott öntudatos emberré váljék.

Éva a legfiatalabb gyermek volt a családban. A törékeny, vézna leányt még húszéves korában is iskolásnak nézték. Édesapja kalaposmester volt, és feleségével együtt éjjel-nappal dolgozott, hogy három gyermeküket iskoláztathassák. Éva azonban már nem tudott leérettségizni. A gimnázium ötödik osztálya után dolgoznia kellett, mert a családnak szüksége volt arra a néhány pengőre is, amit ő keresett.

Tizenöt éves volt, amikor egy dohányzó-cikk nagykereskedésben „mindenes" állást kapott: dolgozott az irodában, kiszolgált az üzletben és kifutó munkát is végzett.

Éva szeretett volna valamilyen szakmát tanulni. Elment egy golyóscsapágy-javító vállalathoz, de nem bírta ezt a nehéz munkát, s ezért visszatért első állásába. Ott dolgozott akkor is, amikor bátyjával elment a vasasszakszervezetbe.

A vasas fiatalok az első perctől kezdve szeretettel vették körül a vidám tekintetű, apró termetű, mosolygós leányt, és nem is hívták másként, mint „Apró"-nak. Ő is hamar otthon érezte magát közöttük, és alig várta az estéket, amikor az összejöveteleket tartották.

Különböző politikai nézetet valló fiatalokból állott a vasas ifi-csoport, ezért a bel- és külpolitikai kérdésekben gyakran robbantak ki éles viták köztük. Kállai Évát mágnesként vonzották ezek a viták, beszélgetések. Fokozódó érdeklődéssel kísérte a napi politikát, és igyekezett mindenről önálló véleményt alkotni. Nemsokára már ő is részt vett a vitákban, és azokat gyors és heves visszavágásokkal, szellemes megjegyzésekkel élénkítette. Rövid idő alatt tekintélyt szerzett a vasas ifik

előtt és nem telt bele sok idő, amikor már ő volt a lelke a csoportnak. Minden helyzetben gyorsan magára talált, és éles eszével, gyors felfogó képességével pillanatok alatt megértette a dolgok lényegét. Remek humorával sokszor a nézeteltéréseket is hamar elsimította.

Abban az időben a vasas ifi-csoport tevékenysége főleg kulturális munkából: illegálisan rendezett műsoros estékből és elvi vitákból állott. Egyszer-kétszer részt vettek „Népszava"-előfizetési kampányban, házi agitációban. Kállai Éva minden munkában segített. Egy év múlva már egyik legaktívabb tagja lett a vasas fiataloknak.

Kállai Éva gondolt arra, hogy munkájukat a kommunista párt irányítja. Szerette volna, ha őt is bevonják az illegális mozgalomba. Ez az óhaja azonban csak röviddel a börtönből való kiszabadulása után teljesült.

A vasas fiatalok kommunistáknak vallották magukat. Példaképüknek tekintették a lenini Komszomolt, lelkesedtek a Szovjetunióért, és minden vágyuk az volt, hogy tagjai legyenek a Kommunisták Magyarországi Pártjának. Ezért veszélyes feladatokra is vállalkoztak. Túlbuzgóságukban sokszor nagyon is nyíltan keltek a Szovjetunió és a KMP védelmére.

Mivel ebben az időben a szakszervezetek ifjúsági csoportjaiban — egy-kettő kivételével — nem volt kommunista frakció, a fiatalok munkájának irányítását az OIB vette át. 1940-ben az OIB — illetve Ságvári Endre — Kállai Évát bízta meg a vasas ifi-csoport vezetésével. Fokozott buzgalommal látott hozzá, hogy megfeleljen a rábízott feladatoknak.

A szakszervezet vezetősége rossz szemmel nézte Kállai Éva tevékenységét. Kommunistának tartották, ezért meg akarták akadályozni, hogy befolyást gyakoroljon a fiatalokra. Azzal az ürüggyel, hogy már elmúlt húsz éves, 1941-ben eltávolították az ifjúmunkás-csoportból.

Ságvári Endre ismerte Kállai Éva képességeit, és bevonta őt munkatársnak az OIB-be. Pestkörnyéki szervező munkát kapott. Ebben az időben veszítette el állását. Bátyja — aki most a haditermelés következtében jobban keresett — úgy határozott, hogy Éva ne menjen dolgozni, hanem szentelje minden idejét a mozgalomnak. Éva nagyon boldog volt, hiszen erre vágyott, de elérhetetlennek hitte.

Ezután nappal is az OIB-ben dolgozott. Így azonban a pestkörnyéki területet kicsinek találta, és több munkát kért. Ekkor Tatabányának és környékének a szervezését is rábízták. Lejárt Felsőgallára, ahol a munkásotthonban találkozott a bányászfiatalok vezetőivel. Megbeszélte velük problémáikat, gyakorlati tanácsaival segítette munkájukat. De nem akart elszakadni a fővárosi ifi-mozgalomtól sem, és kérésére harmadik munkaterületül megkapta az SZDP IX. kerületi szervezetének ifi-csoportját is.

Ekkor már olyan gyakorlati tapasztalatokra tett szert, úgy ismerte a feladatokat, hogy Ságvári Endre helyettesnek maga mellé vette. Éva nagyon sokat tanult Ságvári Endrétől. A politikai és elméleti kérdésekben valóságos pártiskolát jelentett számára, hogy mellette dolgozott.

1941 őszén Kállai Évát az a veszély fenyegette, hogy meg kell válnia az OIB-től. Bátyja bevonult katonának, és ő idős anyjával együtt kere-

set nélkül maradt. Ságvári Endre azonban meg akarta őt tartani az OIB-nél, és közbenjárt az SZDP vezetőségénél, hogy adminisztrátorként havi ötven pengő fizetést kapjon. Ebből azonban nem lehetett megélni még egy személynek sem, ezért az összeget a kommunisták kiegészítették kilencven pengőre. Még így is sokat nélkülöztek, de Kállai Évát ez nem kedvetlenítette el, boldog volt, hogy továbbra is a mozgalomban dolgozhat.

A Szovjetunió megtámadásakor a kommunisták növelték a fasizmus- és háborúellenes propagandájukat. 1942 első felében a KMP szép eredményeket ért el. Ez volt az egyik oka, hogy a Horthy-fasizmus még kegyetlenebb eszközökkel lépett fel a kommunisták ellen. 1942 tavaszán lebukások sorozata következett be, amely eljutott a pártvezetésig. Többen — így Ságvári Endre is, a legális ifjúsági mozgalom vezetője — illegalitásba mentek, hogy kikerüljék a letartóztatást. Az OIB vezetése Kállai Évára maradt. Erre az időre emlékezve írta:

„. . . Ezek nagyon bonyolult idők voltak, nehéz feladatokat kellett ellátnom . . . Nagyon tanácstalan voltam. Szégyenlem, de nem értettem Ságvári elvtárs lépését, az illegalitást. Úgy éreztem, magamra hagy, és én vagyok az, aki a veszélyek között helytállok, csak tudtam, hogy nem sokat érek . . .”

Kállai Éva vergődött a feladatok között. Huszonöt éves volt, az átfogó irányításban tapasztalatlan, a párttal még közvetett kapcsolata sem volt. Vele szemben a jobboldali SZDP-vezetők, főleg az OIB irányítója, Büchler József állt. Kállai Évának nem volt előttük olyan tekintélye, mint Ságvári Endrének. Éva törekedett bizalmukat megnyerni, de nem tudott olyan diplomatikusan viselkedni, hogy ez sikerült volna. Nem értette a KMP politikáját sem, úgy érezte, hogy kockára tették a szépen fejlődő ifjúsági tömegmozgalmat azzal, hogy rábízták a vezetést, és ő nem tud megfelelni ennek a követelménynek. Ez a néhány hónap volt Kállai Éva mozgalmi életének legnehezebb szakasza.

1942 júniusában letartóztatták. Három hétig volt az Andrássy-laktanyában a Def kezei között. Napról napra próbára tették fizikai erejét, lelki ellenálló képességét. Ütötték, verték, eléje tárták mások terhelő vallomását. Kállai Éva nehezen viselte a gyötrelmeket, rettegve gondolt mindig a másnapra, amikor minden újra kezdődik. Amikor visszakísérték a vallatásról, sokszor sírt a fájdalom és a megaláztatás miatt, mégis kitartott. Senkire nem vallott, illegális tevékenységet — amit szerettek

volna rábizonyítani — nem ismert el, csupán a legális OIB-munkát vállalta.

A nyomozás lezárása után Kállai Évát a Toloncházba, onnan pedig Nagykanizsára, az internáló táborba szállították. Két kommunista nőcsoport volt már ott hónapok óta. Az egyikbe került Kállai Éva. A jó kollektívába hamar beleilleszkedett, és rövidesen ő lett a csoport lelke. Segített társainak elviselhetőbbé tenni a zárt életet. A tábor vezetősége engedélyezte az internáltaknak, hogy bérkötést vállaljanak. Elsősorban a kommunisták éltek ezzel a lehetőséggel, és keresetükből pótolták a silány kosztot. Hogy a kötés ne legyen egyhangú, valaki közülük mindig felolvasott. Ez többnyire Kállai Éva volt, mert ő tudta a legszebben tolmácsolni Ady, József Attila és más forradalmi költők verseit.

Tizenegy hónapot töltött már Nagykanizsán Kállai Éva, amikor a hadbíróság meghozta ügyükben az ítéletet. Ő tizennégy hónapot kapott. Büntetésének letöltésére felszállították Budapestre, a Conti utcai katonai börtönbe. Itt sokkal rosszabb körülmények között éltek, mint az internáló táborban. A sétaudvar kicsi, a cella szűk és levegőtlen volt. Helyzetüket csak az könnyítette, hogy napi nyolc órát egy nagyobb, műhelynek berendezett zárkában töltöttek, ahol szőnyeget szőttek bérmunkában. A pénzen élelmet vásároltak.

A kommunista kollektíva legfőbb gondja az volt, hogy szellemileg és fizikailag mindnyájan egészségesen, frissen kerüljenek majd ki a börtönből. Rendszeresen tornásztak. Műsoros estéket rendeztek, szavalatokkal, vidám jelenetekkel. Kállai Évának nagy része volt abban, hogy a kollektíva nem csüggedt el.

Büntetésének egyharmadát elengedték, ezért 1944. március 22-én — három nappal a német megszállás után, amikor még nem rendelték el a politikai foglyok deportálását — szabadult. Így menekült meg az elhurcolástól. Azonnal illegalitásba ment, illetve más névre szóló okmányokkal háztartási alkalmazottnak állott be. Ebben a helyzetben sem feledkezett meg azokról a megbízásokról, amelyeket a börtönben kapott elvtársaitól, és híven teljesítette azokat.

Kiszabadulása után vették fel Kállai Évát a kommunista párt tagjai sorába, de rossz egészségi állapota miatt csak két-három hónap múlva vonták be az illegális munkába. Sajtó-vonalon dolgozott, előbb röpiratokat sokszorosított, később a terjesztésben vett részt. Utoljára az értelmiségi tagozaton kapott beosztást, itt dolgozott a felszabadulásig.

A felszabadulás után megindult pártéletbe azonnal bekapcsolódott. A VIII. kerületben jelentkezett pártmunkára. Ettől kezdve tíz évig

sokféle területen dolgozott mint függetlenített pártmunkás. 1948-ban teljesült régi vágya, hogy rendszeresen és tervszerűen tanulhasson. A párt hathónapos iskolára küldte. Az iskolán elrendeződött benne mindaz, amit tíz év alatt olvasott, tanult és ez nagyobb biztonságot adott munkájához. 1949 őszén olyan munkakört kapott, amelyhez a legnagyobb kedvet érezte : másodtitkár lett a párt XI. kerületi szervezetében. Nem volt könnyű dolga ebben a kerületben. Mégis jó eredményt ért el, s néhány hónap múlva első titkára lett a kerületi pártbizottságnak. Pedig akkor már nemcsak pártmunkás, hanem gondos feleség és anya is volt.

1950 őszén az öthónapos pártiskola vezetője lett, majd 1954 végén ismét a párt budapesti apparátusába került, a Köztársaság térre. Napi munkája mellett tovább képezte magát — készült az esti egyetemre. Nehéz feladat volt ez számára, mert Kállai Éva mintaszerűen nevelte három gyermekét, és tőlük kellett elvennie az időt. Mégis úgy oldotta meg, hogy mindennap foglalkozhasson velük, és férjével is törődhessen.

Kállai Éva sok más kommunistával együtt felfigyelt az állami és pártvonalon elkövetett hibákra, de mindig pártszerűen, a párt tekintélyét óva, harcolt a hibák kijavításáért, a tömegek bizalmának visszaszerzéséért. Szembeszállt a demagóg és revizionista nézetekkel, az alattomban, vagy nyíltan terjesztett pletykákkal. Elítélte az írók egy csoportjának és a Petőfi-körnek ellenforradalmat előkészítő tevékenységét.

Az 1956. október 23-át követő napokban csak egyszer hagyta el a pártházat, amikor férjével hazament a gyermekeket megnézni. Kitartott posztján az utolsó percig. Ott maradt a pártházban férjével és elvtársaival: Mező Imrével, Asztalos Jánossal, Szabó Lajossal, Papp Józseffel és a többi bátor kommunistával, munkatársaival együtt. Nem akarták elhinni, hogy a párt, az állami és a fegyveres erők vezetése az ellenség kezébe került és várták a segítséget. De az nem jött meg, s a csőcselék készült a támadásra. Ezt október 30-án már valamennyien látták. Mégis elfoglalták kijelölt helyüket és végezték a rájuk bízott feladatokat. Délelőtt tíz óra tájban megindult az ostrom. Kézigránáttal, gépfegyverekkel, gyújtóbombákkal, ágyúval támadtak a huligánok. Tüzek keletkeztek, a védők közül többen megsebesültek. Délután fél háromkor Mező Imre a katonatisztek kíséretében elindult tárgyalni a támadókkal. Lelőtték őket. Pár perccel ezután a csőcselék betört a pártházba. Rombolni kezdtek, a fegyvertelen kommunistákat ütötték-verték, levonszolták őket az utcára. Kállai Éva látta ezt, és eszébe jutottak az Andrássy-laktanya borzalmai. Tudta, hogy a csőcselék kezéből élve nem szabadulnak. Ő azonban élni akart, kereste a menekülés útját. Átlépett a második

emeleti folyosó-rácson. Néhány percig a korlátba kapaszkodott. Amikor a banditák megjelentek a folyosón — abban a pillanatban elengedte a rácsot. Lezuhant, és összetört tagokkal elterült az udvaron. Becsületes emberek szedték fel, átvitték a szomszédos házba, onnan mentőkkel szállíttatták a kórházba.

Irtózatos fájdalmai ellenére nem veszítette el eszméletét. Majdnem hat hónapig küzdöttek az orvosok Kállai Éva életéért. Ő maga is le akarta győzni a halált, főleg, amikor megtudta, hogy leverték az ellenforradalmat, és él, újra dolgozik a párt. Azután férjéről is hallott, aki megsebesült, de túl volt az életveszélyen. Gyermekeinek sem történt semmi bajuk.

Kállai Éva mozdulni sem tudott az ágyban, sokat szenvedett, de akaraterejét, szellemét nem törte meg a nagy megrázkódtatás. Minden érdekelte. A párt megalakulása és harca az ellenforradalom leküzdéséért, a rend helyreállításáért, a tömegek meggyőzéséért. Az eredmények láttán napról napra erősödött élniakarása. Fájdalmairól, állapotáról el akarta terelni figyelmét, másokkal törődött: a vele egy szobában fekvő betegek problémáival, a kórházban kialakuló szellemmel. Beszélt azokkal az orvosokkal, akiket megzavartak az események és nem tudták, mitévők legyenek. Egyszer meghallotta, hogy egy volt ifi, akivel együtt dolgozott az OIB-ben és a felszabadulás után is, szintén elvesztette a talajt a lába alól. Kérte férjét, hogy ezt az elvtársat hívja be hozzá. S ott a kórházban beszélt vele, eloszlatta kétségeit, meggyőzte, hogy helytelen útra tért, és visszavezette az élcsapat táborába.

Családja, elvtársai reménykedtek, hogy Kállai Éva majd újra közéjük állhat — amikor állapota hirtelen rosszabbra fordult. Négy napon át hiába küzdöttek az orvosok a halál ellen. Kállai Éva tudta, hogy itt a vég. Amikor az orvos azt mondta, hogy most már csak a természet segít, Kállai Éva halkan így felelt: „Ugyan doktor úr, ön materialista, és tudja, hogy ha a szervezet feléli tartalékát — nincs tovább. Nálam ez történt."

1957. április 14-én megállott az a szív, amely az utolsó pillanatig a pártért és a magyar dolgozó tömegekért dobogott.

NÉVMUTATÓ

A

Alpári Gyula — (1882. január 19. Fadd — 1944. július 17. Sachsenhausen) — 49, 57, 126, 146, 172—183

Antal János — (1907. október 17. Budapest — 1943. Szovjetunió.) — író. Tizenhét éves korától Kolozsvárott élt. Már mint fiatal diák érdeklődött a kommunista eszmék iránt, s amikor érettségi után bejárta Európa nagy városait, tanulmányozta a munkásmozgalmat is. A 30-as évek közepén Budapestre került. Írásaival bekapcsolódott az osztályharcos munkásmozgalomba, és részt vett a szervező munkában. Hamarosan felvették a kommunista pártba, és tagja lett a kommunista írócsoportnak. 1937-ben letartóztatták. A katonai bíróság 6 évre ítélte. 1942-ben büntető századdal kivitték a frontra, hadifogságba esett, és a mozsajszki hadifogolytáborban halt meg. — 311

Asztalos János — (1918. április 6. Pozsony [Csehszlovákia] — 1956. október 30. Budapest) — 297—301, 307, 319

B

Baktai Gyula — (1897. június 24. Hódmezővásárhely — 1944. Németország) — cipész. Az első világháborúban orosz hadifogságba esett. 1930-ban tért haza, s Egerben telepedett le. Állandó rendőri megfigyelés alatt állt, mégis módját ejtette, hogy részt vegyen a munkásmozgalomban. 1934-ben letartóztatták, és 3 hónapra elítélték. Kiszabadulása után Budapestre ment, és ott bekapcsolódott a szakszervezeti munkába. Bevonták az illegális mozgalomba, dolgozott VS-vonalon is, majd a függetlenségi mozgalomban tevékenykedett. 1942-ben letartóztatták, 1944-ben a börtönből Németországba hurcolták. — 289

Békés-Glass Imre — (1902. július 11. Budapest — 1944. február 22. Párizs) — 168—171

Braun Éva — (1917. október 10. Budapest — 1945. január 26. Budapest) — 268—272

Bugyács Imre — (1915. február 20. Mór — 1945. Németország) — bányász. Gyermekkorától a tatai medencében dolgozott. A forradalmi mozgalomban 1935 óta vett részt. Tagja volt a kommunisták bányászbizottságának, amely 1944-ben illegalitásból irányította az egész országban fellendült forradalmi bányászmozgalmat. 1944 őszén elfogták, és egy németországi internáló táborba hurcolták, ahol meggyilkolták. — 245

C

Csizmadia Gyula — (1910. április 2. Pécs — 1944. november 4. Sopronkőhida) — bányász. 1936 óta tagja volt a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének. Osztályharcos magatartása miatt 1942. június 1-én internálták, majd a 442-es különleges munkásszázaddal a frontra vitték. Augusztus 2-án hadifogságba esett. Néhány hónappal később jelentkezett partizániskolára, majd részt vett partizánharcokban. 1944. augusztus 2-án Szőnyi Márton csoportjában ejtőernyővel leereszkedett a Bükkbe. Elfogták, haditörvényszék elé állították és halálra ítélték. — 237

D

Dima — osztrák hadifogoly tiszt. Részt vett a szibériai hadifogolymozgalomban. — 151

Dukesz Artur — Az első világháború előtt tagja és titkára volt a haladó egyetemi ifjúság szervezetének, a Galilei-körnek. Mint az osztrák — magyar hadsereg tisztje esett orosz hadifogságba. A krasznojarszki táborba került. Bekapcsolódott a hadifogoly-mozgalomba, és csatlakozott a bolsevikokhoz. A Kolcsak-uralom alatt tagja volt az illegális marxista körnek, és egyik szerkesztője az illegálisan megjelenő, kézírásos folyóiratnak, a „Jenyiszej"-nek. 1919. július 31-én leleplezték őket, és augusztus elsején valamennyiüket kivégezték. — 150

F

Farkas János — (1882. január 1. Tóti [Románia] — 1919. szeptember 16.) — pincemester. Tagja volt a szociáldemokrata párt budafoki szervezetének. 1919 januárjában elvégezte a Földművelésügyi Minisztérium által indított mezőgazdasági szövetkezeti tanfolyamot, majd a minisztérium Kaposvárra küldte. Mint Latinka Sándor munkatársa fáradhatatlanul tevékenykedett a mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozásán. A tanácshatalom leverése után ellenforradalmi tiszti banda meggyilkolta az igali határban. — 35, 39

Földes Ferenc — (1910. március 16. Beszterce [Románia] — 1943. január 13. Ukrajna) — 206—209

Fürst Sándor — (1903. november 27. Rum — 1932. július 29. Budapest) — 101, 103, 110—116, 129, 131, 138, 147, 195, 210, 219, 240, 252, 285

G

Geisler Eta — (1913. október 23. Budapest — 1931. június 15. Pestújhely) — 96—99

Gellén István, dr. — (1912. április 18. Budapest — 1944. szeptember Észak-Erdély) — orvos. Iskoláit Párizsban és Bolognában végezte. 1938-ban hazatért Magyarországra és a Szent István-kórházban gyakornokoskodott. Tagja lett a szociáldemokrata pártnak és a szociáldemokrata orvoscsoportnak. A második világháborúban mint munkaszolgálatos átszökött a szovjet csapatokhoz, és részt vett a Pripet-mocsaraknál folyó partizánharcokban. Kijev visszafoglalása után kinevezték egy hadikórház igazgatójának. 1944-ben felvételét kérte a Magyarországra induló ejtőernyős partizáncsapatba. Földreérésekor lábát törte, partizánvadászok kezébe került, és azok szörnyű kínzás után megölték. — 233

Golub Rudolf — (1901. október 24. Arló — 1944.) — Tizenegy éves korában már bányában dolgozott. 1923-ban Franciaországba vándorolt, és az ottani magyar bányászmozgalom egyik vezetője lett. 1932-ben kiutasították, ekkor a magyar

kommunista csoport a Szovjetunióba küldte. Ott is bányában dolgozott, sztahanovista lett. 1938-ban a KMP moszkvai vezetősége utasítására hazatért Magyarországra. Tatabányán bekapcsolódott a bányászmozgalomba: tagja a kommunista csoportnak, majd vezetője az 1943 őszén megalakult illegális bányászbizottságnak. 1944. október 30-án a nyilasok elhurcolták, és nem tért többé vissza. — 245, 246, 247

Gombos Ferenc — (1876. Fülöpszállás — 1919. december 29. Budapest) — 60—64, 95, 310

Gőgös Ignác — (1893. május 22. Tamási — 1929. július 30. Tamási) — 76—82, 104, 120, 121

H

Hamburger Jenő, dr. — (1883. május 1. Zalaszentgrót—Udvarnok — 1936. december 14. Moszkva) — orvos. Az első világháború idején az SZDP nagykanizsai szervezetének elnöke, az 1917-es éhségtüntetés és az 1918-as januári sztrájk vezetője Nagykanizsán. Háborúellenes magatartásáért a hadbíróság 1918 szeptemberében másfél évre ítélte. A polgári demokratikus forradalom szabadította ki. 1919 márciusában az egyesült párt titkára és a tanácskormány egyik földművelésügyi népbiztosa lett. A proletárdiktatúra leverése után Ausztriába, majd Olaszországba emigrált. Részt vett az ottani forradalmi mozgalmakban. 1923-ban a Szovjetunióba utazott, és mint az Össz-szövetségi Röntgenológiai Intézet aligazgatója dolgozott haláláig. — 38, 156

Hámán Kató — (1884. december 2. Kompolt — 1936. augusztus 31. Budapest) — 79, 80, 104, 116—125, 137, 140, 282

Háy Mihály — (1895. december 20. Fegyvernek — 1944. december Budapest) — 220, 262—267

Hevesi Ákos — (1884. július 9. Kismarja [Románia] — 1937. július 12. Spanyolország) — 154—157

Hoffmann Ottó — (1902. május 2. Mezőszilas — 1934. október 31. Budapest) — 111—115

Honti Lajos — (1900. február 25. Kunszentmiklós — 1944. Dachau) — 248—251

Humhál László — (1905. szeptember 17. Budapest — 1936. november Madrid) — 89, 140—143

I

Ihász-Kovács János — (1918. március 18. Rezi — 1944. szeptember Észak-Erdély) — 230—233

J

Jancsik Ferenc — (1882. február 18. Budapest — 1938. Moszkva) — vasesztergályos. Az első világháború előtt jelentős szerepe volt a vasmunkás-mozgalomban. 1915-ben hadifogságba esett. A hadifoglyok forradalmi mozgalmának egyik vezetője. Az OKP magyar csoportjának, majd a KMP-nek alapító tagja. A Tanácsköztársaság idején a Budapesti Vörösőrség parancsnoka. A tanácshatalom leverése után letartóztatták, súlyosan elítélték. 1922-ben fogolycsere útján a Szovjetunióba került. — 20, 21

K

Kalamár József — (1895. október 16. Seregélyes — 1956. október 26. Csepel) — 308—313

Kállai Éva — (1917. március 31. Budapest — 1957. április 14. Budapest) — 314—320

Kara József — (1877. július 22. Kesztölc—1944. Dachau) — bányász. 1919-ben fegyverrel harcolt a proletárhatalom megvédéséért. A Tanácsköztársaság leverése után Franciaországba emigrált. Nemsokára

az ottani magyar bányamunkások egyik legnépszerűbb vezetője lett. 1931-ben munkásküldöttséggel a Szovjetunióba utazott. Visszatérése után a francia kormány hamarosan kiutasította. Szülőfalujába, Kesztölcre tért vissza, majd Tatabányán kapott munkát. Régi barátja és harcostársa, Tóth-Bucsoki István bekapcsolta az illegális mozgalomba. 1943-ban tagja a kommunista bányászbizottságnak. 1944-ben elfogták, és Németországba hurcolták. — 245

Karikás Frigyes — (1891. november 4. Körösbökény [Románia] — 1938. Szovjetunió) — vasmunkás, később író. A KMP-nek megalakulásától tagja. A proletárdiktatúra elején forradalmi törvényszéki bíró, majd a 39. vörös dandár politikai biztosa. A proletárdiktatúra leverése után külföldön, főleg a Szovjetunióban élt. Az illegális KMP egyik vezetője. Dolgozott illegálisan Magyarországon is. 1932-ben Sallai Imrével együtt őt is elfogták és 4 évi fegyházra ítélték. Kiszabadulása után ismét a Szovjetunióba utazott, és ott élt haláláig. — 101, 109, 133

Kelen József — (1892. január 12. Nagybocskó [Románia] — 1938. Moszkva) — mérnök. A háborúellenes mozgalom egyik legaktívabb vezetője. 1918 januárjában letartóztatták antimilitarista röpiratok gyártása miatt, de bizonyítékok hiányában felmentették. Fáradhatatlanul dolgozott a forradalmat előkészítő politikai és gazdasági mozgalmakban. Lakásán alakult meg 1918. november 20-án a Kommunisták Magyarországi Pártja. A Tanácsköztársaság kikiáltása után szociális termelési népbiztos. A proletárdiktatúra leverése után elfogták és életfogytiglani fegyházra ítélték. 1922-ben a szovjet kormány kicserélte magyar hadifogoly tisztekért. Évek hosszú során vezette a Szovjetunió hőerő-telepeinek központi irányító szervét, majd a Tyeploenergoprojekt nevű összorosz trösztöt. — 22

Kellner Sándor — (1887. szeptember 3. Tiszaoszlár — 1919. október Sopron) — 40—45

Kerekes Árpád — (1896. november 20. Losonc [Csehszlovákia] — 1919. december 29. Budapest) — 65—69

Kilián György — (1907. március 12. Kispest — ?) — 101, 109, 216—221, 239

Kiss Lajos — (1900. szeptember 4. Makó — 1956. október 26. Budakeszi) — vasmunkás. 1919-ben mint vöröskatona részt vett a Tanácsköztársaság védelmében. A proletárdiktatúra leverése után bebörtönözték. Kiszabadulása után emigrált. Ausztriában, majd Jugoszláviában részt vett a munkásmozgalomban. A felszabadulás után visszatért Magyarországra. A Hazafias Népfront Bizottság elnöke volt Budakeszin, 1950-től a Prés- és Kovácsoltárugyárban dolgozott. 1956-ban az ellenforradalmárok megölték. — 296

Klein József — (? — 1938. április 4.) — Magyar vasmunkás. Belgiumba emigrált, a polgárháború kitörésekor Spanyolországba ment. A magyar zászlóalj egyik századának lett a parancsnoka. A léridai frontszakaszon hősi halált halt. — 161

Kormos László — (1920. július 7. Budapest — 1944. december 22. Csepel) — Kalapossegéd a Sugárféle kalapgyárban (XIV. kerület), és ott került kapcsolatba a baloldali fiatalokkal. 1941-ben bevonult katonának. Csepel kiürítésének hírére hazament, s részt vett a kiürítés elleni tiltakozó gyűlésen. Ott érte a fasiszták golyója. — 312

Korvin Ottó — (1894. március 24. Nagybocskó [Románia] — 1919. december 29. Budapest) — 22, 46—53, 61, 96, 98, 99, 126, 310

Kreutz Róbert — (1923. január 3. Budapest — 1944. december 24.

Sopronkőhida) — Az 1930-as év végén kapcsolódott be a vasas ifjúsági mozgalomba. A csepeli WM-ben dolgozott. Részt vett a gyárban a röpcédulák terjesztésében, a fasiszta és németellenes propagandamunkában, valamint az ellenállási mozgalom szervezésében és a fegyvergyűjtésben. 1944. október 15-én illegalitásba ment. November 23-án letartóztatták. Előbb a Margit-körúti, majd a sopronkőhidai fegyházba vitték. Halálra ítélték, és 1944. december 24-én kivégezték. — 261

Kriesl János — (1903. szeptember 13. Budapest — ?) kéményseprő-segéd. Lelkes részvevője volt a proletárdiktatúra leverését követő forradalmi ifjúsági mozgalomnak. Tagja lett a KIMSZ titkárságának, és fontos szerepet töltött be az MSZMP ifjúsági osztályának vezetésében. 1927-ben letartóztatták, másfél évre ítélték. Kiszabadulása után a Szovjetunióba ment, s ott halt meg a Nagy Honvédő Háború idején. — 84

Kulich Gyula — (1914. január 20. Békéscsaba — 1944. karácsonyán Dachau) — 202, 225, 226, 252—257, 268

Kun Béla — (1886. február 20. Szilágycseh [Románia] — 1939. november 30. Szovjetunió) — újságíró. Kolozsvárott tizenhat éves korában lépett be az SZDP-be. Az első világháború alatt, 1915-ben orosz hadifogságba esett. Tomszkban, majd Moszkvában a magyar és a nemzetközi forradalmi hadifogoly-mozgalom egyik vezetője. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után munkatársa a „Pravdá"-nak. Az OK(b)P magyar csoportjának alapító tagja. A „Szociális Forradalom" című első magyar nyelvű kommunista újság egyik szerkesztője. Nagy szerepe volt az internacionalista zászlóaljak központi vezetésének létrehozásában. Részt vett a moszkvai ellenforradalom leverésében. 1918 november elején hazatért Magyarországra. Vezető szerepe volt a KMP megalakításában. 1919. március 21-én a Forradalmi Kormányzótanács külügyi népbiztosa lett. A tanácshatalom leverése után Ausztriába emigrált, ahol internálták. A Szovjetunió szabadította ki. Ott élt haláláig. — 20, 21, 22, 61, 70, 71, 72, 78, 122, 123

L

Landler Jenő, dr. — (1875. november 23. Gelse — 1928. február 25. Cannes [Franciaország]) — A Vasutasszövetség jogtanácsosa. Bekapcsolódott a vasutasok mozgalmába, az 1904-es és az 1918-as vasutassztrájk irányítója. Szerepe volt az antimilitarista mozgalomban is. 1908-tól tagja az SZDP-nek, és a baloldalhoz tartozott. 1918-ban, az általános sztrájk idején letartóztatták, az októberi demokratikus forradalom szabadította ki. Tagja lett a Nemzeti Tanácsnak. A Tanácsköztársaság idején belügyi népbiztos, majd a Vörös Hadsereg 3. hadtestének parancsnoka, később a Vörös Hadsereg főparancsnoka. A tanácshatalom leverése után Ausztriába, Bécsbe emigrál. Mindvégig nagy szerepe volt a magyar illegális mozgalom irányításában és a káderek nevelésében. — 57, 118, 120 124, 146, 310

Latinka Sándor — (1886. március 24. Arad [Románia] — 1919. szeptember 16.) — 31, 32—39

László Jenő, dr. — (1878. március 5. Szatmárnémeti [Románia] — 1919. december 29. Budapest) — 54—59, 61, 72

Ligeti Károly — (1890. december 8. Kiskőrös — 1919. június 2. Omszk) — 8—17

Löwy Sándor — (1906. február 25. Mád — 1929. október 27. Vác) — 83—89, 125, 142, 143, 212

Ludvig (Ludwieg) Kálmán — (? — 1919. augusztus 1. Krasznojarszk) — Széles tudású marxista értelmiségi. Az első világháborúban került hadifogságba mint zászlós. A krasznojarszki tábor forradalmi magyar hadifoglyainak egyik vezetője. 1919 januárjában egyik alapítója a táborban létrehozott illegális kommunista csoportnak. Részt vett a csoport illegális, kézzel írt lapjának, a „Jenyiszej"-nek szerkesztésében. A Kolcsak-megszállás idején a táborban leleplezték tevékenységüket, és 1919. augusztus 1-én több társával együtt kivégezték. — 150

M

Madzsar József, dr. — (1876. március 12. Budapest — 1940. Szovjetunió) — orvos. A szociális egészségtan egyetemi magántanára. Az első világháború alatt népjóléti államtitkár. Megszervezte az anya- és csecsemővédelmet, megalapította a csecsemővédő Stefánia Szövetséget, és annak igazgatója lett. Az 1900-as évek elején belépett az SZDP-be. Az 1918-as polgári forradalom után megszervezte a Munkaügyi- és Népjóléti Minisztériumot, amelyben mint államtitkár az egészségügyi osztályt vezette. A Tanácsköztársaság idején az országos egészségvédelmi ügyek (közegészség) vezetője. A tanácshatalom leverése után 3 évig emigrációban élt. Hazatérve az SZDP baloldalán harcolt a párt opportunista politikája ellen. Ezért kizárták az SZDP-ből. Részt vett az AMSZ és a TTE vezetésében. Tagja volt az ESZE Központi Vezetőségének. Ezt megelőzően már tagja volt a KMP-nek. Szerkesztette a KMP legális folyóiratát, a „Társadalmi Szemlé"-t. Többször letartóztatták. Az 1930-as évek közepén a Szovjetunióba emigrált. — 311

Martos Flóra — (1897. szeptember 28. Budapest — 1938. december 30. Prága) — 104, 129, 134—139, 220, 284

Mészáros Gábor — (1896 — 1920. február) — 58, 70—75

Mező Imre — (1905. december 13. Ramocsaháza — 1956. november 1. Budapest) — 301, 302—307, 319

Mosolygó Antal — (1891. január 25. Opályi — 1927. március 7. Moszkva) — fényező. A Mátyásföldi Repülőgépgyár szervezett munkásainak élén állott. Szabó Ervin híve, a szindikalista munkások egyik vezetője. Antimilitarista tevékenysége miatt 1918 elején letartóztatják, és csak a polgári demokratikus forradalom szabadítja ki a börtönből. A KMP alapító, és a párt első Központi Bizottságának tagja. Ellenzi az SZDP-vel való egyesülést. A proletárdiktatúra idején a Vörös Hadseregben zászlóalj politikai megbízott. A munkáshatalom leverése után 8 évre ítélik. 1921-ben a fogolycsereakció során Moszkvába kerül. Egyik alapítója a moszkvai magyar klubnak. — 49, 95, 96

N

Nagy Ilona — (? — 1944. Jugoszlávia) — 184—187

Nédermann Ferenc — (1896. augusztus 31. Naszály — 1945. február 3. Buchenwald) — bányász. 1919-ben fegyvert fogott a Tanácsköztársaság védelmében, majd a proletárhatalom leverése után Franciaországba emigrált. Egyik irányítója volt az ottani magyar bányamunkások mozgalmának, ezért kitoloncolták. Hollandiába, majd Belgiumba ment, de ott is hasonló sorsra jutott. Visszatért Franciaországba, és illegalitásban élt 1936-ig, amikor átkelt a Pireneusokon, hogy mint önkéntes részt vegyen a spanyol nép szabadságharcában. A nemzetközi brigádban harcolt, többször megsebesült. 1940-ben tért haza Magyarországra. Tatabányán a Sík-völgyi aknában

kapott munkát. 1942-ben bevonták az illegális mozgalomba, majd 1943-ban tagja lett a bányászbizottságnak. 1944. november 3-án elfogták, és Németországba hurcolták. — 245

Neuschl László — (1906. április 19. Sajókazinc — 1945. április 18. Buchenwald) — A tatabányai illegális kommunista mozgalom fiatalabb korosztályához tartozott. Tagja volt a bányászbizottságnak. 1944 nyarán elfogták, majd Németországba hurcolták, ahol a fasiszták meggyilkolták. — 245

Nyisztor György — (1869. Szatmárnémeti [Románia] — 1956. január 7. Budapest) — A magyar földmunkás-mozgalom egyik kiemelkedő vezetője. A szociáldemokrata pártban a baloldali ellenzékhez tartozott. Az első világháború idején már a földmunkás-szövetség titkára volt. A Tanácsköztársaság idején földművelésügyi népbiztos. A proletárdiktatúra leverése után letartóztatták, és életfogytiglani börtönre ítélték. 1922-ben a szovjet kormány kicserélte hadifogoly magyar tisztekért. A felszabadulás után hazatért Magyarországra. — 34, 56

O

Őri Károly — (1898. március 3. Újnéppuszta — ?) — faipari munkás. Már egészen fiatalon bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba. A Magyar Vörös Hadsereg katonájaként védte a tanácshatalmat. A proletárdiktatúra leverése után bebörtönözték, majd internálták. Kiszabadulása után Bécsbe emigrált. 1923-ban hazatért illegális munkára. Tagja volt a hármas bizottságnak, amely a kommunista és a legális osztályharcos mozgalmat kezdte szervezni. 1925-ben letartóztatták, több évre elítélték. Kiszabadulása után a Szovjetunióba emigrált, s ott halt meg a Nagy Honvédő Háború idején. — 79, 80, 104, 120, 121.

Ősz-Szabó János — (1920. május 8. Zente [Románia] — 1944. november 4. Sopronkőhida) — Kora ifjúságától napszámmal, kubikosmunkával kereste kenyerét. Bekapcsolódott a kubikosok mozgalmába, és így került össze kommunistákkal. Tagja lett a KMP-nek. A háború kitörése után a délvidéki katonai hatóság tömegével tartóztatta le az osztályharcos munkásokat. Ősz-Szabó János kilencedmagával került a kezük közé. Mindannyiukat halálra ítélték, de ötnek megkegyelmeztek — közöttük volt Ősz-Szabó János is. Ezután büntető századdal a frontra küldték több száz elvtársával együtt. Hadifogságba került, ott partizánnak jelentkezett. Ukrajnában harcolt a fasiszták ellen, majd jelentkezett a hazatérő Szőnyi Márton ejtőernyős partizáncsapatába, amelynek ő lett a politikai megbízottja. A Bükkben ereszkedtek le ejtőernyővel. Ősz-Szabó János néhány társával együtt partizánvadászok kezébe került. Katonai törvényszék elé állították, halálra ítélték, és 1944. november 4-én Sopronkőhidán kivégezték. — 237

P

Papp József — (1917. január 6. Újpest — 1956. október 30. Budapest) — Hajógyári tanonc korában kapcsolódott be a vasas ifjúsági mozgalomba. A felszabadulás után Újpesten a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség egyik legjobb agitátora és szervezője, majd a Néphadsereg tisztje. A Köztársaság téri pártháznál megölték az ellenforradalmárok. — 301, 319

Pataki István — (1914. szeptember 21. Budapest — 1944. december 24. Sopronkőhida) — 258—261

Pesti Barnabás — (1920. december Miskolc — 1944. december 24. Sopronkőhida) — Érettségi után Franciaországban folytatta tanul-

mányait, ott kapcsolódott be a forradalmi mozgalomba, majd a német megszállás után részt vett az ellenállási mozgalomban. 1943 szeptemberében pártutasításra hazatért Magyarországra. A Hungária műtrágyagyárban helyezkedett el segédmunkásként. 1944. március 20-án illegalitásba ment, és teljesen a német megszállók elleni mozgalomnak élt. November 20-án elfogták. A haditörvényszék halálra ítélte, és 1944 decemberében Sopronkőhidán kivégezték. — 261

Petőfalvi Lajos — (1914. május 15. Zagyvapálfalva — 1944. Németország) – a fiatalabb bányásznemzedékhez tartozott. 1930 elején bekapcsolódott a munkásmozgalomba, tagja lett a kommunista bányászcsoportnak. 1943-ban tagja a bányászbizottságnak és a salgótarjáni medence összekötője. 1944. október 30-án elfogták, Németországba, internáló táborba hurcolták, ahonnan nem tért vissza. — 245, 246, 247

Pintér Rezső — (1898. április 5. Győrszabadi — 1944. Németország) — cipész. Szombathelyen kapcsolódott be a munkásmozgalomba. Újpesten kapott munkát, és ott vett részt az illegális mozgalomban. 1942-ben letartóztatták, 16 hónapra ítélték. 1944-ben Vácról Németországba vitték internáló táborba, és ott meggyilkolták. — 189

Poll Sándor — (1898. augusztus 12. Budapest — 1937. augusztus 6. Moszkva) 83, 104, 109, 126—133

R

Rabinovics József — (1884. november 14. Odessza — 1940. Moszkva) — aranyművessegéd, majd munkásbiztosítási tisztviselő. 1901-től vett részt a munkásmozgalomban. Az első világháborúban orosz hadifogságba esett. A csitai, omszki, majd a tomszki táborokban végzett politikai felvilágosító munkát. A forradalom győzelme után csatlakozott a bolsevikokhoz. 1918 elején a Bolsevik Párt Omszkba küldte, ahol a Külföldi Proletárok Nemzetközi Szociáldemokrata Munkáspártjának lett a titkára. Mint küldött részt vett a Moszkvában megtartott internacionalista hadifoglyok összoroszországi kongresszusán, 1918 áprilisában. 1918 november elején tért haza, részt vett a KMP megalakításában. A Magyar Tanácsköztársaság idején az egyesült párt egyik központi titkára, 1919 júniusától helyettes belügyi népbiztos. A proletárdiktatúra leverése után 15 évre ítélték, 1922-ben fogolycserével a Szovjetunióba került. — 15

Rákosi Endre — (1924. szeptember 1. Budapest — 1945. március Augsburg) — 241, 242, 272—276

Rezi Károly — (1909. december 10. Budapest — 1942. április Budapest) — 188—192, 256, 299

Richtmann Sándor — (1910. szeptember 24. Budapest — 1944. november 4. Budapest) — 238—242, 275, 276

Romhányi János — (1913. szeptember 6. Kiskunfélegyháza — 1944. Németország) — 1930-tól tagja a Bőripari Munkások Szakszervezetének. Részt vett a szakszervezeti ellenzék, a Vörös Segély, majd az illegális kommunista párt munkájában. 1942-ben letartóztatták, több évi fegyházra ítélték. 1944-ben Németországba hurcolták. — 289

Rothziegel Leó — (1892. december 5. Bécs — 1919. április 24. Debrecen) — az Osztrák Kommunista Párt alapító tagja. Parancsnoka volt az 1700 főt számláló osztrák forradalmi csapatnak, amely április elején átjött a határon, hogy harcoljon a magyar tanácshatalmat megtámadó imperialista seregek ellen. Ezekben a harcokban halt hősi halált. — 25

Rózsa Ferenc — (1906. december 4. Budapest — 1942. június 13. Budapest) — 193—198, 209, 227, 240, 299

Rózsa Richárd — (1904. június 12. Budapest — 1943. június 2. Varsó közelében) — 193, 194, 196, 210—215

Rudas László, dr. — (1885. február 21. Sárvár — 1950. április 29. Budapest) — tanár, marxista filozófus, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakja. Az első világháború előtt és alatt a szociáldemokrata baloldal egyik legképzettebb és legharcosabb tagja. Részt vesz a KMP megalakításában. 1918—1919-ben a „Vörös Ujság" főszerkesztője. A tanácshatalom leverése után külföldre, Olaszországba, majd Németországba emigrál. Végül a Szovjetunióba kerül, s ott a Marx—Engels—Lenin Intézet egyik főmunkatársa. A felszabadulás után hazatér Magyarországra. A KMP központi pártiskolájának igazgatója, a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, a Tudományos Akadémia Kossuth-díjas tagja, országgyűlési képviselő. Több marxista mű szerzője. — 22, 49, 73, 126

Rywossz Henriette — (1898. február 24. Varsó — ?) — A lengyel munkásmozgalom kiemelkedő alakja. Tagja volt a Lengyel Kommunista Párt Központi Vezetőségének. A nemzetközi munkásmozgalom egyik hivatott vezetőjét látták benne. Az emigrációból többször visszatért Lengyelországba. Mindannyiszor rendőrkézre került, és éveket ült börtönben. Lengyelország megtámadása után Párizsba menekült. A német megszállás után a fasiszták elfogták és meggyilkolták. — 264, 265

S

Sallai Imre — (1897. december 17. Erdőfüle [Románia] — 1932. július 29. Budapest) — 22, 46, 51, 61, 94—103, 109, 110, 126, 131, 138, 146, 147, 163, 164, 195, 219, 240, 252, 285, 310

Ságvári Endre — (1913. november 4. Budapest — 1944. július 27. Budapest) — 222—229, 254, 256, 271, 274, 276, 298, 316, 317

Schillinger László — (1903. szeptember 14. Budapest — ?) — Részt vett a Galilei-kör haladó diákmozgalmában. Érettségi után gyári segédmunkás, később tisztviselő. Tagja a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségének és az ott működő illegális kommunista csoportnak, majd az MSZMP-nek. 1927-ben letartóztatták. Kiszabadulása után a KMP Területi Bizottságának a titkára volt. 1933-ban a Párt Moszkvába küldte. A Nagy Honvédő Háború idején halt meg a Szovjetunióban. — 104

Schlanger Elza (Istvánné) — (1913. július 15. Tiszakarád — 1944. május Auschwitz) — 1932-ben kivándorolt Palesztinába, s 1933-ban tagja lett a kommunista pártnak. Politikai tevékenysége miatt 1936-ban kiutasították. Hazatért Magyarországra. Belépett az SZDP-be és ifjúsági vonalon, az OIB-ben tevékenykedett. Ott került kapcsolatba előbb Kulich Gyulával, majd Ságvári Endrével. 1944. április 14-én letartóztatták, három hétig kínozták a csillaghegyi kémelhárító csoportnál, majd a toloncházba vitték. 1944 májusában Németországba hurcolták. — 274, 275

Schön Gábor — (1896. Budapest — 1919. december 29. Budapest) — Az első világháború idején részt vett a háborúellenes mozgalomban. A Tanácsköztársaság idején „Leninfiú" volt. A proletárdiktatúra leverése után elfogták és halálra ítélték. — 130

Schönherz Zoltán — (1905. július 25. Kassa [Csehszlovákia] — 1942. október 9. Budapest) — 199—205, 209, 227. 240, 255

Schönstein Sándor, dr. — (1898. augusztus 5. Sátoraljaújhely — 1945. Bergen-Belsen) — 277—281, 311

Sebes György — (1913. február 4. Szeghalom — 1938. április 4. Lérida [Spanyolország]) — 158—161

Sebes Pál — (1899. május 4. Endrőd —?) — A Tanácsköztársaság idején a Budapesti I. Vörös gyalogezredben harcol az imperialista csapatok ellen. A proletárdiktatúra leverése után tagja a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségének, és csatlakozik a baloldali csoporthoz. Poll Sándor hazatérése után annak egyik munkatársa. 1929-ben titkára az illegális kommunista párt Budapesti Területi Bizottságának, részt vesz a KMP II. kongresszusán. 1931-ben a Kommunista Internacionálében képviseli a KMP-t. 1932-ben hazatér, és 1935-ig — rövid megszakításokkal — tagja a párt Központi Bizottságának. 1936 elején a párt ismét a Szovjetunióba küldte. Ott halt meg a Nagy Honvédő Háború idején. — 104

Simon Ferenc — (1907. január 26. Szeghalom — 1945. tavaszán Dachau) — 286—289

Simon József — (1892. május 6. Szenyér — 1919. augusztus 27. Marcali) — 28—31, 39

Sollner József — (1896. január 2. Garamtolmács [Csehszlovákia] — 1957. november 25. Budapest) — 1919-ben vöröskatona, politikai biztos. A proletárdiktatúra leverése után hosszú időre internálták. A KMP-nek megalakulásától kezdve tagja. A baloldali és az illegális mozgalom szemináriumainak egyik legjobb és legnépszerűbb vezetője. A Nemesfémipari Munkások Szakszervezetének egyik vezetője haláláig. Többször bebörtönözték és internálták. A felszabadulás után SZOT-funkcionárius és SZOT-iskola vezető volt. — 162, 278

Solymosi Ignác — (1898. Jászárokszállás — 1938. január Moszkva) — 1925-ben bekapcsolódik a baloldali munkásmozgalomba. Az osztályharcos földmunkás-mozgalom egyik vezetője. Tagja az MSZMP-nek, majd a KMP-nek és az 1930-ban megalakult illegális parasztbizottságnak. 1931 februárjában letartóztatták. Kiszabadulása után, 1932 nyarán a Szovjetunióba ment és mezőgazdasági területen tevékenykedett korán bekövetkezett haláláig. — 169

Somlai József — Az Omszkban megalakított Külföldi Proletárok Nemzetközi Szociáldemokrata Munkáspárt magyar szervezete vezetőségének titkára volt. — 15

Stromfeld Aurél — (1878. szeptember 19. Budapest — 1927. október 10. Budapest) — Kiváló katona, a császári és királyi hadsereg vezérkari tisztje volt. 1919. április 19-én a tanácskormány kinevezte a Vörös Hadsereg vezérkari főnökévé. A proletárdiktatúra leverése után háromévi börtönre ítélték, ezenkívül rangjától, kitüntetéseitől, nyugdíjától megfosztották. Kiszabadulása után raktárnok a Hungária-kalapgyárban. Belépett az SZDP-be, előadásokat tartott a szakszervezetekben. Az SZDP vezetősége a munkásintézmények és rendezvények védelmére megszervezte a Rendező Gárdát, amelynek Stromfeld Aurél lett a parancsnoka. Ebben az időben lett tagja a kommunista pártnak. A párt megbízásából írta meg „Készül az új háború" című könyvét. — 106

Szabó Lajos — (1913. december 17. Miskolc — 1956. október 30. Budapest) — Gyermekkorában Prágába került, ott tanult szakmát. Élelmezési munkás lett. Belépett a szakszervezetbe és a Csehszlovák Kommunista Párt ifjúsági szervezetébe. Mint munkanélküli bejárta Lengyelországot, Franciaországot. 1937-ben hazatért Magyarországra, Miskolcra. Bekapcsolódott a munkásmozgalomba. 1944-ben karhatalmi alakulatot szervezett, és harcolt a fasiszták ellen. A felszabadulás után külön-

böző feladatokat látott el. 1947 óta a Néphadsereg tisztje volt. A Köztársaság téri pártháznál ölte meg az ellenforradalmi csőcselék. — 301, 307, 319

Szalma István — nyomdász. Tagja az SZDP-nek. Az 1918-as forradalmi időkben megalakult Kaposvári Munkástanács Intéző Bizottságának elnöke, a megyei munkástanács tagja. A munkáshatalom leverése után, 1919. szeptember 16-án ellenforradalmi tisztek meggyilkolták az igali határban. — 35, 39

Szalvai Mihály — (1899. Zagyvaróna — 1955. november 21. Budapest) — Végigküzdötte az első világháborút. 1918-ban belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. Harcolt a Vörös Hadseregben. A Tanácsköztársaság leverése után 15 évi fegyházra ítélték. A börtönből megszökött, külföldre menekült. Bejárta a nyugati országokat. 1935 augusztusában, a spanyol polgárháború kitörésekor Barcelonába utazott, belépett a spanyol köztársasági hadseregbe, majd a nemzetközi brigád egyik parancsnoka lett. A spanyol polgárháború befejezése után Franciaországba ment, ahol internálták, és egy csoporttal az afrikai Dzselfába szállították. A szovjet kormány közbenjárására engedték szabadon. Ekkor a Szovjetunióba utazott. Részt vett a Nagy Honvédő Háborúban. 1944 májusában jugoszláv területen kiugrott ejtőernyőjével egy szovjet gépből, és ott harcolt a fasiszták ellen. 1945-ben hazatért Magyarországra. Magas katonai tisztséget töltött be haláláig. — 305

Szamuely Tibor — (1890. december 27. Nyiregyháza — 1919. augusztus 2. Ausztria) — 18—27, 62, 63, 65, 67, 78, 292

Szántó Béla — (1881. február 1. Homokkomárom — 1951. június 1. Budapest) — A magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakja. Az SZDP baloldalához tartozott. Részt vett az antimilitarista mozgalomban. A KMP megalakulásakor a Központi Bizottság tagja és egyik titkára. A Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos. A proletárdiktatúra leverése után emigrált, a Szakszervezeti Internacionálében és a Kommunista Internacionálében dolgozott. 1927—1928-ban Magyarországon végzett illegális pártmunkát. Majd a Szovjetunióba került, a felszabaduláskor tért haza. Itthon a szövetkezeti mozgalom egyik vezetője, majd a Magyar Népköztársaság varsói követe volt haláláig. — 22, 49

Szaton Rezső — (1888. január 31. Budapest — 1957. április 11. Budapest) — Az 1905-ös nagy vasassztrájk idején kapcsolódott be a munkásmozgalomba. Ettől kezdve élete elválaszthatatlan az osztályharcos, majd a kommunista mozgalomtól. Alapító tagja a KMP-nek és tagja az első Központi Bizottságnak. A Tanácsköztársaság idején népjóléti népbiztoshelyettes. A tanácshatalom leverése után már két évet ült minden ítélet nélkül a váci fegyházban, amikor sikerült megszöknie. A Szovjetunióba ment. Előbb a szakmájában dolgozott, majd az SZK(b)P krasznodari megyei pártbizottság vezetője lett. 1946-ban tért haza Magyarországra. Itthon a MALÉV igazgatójává nevezték ki. — 61

Szeibert János — (1908. szeptember 19. Örkény — 1944. Németország) — 1934 óta részt vett a bőrös szakszervezet munkájában. 1940-ben lett tagja a kommunista pártnak. Előbb VS-vonalon tevékenykedett, majd — 1941-ben — tagja lett az illegális szakmai bizottságnak. 1942-ben letartóztatták, öt évre ítélték. 1944-ben elhurcolták a fasiszták. — 289

Sziklai Sándor — (1895. december 27.

Tornya [Románia] — 1956. október 26. Budakeszi) — 290—296

Szőnyi Márton — (1918. december 5. Győr — 1944. szeptember Kissikátor) — 234—237

Sztáron Sándor — (1901. május 6. Budapest — 1929. október 29. Vác) — vasmunkás. 1924-ben kormányzósértésért és Horthy ellen tervezett állítólagos merényletért 8 évi fegyházra ítélték. A kommunisták tanításának hatására a börtönben ő is kommunista lett. Részt vett az 1929 őszén lezajlott nagy éhségsztrájkban. Mesterséges táplálás ürügyén őt is megölték. — 89

T

Tarr Imre — (1900. november 20. Pécs — 1937. június 12. Chimillas [Spanyolország]) — 144—147.

Tóth-Bucsoki István — (1889. április 17. Mátranovák — 1944. december 7. Tatabánya) — 243—247

Tóth Lajos — (1878. május 18. Jákó — 1919. szeptember 16.) — nyomdász. 1900 óta vesz részt a munkásmozgalomban. Később az SZDP kaposvári szervezetének elnöke. 1917-ben megalakítja a Somogy megyei Munkások Fogyasztási Szövetkezetét. 1919-ben tagja a hármas direktóriumnak. A politikai ügyek irányítója. A tanácshatalom leverése után ellenforradalmi tiszti banda meggyilkolta az igali határban. — 35

Tóth Pál — (1911. Kunszentmárton — ? Németország) — Már húsz éves korában aktív tagja volt a bőrös szakszervezet baloldali csoportjának. A 30-as évek végén bevonták az illegális mozgalomba. 1942-ben részt vett a Függetlenségi Front munkájában. 1942 nyarán letartóztatták, több évre elítélték. 1944-ben a börtönből Németországba, internáló táborba hurcolták, ahol a fasiszták megölték. — 289

V

Vági István — (1883. július 24. Nagykőrös — 1940. Szovjetunió) — Fiatalon bekapcsolódott a munkásmozgalomba. Kitűnő és népszerű szónok. A tanácshatalom leverése után az SZDP győri, majd pécsi szervezetének a titkára. Az SZDP baloldali csoportjának a vezetője. 1924-ben kizárták az SZDP-ből. Az 1925 tavaszán megalakult Magyarországi Szocialista Munkáspártnak alapító tagja és titkára. 1925-ben ő is egyik vádlottja a Rákosi-pernek, de felmentik. 1927-ben ismét letartóztatják, és mint kommunistát 4 évre ítélik. Kiszabadulása után a Szovjetunióba emigrál. — 80, 104, 120

Vámos Ilona — (1896. augusztus 31. Érmihályfalva [Románia] — 1945. tavaszán Bergen-Belsen) — 137, 282—285

Vántus Károly — (1879. február 20. Nagyvárad [Románia] — 1927. Moszkva) — ács. Az SZDP nagyváradi szervezetének éveken át titkára, a „Nagyváradi Munkásújság" szerkesztője, 1907-től az SZDP egyik központi titkára. Az első világháború idején orosz hadifogságban ismeri meg a bolsevik eszmét. Részt vesz a hadifoglyok között folytatott forradalmi propagandamunkában. Tagja a magyar hadifoglyok kommunista csoportjának, egyik szerkesztője a „Szociális Forradalom" című magyar nyelvű kommunista újságnak, előadója a magyar agitátoriskolának. 1918 novemberében tért haza. Alapító tagja és egyik titkára a KMP-nek. A tanácskormány népművelésügyi népbiztosa, majd a nyugati front katonai parancsnoka. A tanácshatalom leverése után halálra ítélik. 1922-ben fogolycsere útján került a Szovjetunióba. — 21, 72

Varga István — Az első világháborúban esett orosz hadifogságba. Az

Októberi Forradalom győzelme után bekapcsolódott a magyar hadifoglyok forradalmi mozgalmába. Partizánként harcolt az Amur mentén. Részt vett a krasznojarszki felkelésben. Internacionalista ezredet szervezett és mint az ezred parancsnoka harcolt a visszavonuló Kolcsak-csapatok maradványai ellen. Ugyanebben az évben kísérte Kazányba az ellenforradalmároktól visszavett aranykészletet szállító vonatot. A polgárháború befejezése után mérnöki képesítést szerzett és gazdasági vezető állásban dolgozott. 1933—1935-ben elvégezte a legfelsőbb katonai akadémiát.—151

W

Wersitz Emil — (1907. január 17. Vogány [Jugoszlávia] — ? Németország) — Értelmiségi családból származott. Textilmérnök. 1942-ben kapcsolódott be a munkásmozgalomba. — 241, 242, 275, 276

Z

Zalka Máté — (1896. április 23. Matolcs — 1937. június 13. Huesca [Spanyolország]) — 148—153

Zsinkó Vilmos — (1911. február 2. Rimaszombat [Csehszlovákia] — 1938. augusztus az ebrói fronton [Spanyolország]) — 162—167

TARTALOM

Ligeti Károly 8
Szamuely Tibor 18
Simon József 28
Latinka Sándor 32
Kellner Sándor 40
Korvin Ottó 46
László Jenő 54
Gombos Ferenc 60
Kerekes Árpád 65
Mészáros Gábor 70
Gőgös Ignác 76
Lőwy Sándor 83
Geisler Eta 90
Sallai Imre 94
Fürst Sándor 104
Hoffmann Ottó 111
Hámán Kató 116
Poll Sándor 126
Martos Flóra 134
Humhál László 140
Tarr Imre 144
Zalka Máté 148
Hevesi Ákos 154
Sebes György 158
Zsinkó Vilmos 162
Békés-Glass Imre 168
Alpári Gyula 172
Nagy Ica (Klein Ilona) 184
Rezi Károly 188
Rózsa Ferenc 193
Schönherz Zoltán 199
Földes Ferenc 206
Rózsa Richárd 210
Kilián György 216

Ságvári Endre 222
Ihász-Kovács Sándor 230
Szőnyi Márton 234
Richtmann Sándor 238
Tóth-Bucsoki István 243
Honti Lajos 248
Kulich Gyula 252
Pataki István 258
Háy Mihály 262
Braun Éva 268
Rákosi Endre 272
Dr. Schönstein Sándor 277
Vámos Ilona 282
Simon Ferenc 286
Sziklai Sándor 290
Asztalos János 297
Mező Imre 302
Kalamár József 308
Kállai Éva 314

Szerkesztette: Győri Imréné

A borítót Erdélyi János rajzolta

Műszaki vezető: Szécsi Andor Műszaki szerkesztő: Neuwald Andor

A szedést 1959. VII. 23-án kezdték meg. Megjelent 1960. II. 10-én 10 000 példányban.
Tartalmaz: 29,4 (A/5) ívet.

59.9128 — Egyetemi Nyomda, Budapest

A SZABADSÁG VÉRTANÚI

Felszabadulás utáni könyvkiadásunk régi adósságot törleszt e kötet megjelentetésével, amely a magyar munkásmozgalom mintegy félszáz mártírjának rövid életrajzát ismerteti. Voltak közöttük munkások, parasztok, orvosok, mérnökök, tisztviselők, nők és férfiak, meglett emberek és egészen fiatalok, akik bátran szembenéztek minden veszéllyel a pártért, az eszméért. A proletár internacionalizmus szellemében nemcsak hazájukban, de másutt is : szovjet földön az ellenforradalmárok és az intervenciósok ellen, a spanyol nép szabadságáért áldozták életüket. Voltak, akik a német fasiszták elleni küzdelemben haltak meg.

A Horthy-fasizmus ádáz dühvel üldözte a kommunistákat, és ítélettel vagy anélkül gyilkolta őket. A magyar nép legjobbjait végezték ki a Tanácsköztársaság bukása után. Az 1956-os ellenforradalomban is sok kommunista szenvedett mártírhalált.

A könyv e hősökben követendő példát állít a ma ifjúsága elé.

Az életrajzokat mártírjaink arcképei egészítik ki.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

A NÉPÉRT ÉLTEK ÉS HARCOLTAK

Több mint száz portrét tartalmaz e gyűjtemény, s minden arckép olyan harcost ábrázol, aki életét a nép szabadságának és a haza függetlenségének szentelte. Itt találhatjuk a XIX. század munkás- és parasztvezérei (Frankel Leó, Szántó Kovács János és mások) mellett a Kommunisták Magyarországi Pártjának alapítóit és a Tanácsköztársaság vezetőit. Köztük Kun Béla, Szamuely Tibor, Korvin Ottó, Hamburger Jenő képeit. Őket követik a negyedszázados illegális pártmunka és a partizánharc hősei: Sallai Imre, Fürst Sándor, Hámán Kató, Ságvári Endre — és az áldozatkész hős harcosok egész sora. Azoknak az arcképeit is megtalálhatjuk, akik megérték hazánk felszabadulását, akiket a szocialista Magyarország építése során ragadott ki közülünk a halál: Rudas László, Fogarasi Béla, Révai József képei mellett itt láthatók az ellenforradalom elleni harc hősi halottainak, köztük Asztalos János, Sziklai Sándor, Mező Imre, Kállai Éva portréi.

A hősök — akiket a képek ábrázolnak — már nincsenek az élők sorában, de korunk nemzedéke az ő terveiket, vágyaikat váltja valóra, s hálás szívvel őrzi emléküket.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Ára: 60,— Ft